

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

SUCCESELE FORTELOR DEMOCRATICE DIN ROMANIA
IN ALEGERILE COMUNALE SI JUDETENE DIN ANII
1936—1937

Gh. I. IONITA

EVOLUTIA REZERVEI FEUDALE DIN TARA ROMANEASCA
SUB REGULAMENTUL ORGANIC PINA LA
1848

L. CORFUS

ACADEMIA DOMNEASCA DIN TARA ROMANEASCA IN
SECOLUL AL XVIII-LEA

Gh. CRONT

DIN LUPTILE GREVISTE ALE MUNCITORILOR MINERI
DIN ROMANIA IMPOTRIVA EXPLOATARI
CAPITALISTE (1924—1929)

A. SIMON

TARANIMEA MUNTEANA SI EVENIMENTELE DIN 22—
24 IANUARIE 1859

D. BERINDEI

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)

DISCUTII

VIATA STIINTIFICA

RECENZII

REVISTA REVISTELOR

INSEMNA RI

TOMUL 18 — 1965

4

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEĂ (*redactor responsabil*); EUGEN STĂNESCU (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, acad. C. DAICOVICIU, MIRON CONSTANTINESCU, L. BĂNYAI, V. CHERESIEȘIU, V. POPOVICI (*membri*); NICOLAE FOTINO (*secretar de redacție*).

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țara abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin CARTIMEX, căsuța poștală 134-135, București, R. S. România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Studii” — revista de istorie.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București
Telefon 18.25.86

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM 18 1965 Nr. 4

S U M A R

	<u>Pag.</u>
Insemnatarea istorica a Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român	773
STUDII	
G.H. I. IONIȚĂ, Succesele forțelor democratice din România în alegerile comunale și județene din anii 1936—1937	785
I. CORFUS, Evoluția rezervei feudale din Țara Românească sub Regulamentul organic pînă la 1848	807
G.H. CRONȚ, Academia domnească din Țara Românească în secolul al XVIII-lea	833
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
A. SIMION, Din luptele greviste ale muncitorilor mineri din România împotriva exploatarei capitaliste (1924—1929)	849
DAN BERINDEI, Țaranimea munteană și evenimentele din 22—24 ianuarie 1859	871
APOSTOL STAN, Garzile naționale în revoluția din 1848 în Țara Românească	879
N. GRIGORAȘ, Obligațiile în muncă față de stat și turci ale populației din Moldova (secolele XIV—XVIII)	895
D. HEMMERDINGER ILIADOU (Franța), Un hrisov de danie inedit de la Mihnea Turcitul	913
PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)	
Unele concepții actuale în istoriografia occidentală privind Congresul de la Viena și Sfînta Alianța (<i>Vlad Georgescu</i>)	917
DISCUȚII	
Istoriografia modernă a României. Tematică (<i>Constantin C. Angelescu</i>)	923
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Prin arhivele Vienei (<i>C. Nuțu</i>); Expoziție arhivistică privind istoria Banatului (<i>L. Dunajecz</i>)	929

- * * * *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. III, București, Edit. politică, 1965, 320 p. (M. C. Stănescu) 935
- * * * *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare* (Culegere de studii îngrijită de prof. M. Berza), București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, 682 p. (P. P. Panaitescu) 939
- MOSHOPULOS NICHIFOR, *Ιστορία τής ελληνικής επανάστασεως κατά τούς Τούρκους ιστοριογράφους έν αντιπαραβολή και προς τούς Έλληνας ιστορικούς* (Istoria revoluției grecești după istoriografi turci în comparație și cu istoricii greci), Atena, 1960, 427 p. (N. Camariano) 945
- HELÈNE ANTONIADIS BIBICOÛ, *Recherches sur les Douanes à Byzance*, Paris, ed. Armand Colin, 1963, 293 p., 4 h. și 2 pl. (E. Frances) 949

REVISTA REVISTELOR

- „Kwartalnik Historyczny” (Revistă trimestrială de istorie), Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964, nr. 1—4, 1137 p. (I. Corfius) 955

INSEMNĂRI

- Istoria României.** — * * * *Din istoria contemporană a României. Culegere de studii*, București, Edit. științifică, 1965, 427 p. (Gr. C.); OVIDIU BĂDINA, *Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, București, Edit. științifică, 1965, 208 p. (L.P.M.). **Istoria universală.** — K. N. TARNOVSKI, *Советская историография российскогo империализма*, Москва, Изд. „Наука”, 1964, 243 p. (E.U.); * * * *Cywilna obrona Warszawy we wrzesniu 1939 r. Documenty, materialy prasowe, wspomnienia i relacje* (Apărarea civilă a Varșoviei în 1939. Documente, materiale de presă, amintiri și relații), Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe (Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe), 1964, 510 p. (M.M.); VASIL MARINOV, *Принос към изучаването на произход, бита и културата на Каракачаните в България* (Contribuție la studiul originii, modului de viață și al culturii caracaceanilor din Bulgaria), Българска Академия на Науките. Етнографски Институт и Музей, София, 1964, 138 p. (S.I.); * * * *Vznik o počátky Slovanů* (Apariția și începuturile popoarelor slave), Praha, Nakladatelství československé Akademie věd, vol. V, 1964, 337 p. (Tr. I.-N.); TADIĆ JORJO, *Нове вести о педу Херцеговине под турску власт* (Știri noi despre căderea Herțegovinei sub stăpânirea turcă), în „Зборник филозофског факултета, Книга VI-2, Belgrad, 1962, p. 131—152 (S.I.); A. I. NEUSĪHIN, *Судьбы свободного крестьянства в Германии в VIII—XII вв.*, Москва, Изд. „Наука”, 1964, 332 p. (L.D.); PHILIPPE DOLLINGER, *La Hanse (XIIe—XVIIe siècles)*, Paris, Aubier, 1964, 559 p.+47 pl.+3 h. (P.S.); A. V. KONOKOTIN, *Жакерия 1358 года во Франции* în Ученые записки Пвановского Государственного Педагогического Института имени „Д. Д. Фурманова” vol. XXXV, Иваново, 1964, p. 1 98 (L.D.); G. M. RATTIANI, *Конец Третьей Республики во Франции*, Москва, „Изд. Наука”, 1964, 284 p. (A.L.); ANDRÉ ROCHON, *La jeunesse de Laurent de Medicis (1449—1478)*, Clermont-Ferrand, 1963, 728 p. (C.Ș.); ASA BRIGGS, *The Age of Improvement. 1783—1867*, [Londra], Longmans, [1962], 547 p. (S.C.). **Byzantinologie.** — B. FERJANČIĆ, *Деспоти у Византији и јужнословенским земљама* (Despoții din Bizanț și din țările sud-slave), Belgrad, Edit. Academiei Srbe de Științe și Arte, 1960, 226 p. (E.Fr.); G. T. DENNIS, *The second Turkish capture of Thessalonica*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 1964 (LVII), Heft I, p. 53—61 (E.Fr.). **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.** — J.F. Niermayr, *Mediæ latinitalis lexicon minus*, fasc. 1—11, Ab-vaccarius, Leiden, E. J. Brill, 1954—1964, 1 056 p.; * * * *Mittel-lateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert*. herausgegeben von der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, I, 1—7, A-Af + Abkürzungs- und Quellenverzeichnisse, Berlin, Akademie-Verlag, 1959—1964, 1 119 p.; * * * *Novum glossarium mediæ latinitalis ab anno DCCC usque ad annum MCC, edendum curavil consilium Academia consociatarum, L-Mozytia—Index Scriptorum*, Hafniae, Ejnar Munksgaard, 1957—1963 (Ș.P.)

ÎNSEMNĂTATEA ISTORICĂ A CONGRESULUI AL IX-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Unul din capitolele luminoase, de mari realizări ale patriei și partidului nostru, pe care măreața epopee a istoriei poporului român va trebui să-l consemneze în mod deosebit, va fi al șaptelea deceniu al secolului al XX-lea, în care Congresul al IX-lea al P.C.R., făcând bilanțul succeselor obținute până în 1965, a trasat direcțiile principale ale dezvoltării viitoare a țării.

Documentele discutate și adoptate de congres, raportul general, prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, care face o analiză temeinică și multilaterală a transformărilor social-economice petrecute în șesenal și marchează noi jaloane pe calea desăvârșirii construcției socialiste, directivele cu privire la dezvoltarea economiei naționale în următorii cinci ani și cele cu privire la dezvoltarea energeticii în perioada 1966—1975, discuțiile asupra noului statut conferă acestui congres al partidului caracterul unui eveniment de însemnătate istorică. Numeroși delegați care au luat cuvântul de la înalta tribună a congresului — activiști de partid și de stat, muncitori, țărani, oameni de știință și cultură — au subliniat justețea politicii interne și externe marxist-leniniste a partidului, exprimându-și hotărârea lor fermă de a nu precupeți eforturile pentru transpunerea în fapt a obiectivelor stabilite de cel de-al IX-lea Congres.

„Congresul — a arătat secretarul general al C.C. al P.C.R. — a dezbătut și adoptat în unanimitate documente de însemnătate istorică, care cuprind programul multilateral al dezvoltării României socialiste, liniile directoare ale continuării pe o treaptă superioară a operei de desăvârșire a construcției socialismului”¹.

Creșterea continuă a forțelor de producție în această perioadă, dezvoltarea impetuoasă a industriei socialiste și pe această bază a economiei naționale, încheierea cooperativizării agriculturii, care a marcat generalizarea relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, ridicarea pe o treaptă superioară a alianței muncitorești-țăărănești, lichidarea pentru

¹ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, București, Edit. politică, 1965, p. 743.

totdeauna a exploatării omului de către om reprezintă tenelia trainică pentru înfăptuirea marilor obiective trasate de Congresul al IX-lea. Pe baza realizărilor obținute va fi pe deplin posibil să se realizeze în 1970 întreaga producție industrială a anului 1938 în 24 de zile; producția agricolă să sporească în următorii 5 ani cu circa 20%, iar condițiile de trai ale populației să se îmbunătățească, întrucât venitul național al țării va fi de 4,5 ori mai mare ca în 1938. Referindu-se la ritmurile susținute ale înaintării României în viitorul cincinal, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată: „... Azi sîntem de peste 9 ori mai sus decît în 1938, anul cu cea mai înaltă producție din timpul burgheziei. În următorii cinci ani, proiectul de Directive prevede să grăbim pasul și să ajungem în 1970 de aproape 16 ori mai sus decît în 1938. . . , în 20 de ani am străbătut, ca să spun așa, 9 etape, iar acum ne propunem să străbatem 6 etape în 5 ani”². Programul adoptat de Congresul al IX-lea al P.C.R., sintetizînd experiența acumulată, are un caracter profund realist și se bazează pe analiza științifică a necesităților și posibilităților de care dispune țara noastră.

La actualul congres, partidul s-a prezentat mai puternic ca oricînd, strîns unit în jurul conducerii sale; el a demonstrat devotamentul celor 1 450 000 de membri de partid și al întregului popor, care s-a convins din experiență proprie că politica partidului exprimă năzuințele și interesele sale vitale. Călăuzit de partid, de politica sa marxist-leninistă, poporul român, singur stăpin al țării și al avuțiilor ei, construiește socialismul, care a învins pentru totdeauna. Prin activitatea neobosită de zi de zi a eroiceii clase muncitoare, a țărănimii și a intelectualității, prin patriotismul fierbinte al întregului popor a fost clădit edificiul luminos al României socialiste.

Lucrările celui de-al IX-lea Congres al P.C.R. au demonstrat capacitatea partidului, a conducerii sale de a aplica în mod creator adevărurile fundamentale ale marxism-leninismului la condițiile și particularitățile țării noastre, de a aborda aspecte noi și actuale, dînd soluțiile cele mai corespunzătoare pentru rezolvarea problemelor pe care le-au ridicat construirea și desăvîrșirea socialismului în fiecare etapă.

Participarea, la lucrările congresului, ca invitați, a 57 de delegații ale partidelor comuniste și muncitorești frățești și ale altor partide democratice a constituit o mărturie grăitoare a legăturilor strînse internaționaliste dintre partidul nostru și partidele și popoarele ai căror reprezentanți au asistat la congres, un semn de prietenie și înaltă apreciere față de P.C.R. și față de poporul nostru, o manifestare a solidarității mișcării comuniste și muncitorești internaționale. În cuvîntările conducătorilor delegațiilor partidelor comuniste și muncitorești s-a dat o înaltă prețuire activității susținute, desfășurate de Partidul Comunist Român pentru desăvîrșirea construirii socialismului în România, aportului pe care țara noastră îl aduce creșterii puterii economice și politice a sistemului socialist mondial, exemplului pe care îl dă oamenilor muncii din țările capitaliste sau de

² Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu rostită la adunarea de dezbatere a proiectului de Directive de la Uzinele „1 Mai” din Ploiești, în „Scnteia” nr. 6 668 din 3 iulie 1965.

curînd eliberate, cît și luptei neobosite pe care partidul nostru o duce pentru marea cauză a unității și solidarității țărilor socialiste și a partidelor comuniste și muncitorești.

Făcînd bilanțul marilor înfăptuiri ale poporului, la congres s-a arătat că sarcinile fundamentale trasate de Congresul al VIII-lea al partidului în domeniul dezvoltării economiei naționale în perioada 1960—1965 au fost îndeplinite cu succes. P.C.R., ca și în trecut, a pus în centrul politicii sale industrializarea socialistă — baza progresului întregii economii, factor determinant al asigurării independentei și suveranității naționale—dezvoltarea susținută a agriculturii, ridicarea continuă a nivelului de trai material și cultural al poporului.

În perioada la care ne referim au fost construite în toate ramurile industriale și au început să producă 502 întreprinderi și secții noi, dotate cu utilaj perfecționat, atît în domeniul industriei grele, cît și în industria ușoară și alimentară. Tehnica înaltă a fost introdusă pe scară largă în industrie ; a continuat procesul de diversificare a ramurilor și subramurilor industriale, s-a îmbunătățit calitatea și s-a lărgit varietatea produselor. Aceeași atenție s-a acordat valorificării la nivel superior a resurselor naturale, continuîndu-se politica de repartizare judicioasă a forțelor de producție în toate regiunile țării pentru dezvoltarea lor complexă și multilaterală.

Datorită faptului că procesul de industrializare socialistă — așa după cum a apreciat raportul C.C. al P.C.R. — s-a desfășurat într-un ritm înalt, susținut, toate ramurile economiei naționale, și în primul rînd industria grea, cu pivotul ei industria mijloacelor de producție, au cunoscut în 1965 o creștere apreciabilă, încît producția industrială este anul acesta de 2,24 ori mai mare decît cea din 1959, depășindu-se astfel prevederile planului de șase ani.

Progresele înregistrate în perioada 1960—1965, obținute pe baza introducerii tehnicii noi, a perfecționării proceselor de producție, a sporirii productivității muncii și a reducerii prețului de cost, au accentuat poziția preponderentă a industriei în cadrul producției materiale, asigurînd creșterea armonioasă și echilibrată a economiei naționale, ceea ce a dus și la dezvoltarea intensivă și multilaterală a agriculturii.

Încheierea procesului de cooperativizare cu patru ani mai devreme decît prevăzuse Congresul al VIII-lea al P.C.R. a creat premisele avîntului continuu al acestei ramuri importante a economiei, ducînd la creșterea permanentă a producției agricole vegetale și animale. Acest lucru se datorește și întăririi bazei tehnice-materiale a agriculturii, organizării producției după metode științifice, cît și măsurilor adoptate de plenara din aprilie 1962 privind reorganizarea conducerii agriculturii. Dacă ne gîndim numai la faptul că plenara din martie 1949 prevedea înzestrarea agriculturii cu 30 000 de tractoare, în scopul transformării socialiste a agriculturii, iar în prezent pe ogoarele patriei lucrează aproape 82 000 de tractoare, 66 000 de semănători, peste 38 000 de combine și alte mașini agricole, ne putem da seama ce eforturi susținute au făcut partidul și statul în această direcție.

Ca urmare a dezvoltării echilibrate a economiei naționale, a crescut venitul național cu aproape 65 % față de 1959, ceea ce a permis ca volumul investițiilor statului să depășească prevederile inițiale cu 13 miliarde de lei, iar pe baza sporirii fondului de consum să crească nivelul de trai material și cultural al poporului, concretizat în creșterea salariului real cu 35 % față de 1959, sporirea numărului de salariați cu 1 300 000, satisfacerea nevoilor social-culturale, lărgirea bazei materiale și perfecționarea învățămîntului de toate gradele, generalizarea învățămîntului de 8 ani, îmbunătățirea ocrotirii sănătății publice, extinderea asigurărilor sociale etc.

Congresul a analizat cu competență, în spiritul criticii și autocriticii, unele greutăți și lipsuri care s-au manifestat în această perioadă în activitatea economică : faptul că problema eficienței economice nu a stat întotdeauna în centrul preocupărilor organelor din economie, că unele sectoare ale industriei nu au fost dezvoltate corespunzător cerințelor, de pildă cel electrotehnic, insuficienta asigurare a producției cu piese de schimb și subansambluri ; în domeniul agriculturii, sarcinile privind creșterea producției agricole vegetale și animale stabilite nu s-au realizat în întregime, deoarece nu s-a ținut seama de realitate și de posibilitățile agriculturii noastre ș.a.

Lucrările istoricului congres, atenția principală a delegaților și invitaților s-au îndreptat îndeosebi asupra direcțiilor de dezvoltare a României socialiste în următorii cinci ani, în vederea ridicării pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialiste în toate domeniile de activitate.

Considerînd că la baza progresului general al societății românești stă dezvoltarea continuă a economiei, Directivele congresului, larg dezbătute de popor și partid, constituie prin conținutul lor programul multilateral al înfloririi țării noastre. În cadrul sarcinilor de bază ale noului cincinal, obiectivul central al politicii economice a partidului — așa cum subliniază raportul C.C. al P.C.R. — este industrializarea socialistă a țării. „Și în viitor — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — în centrul politicii partidului nostru rămîne industrializarea țării, dezvoltarea cu precădere a industriei grele, în special a industriei constructoare de mașini — fără de care nu sînt posibile ridicarea patriei noastre la un grad înalt de civilizație și bunăstare, înaintarea spre comunism”³. Subliniind necesitatea industrializării țării, raportul a arătat că ea se desfășoară în epoca mării revoluții tehnico-științifice mondiale ; aceasta înseamnă că și în viitor industrializarea se va desfășura pe baza tehnicii celei mai avansate, care să ducă la sporirea productivității muncii.

Propria noastră experiență și istoria dezvoltării societății omenești au confirmat pe deplin teza că industrializarea, fundamentată pe concepția marxist-leninistă, constituie pentru țările care au moștenit

³ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, p. 34.

de la capitalism o situație de înapoiere economică factorul hotărîtor al progresului întregii societăți, temelia construirii noii orînduiri sociale.

Raportul evidențiază tradițiile noastre înaintate în problema industrializării. Încă din secolul trecut, A. D. Xenopol a arătat necesitatea industrializării prin care trebuie create bunuri „care sub volumuri înzecit de mici vor reprezenta prețuri însutit de mari”, iar C. Dobrogeanu-Gherea considera industria „baza existenței materiale, culturale și naționale a poporului român”. Desigur, aceste idei înaintate n-au putut fi materializate în anii regimului burghezo-moșieresc.

Rapoartele prezentate la congres, unul asupra Directivelor Congresului al IX-lea al P.C.R. privind planul de dezvoltare a economiei naționale în perioada 1966—1970, expus de tovarășul Ion Gheorghe Maurer, al doilea asupra Directivelor Congresului al IX-lea al P.C.R. privind planul de 10 ani pentru dezvoltarea energiei, prezentat de tovarășul Chivu Stoica, indică căile, metodele și mijloacele prin care clasa muncitoare, țărănimea și intelectualitatea, muncind cu același elan și cu aceeași însuflețire ca și pînă acum, vor îndeplini prevederile programului dezvoltării întregii noastre societăți; ele concretizează liniile directoare ale politicii economice expuse în raportul general.

Principiile industrializării au fost traduse în viață o dată cu trecerea la revoluția socialistă, fiind argumentat expuse pentru prima oară în țara noastră în raportul prezentat la Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945 de Gheorghe Gheorghiu-Dej. Prevederile planului pe anii 1966—1970 sînt menite să ducă mai departe această operă măreață. Astfel, producția industrială va crește anual cu 10,5%, iar pentru a se crea condițiile necesare reproducției socialiste lărgite, producția mijloacelor de producție va crește cu prioritate într-un ritm mediu anual de 11%, în timp ce pentru satisfacerea tot mai mare a cerințelor populației, producția bunurilor de consum va crește într-un ritm de aproximativ 10%.

Pentru valorificarea superioară și eficientă a resurselor țării, pentru introducerea în circuitul economic a noi rezerve de materii prime — țifei, gaz metan, minereuri feroase și neferoase ș.a. — se impune lărgirea activității de cercetare geologică. În viitorul cincinal, o atenție deosebită se acordă extracției de cărbune, care este prevăzută să ajungă pînă în 1970 la 20 000 000—22 000 000 de tone, aproape de două ori mai mult ca în prezent.

În cadrul lucrărilor congresului, un loc important l-au avut dezbaterea asupra dezvoltării energiei electrice în următorii 10 ani. Pornind de la necesitățile obiective ale dezvoltării în mod armonios și echilibrat a tuturor ramurilor economiei naționale, de la extinderea progresului tehnic, se impune dublarea pînă la sfîrșitul cincinalului a puterii instalate și a producției de energie electrică. Raportul prezentat la congres pe această temă relevă faptul că, încă de la începutul economiei planificate, partidul a urmărit neabătut politica justă, leninistă, a dezvoltării forțelor de producție, s-a îngrijit ca producția de energie electrică să se afle mereu cu un pas înainte. Așa a fost în primul plan decenal 1951—1960 și în șesenal, cînd producția de energie electrică a crescut într-un ritm anual de 15%, în timp ce ritmul mediu de creștere a producției industriale globale era de 13,3%; tot astfel urmează să se dezvolte energia electrică și în urmă-

torii 10 ani, cînd va trebui să ajungem în 1975 la 55 000 000—60 000 000 kwh. Deși România produce în prezent în 24 de zile mai multă energie electrică decît cantitatea realizată în întreg anul 1938, consumul de energie pe locuitor ajungînd acum la 850 kwh, mai sînt multe de făcut pentru a ajunge unele țări socialiste, precum și alte state mai dezvoltate din punct de vedere economic. Valorificarea resurselor hidroenergetice ale Dunării și ale unor riuri interioare, trecerea la producția energiei electrice de origine nucleară, darea în exploatare a hidrocentralei de pe Argeș, a celor de pe Bistrița, a sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier, proiectarea unei noi hidrocentrale pe Dunăre în colaborare cu R.P. Bulgaria în zona Izlaz ș.a. vor duce la creșterea în ritm mai ridicat a energiei electrice decît ansamblul industriei.

Un indicator al nivelului de dezvoltare economică îl reprezintă producția de metal, care va trebui să realizeze în 1970 6 300 000 de tone de oțel. Intrarea în funcțiune cu întreaga capacitate a marelui Combinat metalurgic de la Galați, care împreună cu uzinele de la Reșița și Hunedoara vor spori producția oțelurilor de calitate, va face posibil ca producția de oțel pe cap de locuitor să fie de circa 18 ori mai mare în 1970 decît în 1938.

În același ritm rapid urmează să se dezvolte în cincinal metalurgia neferoasă, industria constructoare de mașini, industria petrolieră și chimică, legată atît de satisfacerea nevoilor agriculturii în îngrășăminte, cît și de realizarea bunurilor de consum pentru populație, precum și alte ramuri industriale. Productivitatea muncii urmează să sporească în 1970 cu circa 40%.

Așa după cum reiese din Directivele adoptate, din Rezoluția Congresului al IX-lea, partidul va acorda o mai mare atenție dezvoltării agriculturii, sporirii producției vegetale și animale. În viitorul cincinal se va pune accent pe extinderea și diversificarea mecanizării lucrărilor agricole, pe folosirea pe scară largă a îngrășămintelor chimice, pe îmbunătățiri funciare, și în primul rînd pe irigații, pe recuperarea de noi terenuri prin îndigui și desecări. De asemenea va crește producția de cereale și se va lărgi baza furajeră, astfel ca producția medie anuală să atingă circa 4 800 000 de tone de grâu și 7 600 000 de tone de porumb. „*Avem toate condițiile. . . — se menționează în raportul general — ca pînă în 1970 să rezolvăm în linii generale problemele mecanizării complexe și ale chimizării agriculturii — factori esențiali în modernizarea și sporirea producției agricole*”⁴.

Congresul a acordat atenție și dezvoltării zootehniei, pentru ridicarea ponderii acestei ramuri în ansamblul producției și veniturilor agriculturii, precum și horticulturii și legumiculturii; s-a menționat că în următorii cinci ani gospodăriile agricole de stat vor trebui să-și îndrepte eforturile spre organizarea producției pe baza celor mai înaintate cuceriri ale științei agricole; directivele prevăd înființarea unui număr de 56 de stațiuni de mașini și tractoare, astfel ca în 1970 să avem 320 S.M.T. Cooperativele agricole de producție, care s-au dovedit a fi forma cea mai potrivită de organizare a muncii unite a țărănimii, vor trebui ajutate în continuare de către statul și partidul nostru, iar modul de retribuire a muncii va

⁴ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, p. 46—47.

trebui tot mai mult legat de rezultatele obținute în producție, de cantitatea și calitatea muncii. Oamenii de știință, cercetătorii din institutele de cercetări și învățământ vor trebui să-și aducă aportul lor tot mai susținut la dezvoltarea acestei ramuri a economiei.

În strînsă legătură cu creșterea producției industriale și a agriculturii se află dezvoltarea transporturilor și telecomunicațiilor. Sporirea considerabilă a parcului auto, a transporturilor de călători și mărfuri pe căile ferate, aeriene și maritime, precum și folosirea cit mai rațională a capacităților de transport și telecomunicații trebuie să devină o preocupare constantă în anii viitori.

Pentru creșterea în ritm susținut a întregii economii naționale, pentru intrarea în funcțiune a 750 de obiective industriale, pentru efectuarea a numeroase lucrări în agricultură, în transporturi, în comerț și în sectorul social-cultural e nevoie de un vast program de investiții.

Colaborarea frățească, multilaterală cu țările membre ale C.A.E.R., cu toate țările socialiste în cadrul diviziunii internaționale socialiste a muncii, dezvoltarea legăturilor economice cu toate statele, indiferent de orînduirea lor socială, vor duce la mărirea comerțului exterior în 1970 cu peste 40%, față de prezent.

Lucrările congresului, toate documentele dezbătute și aprobate au subliniat pregnant că scopul întregii politici a partidului este ridicarea bunăstării poporului. Avîntul general al economiei naționale, sporirea productivității muncii — factor hotărîtor în victoria noii orînduiri sociale — vor contribui la creșterea venitului național pe locuitor, care va fi de 4,5 ori mai mare decît nivelul cel mai ridicat realizat înainte de război, la creșterea salariului real cu 20—25% în 1970 față de 1965, la majorarea pensiilor, la sporirea veniturilor reale ale țărănimii cu 20%, la mărirea volumului de mărfuri ce se vor desface prin comerțul socialist, la îmbunătățirea serviciilor gospodăriei comunale, la dezvoltarea activității social-culturale etc. „*Sporirea veniturilor salariaților și țărănimii — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu în raportul C.C. al P.C.R. —, lărgirea bazei materiale și dezvoltarea activităților social-culturale, îmbunătățirea condițiilor de locuit și a serviciilor edilitare vor asigura pentru toți oamenii muncii un nivel de viață și de civilizație mai ridicat; binefacerile socialismului vor fi tot mai puternic simțite în fiecare familie, în viața fiecărui cetățean, a întregului nostru popor*”⁵.

Congresul a acordat o deosebită importanță dezbaterii problemelor legate de îmbunătățirea activității de planificare și conducere a economiei, dezvoltării cercetării științifice și perfecționării învățămîntului.

Relevîndu-se că cercetării și învățămîntului le-au fost alocate fonduri sporite, s-a insistat asupra necesității îmbunătățirii sistemului de organizare a activității științifice, a concentrării cadrelor și a mijloacelor materiale spre obiectivele cu cea mai mare eficiență, asupra îmbinării armonioase a cercetărilor fundamentale cu cele aplicative. Dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului de toate gradele, prin extinderea învățămîntului mediu, care va cuprinde licee de cultură generală și de specialitate, industriale,

⁵ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, p. 58.

agricole, economice, larga dezvoltare a învățămîntului profesional și acordarea gratuității manualelor și la licee, punerea unui accent deosebit pe învățămîntul superior vor duce la cuprinderea în următorii cinci ani în procesul de învățămînt a aproape un sfert din populația țării.

Treapta superioară pe care am atins-o în dezvoltarea social-istorică a făcut ca problemele conducerii și planificării economiei să fie amplu dezbătute în forul superior al partidului, care este congresul. Dezvoltarea multilaterală a industriei și a celorlalte ramuri, creșterea calității produselor, problemă pe care partidul o ridică la rangul de politică de stat, întrucît este strîns legată de competitivitatea produselor noastre pe piața externă, extinderea cercetărilor științifice — toate acestea necesită elaborarea unor metode și forme adecvate de conducere și planificare, între care principiul muncii colective este hotărîtor. Numai ținînd seama de cerințele legilor obiective care acționează în societatea noastră, de volumul și diversitatea crescîndă a problemelor construcției socialiste, de experiența bogată acumulată se poate conduce și planifica cu competență. „Exercitîndu-și rolul conducător în toate domeniile vieții sociale — s-a subliniat în cadrul dezbaterilor —, partidul privește conducerea și planificarea economiei drept un domeniu în care se îmbină într-un grad înalt economicul cu politicul. Aceasta este adevărat nu numai în ce privește determinarea liniilor fundamentale politice-economice de perspectivă, ci și în ce privește aspectele concrete ale muncii de planificare”⁶.

Experiența acumulată în decursul construcției socialiste a permis partidului și congresului elaborarea unor concluzii teoretice de mare însemnătate pentru dezvoltarea țării. Aceste generalizări teoretice, care au la bază practica socială desfășurată în decursul anilor, și-au găsit expresia în constituția țării și noul statut al P.C.R.

Adoptarea constituției Republicii Socialiste România, care sintetizează succesele istorice obținute de poporul român în ultimii 13 ani, consfințește rolul de conducător al partidului comunist, arată schimbările structurale care au survenit în viața patriei, prevede și garantează marile drepturi și libertăți obținute de poporul român. Lucrările istorice ale congresului au subliniat faptul că constituția și statutul vor constitui multă vreme de acum înainte liniile directoare ale dezvoltării societății socialiste, că întărirea statului și partidului răspunde unor cerințe obiective ale vieții sociale și că acest lucru corespunde pe deplin solidarității internaționale, cauzei generale comune pentru construirea socialismului și apărarea păcii. Dezvoltarea și întărirea fiecărei națiuni socialiste, a fiecărui stat socialist egal în drepturi, suveran și independent este o necesitate obiectivă, de care depind consolidarea unității și coeziunea țărilor socialiste, creșterea influenței lor asupra dezvoltării sociale.

Participarea tot mai activă a maselor populare la dezbaterile principalelor probleme ale politicii interne și externe a statului nostru, lărgirea

⁶ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, p. 578—579.

continuă a democrației socialiste constituie o altă trăsătură fundamentală a orînduirii noi, în care conștiința cetățenilor ei a atins un nivel de dezvoltare ridicat.

Discuțiile din cadrul congresului asupra noului statut al partidului, raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Apostol — care a înfățișat cauzele pentru care o serie de prevederi din vechiul statut nu mai corespundeau realităților sociale actuale — au relevat că legea fundamentală a P.C.R. va permite organizațiilor sale să ridice pe o treaptă nouă capacitatea organizatorică și politică a oamenilor muncii pentru desăvîrșirea socialismului și trecerea la comunism. Hotărîrea congresului ca partidul să poarte denumirea de Partidul Comunist Român, denumire ce corespunde mai bine caracteristicilor detașamentului de avangardă al clasei muncitoare din țara noastră, necesităților de luptă pentru cucerirea puterii și construirea noii orînduiri, etapei actuale de dezvoltare și scopului final al partidului, construirea comunismului, a fost primită cu nețărmurită bucurie și încredere de partid și popor. Desființarea stagiului de candidat și recunoașterea vechimii membrilor care au activat în partidele social-democrat și socialist în timpul regimului burghezo-moșieresc, cît și aceluia care au desfășurat o activitate permanentă în diferite organizații de masă conduse de partid și au avut o comportare demnă față de dușmanul de clasă au fost aprobate de congres. Documentele adoptate de Congresul al IX-lea al P.C.R. subliniază cu pregnanță că principiul călăuzitor al structurii organizatorice și al activității sale este centralismul democratic, care asigură conducerea unitară, iar principiul suprem al conducerii de partid este principiul muncii și conducerii colective ca întru chipare a democrației interne. Forța și justețea politicii partidului, verificată de practica socială, își găsesc izvorul în faptul că linia sa generală, hotărîrile adoptate sînt rodul examinării propunerilor făcute, expresia gândirii și înțelepciunii colective. „*Mai puternic decît oricînd în decursul întregii sale istorii de aproape patru decenii și jumătate — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, Partidul Comunist Român, urmat cu devotament și încredere nețărmurită de întregul popor, își îndeplinește cu cinste rolul de detașament de avangardă al clasei muncitoare, de forță politică conducătoare a societății noastre*”⁷.

Trebuie, de asemenea, consemnată poziția principială și fermă a partidului nostru și a țării în problemele majore ale relațiilor internaționale, ale raporturilor care urmează să existe între țările sistemului mondial socialist și partidele frățești, care au la bază: respectarea independenței și suveranității naționale, egalitatea în drepturi, întrajutorarea frățească și avantajul reciproc, neamestecul în treburile interne, respectarea integrității teritoriale, internaționalismul socialist.

Adresînd un cald salut partidelor frățești din țările socialiste, care conduc opera istorică de construire a socialismului și comunismului, afirmîndu-și deplina solidaritate cu lupta eroică a poporului vietnamez împotriva intervenției imperialiste, congresul a relevat creșterea forțelor mondiale ale socialismului care determină tot mai mult cursul întregii evoluții a societății, destrămarea, continuă a sistemului colonial și sporirea

⁷ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, p. 73.

rolului statelor independente pe arena mondială, amploarea crescîndă a luptei clasei muncitoare, a mișcării democratice pentru progres social, adîncirea crizei generale a capitalismului. Discuțiile din cadrul Congresului, aprecierile delegațiilor străine au relevat că prestigiul economic și politic al țării noastre a ieșit tot mai mult în evidență pe plan mondial, cît și aportul ei tot mai însemnat în lupta pentru triumful cauzei păcii și socialismului.

Un loc deosebit în cadrul rapoartelor expuse și al dezbaterilor l-au ocupat activitatea ideologică a partidului, dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor populare prin înarmarea lor cu ideile marxism-leninismului, cu linia politică generală a P.C.R. în problemele interne și internaționale, pentru mobilizarea lor la îndeplinirea sarcinilor ce le revin în opera de construire a noii orînduirii. Raportul general de activitate al C.C. al P.C.R. a dat o înaltă apreciere realizărilor obținute în domeniul științelor sociale, menționînd că, potrivit indicațiilor Congresului al VIII-lea, au apărut manuale proprii de economie politică, materialism dialectic, socialism științific, necesare studierii prin prisma marxism-leninismului a experienței și a modului în care au fost rezolvate problemele revoluției și construcției socialiste. Subliniindu-se aportul lucrătorilor din domeniul științelor sociale în apariția unor lucrări de sinteză în domeniul istoriei patriei, al economiei, al istoriei gîndirii sociale, în editarea unor culegeri de studii pe probleme actuale, congresul a trasat sarcina întocmirii de noi manuale, a îmbunătățirii celor existente și a elaborării de noi studii și lucrări care să generalizeze experiența construcției noastre socialiste, să valorifice tot ce este progresist și înaintat în istoria gîndirii social-politice din România.

Apreciînd contribuția presei, a cinematografiei, a televiziunii, a creației literare și artistice în procesul creșterii conștiinței socialiste a membrilor de partid și a oamenilor muncii, congresul a indicat și sarcinile care le revin acestor sectoare îndeosebi pe linia informării operative a opiniei publice din țara noastră, a publicării unor largi schimburi de opinii în problemele activității de partid, construcției de stat, economiei, relevînd, totodată, necesitatea promovării valorilor culturii naționale și universale; se impun, de asemenea, analizarea în spirit critic, constructiv a lipsurilor și deficiențelor, dezvăluirea cauzelor și găsirea mijloacelor pentru înlăturarea lor.

Raportul general și discuțiile au subliniat faptul că pentru aprofundarea permanentă a cunoașterii științifice, pentru dezvoltarea gîndirii teoretice sînt necesare desfășurarea unor largi dezbateri, schimburi și confruntări de opinii pe baza concepției despre lume a proletariatului, pornind de la faptul că marxismul este o știință vie, o călăuză în acțiune, care se îmbogățește permanent, sintetizînd experiența istorică a dezvoltării sociale.

Pornind de la faptul că frontul istoric din țara noastră a obținut succese, că pe baza indicațiilor Congresului al VII-lea au fost publicate patru volume din marea sinteză *Istoria României*, s-a tipărit macheta volumului V, iar volumul VI se află în stadiul discutării capitolelor și pregătirii lor pentru tipar, că s-a publicat o parte a tematicii istoriografiei moderne și contemporane, volumul VIII și ultimul al tratatului, fiind consacrat istoriografiei, că în răstimpul dintre congrese au

văzut lumina tiparului volume de documente, studii științifice asupra unor momente importante din istoria medie, modernă și mai ales contemporană a patriei, care contribuie la educarea patriotică a maselor și ridică prestigiul științific al țării, — Congresul al IX-lea a indicat noi direcții dezvoltării științei istorice în viitorul cincinal.

Astfel, raportul general expus la congres consemnează că în acești ani „au fost elaborate o serie de lucrări importante în domeniul istoriei patriei. Continuându-se această activitate de deosebită însemnătate, trebuie aprofundate de pe pozițiile materialismului istoric cele mai importante etape și evenimente din istoria țării și a poporului român, oglindindu-se faptele în mod obiectiv, în deplină conformitate cu realitatea”⁸.

Cunoașterea de către masele populare a glorioasei istorii a patriei, a nenumăratelor exemple de vitejie și eroism date de popor în lupta pentru eliberarea lui socială și națională, pentru cucerirea și apărarea independenței sale de-a lungul veacurilor va fi de un real folos în creșterea conștiinței social-politice, în educarea patriotică a constructorilor socialismului.

Istoricii marxști au, de asemenea, sarcina de a elabora istoria partidului, în care să se înfățișeze multilateral și veridic, de la începuturile ei, etapă cu etapă, conform realităților politice, economice și sociale, lupta clasei muncitoare cu înfrîngerile temporare și victoriile istorice pe care le-a obținut pînă în prezent. Reflectînd în mod veridic lupta plină de abnegație și eroism a comuniștilor, istoria partidului va fi un instrument eficace de educare partinică a membrilor de partid, de formare și creștere a tinerei generații în spiritul tradițiilor glorioase ale mișcării revoluționare din țara noastră. Istoria partidului va trebui să consemneze, totodată, împrejurările grele în care P.C.R. a fost nevoit să activeze în anii ilegalității, influența pe care au exercitat-o prezența în conducere a unor elemente oportuniste, sectare, străine de partidul nostru, să analizeze profund și multilateral unele fenomene negative care s-au manifestat în mișcarea comunistă în anumite perioade. Așa cum s-a subliniat în cadrul discuțiilor, partidul și-a îmbogățit permanent activitatea teoretică și ideologică : „El a dobîndit prin aceasta capacitatea de a putea reconsidera critic și autocritic propria sa activitate trecută. Aceasta a devenit necesar nu numai pentru o corectă tratare a adevărului istoric, ci îndeosebi, pentru a desprinde noi elemente de gîndire creatoare din analiza marxist-leninistă a lipsurilor, din diversele etape de dezvoltare a partidului și statului”⁹.

Folosind cu pricepere bogatul material factual și interpretînd fenomenele sociale în lumina metodologiei marxist-leniniste, cercetătorii din domeniul istoriei contemporane vor îndeplini această importantă sarcină trasată de congres și, în același timp, vor elabora lucrări și monografii de valoare științifică asupra luptei glorioase a proletariatului, sub conducerea comuniștilor, împotriva exploatării și asupririi, pentru cucerirea puterii și construirea noii orînduiri sociale.

⁸ *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, p. 92.

⁹ *Ibidem*, p. 645.

Cel de-al IX-lea Congres al partidului, care a adoptat programul dezvoltării întregii noastre societăți socialiste, va rămâne înscris cu litere de aur în istoria României. Exprimând încrederea deplină a întregului partid în forța creatoare a poporului, care va munci cu și mai mult elan pentru îndeplinirea mărețelor sarcini trasate de congres, raportul C.C. a. P.C.R. prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu conchide cu îndreptățită și legitimă mândrie : „În următorii cinci ani poporul român va parcurge încă o etapă pe drumul vieții sale noi, se va apropia și mai mult de piscurile înalte ale civilizației, de societatea comunistă”¹⁰.

¹⁰ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, p. 104.

SUCCESELE FORTELOR DEMOCRATICE DIN ROMÂNIA ÎN ALEGERILE COMUNALE ȘI JUDEȚENE DIN ANII 1936—1937

DE

GH. I. IONIȚĂ

În anii ce au urmat eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, lupte care, prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul revoluționar și combativ, au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a mișcării muncitorești din țara noastră, P.C.R. și-a intensificat activitatea sub toate formele: ilegală, semilegală și legală, a organizat numeroase acțiuni ale oamenilor muncii pentru revendicări economice și politice, a acționat pentru strângerea laolaltă a forțelor democratice în cadrul unui larg front popular antifascist. Referindu-se la conținutul activității desfășurate de P.C.R. în acea perioadă, Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că „partidul și-a intensificat activitatea pentru făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare și strângerea în jurul proletariatului a tuturor păturilor și categoriilor sociale interesate în propășirea democratică a țării, apărarea păcii și a independenței naționale, în vederea închegării unui larg front popular antifascist”¹.

Activitatea desfășurată de partid pentru crearea Frontului popular antifascist a căpătat, începînd din 1935, un conținut tot mai bogat. Generalizînd experiența bogată obținută de P.C.R. în conducerea maselor în lupta antifascistă, documentele de partid din acea perioadă reflectă multiplele direcții spre care a fost orientată de comuniști activitatea de creare a Frontului popular antifascist. Între acestea, un loc important l-a ocupat folosirea de către P.C.R. a campaniilor electorale pentru alegerile parlamentare, județene și comunale în acțiunea de strângere într-un front comun, pe baza unei platforme de revendicări comune, a tuturor forțelor

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvintari. 1959—1961*, București, Edit. politică, 1961, p. 436.

democratice, antifasciste, indiferent de poziția socială a acestora, de apartenența la partide etc.

Un moment important în lupta P.C.R. pentru crearea Frontului popular antifascist și în același timp o reușită verificare a tacticii amintite a constituit-o campania electorală și alegerile parlamentare parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți de la 18 februarie 1936², alegeri care s-au soldat cu succesul forțelor democratice, raliat pe o platformă comună antifascistă³, și înfrângerea candidaților guvernamentali și fasciști gogo-cuziști.

Aceste alegeri „au constituit — după cum nota un ziar al vremii — prilejul de a pune la încercare practic, pe teren, valoarea unui front popular între partidele și categoriile sociale ce resping dictatura fascistă și se pun în slujba apărării maselor largi democratice”⁴. Referindu-se la semnificația rezultatelor acestor alegeri, Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia: „Succesul forțelor democratice în aceste alegeri a dovedit justetea punctului de vedere al partidului nostru, că împrejurările obiective din România permiteau încheierea unui larg front popular antifascist bazat pe Frontul unic muncitoresc, care ar fi putut stăvili drumul fascismului”⁵. În aceste alegeri, „partidul comunist a desfășurat o muncă proprie intensă în ciuda tuturor persecuțiilor și terorii exercitate de guvern și a provocațiilor puse la cale de fasciști. Partidul nostru a mobilizat independent masele muncitorești populare antifasciste în front comun cu toate forțele democratice. Masele au primit cu entuziasm și cu simpatie cuvântul de ordine dat de P.C.R. și lozincile lui”⁶.

Pe baza experienței obținute cu acest prilej, aplicând aceeași tactică, P.C.R. a reușit și cu ocazia alegerilor următoare — comunale și județene din anii 1936—1937 — să obțină noi și importante succese, a căror analiză formează obiectul articolului nostru.

Caracteristică anilor la care ne referim a fost tendința guvernului liberal de a amâna mereu termenul de convocare a corpului electoral în

² Detalii în legătura cu aceasta problema, vezi în articolul Gh. Ioniță, *Succesul forțelor democratice sub conducerea Partidului Comunist din România în alegerile parțiale din februarie 1936*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.”, 1961, nr. 5, p. 51—64.

³ Cu prilejul alegerilor parțiale din județul Hunedoara. Frontului democratic — constituit la chemarea P.C.R. — i s-au raliat organizațiile Blocul democratic, Frontul plugarilor, Madosz-ul, Partidul Socialist (Popovici), precum și organizațiile locale ale P.S.D. și P.N.T. ce primisera în prealabil consimțământul conducătorilor centrale ale acestor partide.

În județul Mehedinți, în Frontul democratic au intrat Blocul democratic, Partidul Socialist (Popovici), precum și organizațiile locale ale P.S.D. și P.N.T., pe baza unui consimțământ asemanător celui din județul Hunedoara. Până la 18 februarie 1936 — data tinerii alegerilor —, Frontul plugarilor și Madosz-ul nu-și constituiseră organizații proprii în județul Mehedinți. Așa se explica faptul că aceste organizații nu au făcut parte din Frontul democratic constituit în județul Mehedinți.

⁴ „Omul liber”, an. I, nr. 5 din 8 martie 1936.

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a 4-a, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 18.

⁶ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, E.S.P.L.P., 1957, p. 383.

întreaga țară, pentru desfășurarea alegerilor județene și comunale. Amânarea succesivă a alegerilor a fost determinată de dorința guvernanților liberali de a împiedica forțele aflate în opoziție de a-i da o ripostă hotărâtă, generalizată pe întreaga țară, și, în același timp, de a-și putea lua din vreme măsurile de deplasare a propriilor mijloace de propagandă electorală dintr-un județ în altul în vederea asigurării, în acest fel, a succesului de urnă. Referindu-se la această situație, unul din ziarele vremii nota: „Guvernul tergiversează scrutinul, fugind cu naivă abilitate de verdictul sufragiilor. În loc să convoace pe alegători, deodată și pretutindeni, pentru a asculta voința poporului în cîrmuirea treburilor locale și indicațiunea lui politică în orientarea generală a țării, cabinetul d-lui Tătărașcu recurge la stratageme sau pur și simplu practică abuzul de putere, amînînd alegerile”⁷. În decursul anilor 1936—1937, guvernul liberal a pus numeroase obstacole în calea ținerii alegerilor, deși împotriva administrării județelor și comunelor de către comisiile interimare⁸ se ridica tot mai hotărît protestul maselor, care cereau cu insistență organizarea de alegeri, în cursul cărora să se procedeze la instalarea unor consilieri județeni și comunali reprezentanți ai voinței și intereselor vitale ale maselor largi de oameni ai muncii.

Un prim prilej de afirmare în alegeri a idealurilor de luptă democratică a maselor, de aplicare a experienței cîștigate la 18 februarie 1936 l-a constituit campania electorală și alegerile comunale din 29 aprilie 1936 pentru primariatul orașului Ploiești. Începută încă la finele lunii ianuarie 1936, campania electorală s-a caracterizat prin eforturile P.C.R. de a alia pe o platformă comună de luptă antifascistă partidele și organizațiile democratice. Rod al acestor eforturi a fost formarea unui front comun în care, alături de P.C.R., au intrat organizațiile P.S.D., P.S.U., Blocul democratic și P.N.Ț.⁹ Mai presus de orice, semnificația acordului comun încheiat la Ploiești consta în ralierea pe o platformă comună a organizațiilor P.C.R., P.S.D. și P.S.U., act ce se anunța de bun augur pentru viitoarele acțiuni duse de muncitori sub semnul frontului unic muncitoresc. Salutînd încheierea acestui front, muncitorul petrolist Constantin Manescu spunea în cadrul unei întruniri electorale ținută la 30 martie 1936: „În locul luptei fratricide de altădată avem astăzi perfectă înțelegere între fracțiunile (partidele — Gh. I. I.) muncitorești. Trebuie să luam parte la campania electorală, iar alegerile să verifice pe teren rezultatele la care se poate ajunge prin înlăturarea dezbinărilor de pînă acum”¹⁰. Un alt vorbitor, subliniind ce sarcini importante stăteau în fața

⁷ „Adevarul” din 10 octombrie 1936.

⁸ O data cu instalarea guvernării liberale, aceasta a procedat la înlocuirea consiliilor județene și comunale existente cu comisii interimare fidele ei, comisii care urmau să administreze comunele și județele pînă la efectuarea alegerilor promise de noul guvern a se face în întreaga țară într-un termen cît mai scurt. După aproape trei ani de guvernare însă, alegeri nu se făcuseră decît într-un număr neînsemnat de comune și județe, fapt care producea mari nemulțumiri maselor de cetățeni. În legătura cu aceasta, ziarul „Adevarul” din 23 august 1936 preciza: „...Dainuirea acestei stări de lucruri trebuie să înceteze odată”.

⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 6, dos. 1 198, f. 25; dos. 9 084, f. 206; fond. 25, dos. 4 192, f. 178, 179, 181, 192.

¹⁰ Ibidem, fond. 25, dos. 4 192, f. 156.

frontului comun, arăta că datoria de căpetenie a acestuia era de „a dovedi că nevoile muncitorilor și cetățenilor în general pot fi promovate numai de către reprezentanții firești ai clasei muncitoare, care trebuie să pătrundă în conducerea municipiului, acaparat pînă acum de către politicieni și clientela lor politică”. Apoi, mai mulți delegați ai muncitorilor petroliști și din diversele fabrici din Ploiești au subliniat cu cîtă bucurie „a fost primită vestea că, în sfîrșit, conducătorii organizațiilor muncitorești și-au dat mîna, formînd o singură organizație care să lupte în fruntea muncitorilor”. Întreaga muncitorime, arăta un vorbitor, dorește ca frontul încheiat „să nu fie numai o forță organizată pe timpul alegerilor, ci el să se perpetueze pentru ca clasa muncitoare să aibă toate foloasele posibile de pe urma încheierii lui”¹¹.

Desfășurate în condițiile furtului de urne și al săvîrșirii de către autorități a altor ilegalități¹², alegerile de la 29 aprilie 1936 au marcat o nouă victorie a forțelor democratice împotriva candidaților guvernamentali și fasciști. Obținînd 17 mandate, corespunzînd unui număr de voturi sensibil egal cu cel obținut de candidatul guvernamental, cu 3 793 de voturi mai mare decît fasciștii gogo-cuziști și cu 3 154 mai mare decît Frontul românesc al lui Vaida, forțele democratice înregistrau un succes de prestigiu¹³. „Un dezastru pe care nu-l așteptau au suferit gogo-cuziștii — nota un ziar al vremii —. Cu toate că, favorizați de guvernamentali, au avut lista (de candidați — *Gh. I. I.*) pe prima pagină a buletinului de vot și cu toată propaganda deșantată făcută național-creștinii au fost respinși și de astă dată de corpul electoral”¹⁴. Același ziar, în numărul sau din 7 mai 1936, remarca: „La Ploiești, în alegeri comunale, a fost înfrînt rușinos guvernul...”.

Vestea acestui succes a produs o mare satisfacție forțelor democratice participante la alegeri. În seara zilei de 29 aprilie, „cînd s-a anunțat rezultatul, peste 4 000 de cetățeni au manifestat pînă la 2 noaptea pe străzile Ploieștiului”¹⁵. Referindu-se la succesul forțelor democratice în aceste alegeri, Comitetul regional Prahova al P.C.R. sublinia la 27 mai 1936 într-un manifest adresat Comitetului executiv al P.N.Ț. din Prahova: „Un succes răsunător l-a avut frontul comun al democrației în alegerile de la Ploiești, unde ideea concentrării forțelor democratice s-a dovedit așa de populară, încît succesul avut a întrecut însăși prevederile conducătorilor partidului d-stră, din care unii încă și astăzi subapreciază do-

¹¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 25, dos. 4192, f. 156.

¹² În legătură cu aceasta, organizația P.N.Ț.-Prahova a dat publicației un protest în care demasca neregulile comise la împărțirea cartilor de alegător, nereguli tipice de altfel pentru alegerile din acea vreme. „Mii de alegători — se spunea în protest — cînd s-au prezentat spre a-și ridica cartile (de alegător — *Gh. I. I.*), au constatat că ele au fost ridicate de alții cu semnături false pe cotoare” („Adevărul” din 28 aprilie 1936). Cum se întîmpla de obicei în situații similare, protestul și contestația introdusă cu acest prilej au fost respinse de Tribunalul Prahova la 17 mai 1936.

¹³ „Adevărul” din 1 și 17 mai 1936.

¹⁴ Ibidem din 1 mai 1936.

¹⁵ „Arena”, an. I, nr. 5 din 16 mai 1936. Același ziar, în numărul sau din 31 mai 1936, a publicat articolul *Victoria frontului popular în alegerile comunale din Ploiești*.

rința maselor de luptă comună a tuturor forțelor democratice împotriva pericolului fascist. Această dorință a fost puternic exprimată în manifestația din seara alegerilor, care a fost o manifestare puternică a maselor pentru *Frontul popular antifascist*¹⁶. Referindu-se în continuare la contribuția adusă de P.C.R. la obținerea acestui succes, manifestul preciza: „Partidul nostru, prin inițiativa, autoritatea și activitatea lui în fața maselor muncitoare, a contribuit în foarte mare măsură la acest succes. Proletariatul s-a dovedit din nou în aceste alegeri ca cel mai activ și cel mai conștient luptător antifascist”¹⁷.

Dintre alegerile desfășurate în celelalte județe și comune s-au impus atenției opiniei publice succesele obținute de forțele democratice în alegerile din unele comune din Bihor¹⁸, ca și campania electorală pentru alegerile municipale din T.-Severin care urmau să aibă loc la 8 iunie 1936. Încă de la începutul campaniei electorale din T.-Severin, la propunerea P.C.R., între organizațiile județene ale Blocului democratic și P.N.Ț. s-a încheiat un acord electoral, acord salutat cu satisfacție și de conducerea centrală ale Frontului plugarilor, Madosz-ului și Partidului Socialist (Popovici)¹⁹. La baza acestui acord electoral au fost puse revendicările platformei electorale din 18 februarie 1936 din timpul alegerilor parlamentare parțiale, la care au fost adăugate o serie de revendicări de interes comunal. În cadrul mai multor întruniri electorale desfășurate la T.-Severin²⁰ cu participarea muncitorilor ceferiști, portuani, a maselor largi de cetățeni în general, s-au conturat tot mai bine obiectivele pentru care se prezentau unite în alegeri masele de alegători și s-a procedat la desemnarea candidaților comuni în alegeri. Între aceștia se aflau un muncitor ceferist, un muncitor portuar, mai mulți meseriași etc.²¹. Semnificativ pentru optimismul cu care se pregăteau de alegeri forțele democratice din T.-Severin este textul comunicatului C.C. al Blocului democratic în care se arăta: „După succesul avut în alegerile comunale de la Ploiești, acordul de la Mehedinți va da, desigur, un mare avânt democrației din țară în ofensiva ei contra reacționărilor (manevrelor. — Gh. I. I.) fascizante și fasciste”²². În încheiere, comunicatul chema „masele largi populare din Turnu-Severin ca să întărească pozițiile cucerite în alegerile din februarie (1936. — Gh. I. I.) instalând la primărie un consiliu comunal al democrației, un consiliu comunal care să reprezinte interesele lor”.

În fața entuziasmului ce caracteriza acțiunile forțelor democratice din T.-Severin în preajma alegerilor, autoritățile au adoptat o serie de măsuri brutale, mai întâi de dizolvare a Blocului democratic²³ și apoi

¹⁶ Arh. Institutului de istorie a partidului de pe linia C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.I.P.) cota A XX-34, inv. nr. 1463.

¹⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 193, f. 373—377.

¹⁸ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, p. 408.

¹⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 6, dos. 1190, f. 73; dos. 1189, f. 133, 134; dos. 1198; f. 79, 80, 106.

²⁰ Ibidem, doc. 1187, f. 181, 184, 188, 189, 198, 199.

²¹ Ibidem, fond. 1, dos. 133, f. 60, 61.

²² Ibidem, fond. 6, dos. 1189, f. 150.

²³ Ibidem, dos. 1189, f. 140.

de amânare a alegerilor pentru prima jumătate a lunii decembrie. Evident, în aceste condiții — în primul rând datorită dizolvării Blocului democratic —, acordul electoral nu s-a mai putut menține în vigoare, iar scrutinul, chiar dacă voturile forțelor democratice au mers la P.N.Ț., n-a mai exprimat fidel raportul de forțe. În legătură cu aceste alegeri desfășurate la 7 decembrie, se cuvine a fi semnalat faptul că fasciștii gogo-cuziști, chiar și în aceste condiții în care erau nevoite a se prezenta forțele democratice, n-au îndrăznit, după eșecul de la 18 februarie 1936, nici măcar să mai depună listă. „Această retragere — nota un ziar al vremii — este plină de învățăminte”²⁴.

Măsura de amânare a alegerilor adoptată în iunie 1936 nu a afectat numai alegerile din T.-Severin, ci și pe cele din alte județe în care fuseseră deja programate²⁵, prelungindu-se astfel sistemul administrării comunelor și județelor prin comisii interimare. În legătură cu amânarea de către guvern a alegerilor, în presa democratică a vremii și chiar în unele ziare burgheze s-a desfășurat o largă campanie de condamnare a acestei măsuri. Precizînd că, în aproape trei ani de guvernare, guvernul Tătărașcu nu dispusese efectuarea de alegeri comunale în toată țara, „Adevărul” releva că amânarea lor s-a datorat faptului că alegerile ce au apucat să se desfășoare, totuși, au adus „o înfrîngere categorică a partidelor de dreapta, ca și a liberalilor”²⁶. Evident, continua ziarul, „ezitarea guvernului de a percede la alegeri este în legătură cu teama de a cădea în alegeri. O consultare generală pentru alegeri comunale ar arăta un fiasco definitiv și iremediabil pentru guvern și complicități săi”.

Perioada cuprinsă între iunie și decembrie 1936, cînd s-au reluat alegerile, a fost folosită de forțele democratice din întreaga țară pentru ducerea unor tratative în interesul pregătirii condițiilor încheierii unor noi acorduri electorale. La Cluj, de pildă, a fost încheiat în iunie un acord între organizațiile P.S.D., Blocul democratic și Madosz²⁷. La Brașov au fost stabilite contacte între P.S.D., Madosz, P.N.Ț., P.R.Ț., Partidul Popular Săsesc, Partidul Micilor Agricultori și Partidul Maghiar. Cu cele două partide din urmă, Madosz-ul a și încheiat în august un acord de colaborare în vederea alegerilor comunale²⁸. Un fenomen caracteristic l-a constituit în perioada la care ne referim desprinderea din rîndurile Partidului Maghiar și orientarea spre partidele și organizațiile democratice a unui mare număr de membri, în special din rîndul secuimii, nemulțumiți de politica fascizantă, revizionistă a conducerii acestui partid²⁹. O mare parte dintre aceștia s-a orientat spre Madosz, care, în

²⁴ „Adevărul” din 4 decembrie 1936.

²⁵ Este important de subliniat ca, de regula, guvernul proceda la amînarea alegerilor în județele în care campaniile electorale se desfășurau cu mai multa vigoare pe o linie opusa candidaților guvernamentali și fasciști (vezi articolul *Guvernul se joacă de-a alegerile...*, în „Adevărul” din 25 mai 1937).

²⁶ „Adevărul” din 23 iulie 1936.

²⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 161, f. 169.

²⁸ *Ibidem*, fond. 27, dos. 4298, f. 236; vezi și „Brassoi Lapok” din 14 august 1936.

²⁹ „Adevărul” din 30 aprilie și 5 decembrie 1936; „Brassoi Lapok” din 29 aprilie 1936.

această perioadă, activa intens în vederea pregătirii succesului forțelor democratice în alegeri³⁰.

Pregătind din vreme alegerile județene și comunale promise de guvern a se face în toată țara începând din decembrie 1936, P.C.R. a elaborat încă în iunie 1936 circulara intitulată: *Către comitetele regionale, județene, locale și raionale. Către toate celelele de partid, către toți comuniștii. Pregățiți-vă pentru campania alegerilor comunale, județene și partiale*³¹. „Datoria partidului comunist, apărătorul cel mai consecvent și hotărât al claselor exploatate și asuprite — se spunea în circulară — este de a lua partea cea mai activă în această campanie, mobilizând în mod independent masele populare la luptă pentru transformarea consiliilor comunale și județene în adevărate organe democratice, populare, pentru fixarea imediată a alegerilor pe întreaga țară, deoarece guvernul caută amânarea lor“. Alegerile, se arăta în continuare, „trebuie să se transforme într-un plebiscit popular împotriva pericolului fascist, pentru înfrângerea reacțiunii și democratizarea țării, pentru crearea Frontului popular antifascist“. Stabilind un vast program de revendicări pentru care urmau să lupte masele în alegeri³², circulara dădea apoi cu justete linia ca, „acolo unde, spre exemplu, P.N.Ț. (organizația locală), refuză sub orice formă lista comună cu noi, iar noi avem posibilitatea să facem acord, în baza platformei noastre, cu alte organizațiuni sau formații democratice (spre exemplu Frontul plugarilor, Rety³³, Madosz, Partidul Maghiar, cu syndicatele etc.), noi vom depune cu aceștia liste comune, ducând lupta contra P.N.Ț. ca sabotor al frontului popular“. Fără îndoială, aplicarea acestor indicații juste ar fi călăuzit partidul spre obținerea unor rezultate dintre cele mai bune în alegeri. Acest lucru a fost însă mult îngreuiat din pricina indicațiilor confuze și chiar contrare acestei circulare, care au fost date ulterior de către Boris Ștefanov și alții asemenea lui cu privire la necesitatea acordării tuturor voturilor P.N.Ț. indiferent dacă în comuna sau județul respectiv se încheiase sau nu un acord electoral cu organizația Partidului Național-Tărănesc sau dacă, prin poziția lui față de ideile democratice, candidatul acestui partid justifică întrucitva încrederea maselor de alegători.

Ideile cuprinse în circulară au fost reluate ulterior într-o serie de articole apărute în „Scînteia“, „Lupta de clasă“, „Steagul roșu“, îmbogățindu-li-se conținutul și explicându-li-se înțelesul. „Înlăturînd greșelile din trecut, de subapreciere a consiliilor comunale și județene — preciza, de pildă, „Scînteia“ —, toate organizațiile de partid, toți comuniștii tre-

³⁰ Arh. Ministerului Sănătății și Prevederilor Sociale, dos. 491/1936; Arh. st. Iași, dos. 1 — Confidențial, vol. I/1936.

³¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. I, dos. 193, f. 373—377.

³² Între aceste revendicări figurau: scutirea de impozite a maselor nevoiașe, ieftinirea apei, luminii și electricității, desființarea taxelor de consumație ce scumpeau produsele, sistarea executărilor silite, ridicarea stării de asediu și cenzurii, acordarea de credite ieftine și de lungă durată pentru țărani, mărirea salariilor și pensiilor la nivelul scumpetei, decretarea amnistiei generale, dizolvarea bandelor fasciste, încetarea persecuțiilor naționale, culturale și religioase etc.

³³ Grupare politică dizidentă desprinsă din sinul Partidului Maghiar, cuprinzînd o însemnată parte a micii burghezii și a intelectualității din Transilvania. Titulatura grupării provenea de la numele conducătorului său, dr. Rety.

buie să desfășoare activitatea cea mai vie pentru mobilizarea maselor largi împotriva asaltului fasciștilor și al reacțiunii asupra consiliilor comunale și județene sub lozincă NICI UN VOT, nici un reprezentant al fasciștilor și reacționarilor în consiliile comunale și județene viitoare³⁴. Ducînd întreaga campanie electorală „sub semnul concentrării tuturor forțelor democratice în Frontul popular antifascist — preciza același număr al ziarului „Scînteia“ —, organizațiile noastre de partid trebuie să mobilizeze masele pe baza lozincilor și programului P.C.R.“.

În pofida nemulțumirii maselor, legată de amînarea alegerilor, guvernul a continuat să tergiverseze hotărîrea datei convocării corpului electoral, lăsînd mai departe treburile gospodărești ale comunelor și județelor pe seama consiliilor interimare. „Nealeși de mase, la discreția atotputernicilor zilei (guvernului. — Gh. I. I.), fără nici o răspundere față de comunele respective — arăta un ziar —, acești membri ai comisiilor interimare sînt — cu foarte mici excepții — cei mai detestabili gospodari“³⁵.

În primele zile ale anului 1937 a fost dat publicității un nou comunicat al Ministerului de Interne prin care se făcea cunoscut că alegerile comunale aveau să se țină începînd de la 25 martie 1937 în întreaga țară³⁶, în afară de București — unde au fost fixate pentru 17 februarie — și alte cîteva centre. În acele condiții, comuniștii au trecut imediat la pregătirea alegerilor. „Partidul comunist — se spunea într-un manifest adresat în februarie 1937 maselor muncitoare din capitală — face apel la organizațiile național-tărăniste, radical-tărăniste, social-democrate, la Comitetele cetățenești, la Blocul democratic*, la cetățenii democrați neînscrisi în partide să formeze și să susțină în alegeri, contra fasciștilor și guvernului, o listă unică a democrației, primul pas spre alianța statornică a tuturor forțelor democratice în Frontul popular antifascist“³⁷. În cadrul ședințelor Comitetului local al P.C.R. București, ca și ale comitetelor de partid pe sectoare, problemei pregătirii alegerilor municipale și a celor din suburbane i-a fost acordată, la începutul anului 1937, o atenție deosebită³⁸. Eforturile depuse de P.C.R. pentru unirea pe o platformă comună antifascistă a maselor din suburbane (Grivița, Ducești-Cioplea, Șerban-Vodă, Băneasa, Colentina, Popești-Leordeni, Roșu, Pantelimon etc.), datorită poziției trădătoare pe care s-au situat liderii partidelor burgheze, nu au putut duce la realizarea unei largi concentrări a forțelor democratice, partidele și organizațiile prezentîndu-se în alegeri dezbinat³⁹. Doar în suburbia Grivița, datorită poziției ferme a muncitorimii ceforiste — majoritară în această suburbie —, s-a reușit încheierea unei înțelegeri comune⁴⁰ între organizațiile Blocului democratic, Comitetele cetățenești, P.N.Ț. și P.R.Ț., care au susținut în ale-

³⁴ „Scînteia“, an. VI, nr. 10—11 (79—80) din 1 august 1936.

³⁵ „Adevărul“ din 12 ianuarie 1937.

³⁶ Ibidem, din 14 ianuarie 1937.

* Deși fusese dizolvat de autorități, continua sa activeze ilegal.

³⁷ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, p. 488.

³⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 199, f. 271.

³⁹ „Steagul roșu“, an. IX, nr. 1—2 din februarie 1937.

⁴⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 6, dos. 1 220, f. 118.

geri un candidat comun. Cu toată teroarea instituită de autorități, în câr-dășie cu organizațiile fasciste împotriva maselor de alegători, de a le împiedica să se prezinte la alegeri, în toate suburbanele capitalei rezultatele scrutinului au dovedit posibilitățile largi existente în cazul în care acestea s-ar fi unit pe o platformă democratică comună. Așa, de pildă, numai organizația Comitetelor cetățenești „a obținut în toate comunele (suburbane. — Gh. I. I.) în care a candidat un număr de voturi superior celui luat de oricare din grupările extremiste (de dreapta și fasciste. — Gh. I. I.). Organizațiile fasciste — remarcă ziarul „Adevărul” —, cu toată propaganda lor deșănțată și cu toate promisiunile demagogice fasciste, n-au strâns decât un număr infim de voturi”⁴¹, fapt care dovedea existența unei largi opinii antifasciste în sinul maselor.

Dintre alegerile comunale desfășurate în cursul lunii februarie în alte regiuni ale țării, se cuvin a fi menționate — prin rezultatele bune obținute de forțele democratice asupra candidaților guvernamentali și a celor fasciști gogo-cuziști — alegerile comunale din Lupeni⁴², din unele comune ale județelor Cluj⁴³, Bacău⁴⁴, Galați și Constanța⁴⁵. La Lupeni, de pildă, lista comună a P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L. a obținut în alegerile din a doua jumătate a lunii februarie cu peste două ori mai multe voturi decât lista gogo-cuziștilor⁴⁶. O înfrângere rușinoasă a înregistrat lista gogo-cuzistă și la Bacău, deși „organizația național-creștină din localitate a dezlănțuit în ajun și în ziua alegerilor o teroare cumplită..., reușind să-și îndeplinească scopul dorit: acela de a nu lăsa elementele moderate (democratice. — Gh. I. I.) să-și exercite dreptul de vot”⁴⁷.

Trăgînd concluziile ce se impuneau din desfășurarea alegerilor comunale și județene în general și a celor din 17 februarie din suburbanele capitalei în special, P.C.R. a făcut noi eforturi pentru unirea forțelor democratice pe o platformă comună în alegerile municipale din București de la 16 aprilie 1937. Pe această linie s-a înscris ralierea pe o platformă comună, la 13 martie 1937, a Comitetelor cetățenești și P.R.Ț.⁴⁸, pe de o parte, și realizarea unui alt cartel electoral între P.S.D., P.N.Ț. și Partidul Conservator (Gr. Filipescu), pe de altă parte⁴⁹. Chiar și în condițiile în care colaborarea forțelor democratice s-a realizat numai pe jumătate (soluția fericită ar fi constituit-o, desigur, cartelarea tuturor acestor partide și organizații), „cu toată atmosfera otrăvită creată de o deșănțată demagogie de dreapta (de organizațiile fasciste. — Gh. I. I.), democrația a învins”⁵⁰.

⁴¹ „Adevărul” din 19 februarie 1937.

⁴² Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 368, f. 25.

⁴³ A.I.I.P., cota A XXI-5, inv. nr. 980; „Poporul” (Cluj) din 10 martie 1937.

⁴⁴ „Adevărul” din 2 și 7 martie 1937.

⁴⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 210, f. 515—530.

⁴⁶ Ibidem, fond. 77, dos. 7 368, f. 25.

⁴⁷ „Adevărul” din 2 și 7 martie 1937.

⁴⁸ Detalii în legătura cu acest cartel electoral și cu alegerile municipale în general vezi în articolul lui Gh. I. Ionița: *Activitatea Comitetelor cetățenești pentru revendicări general-democratice*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lînga C.C. al P.C.R.”, 1964, nr. 2, p. 105—106.

⁴⁹ „Lupta” din 11 aprilie 1937.

⁵⁰ Ibidem din 18 aprilie 1937.

Analiza rezultatelor scrutinului de la 16 aprilie 1937 degajă concluzia că în capitala țării, în pofida faptului că furtul de urne și împiedicarea alegătorilor de a-și exercita dreptul electoral era o practică obișnuită și larg folosită, rezultatele alegerilor au demonstrat puternica averșiune a maselor față de guvernarea liberală și de organizațiile fasciste. Sub titlul *Dacă opoziția democratică era unită*, ziarul „Adevărul” a publicat, câteva zile după alegeri, un amplu comentariu în care făcea aprecieri în privința perspectivelor ce ar fi stat în fața unei largi cartelări electorale⁵¹. Într-adevăr, printr-un calcul elementar, se poate demonstra cum ralierea pe o platformă comună a P.S.D., Comitetelor cetățenești, P.R.Ț., P.N.Ț. și a Partidului Conservator (Gr. Filipescu) ar fi adus cartelului electoral astfel alcătuit un număr de 13 627 de voturi, adică cu 10 314 mai multe decât gogo-cuziștii, cu 6 528 mai multe decât vaidiștii și cu numai 1 910 mai puține decât P.N.L. De altfel, chiar și în condițiile prezentării separate a celor două carteluri, fiecare din ele a obținut un număr de voturi superior celui obținut de gogo-cuziști și alte partide și organizații de dreapta și fasciste. Subliniind că în aceste alegeri „extrema dreaptă a suferit o categorică înfrângere” „Adevărul” constata în încheiere că, în cazul când cele două grupări de partide și organizații cartelate s-ar fi unit pe o platformă comună, rezultatele alegerilor — luate în ansamblu — ar fi fost „și mai bune, deoarece unirea forțelor democratice ar fi exercitat o imensă forță de atracție psihologică asupra maselor populare”⁵².

La 24 aprilie 1937 și la Iași, „grupările de extremă dreaptă, care — prin procedee împrumutate din alte țări — au crezut că vor impresiona masele prin manifestări zgomotoase și anarhice, sînt respinse de corpul electoral”⁵³. Candidînd pe lista comună a P.N.Ț., forțele democratice din localitate (P.C.R., secțiunea locală a C.G.M., Frontul unic al funcționarilor etc.) au obținut 4 417 voturi, cu 2 857 mai multe decât gogo-cuziștii, care aveau înscris pe liste pe însuși A. C. Cuza, și cu 1 065 mai multe chiar și decât lista guvernamentală⁵⁴. „Cu tot valul demagogiei folosite — arăta un ziar al vremii —, cu toată dispoziția electorilor de a încita masele cu promisiunea împărțirii pămînturilor «ca pe vremea lui Cuza» (în funcție de gloriosul nume căutînd a se stabili filiațiuni ereditare inexistente), cu toată aparatul mistică de jurăminte și afurisenii pusă în practică, cuzismul n-a reușit să ajungă a stăpîni situația”⁵⁵.

În mod asemănător s-au încheiat și alte alegeri din județele Moldovei (Vaslui, Piatra-Neamț, Covurlui etc.)⁵⁶. Se cuvine a fi menționat că, în alegerile desfășurate pînă la acea dată, partidul „Totul pentru țară”, care devenise — după aprecierea istoricului englez Setton Watson

⁵¹ „Adevărul” din 20 aprilie 1937.

⁵² Ibidem din 18 aprilie 1937.

⁵³ Ibidem din 27 aprilie 1937.

⁵⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 210, f. 515—530: „Adevărul” din 27 și 30 aprilie 1937.

⁵⁵ „Adevărul” din 30 aprilie 1937.

⁵⁶ Ibidem.

— „o mică bandă indisciplinată de ucigași“⁵⁷, „n-a avut îndrăzneala unei confruntări electorale cu celelalte partide“ decît în extrem de puține locuri. La Piatra-Neamț, de pildă, legionarii au participat la alegeri, dar nu individual, ci cartelați într-o așa-zisă „Uniune națională“, împreună cu georgiștii, vaidiștii și gogo-cuziștii⁵⁸. Și în această formulă, „înfrîngerea a fost din cele mai nete“⁵⁹. „Avantajul“ legionarilor a constat doar în faptul că nu s-a putut stabili după alegeri cît anume la sută din voturi le-au fost acordate lor și cît celorlalte partide și organizații cartelate.

Concluzia ce se desprinde din analiza acestor date este că, chiar în centrele de obîrșie a mișcărilor fasciste legionare și gogo-cuziste, ostilitatea maselor față de acestea era atît de mare, încît, în pofida tuturor încercărilor lor, ele nu s-au putut situa în alegeri în rîndul partidelor cît de cît cu pretenții. Ambele partide erau „departe de a întruni majorități (mult trîmbițate de altfel de ele în campaniile electorale. — *Gh. I. I.*). Sensul politic al acestui fapt nu scapă, credem, nimănui“⁶⁰, atragea atenția cititorilor săi ziarul „Adevărul“.

Suceselor forțelor democratice obținute în alegerile din primăvara anului 1937 li s-au adăugat rezultatele obținute la Chișinău de cartelul forțelor democratice, alcătuit din P.N.Ț., P.R.Ț. și Uniunea muncitorilor, meseriașilor, funcționarilor particulari și intelectualilor neînregimentați în partide. Acest cartel, nota un ziar, a constituit „încă o dovadă că democrația începe să înțeleagă primejdia fascismului și să reacționeze așa cum se cuvine împotriva acestei primejdii“⁶¹. Obținînd în alegeri 11 mandate, reprezentînd 3 736 de voturi, forțele democratice au învins atît lista guvernamentală (2 645 de voturi), cît și listele gogo-cuziștilor (652 de voturi), ale georgiștilor (156 de voturi) și ale vaidiștilor (249 de voturi)⁶². Dintre succesele obținute de forțele democratice în alegerile comunale ce au urmat, se mai cuvin a fi amintite cele din Brăila (22 mai 1937), unde candidatul comun al acestor forțe a obținut cu 134 de voturi mai mult decît guvernamentalii, cu 594 mai mult decît gogo-cuziștii și cu 587 mai mult decît georgiștii⁶³.

Începînd de la jumătatea lunii mai 1937, atenția opiniei publice din întreaga țară s-a concentrat asupra alegerilor județene, alegeri care, mai mult decît cele comunale, aveau posibilitatea, prin caracterul lor generalizat pe județe, să dea indicații asupra orientării corpului electoral. Printre cele dintîi s-au desfășurat alegerile județene din Dimbovița (26 mai), Dolj (26 mai), Argeș (30 mai) și Ilfov (30 mai). În fiecare din aceste confruntări electorale, candidații național-țărăniști, care au primit și voturile celorlalte partide și organizații democratice, antifasciste,

⁵⁷ Hugh Setton-Watson, *Eastern Europe Between the Wars 1918—1941*, Archon Books, 1962, p. 397.

⁵⁸ „Adevărul“, din 27 aprilie 1937.

⁵⁹ Ibidem din 30 aprilie 1937.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem din 23 aprilie 1937.

⁶² Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 210, f. 515—530; „Adevărul“ din 1 mai 1937.

⁶³ „Adevărul“ din 25 mai 1937.

au obținut un număr de mandate și de voturi ce întrecea cu mult atît pe cel obținut de guvern, cît și de gogo-cuziști, vaidiști, georgiști etc.⁶⁴. În legătură cu eșecul gogo-cuziștilor, ziarul „Adevărul” nu putea să nu remarce că, în vederea acestor alegeri, aceștia împînziseră județele „cu manifeste, făgăduind sătenilor scutirea totală de dări și împărțirea moșiilor. Cu toată această propagandă, ei n-au reușit să capete nici cincimea, așa că nu li s-a atribuit nici un mandat”⁶⁵. Un alt articol („Nevroza alegerilor”), apărut în același ziar sub semnătura lui Demostene Botez, referindu-se la îngrijorarea ce cuprinsese partidele de dreapta și fasciste în urma eșecurilor suferite în aceste prime alegeri, nota : „De la trîmbițarea unei victorii pe care, printr-un fenomen specific de autosugestie, și-o scontau, au trecut la justificările înfrîngerii. Postura este evident grea”⁶⁶.

Pe baza rezultatelor obținute de forțele democratice în alegeri, organizațiile P.C.R. au tras concluziile ce se impuneau, îndreptîndu-și în perioada următoare atenția spre remedierea lipsurilor ce se manifestaseră. La 6 iunie, de pildă, organizația P.C.R. a capitalei aprecia, în cadrul unei ședințe de analiză a felului cum se desfășuraseră alegerile, că, atît în campania electorală, cît și în alegeri, comuniștii nu făcuseră totul pentru strîngerea legăturilor partidului cu satele, deși acesta fusese unul din principalele obiective pe care organizația din București și-l propusese pentru aceste alegeri⁶⁷.

Începînd cu luna iunie 1937, desfășurarea alegerilor a intrat într-o nouă fază. În toate județele țării au început să se desfășoare alegeri comunale și județene, fapt care a făcut ca viața politică a țării să fie extrem de frămîntată, fiecare zi aducînd cu ea noi dovezi de neîncredere a alegătorilor în politica guvernului, a partidelor de dreapta și în frazeologia demagogică a organizațiilor fasciste. O caracteristică a alegerilor desfășurate în această perioadă a constituit-o acțiunea guvernului de a împiedica desfășurarea acestora în întreg județul, cu scopul de a diviza forțele și a evita loviturile concentrate pe județe. Astfel, alegerile se desfășurau zilnic, dar într-o zi în cîteva comune dintr-un județ, în altă zi în alte cîteva comune ș.a.m.d. Chiar și în aceste condiții, rezultatele scrutinului dovedeau orientarea democratică a maselor, semnificative pe această linie fiind rezultatele din comunele : Călinești, Pozița, Dragoslave, Beletii-Negrești, Cetățeni de Vale (Muscel)⁶⁸, Geamăna, Cioara, Gugęști (Fălciu)⁶⁹, Armășești (Ialomița), Teiul din Deal (Ar-

⁶⁴ În județul Dimbovița, de pilda, fața de cele circa 43%, din voturi obținute de candidatul forțelor democratice, guvernul a obținut 25%, gogo-cuziștii 11%, vaidiștii 10%, georgiștii 8% (calculat după rezultatele alegerilor publicate în „Adevărul” din 27 mai 1937). În județul Ilfov, fața de cele circa 26% din voturi obținute de candidatul forțelor democratice, guvernul a obținut 28%, gogo-cuziștii 6%, georgiștii 8%, vaidiștii 22% ș.a.m.d. (calculat după datele publicate de „Lupta” și „Dîmîneața” din 1 iunie 1937).

⁶⁵ „Adevărul” din 27 mai 1937.

⁶⁶ Ibidem din 3 iunie 1937.

⁶⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 210, f. 17.

⁶⁸ „Adevărul” din 30 iunie 1937 și 13 iulie 1937.

⁶⁹ Ibidem din 3 iulie 1937.

geș)⁷⁰, Sascut, Jorăști (Putna)⁷¹, Lipova (Timiș-Torontal), Padeș, Cloșani (Mehedinți)⁷², Sărbătoarea (Dolj)⁷³ etc. Centralizarea pe județe a rezultatelor obținute de forțele democratice în fiecare din aceste comune și altele asemenea lor constituia prilejul unor triste constatări pentru guvernul liberal, partidele de dreapta și organizațiile fasciste⁷⁴.

O etapă importantă în desfășurarea alegerilor județene s-a consumat la 25 iulie 1937, când a fost consultat integral corpul electoral în 15 județe (Alba, Tulcea, Turda, Cîmpulung-Moldovenesc, Făgăraș, Fălciu, Gorj, Hunedoara, Maramureș, Muscel, Rădăuți, Sălaj, Satu-Mare, Tîrnava Mică, Tecuci)⁷⁵. Totalizînd rezultatele alegerilor în cele 15 județe după datele publicate de Ministerul de Interne, „Adevărul“ făcea cunoscut ca un fapt caracteristic că P.N.Ț. și forțele care l-au susținut în alegeri au obținut în total 151 880 de voturi, față de 144 008 ale P.N.L., 61 659 ale gogo-cuziștilor, 42 740 ale vaidiștilor, 13 956 ale georgiștilor, 2 001 ale agrarienilor (Argetoianu) etc.⁷⁶. Din analiza acestor cifre se desprindeau importante concluzii asupra respingerii de către corpul electoral atît a guvernului liberal, cît și a partidelor și organizațiilor de dreapta și fasciste ce gravitau în jurul său. Și aceasta, demn de subliniat, cu puțină vreme înainte de începerea campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din decembrie 1937. Se cuvine a fi menționat că în unele județe diferențele au fost zdrobitoare între numărul de voturi ale forțelor democratice grupate în jurul P.N.Ț., între P.N.L. și gogo-cuziști. Exemple ca ale județului Sălaj (19 347 — P.N.Ț.; 1 011 — P.N.L.; 1 868 — gogo-cuziștii), Muscel (13 636 — P.N.Ț.; 6 281 — P.N.L.; 818 — gogo-cuziștii), Tulcea (10 693 — P.N.Ț.; 5 893 — P.N.L.; 1 705 — gogo-cuziștii) pot fi date încă în continuare⁷⁷.

Succesul forțelor democratice grupate în jurul P.N.Ț. a fost ușurat în unele locuri, acolo unde s-au încheiat, de existența unor acorduri electorale pe baza unor platforme comune de revendicări. La Hunedoara, de pildă, un asemenea acord s-a încheiat între Frontul plugarilor, P.S.D. și P.N.Ț. care a avut de înfruntat cîrdășia cuzisto-guvernamentală, concretizată în încheierea unui pact electoral între P.N.L. și P.N.C.⁷⁸. Întrunirile electorale convocate în întreg județul de forțele democratice au prilejuit o viguroasă manifestare a voinței de luptă antifascistă a maselor. La Hunedoara, Petroșeni, Aninoasa, Lonea, Lupeni, Uricani, pre-

⁷⁰ „Adevărul“ din 21 iulie 1937.

⁷¹ Ibidem din 22 iulie 1937.

⁷² Ibidem din 25 iulie 1937.

⁷³ Ibidem din 26 iulie 1937.

⁷⁴ Vezi, de pilda, rezultatele centrale ate pe județele Bihor, Mehedinți, Cîmpulung .a. („Adevărul“ din 1 și 22 iulie 1937).

⁷⁵ „Adevărul“ din 27 iulie 1937.

⁷⁶ Ibidem din 28 iulie 1937. În numărul din 29 iulie 1937, ziarul făcea cunoscut ca, dintr-o eroare de calcul, numărul de voturi al P.N.Ț. a fost publicat micșorat cu 8 000.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ A. h. dt. Petru Gîroa, cutia 32, vol. 9, fasc. 1; cutia 26, vol. 4, fasc. 8; cutia 33, vol. 4, fasc. 1; „Patria“ din 30 iulie 1937, „Adevărul“ din 30 iulie 1937; „Repo ter“ din 18 iulie 1937.

tutindenii, muncitori și țărani, masele largi în general au primit cu în-suflețire cuvîntul de ordine al frontului democratic⁷⁹.

În legătură cu desfășurarea alegerilor din 25 iulie 1937 este important de menționat că, împotriva partizanilor Frontului democratic, autoritățile au luat felurite măsuri de a-i împiedica să dea votul lor candidatului lor comun⁸⁰, ba, în unele locuri, i-au și împiedicat să se prezinte la alegeri⁸¹. Privite în ansamblu, alegerile s-au desfășurat în condițiile aspre de teroare instituită de autorități în cîrdășie cu bandele fasciste gogocuziste. La Rădăuți, de pildă, unde funcționa un cartel electoral între P.N.L. și P.N.C., bandele de huligani gogo-cuziști au provocat încăierări de stradă, făcînd uz de arme, fără ca autoritățile să intervină spre a-i reprimă⁸². Toate aceste măsuri teroriste s-au dovedit zadarnice însă, căci forțele democratice grupate în jurul P.N.Ț. au obținut 1 229 de voturi, față de numai 763 ale cartelului dintre P.N.L. și P.N.C.⁸³.

Aceleași practici au caracterizat și desfășurarea alegerilor de după 25 iulie 1937 în diverse alte județe ale țării. În județul Putna, de pildă, pentru a învinge forțele democratice grupate în jurul P.N.Ț., P.N.L. a pactizat cu legionarii, gogo-cuziștii, vaidiștii și împreună „au transformat liniștitul tîrgușor al Panciului în teatru de război civil“, după aprecierile unui ziar al vremii⁸⁴. Cu toate acestea, raportul de forțe în alegeri a fost de 60 de mandate contra 20 în favoarea forțelor democratice⁸⁵.

Noi eșecuri au înregistrat partidele de dreapta și fasciste în alegerile județene din Cluj de la 9 august 1937, unde, față de 8 mandate reprezentînd 11 297 de voturi (34⁰/₀) obținute de forțele democratice, P.N.L. a obținut 29%, vaidiștii 12%, gogo-cuziștii 8%, georgiștii 2%, ș.a.m.d.⁸⁶. „În împrejurările de azi, rezultatul de la Cluj are o însem-

⁷⁹ „Adevărul“ din 24 iulie 1937.

⁸⁰ Este semnificativă în acest sens depunerea de către liberali și gogo-cuziști a unei liste paralele cu a lor, dar care avea un semn electoral apropiat ca forma și așezare pe buletinele de vot de cel al Frontului democratic. Aceasta lista, care foarte ușor putea fi confundată cu lista Frontului democratic, a adus celor ce au inițiat depunerea ei un număr de 2 977 de voturi, care, pe buna dreptate, pot fi considerate ca fiind rezultatul inducerii în eroare a corpului electoral. În afara de aceasta, în dimineața alegerilor, în satele din munți, acolo unde Frontul democratic avea mulți aderenți, a fost bătută toba, anunțîndu-se ca nu se mai țin alegeri. Prin această nouă manevră, Frontului democratic i-au fost smulse alte voturi, căci, din 95 000 de alegatori înscriși în liste, nu s-au prezentat la urne decît 53 000 („Adevărul“ din 30 iulie 1937). În asemenea condiții, evident, Frontul democratic nu a putut obține decît 15 458 de voturi față de 24 648 ale P.N.L. și P.N.C.

⁸¹ Așa, de pildă, în Arh. Ministerului Sănătății și Prevederilor Sociale, dos. 1014/1937 se află numeroase plîngeri ale muncitorilor din Cugir-Copșa Mică împotriva faptului că, în ziua de 25 iulie 1937, direcția a refuzat să-i invoiască pentru a participa la vot, știindu-i a fi partizani ai Frontului democratic. Cei ce au refuzat totuși să se prezinte la lucru pentru a merge la secțiile de votare au fost de-a doua zi concediați.

⁸² „Adevărul“ din 29 iulie 1937.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem din 4 august 1937.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem din 10 august 1937.

nătate excepțională”, nota „Adevărul”. Într-adevăr, o dată cu anunțarea rezultatului scrutinului, și în acest județ «valul de dreapta», «formidabila popularitate a drepteii» și toate celelalte legende brodate pe această temă s-au rupt. Mișcările de aventură, cu toate promisiunile demagogice, cu toate incitățile la asasinat, cu toate îndemnulurile la vrajbă, nu izbutesc să adune decât foarte puține voturi⁸⁷. Rezultatele alegerilor desfășurate în primăvara și vara anului 1937, remarca același ziar, „au arătat cu elocvență brutală că dreapta este departe de a avea adeziunea maselor populare”⁸⁸.

Sub semnul aceluiași eșecuri ale drepteii s-au desfășurat și alegerile din celelalte județe⁸⁹, atâtea câte au reușit să se mai desfășoare, căci, pe măsură ce se apropiau alegerile parlamentare din decembrie 1937, guvernul a căutat să amâne cât mai mult ținerea alegerilor județene și comunale⁹⁰, tocmai pentru ca rezultatul lor să nu influențeze corpul electoral aflat în plină campanie electorală pentru hotărîrea succesiunii la guvern. În acele momente de încordare extremă în viața politică a țării, încordare legată de nesiguranța succesiunii la guvern, alegerile județene și comunale din 1936—1937 au reprezentat prin rezultatele lor indicii incontestabile asupra nepopularității în mase a politicii guvernului liberal, pe de o parte, și a propagandei fasciste duse de partidele și organizațiile fasciste, pe de altă parte. În aceste condiții, ideea concentrării tuturor forțelor democratice, nefasciste în cadrul unui front popular antifascist devenise un imperativ al vremii. „Concentrarea tuturor forțelor democratice este o necesitate națională”⁹¹, preciza un document al P.C.R., elaborat în noiembrie 1937.

Vibrantele chemări la unire adresate de către P.C.R. maselor largi au găsit un puternic ecou în sînul acestora. Apelul la unirea forțelor democratice răspundea pe deplin, după cum aprecia George Mihail Zamfirescu în articolul „Apel la unire”, publicat în „Adevărul”, „la dorința unanima a maselor populare românești... la imperativul categoric al unor evenimente ce amenință să ne depășească”⁹². Aceste apeluri la unirea forțelor democratice n-au găsit însă ecou la unele partide și organizații, care, roase de interese politicianiste, strîmte, de partid, n-au aderat la platforma comună ce ar fi putut riposta, în alegerile parlamentare din decembrie 1937, atacurilor drepteii și fasciștilor. Referindu-se la greutățile care au stat în calea P.C.R. în acțiunea de închegare a Frontului popular antifascist, Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că, în principal, acestea s-au datorat „sistematicii respingeri a propunerilor făcute celorlalte partide, între care și așa-zisele partide «istorice» și în al doilea

⁸⁷ „Adevărul” din 11 august 1937.

⁸⁸ Ibidem din 14 august 1937.

⁸⁹ Ibidem din 10 octombrie, 5, 6 și 9 noiembrie 1937.

⁹⁰ Datorita acestor amînări succesive, într-o serie de județe și în foarte multe comune ale țării alegerile nu s-au mai putut desfășura, toate acestea rămînînd mai departe sub regimul interimar după patru ani de guvernare liberală. Impotriva acestor amînări s-a ridicat în numeroase centre ale țării protestul hotărît al maselor.

⁹¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, p. 510.

⁹² „Adevărul” din 26 aprilie 1937.

rînd greutăților ilegalității, precum și slăbiciunilor noastre proprii”⁹³. Reprezentanții ai partidelor „istorice” au luat în repetate rînduri poziție deschisă împotriva ideii frontului popular, înfățișînd-o ca o „manevră” a comuniștilor, sprijinind în același timp organizațiile fasciste. În ceea ce-l privește pe Maniu, de pildă, el a mers pînă la încheierea pactului de „neagresiune” cu Garda de fier, în preajma alegerilor din 1937, în împrejurări hotărîtoare pentru desemnarea viitoarei forme de guvernămînt a țării. Prin acest pact, Maniu a recunoscut Garda de fier ca o forță politică de guvernămînt, deși Corneliu Zelea Codreanu nu se sfia să declare deschis că, în 48 de ore de la venirea Gărzii de fier la putere, România va merge alături de Germania hitleristă.

În aceste condiții, forțele democratice nu s-au putut prezenta unite în alegerile parlamentare, la cîrma țării fiind adusă guvernarea gogocuzistă, complet lipsită de popularitate, care, după 44 de zile, a fost înlocuită cu dictatura personală a lui Carol.

Analiza desfășurării și rezultatelor alegerilor județene și comunale din anii 1936—1937 conduce la concluzia că ecoul alegerilor parlamentare parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți nu s-a stins o dată cu despuierea scrutinului la 18 februarie 1936, ci a continuat să dăinuie multă vreme în întreaga țară, să însuflețească în luptă masele largi, dornice de democrație și pace, să le călăuzească pe acestea, în mod practic, în alegerea căilor de obținere — cu forțe unite — a unor succese asemănătoare celor obținute în cele două județe. Cu prilejul fiecăreia din acțiunile întreprinse după 18 februarie 1936 de către P.C.R. și organizațiile de masă conduse sau aflate sub îndrumarea sa, experiența alegerilor parțiale din Hunedoara și Mehedinți a fost folosită pe scară largă în concentrarea forțelor democratice pe o platformă comună, cheazășie sigură a realizării cu succes a obiectivelor de luptă antifascistă⁹⁴. Pentru toți cei ce militau pentru democrație și pace, a apărut clar după 18 februarie 1936, pe baza unei experiențe dobîndite de Frontul democratic în lupta grea, desfășurată împotriva fasciștilor gogocuziști, că singura formă prin care se putea lupta eficient împotriva pericolului fascist, pentru apărarea libertăților democratice, o constituia unirea pe o platformă comună a forțelor democratice, antifasciste. „Preludiul de la Hunedoara și Mehedinți — spunea în acest sens, la una din întrunirile comitetelor cetățenești, Dem. Dobrescu, președintele acestei organizații — trebuie urmat de concertul unirii forțelor democratice din întreaga țară, pentru a răpune în mod definitiv mișcarea de dreapta și pe cei care o susțin”⁹⁵. În întreaga țară se afirma cu impetuozitate necesitatea folosirii experienței dobîndite în Hunedoara și Mehedinți în scopul alcătuirii unor noi fronturi ale democrației pe scară locală, mergîndu-se prin unirea acestora într-un șuvoi comun, pînă la crearea pe întreaga țară a Frontului popular antifascist.

⁹³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntari*, ed. a 4-a, p. 19.

⁹⁴ „Știința”, an. VI, nr. 6—7 (75—76) din 23 mai 1936.

⁹⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 6, dos. 1 220, f. 51, 54.

Tocmai de aceea au apărut în totală distonanță cu voința și acțiunea forțelor democratice încercările unor lideri ai P.N.Ț. de a minimaliza importanța alegerilor din februarie pentru forțele democratice în ansamblul lor, de a căuta să acrediteze ideea că succesul fusese numai al P.N.Ț.⁹⁶ și nu al Frontului democratic⁹⁷. Prin aceasta ei nesocoteau de fapt largul sprijin pe care N. Lupu și Ghiță Pop — reprezentanți ai P.N.Ț. care candidaseră în numele și din însărcinarea Frontului democratic în alegeri — îl avuseseră din partea maselor largi de muncitori, țărani, intelectuali, meseriași etc. — membri ai P.C.R., ai organizațiilor de masă conduse sau îndrumate de comuniști, ai altor partide și organizații ce se plasau pe poziții antifasciste⁹⁸, care, atît în campania electorală cît și în timpul alegerilor, hotărîseră de partea cui și în ce condiții să fie victoria. Toate aceste manifestări ale liderilor P.N.Ț. vizau, în ultimă instanță, realizarea intereselor lor politichianiste, strîmte, de partid, în lupta pe care, din opoziție, o duceau împotriva P.N.L., aflat la guvern⁹⁹. În același timp, aceiași lideri ai P.N.Ț. — sub presiunea masei membrilor de rînd ai propriului partid, partizani ai idealurilor de luptă democratică, și în special în dorința de a se afirma cu orice chip a fi cel mai indicat partid la succesiune — au colaborat, în anii 1936—1937, pe linie electorală cu partidele și organizațiile democratice cu influență în masele de alegători, în primul rînd cu P.C.R. și cu organiza-

⁹⁶ Împotriva declarațiilor publice — ostile Frontului democratic — făcute de Ghiță Pop, de pilda, a fost luată poziție hotărîta chiar înainte de 18 februarie 1936. Este semnificativa în acest sens scrisoarea organizației Frontului plugarilor din plasa Brad, adresata la 19 ianuarie 1936 conducerii centrale a organizației din care extragem următoarele: „Am citit comunicatul de mai sus (al lui Ghiță Pop. — *Gh. I. I.*) din Dimineața în data de 18 ianuarie 1936 cu mare urîndere cînd am văzut ce s-a scris și știind ce-am făcut. Noi întrebam cum așa repede se fac trădatori, mai cu seama că numai cu doua zile înainte se spunea pe ce temelie s-a înființat Frontul (democratic. — *Gh. I. I.*) și [ca] pe acea temelie am făcut pactul (electoral.—*Gh.I.I.*). Să nu se joace nimeni cu noi de-a comunicatele, ci să se dea comunicat că dl. Ghiță Pop e candidatul Frontului democratic și nu al P.N.Ț.” (Arh. dr. Petru Groza, cutia 26, vol. 3, fasc. 16).

⁹⁷ În legătura cu aceasta, ziarul „Viltoarea”, seria a III-a, an. I, nr. 8, din 22 martie 1936, a adresat o scrisoare deschisă lui Ghiță Pop în care se lua poziție față de retractarea de către acesta în parlament a răspunderilor ce-i reveneau ca ales al forțelor democratice. „Aveți datoria de neocolit de a răspunde neîntîrziat muncitorilor și plugarilor care au înfruntat biciul de foc al reacțiunii șovine ca să-și aleaga deputatul vrerilor lor (reprezentant al Frontului democratic. — *Gh. I. I.*); de ce nu respectați legamintele luate?”, se spunea în scrisoare. În încheiere, scrisoarea avertiza: „Nu uitați ca sub steagul Frontului popular ați militat în alegeri și ca însuși Partidul Național-Țăranesc a semnat pactul de front unic electoral. E în joc onoarea d-stra și a Partidului Național-Țăranesc...”.

⁹⁸ Împotriva acestei atitudini s-a ridicat la 19 aprilie, la Deva, protestul hotărîrit al maselor de muncitori și țărani membri ai P.C.R., P.S.D., Blocului democratic, Frontului plugarilor, Madosz-ului etc. „D-sa (Ghiță Pop. — *Gh. I. I.*) să știe că nu este alesul P.N.Ț., ci alesul Frontului popular”, spunea unul dintre vorbitori (Arh. C.C. al P.C.R., fond. 16, dos. 3810, f. 177, 178).

⁹⁹ Referindu-se la acest aspect, la 20 ianuarie 1936, dr. Petru Groza, într-o scrisoare adresată partidelor și organizațiilor înmanuncheate în Frontul democratic din județul Hunedoara, preciza: „Prin această diversiune (denaturarea conținutului acordului electoral. — *Gh. I. I.*), justificata, poate, pentru cei ahtiați de a veni la putere, s-a produs însă mult sânge rău în jos. Plugarii, foarte atenți la tot ce se petrece, sînt în fierbere” (Arh. dr. Petru Groza, cutia 33, vol. 4, fasc. 1).

țiile sale de masă, cu condiția ca pe listele electorale ale Frontului democratic să fie înscrși candidați proveniți din rândurile P.N.Ț. Față de aceste pretenții, din motive pe care le vom analiza în continuare, datorită indicațiilor greșite date de elementele trădătoare, capitulante strecurate în conducerea P.C.R., nu întotdeauna forțele democratice au păstrat în acei ani rezerve, ba, în numeroase ocazii, chiar le-au susținut. Era firesc ca în împrejurările în care P.C.R. se afla în ilegalitate și P.N.Ț. reprezenta unul din partidele legale cu un număr mare de membri, prin forța împrejurărilor partidul comunist se putea orienta spre a susține în alegeri pe candidații P.N.Ț. care acționau în numele Frontului democratic acolo unde acesta era constituit. Însă, datorită unei concepții greșite infiltrată în partidul comunist (cu concursul elementelor trădătoare strecurate pînă în conducerea sa)¹⁰⁰, potrivit căreia P.N.Ț. ar fi reprezentat singurul partid legal democratic, s-au dat adesea indicații-șablon membrilor P.C.R. și ai organizațiilor sale de masă de a susține în alegeri exclusiv pe candidații P.N.Ț., fără a discerne de la caz la caz, dacă aceștia reprezentau cu adevărat linia democratică, dacă prin atitudinea și activitatea lor practică se situau sincer și hotărît pe pozițiile luptei antifasciste. Din această cauză, datorită indicațiilor date exclusiv în direcția susținerii P.N.Ț., partidul comunist nu și-a făcut în acei ani în general o preocupare din constituirea în unele județe a Frontului democratic și în jurul altor partide și organizații democratice ce activau legal (P.S.D., Blocul democratic, Frontul plugarilor etc.), acolo unde acestea, fiind puternice, se bucurau de influență mare în mase și prezentau garanții de a se putea prezenta cu succes în fruntea listelor Frontului democratic în alegeri¹⁰¹. Ba, mai mult, acolo unde s-au încheiat asemenea acorduri, Ștefan Foriș și alte elemente trădătoare strecurate în conducerea P.C.R., rupte de realitățile din țară și de năzuințele democratice ale maselor, au dat indicația ruperii imediate a acestor înțelegeri, așa cum, de pildă, s-a întâmplat la finele anului 1937 în județul Bihor, unde în urma unei munci intense dusă de organizația județeană a P.C.R. se reușise să se creeze condiții pentru încheierea unui acord electoral cu organizația județeană a P.S.D. În fața acestei situații, Foriș a cerut organizației județene a P.C.R. să rupă imediat legăturile cu P.S.D. și să colaboreze în alegeri cu P.N.Ț., al cărui șef tocmai își pregătea în acele zile intrarea în cîrdășie cu Garda de fier¹⁰².

¹⁰⁰ În legătură cu aceasta, „Scinteia“, an. VIII, nr. 1 (91) din ianuarie 1938 aprecia: „In partidul nostru patrunsese de la un timp încoace concepția greșită, de dreapta, cum că P.N.Ț. este forța esențială a unei viitoare concentrări democratice“. Luînd poziție față de această concepție greșită, ziarul preciza: „Muncitorimea, iată cine este forța esențială a concentrării democratice“.

¹⁰¹ Blocul democratic, de pildă, printr-o circulară din aprilie 1936 bazîndu-se pe numărul mare de membri și pe influența politică avută în Ploiești, Deva, Petroșeni, Mureș și în alte regiuni, hotărîse să-și pună candidatura în alegerile comunale și județene din acele locuri (Arh. C.C. al P.C.R., fond. 6, dos. 1 198, f. 25).

¹⁰² „Din dezbaterile plenarei C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961“, în „Scinteia“, nr. 5 374 din 10 decembrie 1961 (cuvîntul tovarășului Al. Sencovici).

Orientînd masele de alegători spre a da votul lor exclusiv candidaților P.N.Ț., din același spirit de necunoaștere a realităților din țară și, în ultima instanță, de trădare, elementele de teapa lui Foriș, aflate în conducerea P.C.R., n-au dat cel puțin indicația ca o dată cu votarea listei P.N.Ț. alegătorii să înfiezeze atitudinea trădătoare a liderilor P.N.Ț., fapt care ar fi avut menirea să facă cunoscut acestora dezacordul maselor față de acțiunile lor. În aceste condiții, chiar de la centru, la fel cum cu ani în urmă, de pe poziții gheriste, Boris Ștefanov promovase lozinca de a se merge în alegeri „împreună și paralel cu averescanii”¹⁰³, în anii 1936—1937 el, și asemenea lui și alte elemente trădătoare strecurate în conducerea P.C.R., a dat indicații de a se da „toate voturile la P.N.Ț.”, pentru a se putea alege astfel un „guvern în frunte cu P.N.Ț.”¹⁰⁴. Fără a se face nici cel puțin rezerva combaterii acțiunilor trădătoare ale liderilor acestui partid, masele de alegători aparținînd P.C.R. și altor partide și organizații democratice au fost îndemnate astfel să voteze necondiționat listele P.N.Ț.

Cu toate acestea, în unele județe, orientîndu-se just, organizațiile P.C.R. au dat indicația votării listelor P.N.Ț., sub rezerva combaterii manifestărilor trădătoare ale liderilor acestui partid. O astfel de poziție a adoptat, de pildă, la finele anului 1937, organizația P.C.R. din Oradea. Într-unul din manifestele difuzate în mase cu acest prilej se preciza: „Deși vom vota pe candidații P.N.Ț. în alegerile ce ne stau în față, noi dezaprobăm în mod public acest acord (pactul de „neagresiune”. — *Gh. I. I.*) și cerem desfacerea lui!”¹⁰⁵. În perioada la care ne referim au fost difuzate în sinul maselor și o serie de alte documente cu conținut just, în care alegătorii erau îndemnați „să voteze acea listă democratică din localitate care are șansele să strîngă voturile tuturor sau majorității celor ce muncesc și prietenilor păcii și ai progresului, urmărind totdeauna scopul: înfrîngerea listelor fascistilor și fascizanților și, într-adevăr, antrenarea maselor largi spre concentrarea tuturor forțelor democratice în lupta contra pericolului de fascism”¹⁰⁶.

Privite în ansamblu, alegerile comunale și județene din anii 1936—1937 s-au caracterizat prin afirmarea hotărîrii maselor largi cu stare de spirit antifascistă de a apăra drepturile și libertățile democratice, de a lupta activ împotriva pericolului fascist. Concretizarea acestei tendințe a maselor s-a aflat în încheierea, la chemarea P.C.R., a o serie de înțelegeri electorale între partidele și organizațiile ce se plasau pe pozițiile luptei antifasciste. Unite pe baza unor platforme largi de revendicări, masele au decis în numeroase cazuri soarta alegerilor, respingînd hotărît ofensiva organizațiilor fasciste și învingînd în multe locuri listele guvernamentale. În analiza desfășurării și rezultatelor alegerilor comunale și județene din anii 1936—1937, fără îndoială cel mai important

¹⁰³ „Din dezbaterile plenarei C.C. al P.M.R. din 30 noiembrie — 5 decembrie 1961”. în „Scînteia”, nr. 5376 din 12 decembrie 1961 (cuvîntul tovarășului Gheorghe Stoica).

¹⁰⁴ „Scînteia”, an. VII, nr. 90 din 22 decembrie 1937, și an. VIII, nr. 3 (93) din 31 ianuarie 1938.

¹⁰⁵ A.I.I.P., cota A XXI-8, inv. nr. 983.

¹⁰⁶ Ibidem cota Ab XXII-4, inv. nr. 1 006.

lucru este aprecierea în primul rînd a respingerii de către mase a tot ceea ce însemna pericol de fascism, tendință de răpire a drepturilor democratice, fie că era din partea guvernului liberal fie a organizațiilor fasciste.

Apreciind rezultatele favorabile obținute de forțele democratice într-un județ sau altul, într-o comună sau alta, concretizate în instalarea în consiliile județene sau comunale a unor consilieri ce se plasau pe poziții democratice, antifasciste, analizei nu-i poate scăpa din vedere faptul că, datorită unor indicații greșite la care ne-am referit mai sus, nu în toate cazurile candidații aleși au reprezentat în modul cel mai corespunzător aspirațiile maselor de alegători. Existența în conducerea P.C.R. a unor elemente străine de interesele clasei muncitoare și ale poporului român în general a făcut ca munca partidului să aibă de suferit în ansamblul ei. Indicațiile nerealiste venite de la centru, din partea acestor elemente străine de realitățile din țară, au semănat confuzii în organizațiile de jos, au dus la alegerea în unele locuri a unor candidați provenind din rîndul P.N.Ț. care nu se bucurau de încrederea maselor și nu dovedeau cu nimic merite pentru cinstea pe care masele le-o făceau de a-i alege în funcțiile de consilieri comunali sau județeni. Datorită aceluiași indicații greșite, în multe județe și comune rămîneau în afara atenției corpului electoral tocmai acei candidați legați de mase care, fie că erau membri ai P.C.R. (dar care acționau legal într-una din organizațiile democratice), ai P.S.D., ai Blocului democratic, Frontului plugărilor, Madosz-ului, Comitetelor cetățenești sau altor organizații, ale căror posibilități erau astfel cu totul subapreciate în campaniile electorale atunci cînd era vorba de a înscrie în fruntea listei forțelor democratice un nume provenind din aceste partide și organizații.

Numai ținînd cont de aceste obstacole care au stat în calea P.C.R. putem aprecia azi la justa valoare, element cu element, fiecare din succesele obținute în condițiile ilegalității de către comuniști în munca de unire a forțelor democratice pe platforma comună a luptei pentru crearea Frontului popular antifascist. În legătură cu aceasta, trebuie subliniat faptul că, în analiza alegerilor județene și comunale, precumpănitoare rămîne aprecierea respingerii de către corpul electoral în numeroase locuri a candidaților fasciști și guvernamentali, fapt care constituia un indiciu important în privința orientării democratice, antifasciste a maselor. Sublinierea în același timp a greutăților multiple ce au stat în fața P.C.R. datorită terorii burghezo-moșierești, pe de o parte, sau acțiunilor trădătoare ale elementelor lașe strecurate în conducerea partidului, pe de altă parte, nu vine decît să confirme și să întărească și mai mult valoarea succesele obținute de forțele democratice în alegerile din acei ani în lupta pentru crearea Frontului popular antifascist.

Analiza alegerilor județene și comunale din anii 1936—1937 ne dă posibilitatea să apreciem, pe baza rezultatelor concrete obținute de către fiecare din partidele și organizațiile participante, raportul de forțe din viața politică a României anterior alegerilor parlamentare din decembrie 1937. În pofida terorii exercitate asupra maselor de autoritățile reacționare burghezo-moșierești, a manevrelor organizațiilor fasciste, a

împiedicării alegătorilor de a se prezenta la urne¹⁰⁷, a samavolniciei comise de autorități la înscrierea în liste a alegătorilor¹⁰⁸, a demagogiei deșănțate a partidelor de dreapta și fasciste, a furtului de urne și a celorlalte samavolniciei comise de autorități, masele largi s-au afirmat pretutindeni în alegeri ca adversari hotărâți ai oricăror tendințe dictatoriale și fasciste, ca partizani fideli ai luptei democratice, antifasciste¹⁰⁹.

În succesele obținute de forțele democratice în alegeri pe ansamblul întregii țări, concretizat în obținerea unui mare număr de mandate și voturi, trebuie distinsă cu deosebire contribuția P.C.R. la concentrarea forțelor democratice — după exemplul Hunedoarei și Mehedințiului din 18 februarie 1936 — în jurul unui candidat comun, care, indiferent de apartenența sa la partid, trebuia să reprezinte din momentul alegerii sale interesele și voința colectivă a maselor de alegători care, de pe pozițiile Frontului democratic, îl susținuseră în fața urnelor.

Învățînd din experiența acumulată în timpul campaniilor electorale și alegerilor județene și comunale, ca și a celorlalte acțiuni antifasciste de masă din anii 1936—1937, P.C.R., învingînd greutățile muncii ilegale, a acționat în anii următori cu mai multă hotărîre pe linia concentrării tuturor forțelor democratice din România în lupta împotriva exploatării burghezo-moșierești, a pericolului fascist, pentru democrație și pace.

¹⁰⁷ Ca o caracteristică a tuturor alegerilor comunale și județene din anii 1936—1937 este faptul că, față de numărul celor înscriși în listele electorale, la urna se prezentau de fiecare dată mult mai puțini alegători, în unele cazuri diferența fiind de ordinul zecilor de mii, și aceasta tocmai datorită împiedicării lor de către autorități.

¹⁰⁸ Este semnificativă în acest sens și tipică pentru tristele realități din acei ani relatarea apărută în „Jurisprudența generală”, an. XIV, 1936, nr. 17, cu privire la acțiunea întreprinsă de un țaran pe lângă Judecătoria din Vatra Dornei de a-și obține înscrierea în listele electorale, din care fusese șters de primarul satului sau „pe motivul că respectivul nu-și achitase dările aferente la comuna”. Comentînd pe marginea acestui caz, ziarul „Adevărul” din 28 iulie 1936, după ce consemna trista realitate că în acei ani, în România, „votul universal a ajuns să fie cenzurat de primari. Adică nu cenzurat, ci desființat”, sublinia aprobativ hotărîrea necurmata a acestui țaran de a-și apăra dreptul de vot. Oricum ar fi, nota ziarul, „există mai mult spirit democratic în zilierul insolubil pentru impozitele comunale decît în legiuitorul care orînduiește dreptul de vot și preferă cenșitarismul”.

¹⁰⁹ A.I.I.P., cota A XXI-3, inv. nr. 978.

EVOLUȚIA REZERVEI FEUDALE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ SUB REGULAMENTUL ORGANIC PÎNĂ LA 1848

DE

I. CORFUS

Libertatea clăcașilor de a folosi la discreție moșia pe care locuiau, precum și obiceiul lor de a ara, a cosi și a-și pășuna vitele pe moșii străine atunci cînd moșiile lor de origine nu le ofereau condiții prielnice de viață, au constituit, pînă la Regulamentul Organic, principala piedică în calea oreării și dezvoltării rezervei feudale, adică a părții de moșie reținute de stăpîn sau de arendaș pentru el și cultivate cu ajutorul clăcașilor pentru producția de cereale destinate pieței. Așa se explică existența infimă și sporadică a rezervei, în Țara Românească, înainte de Regulament, adică numai pe circa 4,35% din numărul total de moșii existente la acea perioadă; așa se explică participarea neînsemnată a cerealelor produse pe rezervă la schimbul pieței. Grînele lansate pe piață de stăpînii și de arendașii de moșii proveneau înainte de toate din dijmă. Producția animală și vegetală care acoperea nevoile interne și cererile turcești era la acea vreme producția țărănească, adică producția obținută de clăcași de pe pămîntul lucrat de ei pentru ei, în schimbul clăcii și dijmei date proprietății¹.

Pentru a se putea înființa, respectiv extinde rezerva, era nevoie de a se îngrădi mai întîi aceste libertăți ale clăcașilor, de a li se da apoi pămînt cu măsurătoare și de a-i lega, în sfîrșit, de el, pentru a-i forța în felul acesta să lucreze pămîntul reținut de stăpîn sau de arendaș.

Redobîndirea pe plan extern a libertății comerțului (1829) a pregătit pentru boieri climatul favorabil pentru a trece pe plan intern la crearea premiselor dezvoltării pe scară largă a rezervei feudale. În acest scop ei au legiferat prin Regulamentul Organic (1831) darea unei suprafețe măsu-

¹ I. Corfus, *Renta feudală în Țara Românească în ajunul aplicării Regulamentului Organic (1831)*, în „Studii”, XVII (1964), nr. 5, p. 1018—1019.

rate de pământ clăcașului și limitarea pînă la desființare a dreptului lui de strămutare.

Noua legiuire, care, în raport cu gradul anterior de exploatare a țărănimii dependente, a redus simțitor obligațiile acesteia față de fisc, dar le-a sporit, în schimb, de mai multe ori pe cele către proprietate, constituie baza juridică a creării și dezvoltării rezervei feudale pentru producția de cereale-marfă, în detrimentul gospodăriei țărănești.

A declara însă creată rezerva numai pe temeiul că Regulamentul Organic a luat clăcașilor cea mai mare parte din pământul folosit de ei pînă atunci și l-a pus la dispoziția proprietarilor, care, în cazul moșiilor mici, urmau să beneficieze de a treia parte din moșie, înseamnă a comite o gravă eroare, cu urmări incalculabile asupra valorii concluziilor ce ar fi trase în privința evoluției rezervei feudale, a economiei agrare și a relațiilor sociale din această perioadă. Apariția și dezvoltarea rezervei trebuie căutate nu în textul noii legiuiiri, ci în rezultatul aplicării ei.

È drept că Regulamentul Organic a obligat pe clăcași să-și împlinească în muncă, și încă normată, îndatoririle față de proprietate, adică cele 12 zile de clacă, ziua de plug (denumită și ziua de arătură), carul de lemne (sau, în locul lui, transportul) și slugile (patru la suta de clăcași). În același timp însă el a lăsat proprietarilor și arendașilor libertatea de a lua venitul moșiei, adică îndatoririle clăcășești, în bani și a da în arendă clăcașilor, prin învoieli așa-zise libere, prisosul de pământ de care aveau afîta nevoie². Sub aceste auspicii, înființarea și extinderea rezervei feudale au fost condiționate de consimțămîntul sau de refuzul clăcașilor de a o lucra. Analiza evoluției ei în primele două decenii ale perioadei regulamentare în raport cu extinderea suprafeței de pământ cultivate de clăcași pentru ei formează obiectul studiului de față³.

Rezerva feudală între 1831 și 1843. Pentru a introduce claca regulamentară fără a provoca răscoale țărănești, Kiseleff a favorizat răfuirea datoriilor reciproce dintre proprietari și clăcași mai mult pe calea învoielilor decît prin stricta aplicare a noii legiuiiri, adică prin forțarea țăranilor de a munci pentru proprietate. Aceasta nu se putea face și din cauza slabei populări, la acea epocă, a regiunii de cîmpie, cea mai fertilă și mai prielnică producției de cereale. Acolo era nevoie de oameni, și aceasta nu pentru cultivarea rezervei, la care nu se puteau gîndi atunci nici proprietarii, ci, înainte de toate, pentru deștelenirea și cultivarea pământului ca atare. Acolo era deci nevoie ca țăranii să cuprindă cu plugul și cu coasa cît de mult pământ ar fi voit și ar fi putut, proprietarii mulțumindu-se, la rîndul lor, doar cu dijma din produse⁴.

În aceste condiții, zilele clăcii și ziua de plug, prevăzute de boierii legislatori ca principală sursă de muncă pentru cultivarea rezervei, au continuat să fie achitate în bani, pe tot cuprinsul țării, dar mai ales în regiunea cîmpiei, cea mai potrivită pentru dezvoltarea acestei rezerve.

² *Regulamentul Organic*, București, ed. 1832, p. 58—65 ; ed. 1847, p. 74—87.

³ Documentația a fost extrasă din Arhivele Statului din București, și anume din fondul Vorniciei din Lăuntru și din cel al Ministerului de Interne, citate în paginile ce urmează sub inițialele V.L., respectiv M.I.

⁴ V.L., 2 751/1832, f. 3—13.

Zilele lucrate pe alocuri în socoteala clăcii și care, de regulă, erau folosite la efectuarea altor munci pe moșie decât la cultivarea pământului rezervat, precum și cele lucrate în contul zilei de plug, la care proprietarii și arendașii au apelat cel mai des când aveau în vedere crearea rezervei, au fost calculate în bani și scăzute din banii clăcii. Lăcomia și abuzurile proprietarilor și arendașilor au făcut însă ca zilele lucrate de clăcași să fie calculate de obicei la un preț mult mai scăzut decât cel legal sau să nu fie ținute de loc în seamă la socoteală, ceea ce a constituit un izvor nesecat de nemulțumiri, proteste și reclamații din partea lor. Încercările făcute ulterior de domnitorul Al. Ghica de a constrânge pe clăcași să-și îndeplinească obligațiile legale în muncă și să încheie învoieli numai pentru prisoasele de pământ au eșuat, precum nu i-au reușit nici străduințele de a stăvilii exploatarea lor sălbatică atunci când luau în arendă asemenea prisoase.

În județul Slam-Râmnic distribuirea pământului prin măsurătoare și încheierea de învoieli pentru prisoasele de arătură au stârnit din capul locului nemulțumirea și împotrivirea clăcașilor, mai ales că unii din ei cultivau pământ mult, peste 20 de pogoane de cap, pentru hrană și pentru negoț. În această situație, ocirmuitorul, deputatul și boierii județului, consultați în vara anului 1832 de Vornicia din Lăuntru (Ministerul de Interne) asupra măsurilor de luat pentru îmbunătățirea textului noii legi a clăcii, erau de părere să se elimine din el alineatul privitor la învoielile pentru prisoase și să se mențină libertatea țaranului de a ara cât va voi și de a produce cât de mult, chiar pe moșii străine, dând proprietarilor acestora dijmă, după cum se obișnuia pînă atunci⁵. Condițiile de înființare și dezvoltare a rezervei erau, prin urmare, mult limitate. Ea a încercat să se înfiripeze, în general, prin obligația clăcașilor de a lucra ziua de plug și s-a ridicat pe alocuri la o suprafață de arătură de 100 de pogoane sau la o întindere remarcabilă, pentru a cărei însămînțare intrau (în 1835) 50 de chile de sămînță de grâu⁶. Conform statisticii din 1838, rezerva pe întreg județul măsura în acel an 2 751 de pogoane, dintre care 1 881 de pogoane de arătură, 834 de pogoane de fîneață și 36 de pogoane de teren, neprecizat de autorii statisticii dacă era arabil sau fîneață⁷. Și în anii următori rezerva apare sporadic, clăcașii continuînd să se opună clăcii în lucru și măsurătorii pământului⁸. În 1843, pe un însemnat număr de moșii de la șes, clăcașii continuau să are cît voiau, dînd zeciuială din produse, să cosească la discreție, cu dijmă din 5 căpițe de fîn una, și să folosească toată întinderea moșiei pentru pășunat, plătind ierbărit pentru prisosul vitelor. Rezerva arabilă este menționată pe 30 de moșii. Ea se cultiva cu grâu și porumb, iar munca pe ea se efectua de călcași ca un adaus în lucru la banii clăcii. Se întîlnesc și cazuri cînd

⁵ V.L., 1889/1832, II, f. 315 : III, f. 1 346—1 348, 1 473.

⁶ V.L., 1 717/1831, II, f. 1 062 ; 2 751/1832, I, f. 556 ; 6 080/1835, f. 968 ; M. I., Administrative, 34/1841, f. 22. În 1832 chila de grâu era în acest județ de 300 de ocale (V.L., 2 768/1832, I, f. 83).

⁷ Ion Donat și G. Retegan, *Situația economică și socială a Țării Românești în 1838* (în manuscris).

⁸ V.L., 1 233 1843, I, f. 609—615.

rezerva se cultiva în contul tuturor obligațiilor clăcășești, inclusiv al prisosului de pământ, și când ea cuprindea suprafețe relativ întinse (de pildă o suprafață pentru a cărei însămînțare erau prevăzute 100 de chile de sămînță de grâu sau una care se forma din cîte un pogon de grâu și cîte un pogon de porumb, cultivate anual de fiecare clăcaș de pe moșie). Și rezerva cultivată în contul prisoaselor de pământ se ridica uneori la întinderi relativ mari (de exemplu la 150 de pogoane de grâu de toamnă); la fel și cea cultivată în contul slugilor (de pildă cîte un pogon de porumb de fiecare clăcaș). Și viile se cultivau pe alocuri în socoteala clăcii și a celorlalte obligații (de exemplu cîte un pogon sau cîte un pogon și jumătate anual de fiecare familie)⁹.

În județul Brăila, regiune de cîmpie, pămîntul lucrat de țărani pentru ei nu s-a măsurat niciodată pînă la Regulamentul Organic cu prăjina. Acolo măsurătoarea o făceau țărani cu pasul în lat, începînd de la 5, 10, 15 și 20 de pași pînă unde puteau ara, iar în lung mergeau cu brazda cît nu ajungea bătaia puștii de la un capăt de arătură pînă la celălalt. Acest sistem de măsurătoare îl practicau țărani numai pentru a ști cîtă arătură să facă pentru cantitatea de sămînță pe care o aveau de semănat. După socoteala lor, în arătura de 20 de pași în lat intra o chilă de sămînță de grâu¹⁰. De aceea, la primirea exemplarelor noii legi, proprietarii nici nu le-au pomenit de distribuirea locurilor de arătură prin măsurătoare, ci fiecare țaran a arat liber ca și mai înainte¹¹. Între proprietari și clăcași s-au încheiat diferite învoieli, după starea locului, ultimii obligîndu-se să-și îplinească îndatoririle fie în bani, fie în lucru, rămînînd liberi să are și să cosească oricît pămînt ar fi voit și să țină oricît de multe vite, fără plată de prisoase¹². În aceste condiții, rezerva se forma cu greu, fiind lucrată de clăcași, prin învoieli, în contul zilelor clăcii, al zilei de plug și al prisosului de arătură, precum și cu zile de clacă gratuită¹³. Nici pe nou-înființatul domeniu al statului (fosta raia a Brăilei) ea n-a apărut în această perioadă. Ci arendașul și-a luat veniturile în bani, iar clăcașii au cuprins cît de mult pămînt au voit¹⁴. La 1838, rezerva număra în întreg județul abia 88 de pogoane de arătură și 6 pogoane de fîneată, în total 94 de pogoane¹⁵. Evoluția ei ulterioară rămîne tot atît de înceată, iar dimensiunile ei reduse¹⁶. În 1843 claca continua să fie dată în bani, iar zilele lucrate pe rezervă erau evaluate la prețul stabilit prin învoieli¹⁷ și scăzute din

⁹ V.L., 1375/1843, II, f. 277—293.

¹⁰ În 1832 chila de grâu în acest județ era de 300 de ocă (V. L., 2768/1832, I, f. 268).

¹¹ Raportul boierului județean, consultat asupra clăcii, 18 august 1832 (V.L., 1889/1832, II, f. 284).

¹² Raportul deputatului județului din 27 august 1832 (ibidem, f. 356—358).

¹³ V.L., 1889/1832, II, f. 285; 1926/1833, f. 1001; 3367/1838, f. 1—3; 1276/1843, f. 1—2, 5—6.

¹⁴ V.L., 6080/1835, I, f. 850; II, f. 1094—1097, 1199; 3143/1838, I, f. 174—176.

¹⁵ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

¹⁶ V.L. 1019/1841, f. 1^v, 25—31; 1233/1843, I, f. 390—398.

¹⁷ Pogonul de arătură era plătit cu 10 lei și 20 de parale sau cu 12 lei, iar ziua lucrată cu carul sau cu plugul la prețul curent al locului.

banii clăcii. Potrivit datelor statistice, rezerva era lucrată în acel an numai de clăcașii din 10 sate¹⁸.

În județul Buzău, cei mai mulți clăcași de la munte, din cauză că nu dispuneau de pământ arabil suficient, se coborau la cîmpie, unde-și cultivau holdele, pe care le cărau apoi acasă. La fel și satele de podgorie, formate, cele mai multe, din vieri, angajați de proprietarii viilor și locuind în cramele acestora, își făceau arăturile pe moșii străine¹⁹. În aceste împrejurări, numai în partea cîmpului țărani înșămînțau suprafețe întinse de pământ pentru hrană și pentru negoț, cîtă vreme în părțile muntelui și ale podgoriei, unde principalele terenuri erau ocupate de livezi de pomi, respectiv de plantații de vii, sătenii lucrau pământul numai pentru hrana lor²⁰. Rezerva se lucra, așadar, numai pe unele moșii de la șes, mai ales în contul zilei de plug, întîmpinînd însă și aici rezistența clăcașilor. Pe ea se cultiva grîu și porumb²¹. În regiunea podgoriei ea consta în vii. În 1838 rezerva număra în întreg județul numai 1 323 de pogoane de teren arabil și 954 de pogoane de fineață, în total 2 277 de pogoane²². Același ritm încet de dezvoltare o caracterizează și în anii următori, dimensiunile pământului rezervat pentru prima dată rezumîndu-se (în 1843) pe alocuri la suprafețe de arătură numai pentru 3 chile de sămînță de grîu sau la 21 de pogoane de porumb sau la cîte 2 pași de arătură de orz și la un pas de arătură de porumb de fiecare clăcaș. Lucrul clăcașilor continua să fie solicitat la podgorie, mai ales pe viile proprietarilor²³.

Și în județul Saac distribuția de pământ prin măsurătoare cauza grave prejudicii gospodăriei țărănești, mai ales în părțile de munte, cu pământ impropriu agriculturii, care, dacă nu se gunoia, nu rodea și pe care înainte de Regulament săteanul cultiva pe unele moșii cîte 2—3 pogoane de fiecare holdă în parte și tot nu-i ajungea²⁴. În aceste părți, atît clăcașii, cît și moșnenii își făceau din vechime semănăturile pe două-trei moșii străine de la cîmpie, dînd dijmă din produse. Acum, după introducerea Regulamentului, proprietarii și arendașii acestor moșii nu se mulțumeau numai cu dijma, ci pretindeau sume mari de bani²⁵. Aceasta înseamnă că nici pe moșile de la cîmpie proprietarii nu se gîndeau să lucreze pământul pentru ei, ca rezervă, ci terenurile disponibile le dădeau în arendă clăcașilor de pe ele sau țăranilor străini coborîți din partea muntelui. Ba mai mult, unii proprietari de la cîmpie obligau pe clăcașii lor să nu are și să nu cosească pe moșii străine, ci numai pe moșia pe care locuiau, care era lăsată în felul acesta, toată, la dispozi-

¹⁸ V.L., 1 375/1843, II, f. 355—359.

¹⁹ Raportul ocîrmuitorului din 23 mai 1832 (V.L., 1 999 B/1831, f. 241).

²⁰ Raportul deputatului județului din 29 august 1832 (V.L., 1 889/1832, III, f. 1 322—1 329).

²¹ V.L., 6 080/1835, II, f. 1 838 ; 668/1840, f. 5 ; 1 847/1841, f. 1 ; 865/1842, f. 605—607 ; 1 233/1843, f. 151.

²² I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

²³ V.L., 1 375/1843, II, f. 262—274.

²⁴ V.L., 1 717/1831, I, f. 169.

²⁵ De pildă cîte 20—25 de lei de pogon (V.L., 1 889/1832, I, f. 237, 264).

ția lor²⁶. Contra măsurării pământului la țărani s-au pronunțat și aici autoritățile locale, împreună cu boierii consultați asupra clăcii, propunând cu toții să se lase sătenilor libertatea de a ara și cosi cât ar voi și de a-și paște vitele pe toată întinderea izlazului ca și mai înainte²⁷. În această situație, încercările de cultivare a rezervei nu puteau fi decât sporadice. Rezerva o constituiau în acest județ, în primul rînd, viile și livezile de fîn, și numai în al doilea rînd culturile de porumb și de păioase²⁸. În 1838 se găseau drept rezervă în întreg județul abia 512 pogoane de arături și 591 de pogoane de fîneață, precum și 61 de pogoane de teren pe care statistica nu precizează ce producea, în total 1164 de pogoane²⁹. Nici în anii următori, pînă la desființarea județului (1 ianuarie 1845), încercările de cultivare a rezervei n-au avut șanse de reușită din cauza împotrivirii clăcașilor, dar și a lăcomiei arendașilor pentru cît mai multă muncă smulșă cu sau fără socoteală de la țărani³⁰. În 1843 obligațiile clăcășești continuau să fie achitate mai ales în bani sau în lucru sau, pe lîngă bani, și în lucru³¹. Goana arendașilor după grîul țărănesc îi făcea pe alocuri să ia acest produs, pe lîngă bani, în contul clăcii³².

Și în Prahova desființarea libertății clăcașilor de a folosi la discreție moșia a fost privită de boierul consultat asupra clăcii drept o piedică serioasă în calea lucrării pământului și a sporirii venitului proprietății realizat din dijmă³³. Rezerva, constînd din culturi de păioase și de porumb, din livezi de fîn și de pruni, precum și din vii, se întîlnește foarte rar în documente³⁴. În 1838, în întreg județul, ea nu măsoara decît 384 de pogoane de arătură și 291 de pogoane de fîneață, în total 675 de pogoane³⁵. Nici în anii următori ea n-a putut lua o dezvoltare mai amplă. Claca s-a achitat mai departe în bani, iar moșiile au rămas, în general, nemăsurate, adică la discreția țăranilor³⁶.

În Ialomița, la introducerea clăcii regulamentare, proprietarii și arendașii au consimțit bucuros ca țăranii să continue să are pentru ei cît mai mult pămînt și s-au mulțumit cu dijma din produse³⁷. Repartiția pământului prin măsurătoare nu se putea face în acest județ, ca de altfel în toate județele de la cîmpie, slab populate, unde țăranii arau pentru ei suprafețe întinse de pămînt, care ajungeau, în medie, la 34,5 pogoane de cap³⁸. De

²⁶ V.L., 6 256/1835, f. 90—122; 4 262/1836, III, f. 1 832; 3 572/1 837, II, f. 820; 1 254/1843, f. 6—14, 31—32, 72, 82v—84, 87, 94, 112—113.

²⁷ V.L., 1 889/1832, II, f. 274, 276.

²⁸ V.L., 1 717/1831, II, f. 804; 2 751/1832, I, f. 57, 67; 3 572/1837, I, f. 2, 247—248.

²⁹ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

³⁰ V.L., 1 305/1843, f. 9, 16, 26, 29—30.

³¹ V.L., 1 375/1843, II, f. 225—250.

³² V.L., 1 233/1843, II, f. 1 109—1 111.

³³ V.L., 1 889/1832, III, f. 1 304—1 308.

³⁴ V.L., 6 256/1835, f. 162, 205—207; 847/1841, f. 345—346.

³⁵ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

³⁶ V. L., 1 375/1843, II, f. 9. M. I., Administrative, 34/1844, f. 15.

³⁷ Raportul ocîrmuitorului din 22 octombrie 1831 (V.L., 394/1831, f. 97 v).

³⁸ Raportul serdarului N. Giurescu din 15 august 1832 (V.L., 1 889/1832, II, f. 241—251).

aceea nici aici oficialitățile nu se gîndeau la crearea rezervei, ci, dimpotrivă, propuneau ca țaranii să rămînă liberi să are fără măsurătoare oricît pămînt și pe orice moșie ar voi, din care să dea numai dijmă, și ca alineatul privind obligația încheierii de învoieli pentru prisosul de pămînt să fie înlăturat din lege³⁹. Ulterior, cînd pe alocuri proprietarii și arendașii reușeau să impună măsurătoarea, clăcașii, fie că refuzau să lucreze pe moșie și plecau să are pe moșii străine și atunci proprietarul era nevoit să dea moșia în folosința țaranilor străini⁴⁰, fie că acceptau pogoanele legale, iar restul moșiei îl luau în arendă, prin învoieli, drept prisose⁴¹. În ambele cazuri nu poate fi, prin urmare, vorba de înființarea rezervei. Chiar la sfîrșitul primului deceniu al perioadei regulamentare, clăcașii foloseau pentru ei moșii întregi, dintre cele mai fertile, situate pe țărmul Dunării⁴². Așadar, și în acest județ rezerva se înfiripa anevoie. Ea consta din culturi de cereale și porumb, din livezi de fîn și din vii⁴³, dimensiunile terenului arabil fiind însă foarte reduse⁴⁴.

Nicăieri însă nu se poate urmări cu mai multă precizie fenomenul convertirii clăcii în bani, cu toate urmările lui pentru dezvoltarea agriculturii, ca în județul Ilfov. Chiar pe moșii situate în imediata apropiere a Bucureștiului, claca se dădea în bani, toți clăcașii aveau prisose de arătură, iar rezerva nu exista⁴⁵. Pe o serie întreagă de moșii, clăcașii arau și coseau cît voiau⁴⁶, ceea ce înseamnă că nu se putea ajunge la măsurătoarea pămîntului și la rezervă. Ba, pe alocuri, erau siliți, prin învoieli, să are cît mai mult, pentru ca în felul acesta proprietarii și arendașii să poată dobîndi cantități cît mai mari de produse din dijmă⁴⁷. Așa se explică suprafețele întinse de pămînt pe care le cultivau pentru ei țaranii din acest județ⁴⁸. Și aici ceea ce rămînea de la clăcași nu era lucrat ca rezervă, ci dat în arendă țaranilor străini, de la care se realizau, drept dijmă, cantități de produse mult mai mari decît cele obținute din dijma clăcașilor moșiei⁴⁹. Ba mai mult, în unele locuri clăcașii se obligau să nu are pe moșii străine, ci toată munca lor s-o concentreze pe moșia pe care locuiau, pentru a spori, în felul acesta, venitul arendașilor obținut din

³⁹ V.L., 1 889/1832, II, f. 241—245, 302—305 ; III, f. 1 444—1 450.

⁴⁰ V.L., 2 148/1835, f. 311.

⁴¹ V.L., 1 951/1838, II, f. 756.

⁴² V.L., Albastre, 622/1840, f. 18, 33.

⁴³ V.L., 1717/1831, I, f. 297 ; 1 889/1832, II, f. 16v ; 6 080/1835, f. 2, 740 ; 4 262/1836, II, f. 1 031 ; III, f. 1 629 ; 3 572/1837, I, f. 98—99 ; II, f. 1 091—1 092 ; 1 951/1838, III, f. 99 ; 865/1842, f. 367, 475.

⁴⁴ De pildă, la Grindu Fagarușului, moșie de 10 770 de pogoane, proprietarul și-a rezervat numai 300 de pogoane (V.L., 2 065/1837, I, f. 858 ; 3 572/1837, I, f. 622—624).

⁴⁵ V.L., 913/1841, f. 7.

⁴⁶ V.L., 6 080/1835, I, f. 9 ; II, f. 1 536 ; 865/1842, f. 227 ; 941/1842, f. 9—10 ; 1 233/1843, f. 127 ; 1 314/1843, f. 4—5.

⁴⁷ V.L., 6 080/1835, I, f. 319 ; II, f. 1 166 ; Albastre, 1 620/1840, f. 68, 88.

⁴⁸ De pilda, la Ciocanești, clăcașii aveau (în 1835) culturi de cîte 4—5 pogoane numai de fasole, afară de celelalte semănături de grîu și porumb (V.L., 6 180/1835, f. 9).

⁴⁹ Ca, de exemplu, pe moșiile Ulmu și Ulmeni, unde dijmele au însumat (în 1835) 100 de chile de produse (V.L., 2 980/1836, I, f. 201).

dijmă⁵⁰. Măsurătoarea pământului era în mîinile acestora doar un instrument de presiune asupra clăcașilor, fie pentru a-i sili să dea oricîți bani li se cerea pentru clacă, fie, mai ales, pentru a-i obliga să încheie învoieli oneroase pentru prisoase. În aceste împrejurări, rezerva se forma și aici cu greu și sporadic, cu munca efectuată de clăcași îndeosebi în contul zilei de plug⁵¹. În 1838, pe întreg județul, ea măsura abia 1 004 pogoane de arătură și 1 216 pogoane de fîneață, în total 2 220 de pogoane⁵². Anii secetoși (1839, 1840, 1841) au împiedicat dezvoltarea ei⁵³. Pe urmă, încercările de cultivare a rezervei pare că se înmulțesc, lovindu-se însă de rezistența continuă a clăcașilor⁵⁴. În 1843 moșiile continuau să fie în marea lor majoritate arendate, iar îndatoririle clăcășești să fie achitate în bani⁵⁵. În rarele cazuri cînd claca se presta în lucru, ziua nu era lucrată cu normă, după lege, ci după vechiul obicei, adică de la răsăritul pînă la apusul soarelui. Arendașii nu reușiseră pînă la acel an să impună măsurătoarea, astfel că cea mai mare parte din moșii se aflau la dispoziția clăcașilor⁵⁶.

Distribuția pământului prin măsurătoare a întîmpinat opoziția clăcașilor și în județul Dîmbovița, și aceasta pentru motivul că un mare număr dintre ei dețineau, drept avere a lor, multe curături de fînețe, din care produceau fîn și pentru vînzare. De aceea însuși ocîrmuitorul era de părere să nu li se măsoare pământul, ci să fie liberi, în cazul moșiilor întinse, să are cît ar voi și ar putea, fără altă dare decît dijma din produse⁵⁷. În județ se aflau unele moșii pe care sătenii n-aveau pământul necesar de arătură, iar pe altele n-aveau loc de fîneață și, în sfîrșit, altele erau mici, pe care clăcașii își putuseră stabili numai vatra caselor lor, cu pometuri, cu vii și cu prea puțin teren de arătură, fiind siliți să-și facă arături și să-și agonisească fîn pe moșii străine. Cu totul alta era situația pe moșiile întinse, pe care unii dintre clăcași, mai muncitori și cu un număr mai mare de copii apti de muncă, arau cîte 3 pînă la 7 pogoane numai de porumb, afară de suprafețele cultivate cu ovăz sau grîu. De aceea, și aici deputatul județului își manifesta (la 1832) temerea ca nu cumva clăcașii, constrînși să încheie învoieli cu proprietarii pentru plata prisosului, de arătură, să nu renunțe la el, iar proprietarii să nu rămînă cu el nelucrat. Nu mai puțin adevărat însă este și faptul că cei mai mulți clăcași din județ nu erau capabili, din lipsă de vite de muncă,

⁵⁰ V.L., 3 222/1838, f. 15—16 ; 1 233/1843, I, f. 332 ; Albastre, 1620/1840, f. 4, 93.

⁵¹ Documentele cercetate menționează pînă în 1838 rezerva numai pe 8 moșii, dintre care pe 3 ea consta în livezi de fîn (V.L., 1717/1831, II, f. 948 ; 6 080/1835, I, f. 10 ; II, f. 1 166 ; 4 262/1836, III, f. 1 462 ; 2 081/1837, f. 7 ; 3 172/1838, f. 22, 24—25 ; Albastre, 2 238/1839, f. 17 ; 1 620/1840, f. 4, 93).

⁵² I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

⁵³ V.L., 910/1841, f. 100—101, 144—145 ; 1 233/1843, f. 125—126, 364—366.

⁵⁴ V.L., 941/1842, f. 4—5, 10, 29—30, 40—44, 50—52, 56—59, 64 ; 1 233/1843, f. 98 ; 1 262/1843, f. 2, 5—10, 41—64 ; 1 266/1843, f. 2—3, 7—8, 14—19, 27 ; 1 334/1843, f. 1—2.

⁵⁵ De pildă, în plasa Znagovului, 72 din cele 83 de sate existente la acea vreme se achitau de obligații în bani, în plasa Sabarului 56 din 61, iar în plasa Ciocăneștilor 34 din 36.

⁵⁶ V.L., 1 375/1843, II, f. 754—804.

⁵⁷ V.L., 1 889/1832, II, f. 309.

să-și are nici cele cîte 3 pogoane legale de arătură⁵⁸. Așa se explică de ce noua obligație de a lucra zilele clăcii și ale plugului cu vitele, iar nu numai cu mîinile, ca înainte de Regulament, a stîrnit în județ, ca și în întreaga țară, împotrivirea țărănimii, și aceasta în dauna formării și dezvoltării rezervei. Și aici amenințarea cu măsurătoarea pămîntului avea de scop să ridice banii clăcii și ai celorlalte îndatoriri clăcășești la sume deosebit de mari⁵⁹. Rezerva se lucra la scară restrînsă, mai ales în contul zilei de plug, uneori însă și în cel al slugilor. Ea consta în culturi de porumb și grîu, din livezi de fîn, din ogrăzi de pruni și din vie⁶⁰. În 1838, în întreg județul ea măsura numai 1 009 pogoane de teren arabil și 771 de pogoane de fîneață, în total 1 780 de pogoane⁶¹. Și ulterior ritmul dezvoltării ei a rămas tot atît de lent, iar dimensiunile ei n-au depășit ordinul zecilor de pogoane⁶², și aceasta mai ales din cauza prețului scăzut la care se calcula munca efectuată de clăcași⁶³.

În Vlașca, la împărțirea pogoanelor în primăvara anului 1832, unii proprietari cu moșii întinse, dar cea mai mare parte pămînt sălbatic și nelucrat, au dat clăcașilor acest pămînt, cerîndu-le în schimb întreaga clacă legală. Acțiunea lor n-avea de scop crearea rezervei, ci arendarea la un preț mai ridicat a pămîntului cultivabil la clăcași drept prioase, sau la țărani străini. În aceste condiții, clăcașii au fost nevoiți să ia, prin învoielii mai convenabile, locuri de arătură și de coasă de la proprietarii moșiilor învecinate, dînd în felul acesta clacă în două părți⁶⁴. Și aici repartitia pămîntului prin măsurătoare era considerată de boierii consultați asupra clăcii ca nepotrivită din cauza slabei populări a moșiilor, iar introducerea măsurătorii ca pericol de strămutare a clăcașilor pe alte moșii, unde erau așteptați de proprietari⁶⁵. Nu este, așadar, de mirare că țărani de pe cele mai multe moșii au continuat să are cît voiau⁶⁶, opunîndu-se măsurătorii, dar dînd cît li se cerea pentru a scăpa de ea și a le rămîne moșia la dispoziție⁶⁷. Pe alocuri ei se obligau și aici să nu are pe moșii străine⁶⁸. Și pe domeniul statului (fosta raia a Giurgiului) claca se lua în bani, iar venitul în natură al arendașului consta din dijma din grîne, fîn și vin⁶⁹.

⁵⁸ V.L., 1889/1832, II, f. 310—311.

⁵⁹ De pilda, la Serdanu (V.L., 3 317/1839, f. 255).

⁶⁰ Pînă în 1838 documentele o semnaleză pe 10 moșii (V.L., 1717/1831, I, f. 444; II, f. 927; 1926/1833, f. 1 281; 6 080/1835, I, f. 582; II, f. 1 253, 1 362—1 363; 2 162/1839, f. 697; Albastre, 3 308/1839, f. 35; 1 604/1840, f. 5).

⁶¹ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

⁶² V.L., 865/1842, f. 324; 939/1842, f. 2; 1 375/1843, II, f. 580—596; Albastre, 3 317/1839, f. 255; 1 618/1840, f. 1 v.

⁶³ De pilda, pe moșia Adîncea, arendașul platea (în 1841) numai 15 lei și 5 parale pentru cultivarea, inclusiv recoltarea, unui pogon de cereale (V.L., 877/1841, f. 206—220).

⁶⁴ Raportul ocîrmuitorului din 17 august 1832 (V.L., 1889/1832, II, f. 267—268).

⁶⁵ Raportul boierilor județeni din 14 august 1832 (ibidem, f. 227).

⁶⁶ V.L., 1926/1833, f. 880; 4 364/1836, f. 14—15; 847/1841, f. 88—89, 142; 1 017/1841, f. 5—6; 1 280/1841, f. 67; 1 000/1842, f. 12—14; 1 233/1843, I, f. 492, 1 296/1843 f. 13; 1 306/1843, f. 6.

⁶⁷ V.L., 498/1840, f. 108; 847/1841, f. 142, 197; 1 280/1841, f. 67; 1 233/1843, I, f. 496, 655; 1 292/1843, f. 1—18; 1 306/1843, f. 6.

⁶⁸ V.L., 3 572/1837, II, f. 867—868; 598/1840, f. 5; 907/1842, f. 80—85.

⁶⁹ V.L., 3 572/1837, II, f. 1 096.

Abia în 1840 acesta a obligat pe clăcașii de pe două moșii să-i cultive, pe prima, o suprafață de două chile mici de sămînță de grîu, iar pe a doua o întindere de 4 chile⁷⁰. Rezerva, constînd din culturi de cereale, porumb, pepeni etc., din livezi de fîn și din vii, era lucrată în contul zilei de plug și în cel al slugilor⁷¹. În 1838 ea măsoara la scara județului abia 250 de pogoane, dintre care 167 de pogoane de arătură și 83 de pogoane de fîneață⁷². Ulterior, documentele menționează și mai des încercări de cultivare a ei, mereu în contul zilei de plug, dar și în cel al prisoaselor de pămînt. Dimensiunile ei rămîneau totuși reduse⁷³. În 1843 îndatoririle clăcășești continuau să fie achitate în bani⁷⁴ sau și în lucru și în bani, iar moșiile să rămîină în cea mai mare parte nenășurate, la discreția clăcașilor⁷⁵.

În Teleorman, la introducerea noii clăci, unii proprietari și arendași se gîndeau să ia bani pentru zilele clăcii, pentru ziua de plug (socotită 3 zile cu mîinile) și pentru carul de lemne (3 zile cu mîinile), dar mulți dintre clăcași n-aveau cu ce să le plătească. Se găseau însă și unii proprietari și arendași care intenționau să ia toate zilele în lucru, mai ales pe moșiile unde ziua de lucru la liber era mai scumpă decît ziua de clacă, al cărei preț era stabilit de stăpînire. Ei se loveau însă de refuzul clăcașilor. În aceste împrejurări, nici aici boierii de la conducere nu se gîndeau la crearea rezervei, ci erau de părere să se lase mai departe clăcașilor libertatea de a ara și cosi oriunde ar voi, dar în același timp să se recunoască și proprietarilor dreptul de stăpînire absolută asupra întregului pămînt (cu excepția vetrei casei clăcașului, pentru care acesta dădea clacă), din care să dea, prin învoieli, oricui va cere loc de arătură și de fîneață, deci și clăcașilor străini, de la care să nu ia în schimb altceva decît dijma⁷⁶. În felul acesta, clăcașii s-au opus și mai departe să lucreze pentru proprietate⁷⁷. Ei s-au opus și măsurătorii pămîntului, iar pentru a scăpa de ea au dat și aici sume mari de bani pentru prisoase⁷⁸. Cînd nu le conveneau condițiile impuse de arendași, ei plecau să are și să-și pășuneze vitele pe moșii străine⁷⁹. Moșii dintre cele mai întinse și mai fertile au continuat deci să rămîină la discreția lor⁸⁰. Ceea ce rămîinea de la

⁷⁰ V.L., 996/1842, f. 11, 15.

⁷¹ Pînă în 1838 (inclusiv), aceasta este semnalată pe 13 moșii (V.L., 2751/1832, I, f. 708 ; 2148/1835, f. 596 ; 6080/1835, I, f. 561, 818 ; II, f. 1815 ; 4262/1836, I, f. 563—564 ; III f. 799 ; 3572/1837, II, f. 873v).

⁷² I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

⁷³ V.L., 2161/1839, f. 742 ; 847/1841, f. 197, 292 ; 1280/1841, f. 361 ; 865/1842, f. 245 ; 996/1842, f. 11, 15 ; 1000/1842, f. 1, 7—10, 18, 92—93 ; 1233/1843, I, f. 171, 576—578, 638—640 ; 1296/1843, f. 13 ; 1375/1843, II, f. 66—68.

⁷⁴ La sume pe alocuri enorme ; de pildă, la Turbata, pe domeniul statului : 290 lei de frunțaș, 170 lei de mijlocaș și 100 de lei de cel cu mîinile (V.L., 1233/1843, I, f. 573).

⁷⁵ V.L., 1233/1843, I, f. 53, 573, 583, 635, 653, 686 ; II, f. 890, 893. M.I., Administrative, 68/1845, f. 22.

⁷⁶ Raportul ocîrmuitorului din 19 august 1832 (V.L., 1889/1832, f. 299—300).

⁷⁷ Ibidem din 30 iunie 1833 (V.L., 2751/1832, I, f. 523—524).

⁷⁸ V.L., Albastre, 647/1840, f. 18—19 ; 1595/1840, f. 19.

⁷⁹ V.L., 2305/1839, f. 9.

⁸⁰ V.L., 596/1840, f. 6—9 ; 647/1840, f. 3 ; 865/1842, f. 99 ; 1233/1843, II, f. 1102 ; Albastre, 1595/1840, f. 7, 19.

clăcași nu era transformat în rezervă, ci dat în arendă țărănilor străini⁸¹. Pe unele moșii clăcașii se opuneau arendării de pământ la țărani străini, pe altele ei se obligau să permită aceasta, în caz contrar fiind amenințați să plătească dijma din locurile rămase nelucrate⁸². Arendașii nu cultivau pământ pentru ei nici pe domeniul Turnului și nici pe moșiile pe care erau situate târgurile Rușii de Vede și Mavrodinul⁸³. Lucrarea rezervei se izbea și în acest județ la tot pasul de refuzul clăcașilor, motivat cel mai frecvent de răfuirea incorectă a muncii efectuate, dacă nu chiar de furtul acestei munci⁸⁴. În 1838 rezerva era ca și inexistentă, rezumându-se doar la 86 de pogoane de arătură și la 66 de pogoane de fâneață, în total 152 de pogoane⁸⁵. Și în anii următori apariția ei este împiedicată de împotrivirea clăcașilor⁸⁶. Dimensiunile ei rămân reduse. Cea mai mare suprafață de arătură semnalată de documente este cea pentru 50 de chile de sămânță de grâu. Pe unele moșii, arendașii obligau pe clăcași să le facă arături de grâu în contul zilei de plug, pe care o scădeau din banii clăcii la prețul de 5 lei și 10 parale sau în schimbul permisiunii de a-și paște prisosul de vite toamna și iarna pe întreaga moșie. Pe altele, rezerva o constituiau livezile de fîn⁸⁷. Se semnalează și cazul când arendașul, subcîrmuitor de plasă, își ara cu plugurile sale rezerva înfiripată pe curăturile luate de la clăcași⁸⁸. În 1843, pe cele mai multe moșii clăcașii își aveau luate în arendă prisoase de arătură și de cositură. Un mare număr de moșii nu erau măsurate, ci se aflau întregi în folosința lor. Rezerva continua să fie cultivată ici și colo în contul zilei de plug, al slugilor și al prisosului de pământ și de vite⁸⁹.

În Muscel, pe cele mai multe moșii, clăcașii n-aveau de unde primi pământul legal de arătură și fâneață, iar pe altele nici izlazul necesar. Ei își căutau, prin urmare, pământ pentru porumb și fîn pe moșii străine, la șes, contra bani sau lucru și dijma. incomparabil mai mare decât cea legală⁹⁰. De aici nemulțumirea lor de măsura preconizată de regulamentul de a se împărți moșiile strîmte în trei, dintre care două părți să le rămînă lor, iar o parte proprietarului ca rezervă. Aceasta însemna să fie scoși din locurile cultivate din vechime de ei și să rămînă fără pământ suficient, mai ales că cele mai multe moșii le erau împărțite de mai înainte și tot nu le ajungeau⁹¹. Așa se explică de ce rezerva arabilă este atât de neînsemnată, în acest județ ca frecvență și întindere și de ce proprietarii și

⁸¹ V.L., 1 074/1841, f. 13.

⁸² V.L., 2 161/1839, f. 595—596.

⁸³ V.L., 1 428/1843, f. 2—3, 7. M.I., div. comunală, 30/1841, f. 95.

⁸⁴ V.L., 3 205/1838, f. 1; 2 162/1839, f. 585—593, 595—596; 865/1842, f. 349—350; 1346/1843, f. 68—74.

⁸⁵ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

⁸⁶ V.L., 1 595/1840, f. 6, 13.

⁸⁷ V.L., 647/1840, f. 3; 847/1841, f. 94, 211; Albastre, 1 623/1840, f. 1; 1 233/1843, f. 13.

⁸⁸ V.L., 922/1842, f. 12.

⁸⁹ V.L., 1 375/1843, II, f. 597—609.

⁹⁰ Raportul deputatului județului din 17 august 1832 (V.L., 1 889/1832, II, f. 322—323).

⁹¹ Raportul ocîrmuitorului din 3 septembrie 1832 (*ibidem*, III, f. 1 375—1 382).

arendașii și-au oprit pentru ei îndeosebi fînete⁹². În 1838, în întreg județul se aflau arate, ca rezervă, numai 242 de pogoane, în timp ce rezerva de fîneață se ridica la 2 365 de pogoane, cea mai întinsă din toate județele țării⁹³. Situația a rămas asemănătoare și în anii următori, iar arendașii s-au lovit mereu, cînd au încercat să cultive pămînt pentru ei, de împotrivirea clăcașilor, care le cereau „să nu facă asemenea începere de lucrare“⁹⁴.

Și în Argeș măsurarea pămîntului la clăcași era considerată de boierii consultați asupra clăcii drept o măsură care urma să silească pe țărani să se mute pe alte moșii, ai căror proprietari țineau să le populeze⁹⁵. Dar, chiar și fără măsurătoare, pămîntul n-ajungea pe toate moșiile județului să acopere cerințele clăcașilor, astfel că aceștia erau nevoiți să-și facă arături pe moșii străine, uneori departe de satele lor⁹⁶. Cînd moșia avea pămînt ce depășea cerințele legale ale clăcașilor, arendașii îl speculau, arendîndu-l ca prisoase propriilor lor clăcași sau sub formă de loturi de arătură și cositură țărănilor străini⁹⁷. În ceea ce privește claca, unele sate au dat-o (în 1833) în bani, altele în lucru⁹⁸. Dar lucrul făcut de clăcași în socoteala zilelor clăcii nu era consacrat rezervei, ci altor munci pe moșie. Și aici rezerva se lucra, de regulă, în contul zilei de plug. În diferite locuri ea consta în fînete sau în livezi de pruni⁹⁹. În 1838 ea măsura în tot județul 2 834 de pogoane, dintre care 1 530 de pogoane de arătură și 1 304 pogoane de fîneață¹⁰⁰. Îndeplinirea mai departe a îndatoririlor în bani și refuzul clăcașilor de a o lucra au frînat și în anii următori dezvoltarea ei la o scară mai mare¹⁰¹.

Rezerva se înfiripa cu greu și în județul Olt. Și aici arendașii nu țineau corect în seamă munca efectuată de clăcași pe rezervă, fapt ce contribuia la înăsprirea rezistenței lor față de orice început de lucru pe ea¹⁰². În aceste împrejurări este lesne de înțeles de ce statistica din 1838 dă pentru acest an pentru întreg județul, drept rezervă, numai 675 de pogoane, dintre care 384 de pogoane de arătură și 291 de pogoane de fîneață¹⁰³. Din aceleași motive ea s-a menținut neînsemnată, ca frecvență și întindere, și în anii următori¹⁰⁴.

Nici în Romanai oficialitățile nu se gîndeau (în 1832) la cultivarea rezervei, ci și aici ele erau de părere ca țărani să fie lăsați să folosească

⁹² V.L., 1 717/1831, II, f. 1 322—1 323 ; 1 889/1832, II, f. 161.

⁹³ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

⁹⁴ Raportul subocîrmuitorului plășii Rîurilor din 13 februarie 1841 (V.L., 869. 1841, f. 16).

⁹⁵ V.L., 1 889/1832, II, f. 227.

⁹⁶ Raportul deputatului județului din 9 septembrie 1832 (ibidem, III, f. 1443).

⁹⁷ V.L., 998/1842, f. 210, 213.

⁹⁸ Raportul ocîrmuitorului din 23 iulie 1833 (V.L., 2 571/1832, I, f. 611).

⁹⁹ V.L., 1 717/1831, I, f. 418 ; II, f. 1 313 ; 1 889/1832, II, f. 115 ; 4 262/1836, III, f. 1 469. 1 507.

¹⁰⁰ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

¹⁰¹ V.L., 1 375 1843, II, f. 629—643.

¹⁰² V.L., 1 889/1832, II, f. 56—57 ; 1 926/1833, f. 145, 261—263 ; 4 262 1836, II, f. 994—995, 1 163.

¹⁰³ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

¹⁰⁴ V.L., 2 260/1839, f. 1 ; 1 233/1843 ; f. 221 ; Albastre, 1 630/1840, f. 5.

mai departe moșia la discreție. Deputatul județului propunea ca, pentru fiecare pogon de arătură și de fîneață dat pentru întreținerea casei și nu pentru negoț sau pentru arendare, clăcașul să lucreze proprietarului cîte o zi cu vitele sale de muncă sau, dacă n-ar avea vite, cu mîinile. Nici ziua de arătură nu era de părere să fie îndatorat a o face tot clăcașul, indiferent dacă avea sau nu vite și plug, ci numai fiecare plug ce s-ar fi format pe moșie¹⁰⁵. La rîndul său, ocîrmuitorul județului propunea ca, oricîte pluguri ar avea clăcașii pe moșie, să are proprietarului cîte 2 pogoane de țelină sau ogor. În același timp, el era de părere, ca și colegul său din Teleorman, ca proprietarul să distribuie clăcașilor săi oricît pămînt ar avea nevoie, iar pe rest să rămînă stăpîn desăvîrșit, dîndu-l în arendă oricui va avea nevoie și la orice preț s-ar învota¹⁰⁶. Sub aceste auspicii, clăcașii au refuzat să lucreze pentru proprietar, continuînd să-și achite obligațiile în bani. Principala cauză a împlinirii îndatoririlor lor în bani era (în 1836) aceea că arendașii n-aveau nevoie de lucru¹⁰⁷. Dar, chiar și atunci cînd proprietarii și arendașii, oprîți de ocîrmuire să ia pentru ziua de plug mai mult decît 4 lei și 20 de parale, au început s-o ceară în lucru, ei au făcut aceasta nu atît pentru a începe să cultive rezerva, cît pentru a înspăimînta pe clăcași cu munca normată și a le smulge pentru ziua de arătură sume de bani mai mari decît cele îngăduite de lege¹⁰⁸. De aceea, în 1838, rezerva din acest întins județ de cîmpie se rezuma numai la 1 903 pogoane, din care 1 068 de pogoane de arătură și 835 de pogoane de fîneață¹⁰⁹. Documentele semnaleză două moșii (Izlazul și Moldovenii), ambele pe țărmul Dunării, pe care arendașii își cultivau rezerva de grâu și porumb cu propriile lor pluguri, obținînd importante cantități de produse¹¹⁰. Și în anii ce au urmat evoluția rezervei a rămas înceată. În primăvara anului 1843, unii proprietari și arendași voiau să-și cultive rezerva în socoteala zilei de plug. Cei mai mulți clăcași însă n-aveau numărul necesar de vite de muncă, adică 4, 6 sau 8, pentru a înjgheba singur un plug, ci numai cîte doi boi. Cu toate acestea, proprietarii și arendașii cereau ca toți țărani să-și împerecheze boii ce-i aveau la pluguri, așa cum obișnuiau la aratul ogoarelor lor, și să presteze ziua de arătură, nu însă numai o singură zi cu toții, ci tot atîtea zile cîți clăcași se aflau întovărășiți la un plug. Faptul a stîrnit protestele țărănimii. Alți proprietari și arendași își făceau arăturile cu boii clăcașilor, invocînd motivul că nu fiecare clăcaș are vite de ajuns ca să facă singur ziua de plug. Ei scădeau apoi prețul zilelor lucrate de clăcași din banii clăcii, de exemplu celui ce a lucrat o zi cu doi boi i se ținea în seamă 2 lei și 20 de parale, celui ce a lucrat cu patru boi 3 lei și 20 de parale, iar ziua de plug, ca atare, o cereau abuziv, de la fiecare clăcaș în bani, și anume 5 lei și 10 parale de la clăcașul cu mîinile, 7 lei și 20 de parale de la cel cu 2 boi și 10 lei și 20 de parale, de la cel cu

¹⁰⁵ V.L., 1 889/1832, II, f. 332—333.

¹⁰⁶ Ibidem. III, f. 1 328—1 330.

¹⁰⁷ Raportul ocîrmuirii din 19 martie 1836 (V.L., 4 262/1836, I, f. 486).

¹⁰⁸ Raportul ocîrmuitorului din 15 mai 1838 (V.L., 3 143/1838, I, f. 544—545).

¹⁰⁹ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

¹¹⁰ V. L., 2 768/1832, II, f. 1 009—1 016; 2 981/1836, I, f. 20—26; II, f. 671—675; 2 063/1837, II, f. 329; 1 950/1838, II, f. 957.

4 boi¹¹¹. Cele mai multe moșii continuau să fie arendate, iar obligațiile clăcașilor să fie împlinite, în general, în bani. Moșiile stăteau, în cea mai mare parte, nemăsurate, iar clăcașii foloseau, prin, învoieli de cele mai multe ori foarte împovărate, suprafețe întinse de pământ, unele moșii aflându-se cu totul la dispoziția lor¹¹². Mențiuni despre cultivarea rezervei se întâlnesc extrem de rar în documente¹¹³.

În Vâlcea, clăcașii s-au împotrivit de la începutul aplicării Regulamentului Organic să lucreze zilele clăcii cu vitele. În fața acestei situații, deputatul județului era de părere ca să se mai adauge câte 4 zile de clacă cu mîinile la țaranul cu doi boi și câte 12 zile la cel cu patru boi, numai să se desființeze lucrul cu vitele¹¹⁴. De aceea, în 1832, numai pe unele moșii cei ce au avut car cu boi au dat ascultare proprietarilor cînd i-au chemat la lucru; pe rest, claca a continuat să fie dată în bani¹¹⁵. În ceea ce privește rezerva, și aici proprietarii au încercat s-o cultive în contul zilei de arătură, cerînd de la tot clăcașul cu vite de muncă să-i are câte un pogon de pământ. Cum însă și în acest județ aproape că nu se afla plug format numai de un singur clăcaș, ci cele mai multe se alcătuiau din 4—5 familii, urma, după pretențiile proprietarilor, ca același plug să are câte 4—5 zile pentru ca ziua de arătură să fie considerată achitată de fiecare clăcaș întovărășit la acel plug. Faptul a stîrnit și aici protestele țărănimii, care a cerut să fie lăsată să lucreze ca mai înainte, cînd ziua de arătură se făcea numai de câte pluguri se alcătuiau pe moșie, iar nu de fiecare clăcaș în parte. Ei preferau s-o dea în bani (cîte 4 lei și 20 de parale), după cum în cele mai multe locuri se și obișnuiseră a se răfui cu proprietarii¹¹⁶. Extrem de rarele mențiuni documentare arată că infima rezervă arabilă existentă în județ pînă în 1848 se cultiva numai în contul zilei de arătură și numai cu porumb¹¹⁷.

În Dolj, unde din vechime țărănimia era liberă să are și să cosească la discreție atît pentru hrană, cît și pentru piață, repartitia pămîntului prin măsurătoare cauza prejudicii grave gospodăriei ei¹¹⁸. De aici rezistența clăcașilor împotriva măsurării pămîntului, de aici lupta lor împotriva cultivării rezervei boierești. În consecință, moșiile au rămas și în acest județ în cea mai mare parte la dispoziția lor¹¹⁹. Venitul de căpetenie al unora dintre cele mai întinse și mai fertile moșii de pe țărmul dunărean era pentru arendași cel provenit nu din agricultură, ci din viticultură¹²⁰. Rezerva nu se bucura de o dezvoltare întinsă. Ea se cultiva cu grîu, mai ales în socoteala zilei de plug. În compoziția ei intrau apoi livezile de fîn, viile și bălțile de pe Dunăre, arendate, de regulă, la mo-

¹¹¹ Raportul ocîrmuitorului din 5 martie 1843 (V.L., 1 233/1843, I, f. 241—244).

¹¹² V.L., 1 375/1843, II, f. 225—250.

¹¹³ V.L., 283/1843, I, f. 470; 1 233/1843, I, f. 354; II, f. 1 144—1 161.

¹¹⁴ V.L., 1889/1832, II, f. 335—378.

¹¹⁵ Ibidem, f. 278; III, f. 1 374.

¹¹⁶ Raportul ocîrmuitorului din 28 aprilie 1837 (V.L., 3 572/1837, I, f. 732).

¹¹⁷ V.L., 907/1841, f.5. M.I., Div. comunală, 225 a/1848, f.424.

¹¹⁸ Raportul boierilor județeni, consultați asupra clăcii, 20 august 1832 (V.L., 1 889/1832, III, f.1 340—1 341).

¹¹⁹ V.L., 847/1841, f.771—773; 865/1842, f.181, 274; 1 012/1842, f.10.

¹²⁰ V.L., 711/1840, f.27.

cani¹²¹. Ea măsoară în 1838 pe întreg județul, afară de plasa Dumbrava, 1 249 de pogoane de arătură și 574 de pogoane de fineață, în total 1 823 de pogoane¹²². Nici în anii următori dezvoltarea ei n-a luat un ritm mai viu. Ca proporții, ea a ajuns pe o moșie la 340 de pogoane de arătură de grâu de toamnă și de primăvară, făcută tot în contul zilei de arătură. Pe altă moșie, arendașul a pus pe clăcași să-i curețe pământul rezervat de buturugi și să i-l are în socoteala dobânzii pentru rămășița banilor clăcii¹²³. În 1843, și în acest județ, majoritatea moșiilor se aflau arendate, iar un mare număr nemăsurate, deci la dispoziția clăcașilor. În aceste condiții, rezerva nu se putea cultiva decât sporadic, tot în contul zilei de plug, pe alocuri însă și în cel al diferitelor permisiuni acordate clăcașilor, de pildă de a tăia nuiele pentru acareturile lor sau de a prinde pește în bălți pentru hrană¹²⁴.

Nici în Gorj clăcașii n-aveau fiecare numărul de vite de muncă necesar pentru a înjgheba singur un plug, ci se întovărășeau câte 4—8 familii la un plug de 8 sau 10 boi, cu care-și făceau la rînd arătura necesară¹²⁵. De aceea îndatorirea pusă asupra lor de Regulamentul Organic de a lucra zilele clăcii cu plugul, cu carul și cu vitele de muncă a fost, după constatarea ocîrmuitorului, „foarte îngrozitoare și supărătoare“, încît nici un clăcaș din județ nu s-a înduplecat să lucreze (în 1832) zilele clăcii cu carul și cu boii săi. În această situație, ocîrmuitorul propunea ca zilele de clacă să rămînă mai departe a fi lucrate numai cu mîinile. Și în acest județ unele moșii aveau pământ puțin și țărani mulți. Încît aceștia, neprimind pogoanele legale de arătură, erau nevoiți să-și facă semănături pe moșii străine¹²⁶. În 1837 cei mai mulți boieri, locuind în afara județului sau nefiind prezenți, își aveau moșiile date în arendă, fie arendașilor, fie chiar clăcașilor lor, prin învoieli¹²⁷. Documentele nu semnaleză rezerva în acest județ în primul deceniu al perioadei regulamentare.

Numai în județul Mehedinți, ocîrmuitorul și boierii, consultați asupra clăcii, se declarau (în 1832) pentru constrîngerea clăcașilor de a face toate zilele clăcii în lucru, precum și pentru distribuirea pământului prin măsurătoare¹²⁸. Planul boierilor s-a lovit însă de rezistența țărănimii, iar claca a continuat în largă măsură să fie dată în bani, și aceasta de multe ori chiar la cererea arendașilor¹²⁹. În județ, cei mai mulți arendași erau boieri cu rang, care, abuzînd de titlul lor boieresc, înăspreau exploatarea clăcașilor și împiedicau încercările autorității locale de a o atenua¹³⁰.

¹²¹ V.L., 1 717/1831, II, f.730, 940 ; 1 926/1833, f.59 ; 629/1840, f.7 ; 865/1842, f.10.

¹²² I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

¹²³ V.L., 865/1842, f.451—454 ; 1 012/1842, f.2—8.

¹²⁴ V.L., 1 375/1843, II, f.407—476.

¹²⁵ Raportul boierilor județeni, consultați asupra clăcii, 20 august 1832 (V.L., 1 889/1832, II, f.355).

¹²⁶ Raportul ocîrmuitorului din 20 august 1832 (ibidem, f.345—353).

¹²⁷ Ibidem din 12 iunie 1837 (V.L., 2 070/1837, I, f.53).

¹²⁸ V.L., 1 889/1832, II, f.334 ; III, f.1 460.

¹²⁹ Ibidem, III, f.1 394 ; 3 572/1837, II, f.1 032.

¹³⁰ V.L., 865/1842, f.471—472.

Rezerva este semnalată foarte rar de documente¹³¹. În 1843 ea continua să fie lucrată îndeosebi în contul zilei de plug¹³².

Rezerva feudală între 1843 și 1848. Cu anul 1843 se poate vorbi de o oarecare schimbare în favoarea dezvoltării rezervei feudale în Țara Românească. Seceta care a bîntuit țara trei ani la rînd (1839, 1840, 1841) și care a provocat o mare lipsă de cereale pe piață, ceea ce a pricinuit, la rîndul său, o ridicare simțitoare a prețurilor și o goană sălbatică a negustorilor, în frunte cu arendașii, după grînele clăcașilor pentru export¹³³, a impus pentru gospodăria boierească necesitatea de a produce și ea cît mai mult grîu pentru piață, deci de a trece la cultivarea pe o scară mai largă a rezervei. O măsură în acest sens s-a inițiat în primăvara anului 1841 pe moșiile mănăstirești neînchinat, cînd în condițiile lor dearendare s-a introdus obligația pentru clăcași de a face în lucru cel puțin jumătate din zilele clăcii și ale slugilor (în regiunile de cîmpie și de mijloc) și două din trei părți (la munte), restul putînd să-l plătească în bani la prețul oficial¹³⁴. O încercare asemănătoare a făcut-o mitropolia, îndatorînd, în condițiile dearendare a moșiilor sale pe anii 1842—1845, pe clăcași să împlinească ziua de plug numai în lucru, dar oprind pe arendași să pretindă ca țăranul cu vite de muncă s-o facă singur și lăsîndu-le libertatea de a o converti în lucru cu mîinile (3 zile) sau în bani (70 de parale ziua cu mîinile)¹³⁵. Ambele încercări s-au lovit însă de rezistența țărănimii.

Cei ce au dat un impuls oficial dezvoltării rezervei în întreaga țară au fost boierii din Obșteasca Adunare (parlament boieresc) și exponentul lor, domnitorul Gh. Bibescu. Acesta a obligat, la 27 aprilie 1843, țărănimia dependentă să facă cel puțin jumătate din zilele clăcii în lucru, lăsînd totuși mai departe proprietarilor și arendașilor libertatea de a le converti în bani¹³⁶.

În județul Slam-Rîmnic, proprietarii și arendașii au reușit să impună acum din ce în ce mai des, cu toată opoziția clăcașilor, măsurătoarea pămîntului, oprindu-și locuri pentru ei și obligînd, prin învoieli împovărate, pe clăcași să le cultive¹³⁷. De pildă, arendașii moșiilor mănăstirești din plasa Grădiștea cereau (în 1845) clăcașilor, contrar condițiilor dearendare a acestor moșii, să lucreze zilele clăcii cu normă la prașitul porumbului¹³⁸. Împotrivirea clăcașilor era înfrîntă din ce în ce mai des de Vornicia din Lăuntru¹³⁹. În felul acesta, rezerva arabilă a ajuns în 1848, pe alocuri,

¹³¹ V.L., 865/1842, f.181 ; 899/1842, f. 1—2 ; Albastre, 375/1841, IV, f. 136.

¹³² V.L., 1357/1843, II, f.317—342.

¹³³ I. Corfus, *Achiziția produselor agricole pentru export, o nouă formă de exploatare a clăcășimii din Țara Românească (1831—1848)*, în *Studii și articole de istorie*, V, 1963, p.117—143.

¹³⁴ V.L., 847/1841, f.597—598.

¹³⁵ V.L., 865/1842, f.295—296 (foaie volanta).

¹³⁶ V.L., 1 233/1843, I, f. 690—691 (tiparitura). Vezi și „Vestitorul românesc“ nr. 45 din 8 iunie 1843.

¹³⁷ V.L., 1 233/1843, I, f.609 ; II, f.852 ; 1 375/1843, II, f.61. M.I., Administrative, 10/1844, f.242 ; 13/1847, f.134.

¹³⁸ M.I., Administrative, 31/1845, f.252—253.

¹³⁹ Ibidem, 13/1847, f.86, 134, 295—299, 372—373.

la dimensiuni apreciabile în raport cu suprafața cultivată de clăcași pentru ei¹⁴⁰.

Dimpotrivă, în județul Brăila, clăcașii au continuat în general să-și împlinească obligațiile în bani și să folosească moșia la discreție, cu excepția uneori a suhaturilor și livezilor de fîn, reținute pentru proprietate¹⁴¹. Pământ fiind din abundență, pe alocuri ei făceau izlaz din moșie, iar arăturile și le făceau pe moșii străine, unde-și aveau și tîrle¹⁴². În 1848 țărani foloseau pentru ei suprafețe imense de pământ: frunțașul 104 pogoane (dintre care 20 de pogoane le cultiva cu orz, 13 pogoane cu grâu, 20 de pogoane cu mei, 3 pogoane cu porumb, 3 pogoane cu fasole, linte, cînepă și pepeni, iar 10 pogoane le ținea pentru fineață și 35 de pogoane pentru izlaz), mijlocașul 57 de pogoane, iar clăcașul cu mîinile 15 pogoane. În numărul de pogoane de mai sus intrau și pogoanele legale. Prețurile obișnuite cu care se dădea prisosul de arătură și de cositură în arendă la țărani erau: de pogonul arabil, fie dijmă din cinci una, fie un icosar nou frunțașul, o jumătate de icosar, mijlocașul și un sfațih coada¹⁴³, plus zeciuiala din semănături, iar de pogonul de fineață dijmă din cinci, din trei sau din două căpițe una. În raport cu enorma întindere a pământului lucrat de clăcași pentru ei, rezerva era minusculă: frunțașul lucra pentru proprietar sau arendaș numai 5 pogoane (arătură și cositură la un loc), mijlocașul 3 pogoane și coada 2 pogoane. Munca pe rezervă continua să fie scăzută din banii clăcii¹⁴⁴. De pe la 1843 rezerva începuse să se lucreze și pe domeniul Brăilei, și anume cîte un pogon de clăcaș în contul zilei de plug și cu obligația de a treiere grînele în socoteala zilelor clăcii¹⁴⁵.

Și în județul Buzău clăcașii au continuat să-ți împlinească obligațiile în bani și să ia, la cîmpie, pământ în arendă sub formă de prisoase. Măsurătoarea acestora se făcea cu pasul, doi pași socotindu-se un pogon, iar prețul arenzii era de 30—32 parale de pas, plus dijma (din 10 clăi una), o zi de arătură, o găină și cîte un sfaț de nume. Cultivarea rezervei în contul prisosului de pământ apare deci la șes ca o practică generală impusă de proprietari și de arendași, iar cea în contul zilelor clăcii se făcea pe alocuri prin constrîngere extraeconomică. Lucrul clăcașilor continua să constituie un obiect de jaf din partea arendașilor, care nu-l țineau corect în seamă la răfuirea banilor clăcii. În aceste împrejurări, clăcașii se împotriveau mereu să lucreze pentru arendași, iar aceștia le smulgeau prin învoieli împovărătoare tot mai mult lucru. Se întîlnește și cazul cînd, în fața refuzului clăcașilor de a lucra, arendașul își face arătură cu plugurile sale.

¹⁴⁰ De exemplu, din 7 moșii din plasa Grădiștea, pe două semănăturile de toamnă pe rezerva ocupau în 1848 o suprafață mai mare decît cea însămintată de clăcași pentru ei, pe una suprafața rezervei era egală cu cea a clăcașilor, iar pe celelalte patru ea era mai mică; iar din 7 moșii din plasa Rîmnicului de Sus, pe 6 rezerva cu semănături de toamnă era mai mare decît suprafața însămintată de clăcași pentru ei (V.L., 917/1848, f.767).

¹⁴¹ M.I., Administrative, 3/1845, f.101 și 431.

¹⁴² Ibidem, f.386.

¹⁴³ În 1848 icosarul nou era egal cu 12 lei și 10 parale, iar sfațihul cu 2 lei și 10 parale.

¹⁴⁴ Raportul lui D. Golescu, administratorul districtului Brăila, din 20 august 1848 (M.I., Div. comunală, 225 b/1848, f. 41).

¹⁴⁵ V.L., 1 375/1843, II. f.137.

Revoluția a făcut pe țărani din județ să lase nesecerate holdele rezervei, prăpădindu-se pe câmp în cantități mari¹⁴⁶.

În Prahova, împotrivirea clăcașilor a continuat să împiedice și acum încercările sporadice de cultivare a rezervei. Pentru a evita măsurătoarea, clăcașii dădeau mai departe sume mari de bani drept clacă și prisoase. Rezerva se rezuma, în general, mai mult la fînețe, livezi de pomi și vii decît la semănături. Pentru a putea ara pămîntul rezervat, proprietarii și arendașii apelau și aici la ajutorul administrației¹⁴⁷.

În Ialomița nu s-a trecut la cultivarea rezervei nici după 1843. Cei mai mulți arendași, ca, de pildă, cei din plasa Ialomița, au cerut ocîrmuirii județului să oblige pe clăcași să încheie învoielii pentru prisoasele de arătură, iar pe alții să respecte vechile învoielii, al căror termen nu expirase încă. Clăcașii s-au opus însă, și aceasta pentru motivul că ei găseau pămînt de prisos cît voiau pe moșii străine, unde proprietarii și arendașii le luau numai zeciuală din produse și altceva nimic¹⁴⁸. Moșiile au rămas deci și mai departe la dispoziția clăcașilor¹⁴⁹. Unii dintre aceștia arau (în 1845), sub formă de prisoase, întinderi foarte mari de pămînt, care depășeau pe alocuri 40 de pogoane de cap¹⁵⁰. Repartiția pămîntului prin măsurătoare nu pătrunsese în județ nici în 1848¹⁵¹. După evaluarea făcută în vara acestui an de administrația județului, țărani foloseau întinderi imense de pămînt. Astfel, frunzașul cuprindea 69 de pogoane de pămînt (dintre care 10 pogoane pentru grîu de toamnă și de primăvară, 15 pogoane pentru orz și ovăz, 4 pogoane pentru porumb, 4 pogoane pentru mei, 1 pogon pentru fasole, 20 de pogoane pentru fîn și 15 pogoane pentru izlaz), mijlocașul 40 de pogoane, iar clăcașul fără vite de muncă 20 de pogoane. În numărul acestor pogoane erau socotite și pogoanele legale. Prețul pămîntului luat de clăcași în arendă drept prisoase era pentru arături numai zeciuală din produse, iar pentru fînețe cel mai frecvent dijma din 5 pînă la din 10 căpițe una, iar pe alocuri bani pînă la 20 de lei de pogon. În ceea ce privește rezerva, proprietarii și arendașii care voiau să facă arături pentru ei se învoiau cu clăcașii după numărul lor și după mijloacele de care dispunea fiecare, socotindu-li-se munca în banii clăcii¹⁵². În aceste condiții este ușor de explicat și pentru cel de-al doilea deceniu al perioadei regulamentele raritatea mențiunilor documentare asupra rezervei în acest județ¹⁵³.

Și în Ilfov claca a continuat să fie luată în bani, iar moșiile au rămas, datorită rezistenței clăcașilor, în cea mai mare parte nemăsurate, adică la dispoziția lor. În schimb, ei au fost constrînși să dea sume mari

¹⁴⁶ M.I., Administrative, 37/1845, f.144; 49/1846, f.10; 55/1847, f.18, 38, 45—46; Div. comunală 225 a/1848, f.94, 180, 290—295; 225 b/1848, f.8.

¹⁴⁷ M.I., Administrative, 34/1844, f.14—18; 13/1847, f.161v.

¹⁴⁸ Raportul ocîrmuitorului din 11 iunie 1843 (V.L., 1233/1843, II, f.995).

¹⁴⁹ V.L., 1375/1843, II, f.908—909; M.I., Administrative, 10/1844, f.230—231; 3/1845, f.416; 111/1845, f.5.

¹⁵⁰ Raportul ocîrmuitorului din 6 iulie 1845 (M.I., Administrative, 3/1845, f.347—348).

¹⁵¹ Ibidem din 31 martie 1848 (M.I., Div. comunală, 225 a/1848, f. 216).

¹⁵² Raportul administrației districtului Ialomița din 8 septembrie 1848 (Ibidem, 225 b/1848, f.161).

¹⁵³ M.I., Administrative, 135/1847, f.34; Div. comunală, 225 a/1848, f.349—350.

de bani pentru îndatoririle lor către proprietate și pentru prisosul de pământ. Și în acest județ ei au continuat să ia în arendă suprafețe enorme de pământ drept prisoase¹⁵⁴. De pildă, în plășile Oltenița și Ciocănești, unii din clăcașii fruntași foloseau (în 1844) și pînă la 40 de pogoane de arătură și fineață de cap, afară de cele de izlaz, mijlocașul pînă la 28 de pogoane, iar clăcașul cu miinile pînă la 10 pogoane. Și aici clăcașii fără vite de muncă își lucrau pământul cu ajutorul consătenilor mai avuți, cultivîndu-l cu grîu, dar și cu diferite legume, care cuprindeau suprafețe întinse¹⁵⁵. Suprafețe imense de pământ cuprindeau clăcașii și pe moșiile din vecinătatea Bucureștilor, ca, de pildă, la Fundeni, unde un mare număr din ei făceau peste 80 de pogoane de arătură de cap¹⁵⁶, sau la Dudești, unde în toamna anului 1846 au făcut, după relatarea ocîrmuitorului, „arături însemnate de grîu cîtățime mare de pogoane ce covîrșesc cu mult mai mult peste legiuitele lor pogoane”, iar în primăvara anului următor alte arături pentru grîu, orz, ovăz, porumb, linte, fasole, mei, borceag, zarzavaturi și pepeni. Terenurile de zarzavat de pe această din urmă moșie erau date în arendă la prețuri ridicate și plugarilor străini, bucureșteni¹⁵⁷. În ceea ce privește rezerva, calea pentru aratul ei a rămas și după 1843 ziua de plug, dar și aceasta a întîmpinat rezistența constantă a clăcașilor. Revoluția a sistat și aici orice muncă pe ea¹⁵⁸.

Și în Dîmbovița măsurile inițiate în scopul efectuării zilelor clăcii în lucru erau anihilate de împotrivirea clăcașilor, care continuau să-și împlinească îndatoririle în bani¹⁵⁹. În aceste împrejurări, rezerva continua să se lucreze sporadic¹⁶⁰. Mai mult cu porumb, ajungînd totuși pe alocuri, la suprafețe întinse¹⁶¹. Documentele semnaleză și cazul cînd rezerva (de porumb) se lucra cu muncă salariată¹⁶². Revoluția s-a făcut simțită și în acest județ prin sistarea muncii clăcașilor pe rezervă¹⁶³.

O rezistență și mai îndrîjită au opus-o, după 1843, prestării clăcii în lucru clăcașii din Vlașca. De pildă, cei de pe moșiile Grosul, Măgura și Guruieni strigau în fața șefului plășii că nu vor face nicicînd clacă în muncă, amenințînd cu aprinderea caselor pe acei dintre ei care ar îndrăzni să facă arături pentru arendaș¹⁶⁴. În asemenea împrejurări, claca a rămas să fie dată și mai departe în bani, iar clăcașii să folosească la discreție

¹⁵⁴ V.L., 1233/1843, I, f.530—532; II, f.910; M.I., Administrative, 37/1846, f.8—9; 13/1847, f.117; Div. comunală, 225 a/1848, f.19; 225 b/1848, f.45.

¹⁵⁵ Raportul ocîrmuitorului din 2 noiembrie 1844 (V.L., Albastre, 333/1844, II, f.721).

¹⁵⁶ M.I., Administrative, 3/1845, f.412—413.

¹⁵⁷ Ibidem, 13/1847, f.141.

¹⁵⁸ V.L., Albastre, 333/1844, II, f.725; M.I., Administrative, 3/1845, f.443; 68/1845; f.45—46; 13/1847, f.155; Div. comunală 225 b/1848, f.3, 44, 52, 106, 116, 235.

¹⁵⁹ Raportul ocîrmuitorului din 19 octombrie 1845 (M.I., Administrative, 3/1845, f.131).

¹⁶⁰ V.L., 1233/1843, I, f.806; 1275/1843, f.16. M.I., Administrative, 3/1845, f.67, 283; 13/1847, f.175.

¹⁶¹ De pilda, pe moșia Gheboia la 300 de pogoane de porumb (M.I., Administrative, 13/1847, f. 317). Rezerva întinsă de porumb și la Serdanu (M.I., Div. comunală, 225 b 1848, f. 80).

¹⁶² M.I., Div. comunală, 225 b/1848, f.152.

¹⁶³ Ibidem, f.97, 140.

¹⁶⁴ Raportul ocîrmuitorului din 9 mai 1843 (V.L., 1233/1843, I, f.727).

moșia, fără măsurătoare. Și în acest județ de cîmpie clăcașii cuprindeau întinderi foarte mari de pămînt drept prisoase și le plăteau în bani, după starea lor (fruntea, mijlocul, coada)¹⁶⁵. Evitarea măsurătorii prin plata prisoaselor în bani pe categorii de clăcași, iar nu pe pogon, a durat pînă la sfîrșitul perioadei analizate¹⁶⁶. Tot mai des apar mențiunile documentare despre cultivarea rezervei, dar majoritatea lor sînt mai cîrînd mărturii despre împotrivirea clăcașilor de a o lucra. Mîna de lucru clăcașă este solicitată din ce în ce mai mult pe rezervă, iar administrația se străduiește să impună claca în lucru¹⁶⁷. Se ajunge chiar pe o moșie ca țaranii să-și împlinească toate obligațiile în lucru, adică să are pentru proprietar cîte două pogoane (unul cu grîu și altul cu porumb) de familie¹⁶⁸. Pe moșiile mănăstirești, ca, de pildă, pe cele din plasa Marginea, se dădea în primăvara anului 1848 lupta între arendași și clăcași, primii căutînd să impună măsurătoarea izlazurilor în scopul separării pămîntului, iar ultimii cerînd să li se lase pentru pășune toată întinderea ce rămînea nearată¹⁶⁹. Revoluția a făcut pe clăcași să lase în multe locuri porumburile rezervei neprășite, iar grînele și finurile nestrînse¹⁷⁰.

În Teleorman, pe toate moșiile arendate fără condiții precise, ci numai cu specificația inclusă în contractele de arendă că se dă voie arendașilor să ia drepturile proprietății conform Regulamentului, aceștia luau (în 1844) de la clăcași pentru prisosul de arătură și izlaz, pe lîngă dijmă, și bani¹⁷¹. În felul acesta clăcașii au rămas mai departe liberi să are, să cosească și să pășuneze vitele, care cît avea nevoie, pe toată întinderea moșiei¹⁷². Ei au putut deci să cultive suprafețe tot mai mari de grîu, plătind însă cu bani grei prisosul de pămînt luat în arendă¹⁷³. Rezerva continuă să fie semnalată rar în documente¹⁷⁴. Acum ea apare, în dimensiuni mari, pe moșia Zimnicea, cu toată împotrivirea clăcașilor din tîrgul de acolo¹⁷⁵. Febra cultivării rezervei, provocată de cererea tot mai mare de grîne pentru export, pune stăpînire din ce în ce mai mult pe proprietari. Se întîlnește chiar cazul cînd proprietarul intră peste arendaș și-și face cu muncă salariată semănături de grîu, orz și porumb¹⁷⁶. Revoluția a înterupt și în acest județ munca clăcașilor pe rezervă¹⁷⁷.

În Muscel, toți clăcașii își împlineau în 1844 claca în bani, dar cu întîrziere, unii pentru că erau săraci, alții pentru că se împotriveau, împo-

¹⁶⁵ M.I., Administrative, 68/1845, f.12—15, 72—75, 552—565.

¹⁶⁶ Raportul ocîrmuitorului din 25 august 1847 (ibidem, 13/1847, f.309—311)

¹⁶⁷ V.L., 1 233/1843, II, f.1 185 ; 1 375/1843, II, f.223 ; Albastre, 276/1843, II, f.685. M.I., Administrative, 10/1844, f.52 ; 3/1845, f.150, 158 ; 68 1845, f.26—28 ; 31—32 47—48, 66 ; 13/1847, f.185, 306, 374—376, 445 ; Div. comunala, 225 a/1848, 1.82, 84, 210—211, 414 ; 225 b/1848, f.76.

¹⁶⁸ M.I., Administrative, 68/1845, f.35.

¹⁶⁹ M.I., Div. comunală, 225 a/1848, f.378—379.

¹⁷⁰ Ibidem, 225 b/1848, f.24, 82, 103, 120.

¹⁷¹ Raportul ocîrmuitorului din 19 ianuarie 1844 (V.L., 1 428/1843 f.7).

¹⁷² Ibidem din 30 aprilie 1844 (M.I., Administrative, 10/1844, f.236).

¹⁷³ M.I., Administrative, 99/1846, f.12—15, 53.

¹⁷⁴ Ibidem, 10/1844, f.151 ; 3/1845, f.345 ; 13/1847, f.433—436.

¹⁷⁵ Ibidem, 17/1843, f.29—33.

¹⁷⁶ La moșia Uda, în 1845 și 1846 (V.L., 945/1842, f.143).

¹⁷⁷ M.I., Div. comunală, 225 b/1848, f.83, 173.

vărîndu-se astfel cu toții de datorii¹⁷⁸. Aceasta înseamnă că apelul stăpînirii la muncă nu-și găsea urmarea așteptată. În felul acesta, rezerva nu putea apărea decît sporadic și în dimensiuni reduse¹⁷⁹.

Mențiuni documentare despre rezervă lipsesc cu desăvîrșire pentru această perioadă în județul Argeș. Sigur este că moșiile fără clăcași nu erau transformate în rezervă, ci date în arendă clăcașilor din alte locuri, cu diferite tocmele¹⁸⁰.

Și în Olt obligațiile clăcășești au continuat și după 1843 să fie achitate în bani, iar rezerva să fie semnalată rar documentar¹⁸¹. În 1847 arendașii cereau clăcașilor să le are pămîntul în contul zilei de plug, fiecare cîte o zi de arătură, indiferent dacă avea sau nu plug și vite de muncă¹⁸².

În Romanai, unii proprietari au început în această perioadă să nu-și mai dea în arendă moșiile, ci să le exploateze singuri¹⁸³. Tipic este cazul moșiei Rusăneștii de Jos, al cărei proprietar a trecut din 1843 la exploatarea ei cu ajutorul clăcașilor în contul tuturor îndatoririlor lor¹⁸⁴. Altă rezervă întinsă continua să se cultive de arendaș cu plugurile sale pe moșia Izlaz. Revoluția a curmat orice muncă pe ea¹⁸⁵.

Și în Dolj proprietarii au început din ce în ce mai frecvent să exploateze singuri moșiile, fără arendași. Ca urmare, dezvoltarea rezervei a luat un ritm tot mai viu. În toamna anului 1844 și în primăvara anului următor, unii proprietari au însămintat cu grîu suprafețe mai întinse decît pînă atunci, dar seceta din vara anului 1845 le-a distrus recolta¹⁸⁶. Arăturile pe rezervă au continuat să fie făcute în socoteala zilei de plug, al cărei mod de efectuare a fost reglementat (la 11 iunie 1848) de Vornicia din Lăuntru în chip împovărător pentru țărani. Astfel, clăcașul fără vite de muncă urma să lucreze, în contul zilei de plug, trei zile cu mîinile. Clăcașul de mijloc, care n-avea destule vite pentru a înjgheba singur un plug, urma să facă trei zile de arătură cu numărul de vite de care dispunea. El era însă liber să se întovărășească cu alt clăcaș pentru a completa un plug și a efectua ziua de arătură (așa cum obișnuiau să procedeze cînd erau pentru ei). În cazul acesta, doi clăcași, care formau un plug de 6 sau 8 boi, urmau să are cu el în loc spart două zile pentru a se considera fiecare achitat de ziua plugului¹⁸⁷. Criza de cereale din 1846 pe piața Apusului, care a sporit cererea de grîu românesc, a contribuit

¹⁷⁸ Raportul oofirmuirii din 19 februarie 1844 (M.I., Administrative, 10/1844, f.26).

¹⁷⁹ V.L., 1375/1843, II, f.745. M.I., Div. comunală, 225 a/1848, f.269—270.

¹⁸⁰ De pilda moșiile episcopiei de Argeș (M.I., Administrative, 13/1847, f.370).

¹⁸¹ V.L., 1233/1843, f.338, 340; 1375/1843, II, f.189, 193, 196, 199—200; M.I., Administrative, 10/1844, f.267.

¹⁸² M. I., Administrative, 13/1847, f. 103.

¹⁸³ Proprietarii din județ cereau, dar fără succes, în vara anului 1843 ca clacașii să fie constrînși să le treiere cerealele cu caii lor în contul olăcii (V.L., 1233/1843, II, f.1106).

¹⁸⁴ M.I., Div. comunala, 225 b/1848, f.121, 257—258.

¹⁸⁵ Ibidem, 257/1848, f.6—7, 66.

¹⁸⁶ V.L., 253/1845, I, f. 549.

¹⁸⁷ M.I., Administrative, 3/1845, f.277.

la mărirea interesului proprietarilor pentru cultivarea rezervei¹⁸⁸. În timpul revoluției, țărani au încetat să strângă recolta rezervei¹⁸⁹.

În Gorj, unde cea mai mare parte din moși nu erau decît „niște petece stăpînite de moșteni“¹⁹⁰, iar numărul celor întinse era mic, pe acestea din urmă clăcașii foloseau, în 1848, locuri care depășeau ca întin-dere cu mult pămîntul cuvenit lor după lege. Astfel, fruntașul cuprindea pînă la 20 de pogoane pentru arătură, fineață și izlaz, în care intra și pămîntul legal, prisosul plătindu-l după cum se putea învoi, mijlocașul pînă la 15 pogoane, iar clăcașul fără vite de muncă pînă la 6 pogoane. Prețul cu care clăcașii luau în arendă pe moșiile întinse prisosul de pămînt de arătură și de fineață varia după calitate, ajungînd la 31 de lei și 20 de parale pogonul de calitate a întii, la 22 de lei și 20 de parale pogonul de calitate a doua și la 18 lei pogonul de calitate a treia. Rezerva proprietarilor și arendașilor pe moșiile întinse măsura între 60 și 300 de pogoane de cap¹⁹¹.

În Mehedinți, nu zilele clăcii, ci ziua de plug a continuat și după 1843 să fie principala sursă de muncă pentru cultivarea rezervei¹⁹². În 1848, în plasa Cîmpului, proprietarii au recoltat în total o cantitate de grâu și de seară de patru ori și jumătate mai mică, iar de porumb de șase ori mai mică decît cea obținută de clăcași de pe ogoarele lor¹⁹³. Aceasta înseamnă că, în ultimul an al perioadei studiate, producția rezervei se ridica la mai puțin de un sfert din totalul producției obținute din regiunea cea mai favorabilă pentru agricultură din județ.

Considerații generale. Din cele expuse mai sus se desprind următoarele considerații, în legătură, pe de o parte, cu evoluția rezervei feudale, iar pe de alta cu dezvoltarea economiei agrare din Țara Românească în primele două decenii ale perioadei regulamentare.

În evoluția rezervei se disting două faze, separate prin anul 1843. Prima fază se caracterizează printr-o dezvoltare înfimă a ei. Cauzele sînt multiple. Dintre acestea, principala este împotrivirea clăcașilor de a o lucra. Rezistența lor la lucru era favorizată de modul în care-și împlineau îndatoririle față de proprietate. Acestea au continuat să fie achitate în bani, la o scară și mai largă, dar și la un preț mult mai ridicat decît înainte de Regulament. Prețul clăcii s-a ridicat pe măsură ce s-a urcat și prețul pămîntului, ridicarea lor fiind determinată, la rîndul ei, de mărirea cererii și a prețului cerealelor pentru export. Cînd pe alocuri țărani își împlineau claca în muncă, ei nu lucrau neapărat pe rezervă, ci cel mai frecvent în diferite alte munci pe moșie. În aceste condiții, clăcașii au reușit să opună o rezistență consecventă cererii de a lucra pămîntul boieresc, iar munca lor pe rezervă, atunci cînd întîmplător li s-a impus, s-a efectuat prin învoială și s-a scăzut din banii clăcii. Procedul este general pentru întreaga țară și pentru întreaga perioadă studiată. Împo-

¹⁸⁸ „Vestitorul românesc“, an. 10, nr. 84, 1846, p.334.

¹⁸⁹ M.I., Div. comunală, 225 b/1848, f.10.

¹⁹⁰ Raportul ocîrmuitorului din 1 aprilie 1848 (ibidem, 225 a/1848, f.354).

¹⁹¹ Raportul administratorului districtului Gorj din 11 septembrie 1848 (ibidem, 225 b 1848, f.165).

¹⁹² M.I., Administrative, 13/1847, f.206 ; Div. comunală, 225 a/1848, f.318—324.

¹⁹³ V.L., 418.1848, f.24.

trivirea clăcașilor de a cultiva rezerva a fost alimentată de neținerea corectă în seamă a zilelor lucrate, precum și de tendința lor de a li se plăti munca la prețul pieței, deci de a li se considera muncă salariată. Această împotrivire a imprimat rezervei un caracter de necontinuitate, cultivarea ei, odată începută, neputându-se face în permanență, ci cu întreruperi, care au dus pe alocuri la totala ei dispariție. Se întâlnesc și cazuri, ce-i drept foarte rare, când rezerva se lucra și cu muncă salariată, furnizată de țărani străini de moșie, sau când se lucra cu propriul inventar al arendașului.

Pe de altă parte, nici oficialitățile locale și nici chiar unii boieri din conducerea centrală nu s-au gândit, la începutul perioadei regulamentare, dată fiind împotrivirea clăcașilor, la posibilitatea cultivării rezervei, după cum nici guvernul nu s-a gândit, ulterior, să îngreudească țărănilor libertatea de a folosi cât mai mult pământ drept prisoase. Dar nici proprietarii și, cu atât mai puțin, arendașii n-au dat o atenție deosebită cultivării rezervei. Venitul moșiei, luat de la clăcași sub formă de dijmă din produse și de bani pentru zilele clăcii, ziua de plug, carul de lemne și slugi, era mai sigur pentru arendașul care de obicei zăbovea pe moșie un timp foarte scurt (1—3 ani, cât o ținea în arendă) decât riscul consumului unei bune părți din acest venit în cultivarea pământului pentru el cu inventarul primitiv și cu munca de mîntuială a unor oameni în plină ură și în continuă stare de împotrivire. Și venitul în bani, realizat din arendarea pământului la clăcași sub formă de prisoase, era mult mai sigur decât cel ce l-ar fi putut realiza în condițiile unei problematice cultivări a rezervei. De aceea tendința arendașului de a despărți din moșie partea ce-i rămânea legal de la clăcași n-avea de scop cultivarea, ci specularea rezervei, prin darea ei în arendă, sub formă de prisoase, la prețuri cât mai mari clăcașilor de pe moșie sau la prețuri și la dijme și mai mari țărănilor străini. De aceea rezerva a rămas, în primul deceniu al perioadei regulamentare, redusă ca proporții și sporadică ca frecvență. Ea a continuat să fie arată aproape numai în contul zilei de plug. În general, ea nu era destinată exclusiv producției de cereale, ci cuprindea, mai ales în regiunea muntelui și a podgoriei, livezi de fin și de pomi, precum și plantații de vii. Viile constituiau principalul venit și al unora dintre cele mai întinse și mai fertile moșii de la Dunăre.

În 1838 rezerva de arătură și de fîneață se rezuma în întreaga țară, afară de județele Ialomița, Vâlcea, Gorj și Mehedinți, la numai 21 023 de pogoane, cu alte cuvinte ea cuprindea abia 1,03% din totalul suprafeței arate și cosite în acel an¹⁹⁴. Rezerva arabilă relativ cea mai întinsă se afla nu în regiunea cîmpiei, ci în partea de sus a țării, cu pământ arabil mai puțin, dar cu o populație mai deasă, și unde claca regulamentară a putut fi aplicată mai riguros. Acolo proprietarii și arendașii luau pe alocuri curăturile clăcașilor pentru a-și forma rezerva. În rest, aproape tot pământul cultivabil al țării era folosit, în măsura nevoii și posibilității, de clăcași pentru ei, iar într-o anumită proporție și de moșneni.

Veniturile proprietății proveneau în această perioadă din clacă și din dijmă, deci și din munca și din banii și din produsele clăcașilor, luate

¹⁹⁴ I. Donat și G. Retegan, *op. cit.*

la un loc. Cu alte cuvinte, renta feudală continua să îmbrace, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate cele trei feluri de rentă ale modului de producție precapitalist, adică renta în muncă, renta în produse și renta în bani. Împotrivirea clăcașilor la lucru a menținut renta în muncă la proporții reduse, iar îndeplinirea obligațiilor în bani a făcut ca elementele rentei în bani să continue să ocupe, în renta feudală din perioada analizată, un loc dominant în raport cu elementele rentei în muncă. Convertirea clăcii în bani la scara țării constituie o manifestare evidentă a înaltului grad de descompunere a feudalismului și un pas important în trecerea spre relațiile capitaliste. Dar principalul venit al proprietății a continuat să fie dijma, deci forma predominantă a rentei a rămas și în această perioadă renta în produse sau renta în natură¹⁹⁵. Produsele lansate de proprietari și arendași pe piață proveneau, în primul rând, din dijmele clăcașilor și numai apoi, în proporție redusă, din producția rezervei și numai în măsura în care aceasta se cultiva.

A doua fază în evoluția rezervei se caracterizează printr-o apariție din ce în ce mai frecventă și printr-o extindere a ei la suprafețe din ce în ce mai mari, aceasta datorită măsurilor luate în 1843 pe cale administrativă în scopul stăvilirii curentului de convertire a clăcii în bani, prin forțarea clăcașilor de a presta cel puțin jumătate din numărul zilelor de clacă în muncă. Este vremea când cerealele românești erau cerute în cantități din ce în ce mai mari pe piața Apusului și, ca urmare, cînd proprietarii începeau să se ocupe singuri de exploatarea moșiilor, lipsindu-se de arendași. Intervenția administrației a dat și de astă dată roade mai evidente în partea de sus a țării, cu moșii strîmte și cu clăcași mulți. Dar și aici rezerva a continuat să cuprindă mai mult livezi de fîn și plantații de pomi și vii decît semănături.

La cîmpie, unde pămînt se afla din abundență, dar unde nu se găseau destui clăcași ca să-l lucreze, calea pentru deștelenirea rezervei a rămas și după 1843, în general, ziua de plug, scăzută din banii clăcii, și numai pe alocuri zilele clăcii. În consecință, dezvoltarea rezervei la șes și pe țărmul dunărean n-a progresat în măsura la care se așteptau proprietarii. Clăcașii au continuat, în general, să-și împlinească obligațiile în bani. Masiva participare a grînelor lor la schimbul intern și la export i-a făcut să cuprindă, în această perioadă, întinderi imense de pămînt. În județul Brăila, frunzașul ara 59 de pogoane de pămînt, în Ialomița 34—40 de pogoane, în Ilfov 40 de pogoane în partea Dunării și 80 de pogoane în apropierea Bucureștiului. În Vlașca, pe unele moșii fiecare clăcaș ara 15—20 de pogoane. În Teleorman, clăcașii arau cît de mult puteau. Și clăcașii de stare a treia, adică cei ce n-aveau vite de muncă, dar care aveau, în schimb, un mare număr de vaci, oi, capre etc., cuprindeau la șes, ca prisoase, suprafețe de pămînt care depășeau cu mult întinderea pogoanelor lor legale. După calculul făcut în zilele guvernului revoluționar de administratorii districtelor Brăila, Ialomița și Gorj, suprafața de pămînt

¹⁹⁵ „În cea mai mare parte a Prințipatului, proprietarii și arendașii se mulțumesc a se folosi numai cu dijma din producturile moșiilor lor”, preciza Vornicia din Lăuntru la raportul ocîrmuirii de Teleorman din 15 decembrie 1843 (V.L., 1428/1843, f.6).

arată și cosită de clăcași în 1848 era incomparabil mai mare decât cea cuprinsă de rezervă, și aceasta atât în regiunea cîmpiei, cît și în cea a dealului și a muntelui.

Prin urmare, solul cultivabil al țării, în cea mai mare parte a lui, se găsea la sfîrșitul celui de-al doilea deceniu al perioadei regulamentare la dispoziția clăcașilor, iar nu a proprietarilor și arendașilor ca rezervă. Aceasta înseamnă că extinderea an de an a suprafeței arabile a țării a fost rezultatul nu atât al extinderii rezervei în dauna gospodăriei țărănești, cît al extinderii pămîntului cultivat de clăcași pentru ei în detrimentul inițierii, respectiv dezvoltării rezervei. Aceasta înseamnă că baza producției de cereale a țării la această dată o constituia nu producția rezervei, ci producția țărănească, obținută de pe pămîntul lucrat ca prisoase, îndeosebi la cîmpie.

Producția obținută de clăcaș de pe asemenea suprafețe întinse de pămînt nu era, firește, consumată toată în gospodăria lui sau în obligațiile sale față de proprietate, ci o bună parte a ei lua calea pieței. Aceasta înseamnă că aprovizionarea pieței interne nu era făcută de produsele rezervei, ci, în primul rînd, de cele ale clăcașilor. Aceasta înseamnă că la mărirea an de an a volumului schimbului cu străinătatea au contribuit produsele animale și grînele gospodăriei țărănești într-o măsură incomparabil mai mare decât cerealele rezervei. Putem vorbi, prin urmare, pentru primele două decenii ale Regulamentului Organic de un proces de adaptare la o scară din ce în ce mai largă la producția de mărfuri în primul rînd a gospodăriei țărănești, de un proces de transformare tot mai pronunțată a acestei gospodării într-o gospodărie producătoare de cereale pentru piață. Putem vorbi deci de un primat al producției țărănești de mărfuri asupra producției rezervei feudale, și aceasta cu toată piedica pusă în calea dezvoltării gospodăriei țărănești de relațiile feudale, predominante la această epocă în economia agrară a țării.

Suprafața imensă de pămînt cultivată de clăcaș la cîmpie a necesitat, firește, și folosirea muncii salariate în gospodăria lui. Căci, oricît de multe vite de tracțiune și oricît de mulți copii apti de muncă ar fi avut, clăcașul nu putea lucra numai cu ei o întindere de pămînt de dimensiunile celor menționate mai sus. Munca salariată pe ogoarele clăcașilor este atestată documentar pentru perioada studiată. Fenomenul arată gradul înalt de diferențiere a țărănimii, clăcașul mai înstărit ajungînd să exploateze, la rîndul său, munca altuia; în același timp, el arată gradul avansat de trecere la relațiile capitaliste în mediul rural.

La examinarea evoluției rezervei feudale în raport cu extinderea suprafeței de pămînt cultivate de clăcași pentru ei s-a făcut abstracție de cealaltă ramură importantă a producției agricole din această perioadă, și anume de creșterea vitelor. După calculele administrației din două dintre cele mai fertile județe de cîmpie, anume Brăila și Ialomița, clăcașul fruntaș cuprindea în 1848 în primul județ 10 pogoane de fîneață și 35 de pogoane de izlaz, iar în al doilea 20 de pogoane pentru fin și 15 pogoane pentru pășunatul vitelor. Aceasta este o dovadă evidentă de marele număr de vite ținut de clăcași la această dată. Creșterea vitelor a continuat deci să dețină, în gospodăria țărănească, primatul asupra

producției de cereale, câtă vreme în gospodăria boierească ea a început să se bucure de o atenție oarecare abia de prin 1845.

Regulamentul Organic n-a reușit, pe parcursul aplicării lui, să dezvolte rezerva feudală din Țara Românească pe măsura scontată de cei ce l-au elaborat. El n-a reușit să extindă pînă în 1848 la scara țării nici măsurătoarea pămîntului, nici norma de muncă și nici munca pe rezervă. Țăranii și-au apărut cu grele sacrificii bănești libertatea de a munci pămîntul pentru ei, iar revoluția a demonstrat proprietarilor cît de șubredă era exploatarea pămîntului și adaptarea gospodăriei lor la producția de mărfuri cu forța de muncă clăcașă.

ACADEMIA DOMNEASCĂ DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

DE

GH. CRONȚ

Academia domnească din București, întemeiată între anii 1693 și 1695 de către Constantin Brîncoveanu din îndemnul stolnicului Constantin Cantacuzino¹, a fost în general sprijinită de urmașii lui Brîncoveanu la tronul Țării Românești. Susținătorii domniei au fost și sprijinitorii școlii. Clasa conducătoare, în continuă restructurare datorită trecerii societății românești de la relațiile feudale la relațiile capitaliste, avea tot mai mult nevoie de un învățământ științific. Pentru activitățile lor comerciale și industriale, micii boieri aveau nevoie să cunoască limbile moderne și să dea fiilor lor o pregătire intelectuală deschisă relațiilor cu lumea europeană.

Învățătura de carte în limba greacă era reclamată și de însuși marea boierime, fiind o condiție de acces în rândurile dregătorilor de curte. O anafora a marilor boieri din 9 mai 1746, adresată lui Constantin Mavrocordat, exprimă îngrijorarea lor cu privire la „prăpastia neînvățăturii“, relevă lenevirea fiilor de boieri față de „cartea elinească“ și preconizează ca sancțiune pentru boierii care nu-și trimit fiii la „învățătura elinească“ să fie îndepărtați din dregătorii, primirea în dregătorii urmînd să se facă „după vrednicia învățăturii“². Întărind această anafora, Constantin Mavrocordat a recunoscut că „învățătura elinească“ devenise o necesitate de stat în însuși interesul boierimii doritoare de a sprijini autoritatea domnească. La rîndul lor, orașenii începură să prețuiască și mai mult învățătura de carte, ca o condiție pentru dobîndirea slujbelor și ca mijloc pentru dezvoltarea activităților lor economice.

Socotindu-se susținătorii noilor forțe sociale și urmărind să promoveze în activitățile economice și în administrația statului elemente capabile

¹ Cercetarea de față, întemeiată pe documente originale, continuă studiul nostru *Inceputurile Academiei domnești din Țara Românească* (în manuscris).

² Textul anaforalei și al revoluției domnești, în Arh. st. Buc., Diplomatice, nr. 20.

să modereze puterea politică a marilor boieri, domnii Țării Românești din perioada fanariotă au sprijinit prin autoritatea lor această instituție de învățământ, care însă, din punctul de vedere al mijloacelor materiale, a continuat să fie întreținută pe contul categoriilor sociale nef feudale. Contribuțiile bănești impuse mănăstirilor și preoților pentru susținerea materială a acestei școli s-au repercutat și asupra straturilor sociale care formau marea majoritate a poporului nostru, și mai cu seamă asupra țăranimii aservite.

I. MĂSURI PENTRU ÎNTREȚINEREA ACADEMIEI

Dintre actele domnești referitoare la întreținerea Academiei de la Sf. Sava, relevăm în primul rând hrisovul lui Grigore Ghica din 17 ianuarie 1749. Hrisovul proclamă că „întemeierea școalelor de învățătură este în adevăr cea dintâi pricină folositoare unei patrii, pentru că învățătura împodobește pre oameni cu înțelepciunea, cu cuvîntul și cu luminarea credinței...”. Hrisovul arată că cele două școli din București, „una elinească și alta slavonească...”, sînt de mare folos nu numai locuitorilor Țării Românești, ci și tuturor celor străini care vin pentru dragostea învățaturii“. Ghica numește pe mitropolitul Neofit „ispravnic și purtător de grijă“ al acestor două instituții, obligîndu-l ca din birul preoților pentru școli să plătească „simbriile“ dascălilor, și anume 45 de taleri lunar dascălului celui dintîi, al învățăturilor filozofice, și 20 de taleri dascălului al doilea, de gramatică. Cei doi dascăli ai școlii slavonești aveau să primească lunar numai cîte 10 taleri. Se cerea dascălilor să-și facă datoria în mod conștiincios³.

Dispoziția domnească din 1749 privitoare la salarizarea dascălilor a întîmpinat în aplicarea ei greutăți, pe care a căutat să le înlăture Matei Ghica, fiul și urmașul la tron al lui Grigore Ghica. Darea preoților pentru școli strîngîndu-se la vistieria statului, iar aceasta folosind adeseori sumele respective pentru alte cerințe, rămîneau neplătite salariile dascălilor. Prin hrisovul său din 23 octombrie 1752, Matei Ghica întărește dispoziția părintelui său, relevă, ca și acesta, utilitatea învățaturii și poruncește ca birul perceput de la clerici pentru școli să se strîngă de către mitropolit, iar nu de către vistierie, „fiindcă vistieria are multe trebi și deosebite cheltuieli și de multe ori nu le-au fost viind rînd dascălilor a-și lua plata cîte 4—5 luni“⁴. Cuantumul salariilor în 1752 era același ca și în 1749.

Aceste dispoziții ale lui Matei Ghica au fost confirmate de Constantin Cehan Racoviță, succesorul său la domnia Țării Românești. Hrisovul domnesc din 18 octombrie 1753 precizează că bugetul salariilor

³ Originalul hrisovului în Arh. st.Buc., Diplomatice, nr. 21. A fost publicat în „Arhiva Românească“, I, p. 231; republicat de V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. IV, București, 1901, p. 34—36. Intrucît documentele publicate de V. A. Urechia prezintă imperfecțiuni, am folosit originalele pastrate în Arhivele Statului din București.

⁴ Textul hrisovului în Arh.st.Buc., Diplomatice, nr. 25.

dascălilor era de 1 020 de taleri⁵, menținându-se astfel precum fusese fixat în 1749.

Academia domnească funcționa în chiliile mănăstirii Sf. Sava. Această mănăstire fusese închinată Sfântului Mormânt, școala însăși stînd sub patronajul patriarhiei din Ierusalim. Scutirile de dări către vistierie acordate acestei mănăstiri pentru averile ei fuseseră destinate să-i asigure mijloacele necesare întreținerii școlii. O parte din veniturile mănăstirii se lua însă de către patriarhia Ierusalimului. Din această cauză și din pricina relei administrații a averilor mănăstirești, veniturile acesteia ajunseră neîndestulătoare pentru întreținerea școlii. Ruina amenința înseși chiliile și biserica mănăstirii. Se arată această stare de lucruri într-un hrisov domnesc din 28 decembrie 1761. În a șasea domnie a sa din Țara Românească, Constantin Mavrocordat constată prin acest hrisov că, deși mănăstirea Sf. Sava a fost înzestrată de ctitori și miluită de domni „cu vinăriciu și cu scuteală de dajdie, de nu dă la vistierie nimic, numai pentru ca să fie școală elinească de învățătură copiilor..., acum... biserica se dezvelește, chiliile se dărăpână de ploi, copiii cei de vin la învățătură nu au unde ședeă toți“. Hrisovul adaugă că, neexistînd veniturile necesare, însuși „părintele patriarh mai cu nimic nu se ajută“. Se evita astfel vexarea patriarhului.

Pentru a remedia această situație, Constantin Mavrocordat s-a sfătuit cu mitropolitul țării, a instituit o epitropie pentru administrarea averilor mănăstirii, a scos din această mănăstire pe egumenul și personalul ei, trimitîndu-i să locuiască la mănăstirea Văcărești, și a poruncit ca „la Sf. Sava prin toate casele și chiliile să șadă numai dascălii și cu ucenicii ca să încapă toți. Și preoți în biserică să fie din ieromonahii școlari“. Epitropia instituită pentru a administra averea și veniturile mănăstirii Sf. Sava era formată din egumenii mănăstirilor Văcărești și Sf. Gheorghe. Aceste două mănăstiri erau ctitorii domnești. Măsura avea astfel semnificația întăririi autorității și controlului domnului asupra școlii de la Sf. Sava. Cei doi epitropi erau delegați ca din „venitul și milele celelalte..., cîți bani se vor strînge, să dreagă întîi biserica și chiliile bine, iar cîți vor mai prisosi să se trimită la părintele patriarh“. De gestiunea lor, epitropii aveau obligația să dea socoteală domniei „pe fiecare an“. Măsura urmărea deci să pună capăt și abuzului patriarhiei Ierusalimului, care lua veniturile mănăstirii fără a ține seama de nevoile reale ale școlii. Hrisovul mai cuprindea și porunca domnului ca femeile să nu intre în biserica mănăstirii Sf. Sava, „precum nici la alte mănăstiri nu se cade“⁶.

În a doua domnie a sa din Țara Românească, prin hrisovul său din 26 iunie 1763, Constantin Cehan Racoviță întărește dispozițiile anterioare date de Constantin Mavrocordat și totodată stabilește ca din veniturile mănăstirii Glavacioc, scutite de orice dare către vistierie, să se plătească lunar „simbriile dascălilor“ școlii de la Sf. Sava astfel: 40 de taleri dascălului de filozofie, pe care hrisovul îl numește „cel mare“. 30 de taleri dascălului de gramatică, numit „cel de-al doilea“, 10 taleri dascălului celui de-al treilea. Purtător de grijă pentru executarea acestei dispoziții avea să fie mitro-

⁵ Textul hrisovului în Arh. st. Buc., Diplomatice, nr. 26.

⁶ Textul hrisovului în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, București, 1892, p. 27.

politul țării, Grigorie⁷. După cum aflăm dintr-un act ulterior, leafa de 10 taleri prevăzută pentru al treilea dascăl n-a putut fi plătită, suma respectivă fiind folosită altfel tot după porunca aceluiași domn.

Prin hrisovul său din 30 mai 1764, Ștefan Racoviță reîntărește poziția domnească anterioară privitoare la întreținerea școlii de la Sf. Sava din veniturile mănăstirii Glavacioc, adăugînd în același scop și veniturile bisericii Tuturor Sfinților din București. Scutind această biserică de toate dările către vistierie, domnul poruncește să se ia din veniturile ei cîte 10 taleri lunar pentru a se plăti leafa celui de-al treilea dascăl al școlii de la Sf. Sava. Din cuprinsul acestui hrisov aflăm că primul dascăl al școlii s-a arătat nemulțumit cu leafa de 40 de taleri fixată în 1763 de Constantin Cehan Rațoviță, iar domnul a poruncit să i se majoreze leafa, dîndu-i-se 50 de taleri, pe lună. Ștefan Racoviță asigură școlii în 1764 o subvenție necesară pentru plata salariilor celor trei dascăli ai școlii: primului 50 de taleri, celui de-al doilea 30 de taleri și celui de-al treilea 10 taleri.

Salariile se plăteau însă cu întârziere, veniturile destinate școlii în acest scop dovedindu-se insuficiente. Luînd cunoștință de această situație dintr-un raport al mitropolitului, același Ștefan Racoviță, prin hrisovul din 10 iunie 1765, spori venitul școlilor cu veniturilor mănăstirii Dealul. În acest hrisov, dascălul al treilea figurează cu epitetul de „dascăl pentru învățăturile gramaticii”⁸.

Cînd salariile se puteau plăti, apăreau alte lipsuri în funcționarea școlii. Ni s-a păstrat un act domnesc care reflectă deficiențe privind îndatoririle dascălilor și întreținerea elevilor. O poruncă dată la 5 octombrie 1767 de către Alexandru Ghica prevedea constituirea unei comisii formate din mitropolitul țării, marele spătar și marele logofăt, cu însărcinarea de a ancheta starea de lucruri din școala domnească: „Împreuna să mergeți la școală la Sfeti Sava și, de vreme ce plata dascălilor se dă deplin, să cercetați în ce chip să urmează și depun siliță dascălii spre procopsșala celor ce năzuiesc la învățătură și, de ieste cu orînduială cum se cuvine sau de veți cunoaște vreo acatastasie sau nesîrguință dascălilor, să se îndrepteze și în scris să ne înștiințați, căci noi voim ca să se păzească buna orînduială a fi spre folosul celor ce năzuiesc la învățătură”. Cunos-cînd că „unii din ucenici... se află cu sărăcie și lipsiți de hrană”, domnul mai porunca comisiei să așeze prin mănăstiri pe cei săraci pentru a li se da hrană și cîte doi taleri pe lună⁹.

II. REFORMA LUI ALEXANDRU IPSILANTI

Numit domn al Țării Românești în 1774 după pacea de la Küciuk—Kainargi, prin care Turcia, învinsă, a fost silită să permită Rusiei comerțul în țările române și să-i recunoască dreptul de a interveni la Poartă

⁷ Originalul hrisovului în Arh.st.Buc., Diplomatie, nr. 36; cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 29—30.

⁸ Originalul hrisovului în Arh.st.Buc., Diplomatie, nr. 39; cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 32.

⁹ Originalul actului în Arh.st.Buc., Diplomatie, nr. 41, cf. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 34.

în favoarea acestor țări, Alexandru Ipsilanti a avut o domnie liniștită (1774—1782), cunoscută în istorie ca o perioadă de reorganizare a principalelor instituții ale statului. În 1814, Dionisie Eclesiarhul a notat în cronică amintirea de prosperitate din vremea domniei lui Ipsilanti¹⁰, iar în 1821 însuși Tudor Vladimirescu a apreciat acest fapt. Sub Ipsilanti a continuat regimul turco-fanariot, dar micii boieri și negustorii pămînteni s-au bucurat de măsuri avantajoase pentru ei, reformele introduse stimulînd dezvoltarea forțelor de producție și procesul destrămării relațiilor feudale. Ipsilanti nu a fost „ajutătorul săracilor“, cum a afirmat N. Iorga, dar a atras pe lîngă sine „cărturari străini“, a folosit sfaturile cărturarilor pămînteni în frunte cu mitropolitul Grigorie și a înțeles valoarea bunelor influențe aduse în țară de „curentul apusean“, cum apreciază același istoric¹¹, încît prin măsurile pe care le-a introdus poate fi considerat „un reformator“. Cu privire la învățămînt, reforma lui Alexandru Ipsilanti a avut un caracter radical. Sînt importante îndeosebi măsurile sale privitoare la școala de la Sf. Sava.

După numirea sa ca domn, înaintea chiar de a intra în București, Alexandru Ipsilanti a adresat mitropolitului Țării Românești la 13 februarie 1775 porunca de a cerceta starea școlilor din capitală, exprimîndu-și dorința de „a vedea școala elinească la starea cea mai bună...“, cu dascăli buni și cu ucenici mulți, care prin silința dascălilor să se procopsească atît feciorii de boieri, cît și alții de mai jos“. Se cerea mitropolitului să cerceteze „ce rînduiești avea școala elinească, adecă cîți dascăli erau, cîți ucenici avea, ce matemele le parodosea, cîte clase, cîte lefi aveau dascălii și de unde anume li se da“¹². Nu ni s-a păstrat răspunsul mitropolitului, dar el trebuie să fi fost convingător și plin de sugestii cu privire la necesitatea măsurilor de remediere a situației școlii din toate punctele de vedere.

Prin hrisovul din 10 decembrie 1775, Ipsilanti a înființat „epitropia obștească“, formată din 8 boieri: 4 din treapta a doua și 4 din treapta a treia, cu o cancelarie de 7 logofeți, încredințîndu-i, între altele, administrarea școlilor și sarcina de a construi un local nou pentru școala de la Sf. Sava, „ca să se zidească școala, să îngrijiiți ca să se facă planul, care mi-l veți arăta, și să se gătească felurimile cele trebuincioase de materie“¹³. Construirea noului local, începută în 1776, s-a terminat în 1779. Clădirea, menită să adăpostească 75 de elevi, a apărut contemporanilor ca fiind „uriasă...“, avînd numeroase încăperi pentru predarea lecțiilor și pentru locuința atît a dascălilor, cît și a școlarilor, peste cei 75, și cu trapezăria, bucătăria și pităria în mănăstirea Sf. Sava“¹⁴. Pentru măsurile privitoare la Academia domnească, Ipsilanti se va fi sfătuit, între alți cărturari, cu mitropolitul Grigorie. Reforma sa reflectă îndeosebi concepții proprii gîndirii iluministe.

¹⁰ Dionisie Eclesiarhul, *Cronograful Țerei Rumâncști*, ed. C.S. Nicolăescu-Plopșor, R.-Vîlcea, 1934, p.14—17.

¹¹ N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 103 și 110.

¹² Originalul actului în Arh. st. Buc., Diplomatice, nr. 51. Publicat de V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 36, și de N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, p. 103.

¹³ Originalul actului în Arh. st. Buc., Condica domnească, nr. 1, p. 35.

¹⁴ Însemnare contemporană redactată în grecește, în Hurmuzaki, XIV/2, p. 1233.

Hrisovul pentru organizarea Academiei, redactat în limba greacă, a fost dat de Ipsilanti în ianuarie 1776. Arătînd că a hotărît să reînființeze cele două școli inferioare din Craiova și Buzău, precum și să pună în fiecare oraș profesori de limba română și de limba slavonă spre a da copiilor învățătura elementară, Ipsilanti constata că „școala superioară din București“ a fost găsită în lipsuri, abia putînd să salarizeze doi dascăli: unul de gramatică și altul de științe. Documentul este amplu, exprimă concepții noi și cuprinde dispoziții variate, avînd caracter de programă școlară, de regulament și de orar¹⁵.

Remarcabilă este în primul rînd *concepția filozofică a reformei*. Se face în hrisovul din 1776 apologia educației, arătîndu-se că aceasta „dă învățatură ființelor cugetătoare cum să trăiască și cum să lucreze cu adevărat după rațiune și le deprinde a deosebi prin reguli sigure ceea ce este adevărat și folositor“¹⁶. Elogiul rațiunii ca bază a cultivării omului reflectă în acest document concepția iluminiștilor, cunoscută cărturarilor români din secolul al XVIII-lea. Răspîndirea științei de carte și lupta împotriva obscurantismului sînt proclamate astfel în spiritul larg al gînditorilor iluminiști. Aplicarea principiului avea să sufere însă limitele de clasă ale societății românești din secolul al XVIII-lea. În enunțarea principiului și-au găsit expresia deopotrivă ideile lui Ipsilanti și concepțiile unora dintre sfătuitoarii și sprijinitorii politicii culturale a domnului.

Se preconiza o instrucție școlară bazată pe rațiune spre a călăuzi „dreptatea, înțelepciunea și celelalte virtuți omenești, perfecționînd economia și însăși politica“, se punea în lumină largul orizont intelectual pe care-l oferă oamenilor știința de carte, „învățîndu-i să măsoare distanțele pămîntului, ale munților și ale mării..., urmărind mișcările corpurilor cerești“. Se releva utilitatea învățaturii pentru „oamenii altarului“, dar se accentua nevoia de instrucție pentru a pregăti „buni cetățeni pe cei care au în seama lor interesele obștești“. Cu asemenea concepții, reformatorul și susținătorii acestei politici culturale își propuneau să întemeieze „muzee și școli pentru tinerii dotați din țară și pentru cei ce vor veni de pretutîndenî îndemnați de iubirea de învățatură“¹⁷.

Hrisovul cuprinde dispoziții privitoare la *dascăli și la materiile de învățămînt*. În 1776 funcționau numai doi dascăli. Se hotărăște ca în viitor „să existe întotdeauna un număr de 9 dascăli, cu pregătire științifică pentru fiecare fel de învățatură; doi de gramatică, doi de matematici, adică de aritmetică, geometrie și astronomie, aceștia avînd să predea și istoria, unul de științe fizice, unul de științe zoologice și trei pentru limbile latină, franceză și italiană“¹⁸. Dascălul de științe fizice trebuia să predea în limba greacă, luînd ca bază pe Aristotel și comentatorii săi.

¹⁵ Textul grecesc al hrisovului a fost publicat de Atanasie Comnen Ipsilanti, ruda apropiată a domnului, în lucrarea sa *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, ed. Aftonidis, Constantinopol, 1870, p. 54 și urm. Originalul a fost reprodus de N. Iorga în colecția Hurmuzaki, XIV/II, p. 1270—1280. O traducere românească a publicat C. Erbiceanu în lucrarea sa *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. XVII—XX.

¹⁶ Hurmuzaki, XIV/2, p. 1271.

¹⁷ Ibidem, XIV/2, p. 1271.

¹⁸ Ibidem, XIV/2, p. 1272.

Se îngăduia dascălilor de matematici care n-ar fi cunoscut bine limba greacă să predea și în limba latină sau în franceză sau italiană. Salariile dascălilor aveau să se fixeze prin decizie domnească, „potrivit cu aplicațiunea și meritul personal“ al fiecăruia. Predominau, așadar, disciplinele științifice și literare. Elementele noi ale reformei constau în introducerea studiului istoriei și în posibilitatea utilizării limbilor franceză și italiană pentru predarea matematicilor.

Cu privire la *elevii școlii*, hrisovul stabilea că în afară de bursieri, care aveau locuința și masa în internatul școlii, puteau fi admiși și elevii semiinterni, cu dreptul de a lua masa în școală dacă plăteau intendentului costul hranei lor; se înțelege că aceștia erau fiii de oameni bogați. Elevii bursieri, nu mai mici de șapte ani, aveau să fie aleși dintre cei întregi la minte și harnici „copii de-ai bunilor patrioți, de-ai boierilor aflați în lipsuri sau urmași de-ai boierilor maziți sau și străini săraci, dar nicidecum de-ai plugarilor și țăranilor, cărora le este dată grija lucrării pământului și a creșterii vitelor“¹⁹. Cu această ostentativă concepție de clasă, autorii reformei nu îngăduiau nici fiilor de negustori și de meșteșugari să urmeze toate cursurile școlii. Aceștia puteau să învețe în școală numai gramatica, „apoi să se scoată din școală și să se ducă fiecare la meseriile pe care le vor alege părinții lor, trecînd pe fiecare la aplicațiunea sa firească“²⁰. Prin aceste măsuri privitoare la recrutarea elevilor bursieri, reformatorii nesocoteau propria lor declarație principială referitoare la pregătirea școlară a „tinerilor dotați din țară“ și a fiilor „bunilor patrioți“, rezervînd învățătura temeinică de carte celor care aveau să fie susținătorii clasei conducătoare. În interesul acestei clase, fiii țăranilor, ai meșteșugarilor și ai negustorilor trebuiau să rămînă la îndeletnicirile părinților lor. Buni patrioți erau considerați, de bună seamă, sprijinatorii domniei fanariote, între care se găseau și mulți refugiați din țările de sub dominația otomană.

Hrisovul cuprinde apoi importante dispoziții cu privire la *treptele de învățămînt*, precum și măsuri referitoare la *educarea și disciplina elevilor* în internatul școlii. Pedagogii trebuiau să supravegheze pregătirea elevilor în orele de meditație, să-i conducă și la „exerciții corporale“. Elevilor care voiau să studieze și în timpul nopții li se asigurau cîte o lumîinare și două candelă în dormitor. Cei nedisciplinați trebuiau muștrați sau eliminați din internat, fără a fi însă batjocoriți sau biciuiți²¹. Elevii bursieri primeau hrană, îmbrăcăminte și cărți. Școala trebuia să aibă și o bibliotecă proprie, din care elevii puteau să împrumute cărțile de care aveau nevoie²².

Hrisovul cuprinde măsuri menite să asigure veniturile necesare pentru salarizarea profesorilor și ajutorarea elevilor bursieri. Au fost stabilite dări în sarcina mănăstirilor și a preoților, asigurîndu-se școlii venituri anuale în sumă de 15 250 de lei. Aceste venituri, precum și sumele sau bunurile datorate școlii de către sprijinatorii ei, trebuiau să fie înregistrate în condica de venituri și cheltuieli a școlii, fiind administrate de epitropia școlară. Ca organ de control a luat ființă o eforie, alcătuită din mitropolitul și episcopii

¹⁹ Hurmuzaki, XIV/2, p. 1 273.

²⁰ Ibidem, XIV/2, p. 1 274.

²¹ Ibidem, XIV/2, p. 1 275.

²² Ibidem, XIV/2, p. 1 277.

țării, precum și din marii boieri „de la marele ban pînă la marele postelnic”. Domnul și-a păstrat dreptul de supraveghere directă, obligînd chiar prin acest hrisov pe profesori să-i aducă la cunoștință nemijlocit situația școlii și îndeplinirea rînduielilor stabilite²³.

Rînduielele stabilite prin hrisovul din 1776 au fost întărite de patriarhul constantinopolitan Sofronie²⁴, solicitat de Ipsilanti să dea reformei sale prestigiul unui așezămînt confirmat de către cea mai înaltă autoritate bisericească din lumea ortodoxă. Reforma asigura modernizarea Academiei de la Sf. Sava prin concepțiile sale pedagogice și prin marea atenție acordată studiilor laice, științei și filozofiei. Cu unele modificări, principiile acestei reforme au stat la baza activității școlii pînă la începutul secolului al XIX-lea, cînd, sub îndrumarea lui Gheorghe Lazăr, s-a constituit învățămîntul național.

III. PRIMII DIRECTORI ȘI PRIMII PROFESORI

Pînă la reforma lui Alexandru Ipsilanti, Academia domnească a avut la început doi și apoi trei dascăli. După 1776 numărul dascălilor s-a mărit, reforma prevăzînd 9, dar nu avem dovezi că au și funcționat întotdeauna 9 dascăli. O condică din 1797 menționează numai 6 profesori plătiți de școală²⁵. De regulă, directorul școlii era și profesor pentru unele dintre materiile de învățămînt.

Constantin Daponte relatează că la 26 decembrie 1739 profesorii Academiei domnești au venit, după obicei, la curtea domnească cu elevii lor spre a prezenta domnului omagiile lor. Ei rostiră cuvîntări de laudă și de mulțumire, unul în grecește, altul în latinește și altul în românește, primind gratificații din partea domnului²⁶. Așadar, dascălii și elevii cunoșteau limbile greacă, latină și română. Ceea ce oferea această instituție de învățămînt era o cultură generală, lecțiile făcîndu-se îndeosebi în limba greacă. Primii conducători și profesori ai școlii au fost greci sau români macedoneni, buni cunoscători ai limbii și culturii grecești.

1. SEVASTOS KIMINITUL

Primul director și profesor al Academiei de la Sf. Sava a fost Sevastos Kiminitul. Născut în vechiul sat Kiminis de lîngă Trapezunt în 1630, Sevastos Kiminitul²⁷ a învățat carte mai întîi în Trapezunt, apoi în Constantinopol la școala Patriarhiei²⁸, avînd ca profesori, între alții,

²³ Hurmuzaki XIV/2, p. 1275—1276.

²⁴ Arh. st. Buc., Suluri, nr. 42.

²⁵ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 72.

²⁶ Emile Legrand, *Ephémérides daces... par Constantin Dapontès*, tom. II, traduction, Paris, 1881, p. 416.

²⁷ Date biografice în A. Papadopoulos Kerameus, *Texte grecești privitoare la istoria românească*, în Hurmuzaki, XIII, p. XII—XIII; vezi și A. A. Papadopoulos, *Κυμνίτης Σέβαστος*, în *Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαιδεία*, tom. XV, Atena, 1936, p. 383.

²⁸ Nu este sigur că și-a perfecționat studiile în Italia, precum a susținut C. Erbiceanu, *Bărbați culți greci și români*, București, 1905, p. 3.

pe Ioan Kariofil și pe Alexandru Mavrocordat, sub a căror îndrumare deveni „bărbat erudit în limba elină și cunoscător al învățaturii religioase și profane“. A fost profesor și director al școlii constantinopolitane între anii 1676 și 1682. A părăsit conducerea școlii din cauza unei răzvrățiri a elevilor puse la cale de succesorul său Gherasim. În 1683 a întemeiat în Trapezunt o școală grecească, în care a funcționat ca profesor și director pînă la 1689. În urma unor conflicte cu călugării catolici care făceau prozeliți printre școlarii săi, Kiminitul s-a văzut nevoit să părăsească Trapezuntul și să se exileze, venind în Țara Românească. Aici s-a bucurat de o primire ospitalieră, a fost prețuit pentru activitatea sa cărturărească și a fost numit profesor la școala domnească din București, pe care a și condus-o pînă în 1702, adică pînă la sfîrșitul vieții sale.

Scrierile lui Sevastos Kiminitul au un caracter foarte variat, cîteva au fost tipărite, dar cele mai multe au rămas în manuscrise. Cele mai importante sînt rezultatul îndelungatei sale activități didactice; celelalte sînt panegirice, epigrame și predici²⁹. Pentru scopuri didactice a tradus în limba neogreacă și a corectat părți din operele clasicilor: Pindar, Hesiod, Euripide, Platon, Aristotel, Isocrate, Lucian, precum și din operele unor scriitori bisericești, ca Grigore Teologul, Synesios, Fotie. Posezînd întinse cunoștințe filologice, filozofice și teologice, Kiminitul a făcut și cercetări proprii în aceleași domenii.

Din lucrările pe baza cărora Kiminitul și-a făcut cursurile la școala de la Sf. Sava se păstrează în Biblioteca Academiei R.P.R. cinci manuscrise grecești. Unele cuprind tratate de gramatică. Dintre acestea, cel mai voluminos se intitulează *Parafrază la gramatica lui Apollonios*³⁰. Un fragment din această lucrare, păstrat într-un alt manuscris, a aparținut în secolul al XVIII-lea dascălului Iliade Manasse și apoi lui Eugeniu Sumeliotul³¹. Un alt manuscris, folosit de către Sevastos Kiminitul în predarea lecțiilor de gramatică, cuprinde și însemnări personale³². Pentru cunoașterea concepțiilor morale și sociale ce stau la baza cursurilor sale de filozofie sînt importante cele două manuscrise ce cuprind traducerea sa în limba greacă vorbită a scurtului *Tratat al lui Aristotel despre virtuți și vicii*³³, traducere pe care a dedicat-o lui Constantin Brîncoveanu în 1698. Multe dintre manuscrisele cursurilor sale se vor fi trimis după moartea sa familiei sale la Trapezunt, precum reiese dintr-o scrisoare a unor prieteni ai săi adresată din București în 1702 mitropolitului Trapezuntului³⁴.

Cursurile sale de gramatică și de retorică se bazează pe exemple alese cu precădere din literatura greacă clasică, iar cursurile de filozofie

²⁹ O parte din manuscrisele sale se păstrează la Constantinopol, o altă parte la Trapezunt, iar unele în Biblioteca Academiei R.P.R. Indicații bibliografice a publicat A. Papadopoulos-Kerameus, *op. cit.*, în Hurmuzaki, XIII, p. XIII—XXIX. Vezi și D. Russo, *Studii istorice greco-române. Opere postume*, tom. I, București, 1939, p. 310.

³⁰ Cuprinde 572 de pagini și se păstrează sub cota 461.

³¹ Are cota 70 și cuprinde 76 de foi.

³² Se păstrează sub cota 86 și are 160 de foi.

³³ În manuscrisul miscelaneu de sub cota 179, această traducere ocupă primele 33 de foi; în manuscrisul de sub cota 615, traducerea are 66 de pagini.

³⁴ Textul scrisorii în Hurmuzaki, XIII, p. XVI.

au ca obiect, în esență, gîndirea aristotelică, așa cum a interpretat-o Teofil Cordaleu. În cuvîntările sale, Kiminitul face adesea elogiul rațiunii și al înțelepciunii, arătînd că acestea se cultivă prin învățatură și știință, în timp ce „neștiința și lipsa de învățatură nasc toate relele din lume”³⁵. În cuvîntările de laudă adresate lui Constantin Brîncoveanu, dascălul și conducătorul școlii domnești aprecia că acest așezămînt era „cea mai mare dintre toate bunele înfăptuiri” ale voievodului Țării Românești, pentru că asigura tinerilor „studiul liber și știința... pentru desăvîrșirea minții...”, dăruind celor studioși iscusita aprofundare și învățatură a cărții”³⁶. Kiminitul lăuda pe domn pentru meritul de a fi înțeles că supremul bine, în însuși interesul conducerii țării, îl constituiau „înțelepciunea și învățătura și propășirea prin carte”³⁷. Lui Constantin Brîncoveanu i-a și dedicat unele din lucrările sale³⁸. Concepțiile sale generale au un pronunțat caracter umanist și laicizant, dar au fost exprimate în spiritul ideologiei creștine, întrucît Kiminitul, deși laic, a rămas un susținător fidel al teologiei ortodoxe³⁹.

2. MARCU PORFIROPOULOS

După moartea lui Sevastos Kiminitul, conducerea Academiei de la Sf. Sava a fost încredințată lui Marcu Porfiropoulos din Cipru⁴⁰. Nu știm cît timp a funcționat acesta ca director, dar avem mărturii certe că a continuat să rămînă profesor al școlii, fiind menționat în 1708 ca dascăl de filozofie, iar în 1716 ca dascăl de gramatică, folosind pentru lecțiile sale *Gramatica* lui Alexandru Exaporitul⁴¹.

3. GHEORGHE HRISOGON

După Marcu Porfiropoulos, la conducerea Academiei domnești din București a urmat Gheorghe Hrisogon din Trapezunt⁴². Era nepotul lui Sevastos Kiminitul și a fost adus în țară de către acesta. Înainte de a fi director, a fost profesor al școlii, cu titlul de *al doilea dascăl*⁴³. Nu știm cît timp a rămas director. Dacă discursul funebru rostit în București la moartea lui Nicolae Mavrocordat poate fi atribuit lui Gheorghe Hrisogon⁴⁴, atunci acesta era director al Școlii domnești și în 1730. Hrisogon

³⁵ Hurmuzaki, XIII, p. 217.

³⁶ Ibidem, XIII, p. 218.

³⁷ Ibidem, XIII, p. 288.

³⁸ Ibidem, XIII, p. XVIII—XXII.

³⁹ Două dintre scrierile sale teologice redactate în grecește, s-au tiparit în Țara Românească. Prima se intitulează *Ἐορτολόγιον* (Despre sarbători), Snagov, 1701. A doua este *Δογματικὴ διδασκαλία* (Învățatură dogmatică), București, 1703.

⁴⁰ Vezi D. Russo, *op. cit.*, tom. I, p. 310—311.

⁴¹ Hurmuzaki, XIV, 1, p. 407 și 409; Ms. gr. 974, 166 din Biblioteca Academiei R.P.R.; D. Russo, *op. cit.*, tom. I, p. 311.

⁴² Date biografice și indicații bibliografice, în D. Russo, *op. cit.*, p. 309—316.

⁴³ Hurmuzaki, XIV, 1, p. 692, 704 și 847.

⁴⁴ În acest sens D. Russo, *op. cit.*, I, p. 315.

este menționat ca profesor al acestei școli în 1715, făcând lecții după *Gramatica* lui Laskaris și în 1716 făcând lecții după *Epistolarul* lui Coridaleu⁴⁵.

Printre scrierile trimise de Hrisogon discipolului său Cezar Daponte se află una din 1738 cu mențiunea că și la acea dată Hrisogon funcționa ca profesor la Școala domnească din București. Din scrierile sale ni s-au păstrat manuscrise cu conținut liturgic și nomocanonic. A făcut traduceri din greaca veche în greaca modernă. A scris versuri encomiastice. A criticat unele dogme catolice⁴⁶.

4. DIMITRIE PROCOPIU

Românul sud-dunărean Dimitrie Procopiu, zis Pamperi născut la Moscopol, a început studiile sale la Constantinopol. Devenind secretar al lui Nicolae Mavrocordat în timpul domniei acestuia în Țara Românească (1719—1730), Procopiu a fost trimis de domn să studieze medicina la Padova și a servit apoi ca medic al curții domnești, ca dascăl la Academia domnească și ca profesor al tânărului Constantin Mavrocordat, fiul domnului. La cererea domnului, a scris în 1721 o lucrare biografică despre învățajii greci⁴⁷.

5. MANASSE ILIADE

Macedonean născut în satul Melenic, Manasse Iliade a făcut studii la Padova și Bologna. Ca profesor de filozofie la Academia domnească începând din 1754, a predat logica, fizica, cosmografia și retorica, folosind cursurile obișnuite ale lui Teofil Coridaleu, Ermogen și Alexandru Mavrocordat. În 1759 se intitula *al treilea profesor* al școlii⁴⁸. Un document din 1766 îl caracterizează dascăl vestit⁴⁹. Căsătorindu-se, s-a stabilit la Sibiu. Acolo a scris în latinește și grecește un poem dedicat sprijinitorului său Alexandru Ipsilanti⁵⁰. Acesta l-a trimis în Italia și Germania spre a se perfecționa în științele fizico-matematice și a cumpăra aparatele necesare predării acestor discipline. Fiind și iatrofilozof, a fost angajat ca medic al curții domnești, făcând însă și lecții de matematică. Ca profesor la Academie în anii 1754—1762, avea în serviciul său personal, angajați anual, un ser-

⁴⁵ D. Russo, *op. cit.*, I, p. 311.

⁴⁶ Ms. gr. 345 și 942 din Biblioteca Academiei R.P.R. Vezi C. Litzaica, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1909, p. 447; N. Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești*, II, București, 1940, p. 42; D. Russo, *op. cit.*, p. 311—314.

⁴⁷ Publicata de Fabricius, *Bibliotheca graeca* (vol. XI), opera lui Dimitrie Procopiu intitulată *Ἐπαριθμητικὸν Λογιῶν Γραμμάτων* a fost retipărită de Const. Sathas, *Bibliotheca graeca medii aevi*, vol. III, Veneția, 1872, p. 443 și urm. Cf. Valeriu Papahagi, *Dimitrie Procopiu Pamperi Moscopoleonul*, București, 1937.

⁴⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 28.

⁴⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, București, p. 79.

⁵⁰ Poemul a fost publicat sub titlul: *Manassie Eliadis, Oratio panegyrica ad Hypselantem serenissimum ducem totius Valachiae*, Leipzig, 1781.

ritor, o bucătăreasă, o spălătoreasă și un bărbier ⁵¹. Manasse Iliade a urmat pe Alexandru Ipsilante la Constantinopol în 1782, dar a revenit în București la 1785. Mai trăia în 1812, aflându-se la Viena ⁵².

Mai mult decât alți profesori ai școlii de la Sf. Sava, Manasse Iliade s-a remarcat prin preocupările sale științifice. În 1802 a tradus cartea lui Fourcroy, *Filozofia chimică* ⁵³. A fost un cărturar de gândire neoaristotelică. Un manuscris grecesc din 1743, cuprinzând cursul lui Coridaleu despre logica aristotelică, are două mențiuni autografe ale lui Manasse Iliade ca posesor al cursului ⁵⁴. O mențiune cu același sens figurează și pe manuscrisul unei gramatici grecești prelucrate de Sevastos Kiminitul ⁵⁵. Datele pe care le cunoaștem cu privire la activitatea sa didactică arată că și acest dascăl a fost un propagator al filozofiei neoaristotelice în Academia de la Sf. Sava.

Asemenea acestor cinci profesori au fost și mulți alții care s-au distins prin activități științifice în condițiile societății din vremea lor. Dintre dascălii români care au funcționat în această Academie în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, menționăm pe Iosif Moesiodax din Cernavoda, care a fost și director al Academiei după 1769, pe profesorul de limbă latină Dragnea, pe aromânul Chiriac Mișura din Pind, pe Vasile Nicolau, pe Dimitrie Brașoveanu ^{55 bis}. Activitatea dascălilor români va trebui să fie cercetată în lumina manuscriselor provenite din fosta bibliotecă a Școlii de la Sf. Sava și păstrate în Biblioteca Academiei R. P. Române. Greci sau români, conducătorii și profesorii Academiei domnești din București au dovedit o solidaritate intelectuală în spiritul culturii Renașterii, au înțeles că aveau de dus pe calea învățămîntului o luptă comună împotriva dominației otomane și au sprijinit autoritatea domnească, pe care o socoteau susținătoarea învățaturii de carte. Introducerea limbilor neolatine, franceza și italiana, reflectă tendința de modernizare a învățămîntului, evidentă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Au fost atunci angajați și profesori români mai ales dintre transilvăneni, precum și unii străini cunosători ai limbilor și culturii occidentale. O cercetare documentară privitoare la toți profesorii Academiei ar fi necesară pentru relevarea aportului lor la progresul culturii Țării Românești în secolul al XVIII-lea.

IV. ACADEMIA LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Începînd din prima domnie a lui Mihai Suțu (1783—1786), au funcționat la Academia de la Sf. Sava și un profesor de muzică și un medic. De la „dascălul musicos“ aveau să învețe meșteșugul cîntărilor copiii „cu

⁵¹ Date publicate în „Revista nouă“ din 13 octombrie 1888 și republicate de V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 28.

⁵² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, București, p. 167—168.

⁵³ Hurmuzaki, X, p. LXXXIV.

⁵⁴ Ms. gr. 47 din Biblioteca Academiei R.P.R. Vezi C. Litzica, *op. cit.*, p. 46.

⁵⁵ Ms. gr. 70 din Biblioteca Academiei R.P.R. Vezi C. Litzica, *op. cit.*, p. 73.

^{55 bis} N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 119, 155—158.

glas frumos“, recomandați de către egumenii mănăstirilor din țară⁵⁶. Același domn a cerut boierilor epitropi ai școlii să angajeze și un al doilea pedagog, care împreună cu primul să supravegheze pe elevi, să-i ajute la pregătirea lecțiilor și să asigure disciplina în internatul școlii. Primul pedagog avea și sarcina de bibliotecar.

Sub domnia lui Nicolae Mavrogheni (1786—1790), Academia a avut ca purtător de grijă pe episcopul Filaret al Rîmnicului, pe care actul domnesc îl numește „nazir“ al tuturor școlilor. Exercițindu-și atribuțiile autoritar, acest conducător nu pare să fi fost pe placul elevilor, din care cauză domnul a trebuit să-i avertizeze, cerîndu-le să dea ascultare nazirului, acesta avînd dreptul să-i izgonească din școală pentru neascultare. Credincios turcilor, Mavrogheni a încercat să introducă limba turcă în programul școlii, socotind el că „este limba cea mai trebuincioasă într-această țară, care se află sub stăpînirea preaputernicului otomanesc devlet“⁵⁷. Încercarea aceasta a căzut o dată cu domnul însuși.

Nu cunoaștem cum a putut să funcționeze Academia sub ocupația austriacă de la 4 noiembrie 1789 pînă la 25 iulie 1791. Redobîndind tronul Țării Românești în 1791 după pacea de la Șistov, Mihai Suțu a găsit localul Academiei în părăsire și a hotărît la 4 septembrie 1791 să-l repare pentru a-și instala aici curtea domnească, motivînd că din cauza războiului palatul domnesc fusese distrus⁵⁸. Școala a fost mutată în chiliile bisericii Domnița Bălașa, unde a funcționat pînă în 1803. În urma cutremurului care a dărîmat construcțiile de la Domnița Bălașa, școala a fost mutată în metocul bisericii Măgureanu. Ni s-a păstrat de la Mihai Suțu și o poruncă privitoare la biblioteca școlii. Prin pitacul său din aceeași zi de 4 septembrie 1791, domnul a cerut boierilor epitropi ca, împreună „cu un dascăl dă știința a multe feluri de limbi“, să inventarieze biblioteca școlii după catalogul existent, scoțînd cărțile din „locul unde au fost puse în păstrare, și pentru cele ce vor lipsi să apuce pă cei ce le-au fost în păstrare să dea seama de toate“⁵⁹. Nu știm în ce măsură s-au putut readuce în biblioteca școlii cărțile înstrăinate. În 1791 biblioteca n-a fost instalată, o dată cu școala, la Domnița Bălașa, ci a fost mutată în chiliile bisericii Sf. Gheorghe Vechi⁶⁰.

Intensificînd măsurile sale fiscale în această a doua domnie (1791—1793), Mihai Suțu a poruncit mitropolitului și membrilor divanului dom-

⁵⁶ Vezi V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 88.

⁵⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 63.

⁵⁸ Prin pitacul din 4 septembrie 1791, Mihai Suțu cerea boierilor epitropi să evalueze cu anumiți meșteri cheltuielile necesare pentru repararea și amenajarea școlii „de la Sfeti Sava, unde este ca să fie mutarea domniei noastre“. Textul actului în Arh. st. Buc., Condica nr. 20, f. 16 v.

⁵⁹ Arh. st. Buc., Condica nr. 20, f. 18 v.

⁶⁰ Aceasta bibliotecă posedă numeroase cărți străine din colecția stolnicului Constantin Cantacuzino. Multe din cărțile grecești, latinești și italienești păstrate în biblioteca școlii de la Sf. Sava au fost date Școlii naționale din Craiova, înființată în 1826. Cele mai multe manuscrise grecești se păstrează în Biblioteca Academiei R.P.R. Vezi Iosif Genille, *Catalogul cărților din biblioteca Colegiului Sf. Sava din București. 1840—1847*; N. Iorga, *Vechile biblioteci românești*, în „Floarea darurilor“, I, 2, 1907; I. Popescu-Teiușan, *Vechea bibliotecă a Colegiului „N. Balcescu“ din Craiova* (în ms., p. 1—2).

nesc să verifice întreaga gestiune a Epitropiei obștești, care asigura și întreținerea școlilor, și să prezinte domnului raport întemeiat pe acte cu privire la veniturile încasate și cheltuielile efectuate⁶¹. Suțu voia să arate boierilor săi că „s-au stricat venitul școalelor în vremea răposatului Mavrogheni“, dar el însuși — mare asupritor fiscal — n-a sprijinit prin mă-suri materiale Academia, pe care o izgonise din propriile ei clădiri.

În prima sa domnie din Țara Românească, Alexandru Moruzi (1793—1796) a instituit examenele publice pentru elevii Academiei domnești. Aceste examene trebuiau să aibă loc în fiecare an în luna ianuarie, în fața mitropolitului și a boierilor epitropi ai școlii. Actul domnesc din 1 ianuarie 1795 justifică astfel instituirea examenelor: „...Cercarea isteciu-unei ucenicilor este pricină de îndemnare și de mai multă silință ucenicilor, de întrecere la învățătură“. Elevii trebuiau să se pregătească pentru verificarea cunoștințelor lor și să dea răspunsuri din materiile de învățămînt „față cu dascălii lor, acolo înlăuntru școalei, spre a se vedea cari sînt acei cari au silință spre procopseală și spre mergere înainte și cari sînt acei ce nu învață“. Se prevedea acordarea de premii în cărți și în bani pentru cei silitori la învățătură „de vor fi din proști și scăpătați...“, iar de vor fi de neam, care au și starea și mijlocul chiverniselii, iarăși să aibă de la domnia mea peripiisis <atenția> ce li cade la silința și truda ce fac spre învățătură și procopseală⁶².

V. CONȚINUTUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ACADEMIC

În aprecierea istorică a învățămîntului predat în Academia de la Sf. Sava trebuie să ținem seama de faptul că în evul mediu universitățile europene cuprindeau toate gradele de învățămînt. În aproape toate universitățile din secolele XII-XVII se predă și învățămîntul elementar, începînd cu scrisul și cititul. Nu se făcea deosebire între învățămîntul mediu și cel superior. Universitățile nu erau, ca astăzi, instituții de învățămînt superior, ci instituții pentru răspîndirea culturii generale. Între obiectele de învățămînt figura întotdeauna și gramatica. Disciplinele științifice și filozofice erau subordonate teologiei. Lecțiile se făceau în limba latină, neconcepîndu-se un învățămînt în limba poporului respectiv⁶³.

Ca și Academia domnească din Iași, Academia de la Sf. Sava din București a fost o instituție de învățămînt destinată în special privilegiaților. Nu putea fi vorba despre un învățămînt de cultură generală pentru toți. Găsim multe mențiuni privitoare la înlesnirile acordate în această școală elevilor „săraci“, dar aceștia nu erau copii din popor, din familiile oamenilor cu adevărat săraci, ci erau fii de negustori și de meșteșugari, iar unii aparțineau familiilor refugiaților din țările balcanice. Prigoniți de turci, mulți greci, macedoneni, albanezi, bulgari și sîrbi își părăseau patria și se așezau în țările române. Oricare ar fi fost starea lor socială

⁶¹ Pitac din 29 octombrie 1791, în Arh. st. Buc., Condicta nr. 20, f. 77 v.

⁶² Actul domnesc, în V. A. Urechia, op. cit., vol. IV, p. 106.

⁶³ István Hajnal, *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, deuxième édition revue par László Mezey, Budapest, 1959, p. 60—117.

în patria lor, ei erau aici oameni „săraci“. Aceștia prețuiau învățătura de carte ca pe un mijloc spre a-și asigura existența și spre a lupta pentru libertate. Erau stăruitori în a căuta o școală pentru copiii lor. O listă de elevi de la sfârșitul secolului al XVIII-lea menționează mulți fii de români din familiile boierești : Golescu, Cîmpineanu, Budișteanu ș.a.⁶⁴ Cu fiii de boieri, de negustori și de meșteșugari și cu fiii refugiaților așezați în țară, Academia nu era o instituție de învățămînt destinată maselor populare.

Cultura greacă din secolul al XVIII-lea, cu trăsăturile noi pe care le dobîndise sub influența Renașterii, avea un pronunțat caracter de universalitate și, prin conținutul ei umanist, a exercitat o înrîurire pozitivă asupra culturii românești. În Țara Românească, ca și în Moldova, cultura greacă a rămas însă privilegiul unor pătri sociale restrînse, legate de curtea domnească, de clerul superior, de boierii cu dregătorii și de unele elemente orășenești. Ceea ce oferea Academia domnească românilor era o cultură de inițiați, pentru că învățămîntul nu se făcea în limba română. Dar, prin cunoștințele speciale dobîndite în această școală, inițiații în cultura greacă și latină, care mai trebuiau să cunoască și limbile italiană și franceză, au exercitat o influență pozitivă asupra societății românești și au creat un mediu intelectual savant care a pus cultura românească în contact cu curentele de cultură universală din perioada istorică respectivă.

Dacă Academia domnească a avut ca rezultat formarea de cărturari susținători ai ideologiei feudale, ea a contribuit totuși la răspîndirea culturii grecești — clasice și bizantine — în societatea românească, a răspîndit aici cunoștințele filozofice și științifice din secolele XVII—XVIII și a orientat învățămîntul spre disciplinele laice, a întărit solidaritatea intelectualilor popoarelor balcanice în lupta lor contra dominației otomane și a menținut Țara Românească sub o formă activă în comunitatea culturii universale.

Prin conținutul său, învățămîntul ce se preda în Academia domnească din București avea un caracter de generalitate și universalitate. Era un învățămînt de cultură generală în sensul concepțiilor umaniste, cu unele particularități proprii societății românești din secolul al XVIII-lea. Acest învățămînt cuprindea în general materiile ce figurau în programul Academiei Patriarhiei din Constantinopol. Disciplinele filozofice și științifice reflectă orientarea nouă a învățămîntului predat în universitățile italiene din secolele XVII—XVIII. Acest învățămînt avea trăsături contradictorii, cuprinzînd elemente ale scolasticii medievale bazate pe concepții conservatoare și respectînd valorile spirituale consacrate de biserică, dar avînd și tendințe innoitoare prin cultivarea filozofiei aristotelice și a științelor. Se reflectă în acest învățămînt lupta dintre ideologia societății feudale și curentele opuse ideologiei feudale. Era lupta dintre dogmatism și spiritul științific, dintre inerția învățămîntului medieval și necesitatea unui învățămînt bazat pe cunoștințele noi dobîndite de mintea omenească.

Prin reforma lui Alexandru Ipsilanti din 1776, treptele de învățămînt din Academia domnească au fost fixate în patru cicluri de cîte trei

⁶⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I. p. 84 ; vol. IV, p. 106 și 122.

ani. Elevii începători trebuiau să învețe timp de trei ani gramatica greacă, exorcitându-se și în limba latină. Acest ciclu avea caracterul învățămîntului elementar. În alți trei ani, elevii trebuiau să învețe temeinic limbile greacă și latină, studiind scrierile autorilor renumiți. Acest ciclu corespundea cursului gimnazial. În alți trei ani, dascălii făceau elevilor lecții de poetică și retorică cu exerciții în limbile greacă și latină, lecții asupra moralei aristotelice și lecții de limbă italiană și limbă franceză. Acest ciclu corespundea cursului superior liceal. În ultimii trei ani se studiau aritmetica și geometria, istoria cu elemente de „geografie istorică” în oricare din limbile amintite, apoi filozofia aristotelică și astronomia⁶⁵.

Reforma lui Alexandru Ipsilanti stabilea ca școala să aibă cinci clase, fiecare clasă cuprinzînd 15 „elevi săraci”. Din repartizarea pe clase a materiilor de studiat deducem că primele trei clase corespundeau primelor trei cicluri de învățămînt, iar materiile celui de-al patrulea ciclu se împărțeau astfel: aritmetica, geometria și istoria cu noțiuni de geografie se studiau în clasa a patra, iar „științele fizice”, adică filozofia aristotelică, precum și astronomia se studiau în clasa a cincea. Pentru elevii care doreau să devină clerici se prevedeau în plus două cursuri speciale: de teologie și de muzică, acestea trebuind să se țină în afara școlii, și anume la mitropolie, de către dascăli plătiți de mitropolit, pe care domnul îl aprecia pentru „zel de învățatură”. După 12 ani de școală, absolvenții „întăriți în științe” puteau să-și aleagă profesiunea pe care o preferau în viața publică a țării.

În societatea împărțită în clase antagoniste, instruirea școlară este, de fapt, o formă a relațiilor ideologice de educație și de învățămînt și are un caracter de clasă. Cu tinerii pregătiți în Academia domnească din București, clasa conducătoare din Țara Românească își consolida pozițiile ei în stat și în societate. Foștii elevi deveneau elite în serviciul clasei conducătoare, care n-a fost interesată să creeze și pentru masele populare școli de cultură generală de nivelul Academiei de la Sf. Sava. Dar spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd destrămarea relațiilor feudale începu să se adîncească și cînd ideile de redesteptare națională începură să însușească noile pături sociale ridicate din rîndurile micilor boieri și ale orașenilor, Academia domnească deveni o tribună a ideilor de libertate națională. Socotindu-se la adăpost de primejdie din partea tiraniei turcești, chiar și profesorii greci aveau adeseori în desfășurarea lecțiilor lor accente patriotice care entuziasmau pe elevi. Și în acest sens au început să se răspîndească unele din concepțiile care aveau să se înfăptuiască prin activitatea lui Gheorghe Lazăr, întemeietorul învățămîntului național în Țara Românească.

⁶⁵ Hurmuzaki, XIV/2. p. 1 274.

DIN LUPTELE GREVISTE ALE MUNCITORILOR MINERI
DIN ROMÂNIA
ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII CAPITALISTE (1924—1929)

DE

A. SIMION

În anii stabilizării relative a capitalismului, burghezia și moșierimea din România și-au intensificat, atât pe plan economic, cât și politic, ofensiva împotriva nivelului de trai al oamenilor muncii de la orașe și sate, împotriva drepturilor și libertăților cucerite de către aceștia în perioada avîntului revoluționar.

Muncitorii mineri au constituit unul dintre detașamentele principale ale proletariatului din România, care s-a ridicat la luptă în acești ani, sub conducerea partidului comunist, pentru apărarea intereselor vitale ale clasei muncitoare și ale celorlalți oameni ai muncii, împotriva intensificării exploatării capitaliste și moșierești și a politicii reacționare promovate de clasele exploatoare.

„Între anii 1923—1928 — arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej —, partidul a inițiat, organizat și condus numeroase acțiuni greviste ale metalurgiștilor din București, Reșița, Cluj, ale minerilor din Valea Jiului și Banat, ale lucrătorilor industriei lemnului din Valea Mureșului și Suceava, ale petroliștilor din Valea Prahovei, ale textiliștilor din București, Buhuși, Timișoara, ale tipografilor și ale muncitorilor din porturi, acțiuni ale țăranilor împotriva poverilor fiscale și executărilor silite și altele“¹.

În perioada stabilizării relative a capitalismului, societățile carbonifere din România, în goană pentru realizarea unor profituri cât mai mari, au dezlănțuit o puternică ofensivă împotriva nivelului de trai al minerilor, intensificînd exploatarea lor.

Unul dintre mijloacele folosite de către societățile carbonifere pentru mărirea profiturilor obținute din exploatarea minerilor era prelungirea zilei de muncă.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, București, Edit. politica, 1961, p. 433.

Salariile minerilor erau insuficiente pentru întreținerea lor și a familiilor. Revendicările muncitorilor în sensul îmbunătățirii salariilor erau întâmpinate de cele mai multe ori cu indiferență de către conducerile societăților carbonifere, care, în condițiile stării de asediu, se bucurau de sprijinul tacit și nelimitat al guvernului². Siliți de mizerie, pentru a-și asigura minimul de trai necesar, minerii erau nevoiți să lucreze săptămînal ore suplimentare peste cele 48 de ore stabilite în contract, de obicei aceste ore fiind efectuate în schimburi de noapte³. Lipseau legile sociale protecționiste; în caz de invaliditate — absolută sau temporară — minerii erau concediați și evacuați din locuințe împreună cu familiile lor⁴.

Condițiile grele de viață în care erau siliți să trăiască muncitorii mineri erau accentuate și mai mult de faptul că în centrele miniere exista o permanentă criză de locuințe. Din cauza lipsei de locuințe, a chiriilor foarte mari, muncitorii mineri erau nevoiți să ocupe împreună cu întreaga familie, care de obicei era numeroasă, cîte o singură cameră, pe străzi foarte îndepărtate, în case întunecoase cu pereții slabi și neîngrijiiți⁵. „La minele de cărbuni Lapoșul de Sus ale societății «Subsolul» — se arată într-un raport al Inspectoratului regional Bacău — am văzut camere cu un volum destul de redus, ocupate de 10 sau 12 persoane”⁶.

La toate acestea se adăuga faptul că în regiunile miniere, și în special în Valea Jiului, costul vieții era cu circa 25% mai ridicat decît în restul țării, resimțindu-se în special lipsa alimentelor.

Subalimentația cronică, condițiile insalubre de muncă și de locuit, lipsa asistenței sanitare făceau ca tuberculoza și alte boli sociale să fie foarte răspîndite în rîndul minerilor⁷.

Situația grea în care se zbăteau muncitorii mineri era recunoscută și în rapoartele inspectoratelor regionale ale muncii. Astfel, în urma vizitării mai multor întreprinderi industriale, dintre care multe miniere, într-unul din aceste rapoarte se arată: „Starea fizică a muncitorilor din întreprinderile vizitate era adesea nesatisfăcătoare. În majoritatea cazurilor erau debili și insuficient dezvoltati.

Fetele trase și palide manifestau oboseală și mărturiseau o hrană nesubstanțială”. În continuare, raportul menționa că dintre toate categoriile de lucrători „muncitorii de la întreprinderile miniere, dar mai cu deosebire de la minele de aur aveau starea cea mai nemulțumitoare” și că ei dădeau un procent însemnat de tuberculoși și reumatici⁸.

Un alt mijloc folosit de patroni pentru mărirea profiturilor obținute a fost intensificarea muncii lucrătorilor pentru sporirea producției în condiții în care tehnica era menținută la același nivel. Intensificarea muncii

² „Lumea Nouă” din 29 iunie 1924.

³ „Socialismul” din 1 august 1926.

⁴ Ibidem.

⁵ *Inspecția muncii din 1928 și 1929*, vol. II, Atelierele Grafice „Voievodul Mihai”, București, p. 47.

⁶ *Inspecția muncii din 1928 și 1929*, vol. I, Atelierele Grafice „Voievodul Mihai”, București, p. 30.

⁷ „Socialismul” din 6 noiembrie 1927.

⁸ *Inspecția muncii din 1928 și 1929*, vol. II, Atelierele Grafice „Voievodul Mihai”, București, p. 13.

minerilor permitea societăților carbonifere să concedieze o parte dintre muncitori, reducînd în felul acesta cheltuielile. Astfel, în 1926, direcția mine-
lor din Lonea, luînd măsuri pentru a face economii, a concediat la 1 aprilie 380 de muncitori și a intensificat producția cu muncitorii rămași, ajun-
gînd de la 12 vagoane, cît se exploatau zilnic înainte, la 40—45 de va-
goane⁹. La minele din comunele Vulcan și Căpeni, reg. Brașov, au fost con-
cediați în ianuarie și februarie 1928 un număr de circa 400 de muncitori,
iar cei rămași au fost obligați de societate să intensifice munca pentru a
da aceeași producție cît se dădea înainte de concediere¹⁰.

În 1925 societățile carbonifere din Valea Jiului, cu un număr total
de 18 101 muncitori, au extras 1 689 897 de tone de cărbune¹¹, iar în 1928,
folosind aceleași mijloace tehnice, deși numărul muncitorilor folosiți în
exploatare a fost de numai 13 269, extracția de cărbune a sporit la
1 730 779 de tone¹².

Din exploatarea sîngeroasă a muncitorilor mineri, societățile carbo-
nifere au obținut în perioada 1924—1928 profituri uriașe (vezi tabelul).

Intensificarea muncii minerilor în condițiile tehnice înapoiate, faptul
că societățile carbonifere nu luau măsuri pentru a asigura protecția muncii
au făcut să crească în acești ani numărul accidentelor. În 1925, numai în
Valea Jiului au fost înregistrate 281 de accidente, numărul lor crescînd la
307 în 1928¹³ și la 763 în 1929¹⁴.

La toate acestea se adaugă teroarea permanentă instaurată de orga-
nele de represiune ale statului în centrele miniere. Ori de cîte ori munci-
torii începeau lupta pentru obținerea unor revendicări privind îmbunătățirea
condițiilor de trai, organele represive interveneau împotriva minerilor : con-
ducătorii lor erau arestați și torturați, mulți muncitori erau siliți să pără-
sească localitatea respectivă.

După spargerea unității mișcării sindicale în urma congresului de la
Cluj din 1923, majoritatea sindicatelor muncitorilor mineri au rămas afi-
liate Centralei Uniunii minerilor (amsterdamistă), cele mai multe greve ale
lucrătorilor mineri fiind deci organizate prin intermediul sindicatelor refor-
miste. Consecvent politicii de întărire a organizațiilor sindicale în lupta
oamenilor muncii împotriva exploatării, P.C.R., deși avea un număr mare
de aderenți printre muncitorii mineri, a dat acestora indicații să rămînă și
să activeze în cadrul sindicatelor amsterdamiste. Linia indicată de P.C.R.
în ceea ce privește organizarea Sindicatelor unitare era ca acestea să fie
formate numai acolo unde sindicatele amsterdamiste respinseseră de la sine
definitiv masele muncitorești. Acolo însă unde sindicatele amsterdamiste
întreunau în rîndurile lor mase de muncitori, comuniștii trebuiau să creeze
fracțiuni comuniste care să întărească opoziția revoluționară, s-o organizeze

⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 305, f. 26.

¹⁰ „Socialismul“ din 19 februarie 1928.

¹¹ Vezi „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.C.R.“, 1962, nr. 3, p. 98.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ *Inspecția muncii din 1928 și 1929*, vol. II, p. 354.

PROFITURILE REALIZATE DE PRINCIPALELE SOCIETĂȚI CARBONIFERE DIN ROMÂNIA ÎN ANII 1924 - 1928*

Denumirea societății	Localitățile unde avea exploatarea	Profiturile realizate				
		1924	1925	1926	1927	1928
„Petroșani“ S.A.	Petroșani, Vulcan, Aninoasa, Petrila (jud. Hunedoara).	116 221 362	137 145 488	158 557 066	157 295 985	127 216 254
„Lupeni“ S.A.	Lupeni și Comanești (jud. Bacau)	—	98 189 994	115 152 836	112 115 781	90 038 262
„Valea Jiului de Sus“ S.A.	Vulcan-Valea Jiului	—	—	12 079 773	12 103 569	12 320 346
„Lonea“ S.A.	Lonea-Valea Jiului	—	—	2 297 792	7 195 161	7 189 343
„Mica“-Brad S.A.	Brad, Băița, Stănița, Albini (jud. Hunedoara)	28 500 000	11 200 000	29 150 000	29 096 599	25460044
„Minele de cărbuni Mehădia“ S.A.	Mehădia (jud. Severin)	141 216	311 075	8 832	121 599	—
„România carboniferă“ S.A.	Caiuț și Prălea (jud. Bacau), Capeni, Baraolt (jud. Trei Scaune)	3 961 646	4 622 311	9 953 027	6 784 829	5 544 153
„Miniera“ S.A.	Ojasca (jud. Buzău)	1 319 287	21 519	21 422	699 856	632 859
„Minele de cărbuni Baia Nouă“ S.A.	Baia Nouă (jud. Severin)	—	—	—	1 121 491	1 234 814
„Creditul carbonifer“ S.A.	Asău, Comănești, Vermești (jud. Bacau)	7 621 682	9 162 644	16 394 904	16 221 798	19 478 101
„Lignitul“ S.A.	Pescareasa, Jidava, Poienari Jugur, Poienari-Barația, Poienari-Valea Borii (jud. Muscel), Iablanța (jud. Severin)	7 111 242	4 616 061	5 797 075	6 122 324	—

* Vezi Anuarul general al societăților anonime www.dacoromanic.ro 1928-1929. Tlp. Viața Economică, București, p. 78-95. și Statistica societăților pe acțiuni din România. 1929, București. 1930, p. 379, 381, 385, 386, 392, 401, 457 și 615.

și s-o conducă la luptă în vederea izgonirii din fruntea sindicatului a conducerii reformiste ¹⁵.

Urmînd indicațiile date de partid, comuniștii au reușit, deși se aflau în adîncă ilegalitate, să mențină legătura cu masele de mineri, să organizeze lupta acestora. Într-o notă informativă din 1925, Comisariatul de poliție Petroșani era nevoit să recunoască faptul că propaganda comunistă se bucura de mare succes în rîndul muncitorilor mineri ¹⁶.

În același timp, spre muncitorii mineri, care prin gradul lor mare de concentrare și de combativitate îngrijorau clasele exploatoare, și-au îndreptat atenția și partidele burghezo-moșierești, în special național-țărăniștii. Prin intermediul propagandei demagogice și crearea unor organizații profesionale reacționare (sindicate național-române), național-țărăniștii au încercat să atragă sub influența lor și să neutralizeze acest important detașament al clasei muncitoare. Aceste încercări ale național-țărăniștilor au fost sortite însă eșecului; în focul luptelor purtate împotriva ofensivei patronale, pentru îmbunătățirea condițiilor de trai, muncitorii mineri au văzut țelurile reacționare ale național-țărăniștilor, s-au convins că adevărații apărători ai intereselor lor erau comuniștii.

Sub conducerea comuniștilor, minerii s-au ridicat cu hotărîre la luptă împotriva ofensivei patronale, desfășurînd o serie de întruniri, demonstrații de stradă, greve etc. pentru îmbunătățirea condițiilor de trai. Astfel, în a doua jumătate a anului 1924 a avut loc un puternic conflict de muncă între muncitorii mineri de la exploatarea aurifere ale societății „Mica“-Brad și conducerea societății. Nemulțumiți de exploatarea brutală la care erau supuși și de salariile insuficiente, muncitorii mineri cereau cu foarte mare insistență încheierea unei convenții colective de muncă și mărirea salariilor. Ca urmare a faptului că muncitorii amenințau cu declararea grevei, conducerea societății s-a văzut obligată să satisfacă la 1 august 1924 revendicările minerilor: a fost încheiată o nouă convenție colectivă, iar salariile muncitorilor au fost majorate cu 20% ¹⁷.

Această hotărîre a fost însă numai o manevră din partea conducerii societății, care, în lunile următoare a pornit un puternic atac împotriva nivelului de trai al muncitorilor: lucrările la mina „Valea Morii“ au fost suprimate aproape complet și 163 de mineri au fost concediați. În ziua de 29 noiembrie 1924, încălcînd în mod abuziv prevederile contractului colectiv încheiat la 1 august 1924, conducerea societății „Mica“-Brad a hotărît concedierea a circa 400 de lucrători mineri, reducerea cu 10% a salariilor tuturor lucrătorilor, precum și suprimarea premiului de 8 lei la zi și a ajutorului familial pe care îl primeau minerii. De asemenea s-a hotărît ridicarea prețului făinei pe care societatea o distribuia muncitorilor de la 4,80 la 7 lei kilogramul ¹⁸.

La aflarea acestei știri, în rîndul minerilor, nemulțumiți de hotărîrile abuzive ale societății, a început o puternică agitație. La 6 decembrie 1924

¹⁵ Vezi *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1923—1928*. București, E.S.P.L.P., 1953, p. 333—347, 587—592.

¹⁶ Arh. st. Petroșani, fond. Comisariatul Poliției Petroșani, dos. 1/1925, nepaginat.

¹⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 793, f. 185—187.

¹⁸ Ibidem, f. 184; vezi și „Socialismul“ din 18 ianuarie 1925.

au declarat grevă muncitorii de la exploatarea „Ruda“ și „12 Apostoli“. Exemplul lor a fost urmat și de muncitorii de la celelalte exploatare, așa că la 10 decembrie greva a devenit generală, în regiunea auriferă Brad societatea „Mica“ sistându-și în întregime lucrările¹⁹.

Muncitorii greviști, conduși de comuniști, au respins toate încercările patronilor de a-i determina să reia lucrul și au forțat conducerea societății să țină cont de revendicările muncitorilor. La 15 decembrie au început tratative între conducerea societății și delegații muncitorilor. Deoarece greva fusese declarată în plină iarnă, conducerea societății nu voia să facă nici o concesie și căuta să tergiverseze tratativele pentru a-i sili pe mineri prin foamete, să reia lucrul. Totodată au intervenit în conflict împotriva muncitorilor și autoritățile de stat, pentru a-i forța pe greviști să înceteze greva. În localitate a sosit la 21 decembrie șeful serviciului de siguranță Deva, care împreună cu căpitanul de jandarmi din Brad au început să facă presiuni asupra fruntașilor muncitorilor, cerându-le să-i determine pe mineri să reia lucrul²⁰. Greviștii au continuat însă să reziste eroic, înfruntând gerul, foametea și presiunile autorităților, astfel că la 31 decembrie extrem de puțini lucrători reluseră lucrul²¹. Hotărârea de luptă și îndârjirea muncitorilor greviști erau atât de mari, încât autoritățile locale, deși aveau aprobarea forurilor superioare, nu îndrăzneau să facă percheziții la locuințele minerilor²².

După 5 săptămâni de grevă, muncitorii mineri din Brad au reușit să respingă atacul patronal. La 13 ianuarie 1925 greviștii au reluat lucrul, impunând societății reprimirea muncitorilor concediați și încheierea unui nou contract colectiv pe șase luni în favoarea muncitorilor²³.

Prin numărul mare al muncitorilor care au luat parte la grevă și prin combativitatea deosebită de care au dat dovadă, greva lucrătorilor de la exploatarea de aur ale societății „Mica“-Brad din decembrie 1924 — ianuarie 1925 a fost una dintre cele mai puternice greve declarate de muncitorii mineri din țara noastră după ilegalizarea partidului comunist. Din adâncă ilegalitate, comuniștii au reușit să-i îndrumeze și să-i conducă pe greviști, fapt recunoscut în rapoartele serviciului de siguranță Deva, precum și ale inspectoratului muncii însărcinat cu conducerea tratativelor²⁴.

Acțiunile de luptă ale muncitorilor mineri în vederea respingerii atacului patronal și a îmbunătățirii condițiilor lor de viață au continuat în tot cursul anului 1925. Astfel la 10 februarie 1925 au declarat grevă minierii de la mina de cărbuni din comuna Sinersig, jud. Caraș-Severin, nemulțumiți de faptul că nu li se mai achitaseră salariile din octombrie 1924. După 12 zile de grevă, muncitorii au silit direcția minei să le achite salariile, așa că la 22 februarie au reluat lucrul²⁵. Totodată, în primăvara anului 1925 au mai avut loc greve la minele de aur din comuna Barbură,

¹⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 793. t. 183.

²⁰ Ibidem, f. 182.

²¹ Ibidem, f. 190.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, f. 197; vezi și „Socialismul“ din 1 februarie 1925.

²⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 793, f. 182. 190.

²⁵ *Conflictele colective de muncă din 1925*, Institutul de Arte Grafice și Edit. „Curierul judiciar“, București, 1926, p. 50—51.

jud. Hunedoara (de la 3 la 16 martie)²⁶, și la minele de cărbuni Cozla, jud. Caraș-Severin (15 mai 1925), din cauza nemulțumirilor provocate de salariile mici în raport cu scumpetea, precum și a nerespectării de către patroni a obligațiilor asumate de a aproviziona pe muncitori cu alimente și cu articole de îmbrăcăminte²⁷.

În toamna anului 1925 a intrat din nou în luptă detașamentul muncitorilor mineri de la exploatările de aur ale societății „Mica”-Brad. La 18 septembrie 1925, muncitorii mineri, în număr de circa 2 000, au încetat lucrul, cerînd sporirea salariilor. Momentul declanșării luptei a fost însă greșit ales, deoarece la acea dată în regiunea Bradului era declarată stare de asediu, care a fost înăsprită după izbucnirea grevei. Orice încercare a greviștilor de a ține vreo adunare a fost reprimată cu brutalitate de organele represive ale statului, mulți mineri fiind arestați și bătuți crunt de poliție²⁸. Cu toate acestea, muncitorii mineri au continuat cu eroism lupta pentru satisfacerea revendicărilor privind mărirea salariilor. Tratatивele dintre delegații minerilor și reprezentanții societății erau sortite însă eșecului, deoarece patronii, bazîndu-se pe sprijinul organelor de stat, refuzau orice concesie muncitorilor.

În ajutorul greviștilor au venit muncitorii din întreaga țară. La București, Petroșani, Vulcan și în alte localități au avut loc adunări în care muncitorii au protestat împotriva exploatării neomenoase a minerilor, cerînd satisfacerea revendicărilor greviștilor²⁹. C.G.S.U. a lansat un apel către toți muncitorii, cerîndu-le să-i ajute materialcește și moralcește pe minerii din Brad. Totodată, C.G.S.U. a propus Centralei Uniunii minerilor (reformistă), la care era afiliat sindicatul minerilor din Brad, formarea unui comitet comun de acțiune pentru ajutorarea greviștilor, atrăgînd atenția că fără ajutorul muncitorilor din întreaga țară greviștii din Brad nu vor reuși să câștige lupta, deoarece societatea beneficia de sprijinul puternic al autorităților de stat.

Conducătorii reformiști de dreapta ai Centralei Uniunii minerilor, potrivnici oricărei forme de colaborare cu comuniștii și cu Sindicatele unitare, nu au răspuns însă propunerii făcute de C.G.S.U. Cu toate acestea, trecînd peste atitudinea obstrucționistă a conducătorilor Uniunii minerilor, muncitorii din Sindicatele unitare, răspunzînd apelului C.G.S.U., au strîns bani pentru ajutorarea minerilor greviști. Astfel, numai muncitorii unitariști din Arad au strîns și au trimis printr-un delegat greviștilor din Brad suma de 10 000 de lei³⁰.

Ajutoarele oferite cu generozitate de către muncitorii unitari au fost respinse însă de către liderii de dreapta ai sindicatelor reformiste, care au făcut presiuni în acest sens asupra conducătorilor locali ai minerilor din Brad. Manevrele liderilor reformiști de dreapta au fost favorizate și de

²⁶ Ibidem.

²⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 793, f. 245.

²⁸ *Pentru unitatea mișcării sindicale*, București, Edit. Consiliului general al Uniunilor și Sindicatelor unitare, 1926, p. 79—83.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, vezi și „Viața muncitoare” din 8 și 29 noiembrie 1925.

greșeli de natură stîngistă făcute de către unii conducători ai sindicatelor unitare ³¹.

În această situație, terorizați de organele represive ale statului și avînd de îndurat mari lipsuri materiale, după aproape două luni de luptă, minerii greviști din Brad au fost siliți să reia lucrul la 2 noiembrie 1925 în vechile condiții ³².

Eroica luptă a lucrătorilor mineri din Brad, deși nu a dus la satisfacerea revendicărilor muncitorilor, a avut o mare importanță, constituind un prilej de învățăminte atît pentru mineri, cît și pentru întreaga clasă muncitoare. Cu această ocazie s-a văzut încă o dată că pentru a respinge cu succes ofensiva patronală este necesară înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare, realizarea unui front unic de acțiune de jos între muncitorii unitari, amsterdamiști și cei neorganizati.

Partidul comunist, apărătorul fidel al intereselor oamenilor muncii din țara noastră, deși se afla în adîncă ilegalitate, și-a intensificat activitatea, folosind forme și metode specifice noilor condiții, reușind astfel să-și păstreze legăturile cu masele largi. În acest sens, în 1925 a luat naștere Blocul Muncitoresc-Țărănesc (B.M.-Ț.), organizație de masă creată și condusă de P.C.R., care a desfășurat o bogată activitate și în rîndurile muncitorilor mineri. Lozincile de luptă ale Blocului Muncitoresc-Țărănesc se bucurau de mare popularitate printre mineri, mai ales în regiunea carboniferă a Văii Jiului. Ca urmare, în alegerile parlamentare din 1926, candidații B.M.-Ț., membri ai P.C.R. și conducători ai Sindicatelor unitare, au obținut în centrele muncitorești din Valea Jiului peste 2 200 de voturi, deși la acea dată în regiune nu existau Sindicate unitare ³³.

Voturile acordate candidaților B.M.-Ț. în alegerile din 1926, precum și noile acțiuni greviste desfășurate în perioada următoare, combativitatea tot mai mare de care dădeau dovadă, demonstrau o creștere a valului de nemulțumiri în rîndurile muncitorilor mineri. Sub conducerea comunistilor, minerii au declarat în 1926 noi acțiuni greviste pentru obținerea unor revendicări economice. Astfel, între 15 și 17 februarie 1926 a avut loc greva lucrătorilor de la mina de cărbuni „Concordia” din comuna Vulcan-Brașov, în urma căreia muncitorii au obținut un spor de salariu de 10% ³⁴.

O puternică stare de nemulțumire și o creștere a procesului de radicalizare se manifesta în 1926 printre minerii din Valea Jiului, unde era cel mai important detașament al muncitorilor mineri din țara noastră. Serviciul de siguranță din Petroșani raporta alarmat că muncitorii mineri, în special cei din Lupeni, erau extrem de agitați din cauza salariilor insuficiente și a hranei proaste, precum și a faptului că societatea dăduse dispoziții ca toți cei care își vor manifesta într-un fel sau altul nemulțumirile să fie imediat evacuați din locuințe ³⁵. „Muncitorii de la minele din Valea Jiului —

³¹ Pentru unitatea mișcării sindicale, p. 79—83.

³² *Conflicte colective de muncă din 1925*, Institutul de Arte Grafice și Edit. „Curierul judiciar”, S. A., București, 1926, p. 50—51.

³³ „Viața muncitoare” din 6 iunie 1926.

³⁴ *Conflicte colective de muncă din 1925*, Institutul de Arte Grafice și Edit. „Curierul judiciar”, S. A., București, 1926, p. 44—45.

³⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77. dos. 7 304, f. 5.

se arată într-un raport al poliției Petroșani — sînt pe picior de a face grevă pe motiv că au plata mică și nu au toți locuințe”³⁶.

Nemulțumirile permanente existente în rîndurile muncitorilor au izbucnit în mod deschis la 1 aprilie 1926, cînd minerii din Lonea au declarat grevă ca urmare a concedierii de către direcția minelor a 500 de muncitori, precum și a suspendării trenurilor muncitorești către satele Cimpa și Jieți. Muncitorii au ales o delegație care a mers la direcție pentru a cere repunerea trenurilor în funcțiune. Delegații erau susținuți de minerii din schimbul de dimineață care nu intraseră în mină, așteptînd rezultatul tratativelor. Sub presiunea muncitorilor, direcția minei a fost nevoită să repună trenul în funcțiune³⁷. În aceeași zi însă, delegații muncitorilor au fost arestați de către serviciul de siguranță. Această măsură a provocat o vie nemulțumire între minerii, care au refuzat din nou să intre la lucru, făcînd o demonstrație de protest în fața sediului direcției minei. Muncitorii nu s-au împrăștiat decît după eliberarea delegaților care fuseseră arestați³⁸.

Conflictul dintre muncitorii mineri și societățile carbonifere din Valea Jiului a continuat și în lunile următoare, luînd amploare în vara și toamna anului 1926. În iulie au avut loc în localitățile miniere din Valea Jiului adunări ale minerilor pentru întocmirea memoriilor de revendicări, pe care le-au înaintat societăților carbonifere. În memoriile lor, minerii cereau mărirea salariilor, sporirea cantităților de alimente distribuite de societăți minerilor, îmbunătățirea calității făinii și a bocancilor și crearea unei comisii formate din minerii care să verifice calitatea acestor produse, sporirea cantităților de cărbuni acordate minerilor, reducerea schimburilor suplimentare etc.³⁹. În unele centre, minerii au declarat grevă în sprijinul memoriilor înaintate. Astfel, în ziua de 2 august 1926, muncitorii de la mina Corin (Vulcan) „au părăsit lucrul pe motiv că sînt plătiți puțin”⁴⁰, iar la 9 și 10 august minerii de la minele din Aninoasa au refuzat să mai presteze ore suplimentare⁴¹.

Ca urmare a presiunilor exercitate de muncitori, societățile carbonifere au fost silit să înceapă la 28 august 1926 tratative cu delegații minerilor, dar au refuzat să satisfacă cererile acestora. Din această cauză, nemulțumirile muncitorilor mineri au continuat să se manifeste și în toamna anului 1926 sub forma încetării lucrului, la începutul lunii septembrie 1926 producția scăzînd aproape cu 50%⁴². Societățile carbonifere au fost

³⁶ Arh. st. Petroșani, fond. Comisariatul Poliției Petroșani, dos. 1/1926, f. 3.

³⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 305, f. 20—25; Arh. st. Petroșani, fond. Comisariatul Poliției Petroșani, dos. 1/1926, f. 11.

³⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 305, f. 20—25.

³⁹ Ibidem, dos. 7 307, f. 55; Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, dos. 1/1922, f. 247.

⁴⁰ Arh. st. Petroșani, fond. Comisariatul Poliției Petroșani, dos. 1/1926, f. 11 și 30. Arh. st. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 14046. Adresa din 28 august 1926 a garnizoanei Petroșani către garnizoana Deva.

⁴¹ Arh. st. Petroșani, fond. Comisariatul Poliției Petroșani, dos. 1/1926, f. 30.

⁴² Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 279, f. 10.

silite să satisfacă revendicarea principală a muncitorilor, acordând o majorare a salariilor cu 19%⁴³.

Mari nemulțumiri existau și în rândurile minerilor din Vulcan-Brașov din cauza tratamentului inuman la care erau supuși, fiind deseori palmuiți și brutalizați de către personalul de conducere. Totodată ei erau indignați pentru faptul că la măcelăria minei li se distribuia adesea carne stricată sau de cea mai proastă calitate, muncitorii fiind obligați totuși s-o cumpere⁴⁴.

O caracteristică a acțiunilor revoluționare desfășurate de muncitorii mineri care începea să se manifeste tot mai puternic este solidaritatea de clasă, întrajutorarea frățească, sprijinul reciproc moral și material, pe de o parte, între minerii din diferite centre din țară, iar pe de altă parte între minerii și diferite alte categorii de muncitori. Astfel, în 1926, răspunzând apelului lansat de C.G.S.U. și sindicatele amsterdamiste pentru ajutorarea metalurgiștilor din Reșița aflați în grevă, minerii din Valea Jiului, cu toată opoziția serviciului de siguranță care trimisese agenți la toate minele, au strâns și au trimis muncitorilor greviști suma de peste 45 000 de lei⁴⁵.

Totodată, se constată în rândul minerilor, începând mai ales din 1926, un puternic curent de organizare în sindicate care dădea rezultate bune în special între minerii din Valea Jiului. Serviciul de siguranță din Petroșani raporta că în această regiune „mișcarea sindicală a luat proporții mari” și că sindicatele „se întăresc atît prin numărul membrilor ce zilnic se înscriu, cît și prin cotizatiile plătite”⁴⁶. Numai la Lonea numărul minerilor înscriși în sindicat a crescut în câteva luni de la 200 la circa 1 000, iar la Lupeni a depășit cifra de 1 000⁴⁷.

În primul trimestru al anului 1927 au avut loc acțiuni ale muncitorilor mineri din întreaga țară în vederea obținerii unor salarii și condiții de trai mai bune. Au fost declanșate conflicte de muncă între minerii și societăți la minele de cărbuni din Valea Jiului, la Mehadia și Baia Nouă (jud. Severin), Căpeni (jud. Trei Scaune), Bratca-Bihor, Vulcan-Brașov, precum și la exploatarea din Anina, Doman, Secul și Ocna de Fier ale societății U.D.R.⁴⁸.

Acțiunile muncitorilor mineri au continuat în tot cursul anului 1927, sporind în intensitate spre sfîrșitul anului, cînd societățile carbonifere au început să-și reducă lucrările, deoarece principalul cumpărător și consumator de cărbune, căile ferate, se aprovizionau cu cărbune străin. Ca urmare, au fost concediați mii de muncitori mineri, a fost redusă săptămîna de lucru pentru minerii neconcediați la 4—5 zile, o dată cu aceasta reducîndu-se și salariile⁴⁹. La 1 octombrie 1927 Societatea carboniferă „Petroșani” a concediat 600 de minerii, iar societatea „Lonea” a concediat 200

⁴³ *Conflicte colective de muncă din 1926*, Institutul de Arte Grafice „In-dreptarea”, București, 1927.

⁴⁴ „Socialismul” din 7 noiembrie 1926.

⁴⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 2 775, f. 10.

⁴⁶ Ibidem, dos. 7 307, f. 4.

⁴⁷ Ibidem, fond. 77, dos. 7 305, f. 26.

⁴⁸ *Conflicte colective de muncă din 1927*, Edit. „Curierul Judiciar”, Bucu-rești, 1928, p. 2—3, 18—19, 22—23.

⁴⁹ „Socialismul” din 23 octombrie 1927.

de mineri, după ce în septembrie mai concediasă încă 100 de muncitori mineri⁵⁰.

Totodată, societățile carbonifere au început o acțiune organizată pentru reducerea salariilor minerilor care nu fuseseră concediați încă. La Petroșani, societatea a redus salariile muncitorilor cu 20% în septembrie 1927. La 4 octombrie a încercat să reducă și salariile muncitorilor mineri din Lonea. Indignați de acest atac, minerii din Lonea au hotărât să declare grevă. La 5 octombrie nu au lucrat decît 4 mineri, iar la 6 octombrie, în cele două schimburi, au lucrat numai cîte 6 mineri din cei peste 900 cîți lucrau la Lonea. În urma acestei greve, societatea a fost silită să renunțe la încercarea de a reduce salariile minerilor⁵¹.

Nemulțumiri foarte mari existau și în rîndul minerilor din Anina, deoarece societatea U.D.R. nu le achita sporul de 11% la salariu acordat prin contractul colectiv din 1 august 1927. Ca urmare, în zilele de 7, 8 și 9 septembrie 1927, minerii de la puțurile II și III din Anina au refuzat să intre în mină, deolarînd grevă. Ei nu au reluat lucrul decît după ce direcția minelor i-a asigurat că vor primi procentele de salariu reținute⁵².

În decembrie 1927 societățile carbonifere din Valea Jiului au denunțat contractul colectiv încheiat cu muncitorii mineri, reducînd în mod arbitrar salariile și cantitățile de cărbune pe care le primeau minerii⁵³. Totodată, societățile și-au anunțat intenția de a plăti orele suplimentare cerute de întreprinderi cu un spor de salariu de numai 25% (înainte plăteau un spor de 50% pentru zilele lucrătoare și 100% pentru sărbători)⁵⁴. În ofensiva începută împotriva muncitorilor, societățile au primit sprijinul total al autorităților de stat care au arestat numeroși mineri pentru a-i determina să accepte condițiile impuse de patroni. Totodată, pentru a-i intimida pe muncitori, direcția minelor i-a amenințat că dacă nu acceptă noile condiții impuse de societăți vor fi închise minele⁵⁵.

Dar nici prigoana dezlănțuită de autorități, nici amenințările direcției minelor nu au reușit să înfrîngă rezistența organizată a minerilor. Din inițiativa și sub îndrumarea comuniștilor, în întreaga Vale a Jiului s-au desfășurat mari adunări muncitorești la care au fost aleși, pe baza fronțului unic de jos, delegați ai muncitorilor care să ducă tratativele cu societățile pentru încheierea noului contract colectiv⁵⁶. În aceste adunări, muncitorii mineri au blamat activitatea elementelor reformiste din cadrul sindicatelor și a liderilor oportuniști social-democrați de dreapta, care au fost boicotați, nefiind aleși printre delegații minerilor⁵⁷. Pentru ducerea tratativelor au fost aleși muncitorii cei mai combativi, care se bucurau de încrederea minerilor, mulți dintre ei „comuniști cunoscuți”, după cum se semnala într-un raport al serviciului special de siguranță⁵⁸.

⁵⁰ „Socialismul” din 9 octombrie 1927.

⁵¹ Ibidem, din 16 și 23 octombrie 1927.

⁵² Arh. C.C. al P.C.R., fond. 72, dos. 6 985, f. 6.

⁵³ *Conflicte colective de muncă din 1928*, Edit. „Curierul judiciar”, București, 1929, p. 87. Vezi și „Viața muncitoare” din 25 decembrie 1927.

⁵⁴ „Socialismul” din 1 ianuarie 1927.

⁵⁵ Ibidem din 15 ianuarie 1928.

⁵⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 315, f. 43.

⁵⁷ Ibidem, f. 44.

⁵⁸ Ibidem.

Înlăturarea liderilor sindicali reformiști și alegerea printre delegați a unor mineri comuniști au alarmat autoritățile statului burghezo-moșieresc. Poliția și siguranța au intervenit cu brutalitate, excluzând dintre delegați, în pofida voinței muncitorilor, pe „conducătorii care au fost aleși fără a corespunde spiritelor legii”⁵⁹.

Cu toate acestea, atacul patronal a fost respins cu succes. Tribunalul Deva, căruia îi fusese înaintat spre soluționare conflictul de muncă declarat, a trebuit să țină seama de gradul înalt de combativitate de care dădeau dovadă muncitorii mineri din Valea Jiului, care amenințau cu declararea unei noi greve, păstrând, în hotărârea de arbitraj, vechile clauze ale contractului colectiv și acordând minerilor un spor de salariu de 2%⁶⁰.

Concomitent cu acțiunile minerilor din Valea Jiului, în ianuarie și februarie 1928 se desfășurau vii agitații printre minerii de la minele din Vulcan-Brașov și Căpeni-Trei Scaune, unde fuseseră concediați în plină iarnă un număr de circa 400 de mineri⁶¹. De asemenea, în ianuarie 1928 au început concedierile la minele de cărbuni din comuna Ticu-Cluj. Ca urmare, la 28 ianuarie, peste 200 de muncitori mineri de la mizele din comuna Ticu au intrat în grevă, cerând reprimirea celor concediați⁶².

În ziua de 5 martie 1928 au declarat grevă minerii de la mina de cărbuni Sălătruc din Valea Jiului, deoarece direcția minelor a refuzat să le acorde majorarea cu 15%, a salariului. Greviștii au blocat calea ferată comercială spre gara Livezeni, oprindu-i astfel să meargă la lucru și pe muncitorii care nu aflaseră încă de declararea grevei. În urma presiunilor puternice executate de patroni și a intervenției companiei de jandarmi, după 24 de ore de grevă minerii au reluat lucrul⁶³.

De asemenea au avut loc în ianuarie-martie 1928 conflicte colective de muncă, fără a se transforma în greve, la minele de cărbuni „Plopu” din Comănești și Lapoșul de Jos din Dărmănești (jud. Bacău), mina de lignit din Căpeni (jud. Trei Scaune), minele din Baia Nouă (jud. Severin) etc., în urma cărora muncitorii mineri au obligat societățile carbonifere să încheie noi contracte colective de muncă și să le satisfacă o serie de revendicări: mărirea salariilor, acordarea unor concedii plătite de 4—6 zile pe an, acordarea unui spor de salariu la plata orelor suplimentare etc.⁶⁴.

Ofensiva societăților carbonifere împotriva nivelului de trai al muncitorilor mineri a continuat în tot cursul anului 1928. Tot mai mulți muncitori care se opuneau acțiunilor întreprinse de societăți și îndemnau pe mineri la luptă erau arestați și terorizați de organele de represiune. Ca urmare, nemulțumirile minerilor au luat o deosebită amploare, manifestându-se tot mai deschis mai ales în primăvara anului 1928.

Folosind situația grea în care se zbăteau muncitorii mineri și nemulțumirea lor mereu crescândă față de politica de exploatare sistematică a maselor muncitoare promovată de guvernul liberal, Partidul Național-Țără-

⁵⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 315, f. 44.

⁶⁰ *Conflicte colective de muncă din 1928*, p. 87.

⁶¹ „Socialismul” din 19 februarie 1928.

⁶² Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 796, f. 136.

⁶³ Ibidem, fond. 77, dos. 7 320, f. 1—2; fond. 5, dos. 785, f. 14.

⁶⁴ *Conflicte colective de muncă din 1928*, p. 29—31.

nesc și-a intensificat propaganda în rîndurile minerilor, reușind, prin promisiuni demagogice și printr-un fals democratism, să înșele pentru un timp pe unii mineri, în special în Valea Jiului, și să-i atragă sub influența sa. Din ansamblul măsurilor luate de național-țărăniști în scopul de a folosi presiunea exercitată de masele profund nemulțumite de guvernarea liberală pentru aducerea la putere a unui guvern național-țărănist, face parte și organizarea adunării de la Alba-Iulia.

Înșelați de campania demagogică a național-țărăniștilor, în ziua de 2 mai 1928 muncitorii mineri din Lupeni au cerut direcției un concediu de 6 zile pentru circa 500 de mineri care urmau să meargă la întrunirea de la Alba-Iulia. Întrucît direcția minelor a refuzat să acorde concediul cerut, muncitorii au declarat grevă și au hotărît să plece în masă la Alba-Iulia. Exemplul minerilor din Lupeni a fost urmat și de muncitorii din celelalte localități miniere ale Văii Jiului⁶⁵. Plecarea în masă la întrunirea de la Alba-Iulia demonstra creșterea valului de nemulțumiri în rîndurile minerilor, protestul tot mai hotărît al acestora împotriva condițiilor inumane de trai în care erau ținuți de regimul burghezo-moșieresc.

Înspăimîntați de hotărîrea de luptă a muncitorilor și țăranilor adunați la Alba-Iulia, șefii național-țărăniști s-au grăbit să-i demobilizeze și să-i trimită acasă, despărțindu-i în grupuri mici și dezorganizate care au fost ușor împrăștiate de jandarmi.

La întoarcerea de la Alba-Iulia, minerii au ținut întruniri și manifestații în stațiile de cale ferată⁶⁶, dovedindu-se animați de un deosebit spirit de luptă. „Muncitorii din Valea Jiului au arătat o mai mare hotărîre și rezistență”⁶⁷, scria „Lupta de clasă”, vorbind despre lupta maselor populare în timpul adunării de la Alba-Iulia.

La Alba-Iulia minerii s-au convins că Partidul Național-Țărănesc nu intenționa nicidecum să lupte pentru satisfacerea revendicărilor lor privind îmbunătățirea condițiilor de trai și că fuseseră convocați numai din interese pur politichianiste. De asemenea, ei au văzut că sînt înșelați de liderii de dreapta ai sindicatelor reformiste și ai Partidului Social-Democrat, care, prin cuvîntul lui I. Flueraș, asigurau pe național-țărăniști de sprijinul Partidului Social-Democrat⁶⁸, s-au convins încă o dată că singurii apărători ai intereselor lor sînt comuniștii. În perioada următoare a sporit în mod considerabil influența comuniștilor printre muncitorii minerii, mai ales în Valea Jiului.

Conflictul dintre muncitorii mineri și societățile carbonifere din Valea Jiului, aflat de mai multe luni în stare latentă, a izbucnit cu o deosebită violență, minerii refuzînd în masă să reia lucrul. La 8 mai a avut loc o adunare generală a minerilor din Lupeni unde a fost ales un comitet de conducere pe baza frontului unic. La aceeași adunare minerii au întocmit un memoriu privind majorarea salariilor, pe care l-au înaintat

⁶⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 770, f. 110; fond. 77, dos. 7292, f. 18; Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, Direcția minelor, dos. 2/1928, f. 335—342.

⁶⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7292, f. 18; vezi Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, Direcția minelor, grupul Vulcan, dos. 1/1928, f. 44.

⁶⁷ „Lupta de clasă”, nr. 8—9, septembrie-decembrie 1928, p. 72.

⁶⁸ Ibidem.

direcției minelor⁶⁹. În așteptarea rezultatelor tratativelor, ei au reluat parțial lucrul, continuând însă să țină zilnic întruniri și să facă manifestații⁷⁰.

Rapoartele primăriei din Lupeni privind evenimentele zilnice menționează la 12 mai că minerii erau hotărâți ca, în cazul că nu vor primi răspuns satisfăcător la memoriul înaintat, să declare grevă din nou⁷¹. În urma refuzului societăților de a le satisface revendicările, la 14 mai 1928 minerii din Lupeni au încetat lucrul⁷². Au avut loc puternice demonstrații ale greviștilor care cereau îmbunătățirea condițiilor de trai. De asemenea, ei au încercat să ocupe uzina electrică și s-o oprească, dar nu au reușit, deoarece împotriva lor au fost trase rafale de mitralieră de către soldații care păzeau uzina⁷³.

Amplourea pe care o luaseră luptele minerilor din Valea Jiului a speriat autoritățile de stat, care au luat măsuri represive pentru înăbușirea grevei, făcând arestări masive în rîndul minerilor. De asemenea, fruntașii național-țărăniști din localitate s-au dus în mijlocul minerilor pentru a-i convinge să fie „disciplinați”, să meargă la lucru și să aibă răbdare pînă... vor veni țărăniștii la putere. Minerii au declarat însă că nu încetează greva pînă nu li se satisfac doleanțele din memoriu⁷⁴, iar pe conducătorii național-țărăniști care căutau să-i determine să reia lucrul i-au alungat⁷⁵. Pentru înfrîngerea luptelor minerilor au fost mobilizați și conducătorii oportuniști din sindicatele reformiste. În Valea Jiului a sosit Mirescu, care a dizolvat comitetul ales de muncitori, spărgînd astfel unitatea de acțiune a minerilor⁷⁶. Cu toate acestea, agitația muncitorilor nu a putut fi potolită decît cu mare greutate, după intervenția comandantului trupelor din regiune și cu condiția ca direcția minelor să satisfacă memoriul muncitorilor.

La 16 mai muncitorii mineri au reluat lucrul, însă liniștea era numai aparentă, muncitorii continuînd să rămînă extrem de nemulțumiți și de agitați⁷⁷. Către sfîrșitul lunii mai, ciocnirile dintre muncitori și societățile carbonifere sprijinite de autorități au reizbucnit. La 29 mai au intrat în grevă minerii din Petroșani și, în semn de solidaritate cu ei, în după-amiaza aceleiași zile au declarat grevă și cei din Lupeni, Petrila și Lonea⁷⁸. A doua zi, la 30 mai, au aderat la grevă și muncitorii mineri din Vulcan. Au avut loc în centrele miniere din Valea Jiului puternice

⁶⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 279, f. 13. Vezi și Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, Direcția minelor, dos. 1/1928, f. 281—282. Memoriul înaintat de minerii direcției minelor.

⁷⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 770, f. 110.

⁷¹ Ibidem, fond. 77, dos. 7 321, f. 5.

⁷² Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, Direcția minelor, dos. 2/1928, fila 310.

⁷³ Ibidem, f. 310—313.

⁷⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 770, f. 111.

⁷⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 770, f. 111; Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, Direcția generala, dos. 1/1928, f. 208, fond. Societatea Lupeni, Direcția minelor, dos. 2/1928, f. 85.

⁷⁶ „Viața muncitoare” din 3 iunie 1928.

⁷⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 279, f. 17; fond. 5, dos. 770, f. 111.

⁷⁸ Ibidem, fond. 5, dos. 770, f. 133; fond. 77, dos. 7 279, f. 34.

demonstrații de stradă ale muncitorilor mineri, împotriva cărora jandarmii au tras focuri de armă⁷⁹.

În ziua de 31 mai se mai mențineau încă în grevă minerii din Lonea, Vulcan și marea majoritate a celor care lucrau la mina „Victoria” din Lupeni⁸⁰. La Lonea, minerii s-au menținut în grevă pînă la 5 iunie 1928⁸¹. Minerii greviști condiționau reluarea lucrului de satisfacerea următoarelor revendicări: eliberarea tuturor minerilor arestați din Valea Jiului; retragerea jandarmilor; libertatea întrunirilor; ridicarea salariilor cu 25%⁸².

Pentru a înfrînge mișcarea grevistă a muncitorilor mineri, autoritățile au recurs la noi măsuri teroriste. Toți cei care erau bănuți că ar conduce sau ar îndemna pe muncitori la luptă au fost arestați și evacuați din Valea Jiului. Cu ajutorul forței baionetelor puse de autorități în slujba societăților carbonifere, peste 500 de muncitori dintre cei mai combativi au fost concediați și siliți să părăsească Valea Jiului⁸³.

Luptele muncitorilor mineri din Valea Jiului din mai-iunie 1928 au avut o mare însemnătate, constituind un bun prilej de învățăminte pentru acțiunile ulterioare ale minerilor. În timpul desfășurării acestor lupte, minerii au dat dovadă de o deosebită combativitate. Aceasta favoriza dezlănțuirea unei greve generale în Valea Jiului, grevă care ar fi obligat societățile carbonifere să satisfacă revendicările minerilor. De altfel, chiar direcția minelor era nevoită să recunoască faptul că minerii din Valea Jiului au avut posibilitatea în acele zile să declare grevă generală⁸⁴.

Conducătorii social-democrați de dreapta s-au opus însă declanșării grevei generale, iar comuniștii nu au reușit să se orienteze cu suficientă clarviziune de data aceasta și să organizeze o acțiune de asemenea amploare. În Comitetul Central al partidului comunist pătrunseseră elemente oportuniste și sectare, care nu țineau legătura strîns cu organizațiile locale ale partidului pentru a le da îndrumările necesare.

Ca urmare a terorii aplicate de clasele exploataatoare, luptele muncitorilor mineri s-au potolit pentru un timp în Valea Jiului, dar au continuat cu aceeași intensitate în alte regiuni ale țării. La 18 iunie 1928 au declarat grevă muncitorii mineri de la minele Cozla, cerînd încheierea unui nou contract colectiv, majorarea salariilor și respectarea zilei de lucru de 8 ore. Ei au reluat lucrul la 22 iunie, după ce au forțat direcția să le satisfacă revendicările. Astfel lucrătorilor care lucrau în mină li s-a acordat un spor de salariu de 50%, iar pentru cei care lucrau la suprafață s-a menținut același salariu, dar s-a redus timpul de lucru la 8 ore⁸⁵. În ziua de 11 iulie 1928 au intrat în grevă minerii de la societatea „Subsolul” din comuna Dărmănești-Bacău, nemulțumiți pentru că nu li se achitaseră sala-

⁷⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7322, f. 3; fond. 5, dos. 770, f. 133; fond. 77, dos. 7321 f. 6.

⁸⁰ Ibidem, fond. 5, dos. 770, f. 133.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem, fond. 5, dos. 770, f. 133.

⁸³ Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, Direcția generală, dos. 1/1928, f. 127—129.

⁸⁴ Ibidem, f. 239.

⁸⁵ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 785, f. 17, 22.

lariile pe luna mai⁸⁶, iar la 13 august 1928 au declarat grevă minerii de la puțurile 2 și 3 din Anina în semn de solidaritate cu cinci muncitori concediați de direcția minei⁸⁷. În același timp se manifestau foarte mari nemulțumiri în rîndul celor peste 2 400 de mineri care lucrau la exploatarea aurifere din Baia Mare, Baia Sprie, Copnic și Băiutuți, din cauza reducerii salariilor și sporurilor de scumpete, precum și a intensificării ritmului muncii⁸⁸.

În toamna și iarna anului 1928, societățile carbonifere au început o nouă ofensivă împotriva nivelului de trai al muncitorilor minerii. Sub pretextul că producția este prea mare, în întreaga țară aveau loc concedieri, în timp ce muncitorii care mai lucrau erau obligați să efectueze zilnic ore suplimentare și să intensifice ritmul de lucru, iar salariile erau reduse sau nu erau plătite luni de-a rîndul. Muncitorii concediați erau evacuați forțat din locuințele pe care le ocupau. Astfel, la începutul lunii octombrie 1928, societatea „Petroșani” a închis mina „Vest”, concediind 119 mineri⁸⁹. În total, numai în Valea Jiului, pînă la 15 octombrie 1928, au fost închise 4 mine, circa 1 750 de muncitori fiind concediați și alungați din locuințe⁹⁰. Din datele furnizate chiar de către Inspectoratul muncii reiese că la sfîrșitul anului 1928 existau în Valea Jiului peste 2 000 de șomeri⁹¹. „Aproape toate minele, din cauza lipsei de cereri, concediază zilnic muncitorii, lăsîndu-i muritori de foame — se relatează într-un raport al Serviciului special de siguranță. Pe lîngă concedierile zilnice, minele au redus zilele de lucru, așa că și cei rămași în lucru îndură mizeria”⁹². De asemenea aveau loc concedieri la exploatarea din celelalte centre miniere din țară. Numai în comuna Vulcan-Brașov existau circa 500 de mineri șomeri ca urmare a concedierii muncitorilor de la mina „Concordia”⁹³.

Amenințați să rămîină fără lucru la începutul iernii, muncitorii minerii au început să se agite din nou. Au avut loc întruniri la care ei au protestat cu hotărîre contra concedierilor și au cerut reprimirea muncitorilor concediați și ajutorarea de către stat a șomerilor⁹⁴ etc. În aceste întruniri, muncitorii mai înaintați au făcut o vie propagandă printre minerii neorganizati în sindicate, arătîndu-le necesitatea organizării în vederea sporirii eficacității luptei lor pentru o viață mai bună⁹⁵.

Profund nemulțumiți de politica de exploatare a maselor populare promovată de burghezia și moșierimea română, muncitorii minerii au declanșat, la sfîrșitul anului 1928 și începutul anului 1929, un nou val de lupte, cerînd încheierea unor contracte colective care să le apere interesele. În aproape toate centrele miniere din țară s-au declarat conflicte colective

⁸⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 785, f. 23, 24, 25.

⁸⁷ Ibidem, fond. 77, dos. 7 283, f. 13.

⁸⁸ Ibidem, fond. 5, dos. 797, f. 43.

⁸⁹ Ibidem, dos. 770, f. 199.

⁹⁰ Ibidem, fond. 77, dos. 7 292, f. 62; vezi și „Înainte” din 1 octombrie 1928.

⁹¹ *Inspeția muncii din 1928 și 1929*, vol. II, p. 45.

⁹² Arh. st. Deva, fond. Prefectura județului Hunedoara, dos. 4 781/1929, f. 305.

⁹³ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 896, f. 54.

⁹⁴ Ibidem, dos. 770, f. 206.

⁹⁵ Ibidem, fond. 77, dos. 7 279, f. 26.

de muncă, dintre care multe s-au transformat în greve. Astfel au avut loc conflicte de muncă la minele de cărbuni din comuna Vulcan (jud. Braşov), Baia Nouă, (jud. Severin), comuna Ticu (jud. Cluj), Comăneşti (jud. Bacău), minele de cuarţ şi feldspat din comuna Teregova (Jud. Severin), toate minele de cărbuni din Valea Jiului, precum şi la minele de cărbuni din Banat, care aparţineau societăţii U.D.R. etc., muncitorii mineri cerînd încheierea unor noi convenţii colective, menţinerea vechilor salarii sau sporirea lor, reprimirea lucrătorilor concediaţi, respectarea zilei de muncă de 8 ore, plata la timp a salariilor etc.⁹⁶.

Totodată, muncitorii mineri au desfăşurat o serie de acţiuni greviste la care au luat parte numeroşi muncitori. Astfel, la 20 noiembrie 1928 au declarat grevă muncitorii de la minele de cărbuni din comuna Dărmăneşti (jud. Bacău), nemulţumiţi pentru că societatea nu le achitase salariul pe luna septembrie. Îndrjirea greviştilor era atât de mare, încît pentru liniştirea lor a fost necesară intervenţia personală a prefectului judeţului Bacău, care, alarmat de posibilitatea extinderii grevei şi la alte exploatări, a cerut societăţii să urgenteze soluţionarea conflictului. Primind salariile restante, greviştii au reluat lucrul la 30 noiembrie 1928, după 10 zile de grevă⁹⁷. În decembrie 1928 s-a declarat o nouă grevă la minele de cărbuni din Cozla (jud. Caraş), ca urmare a măsurilor luate de direcţia minelor de a reduce salariile minerilor şi de a spori timpul de lucru la 12 ore pentru meseriaşii şi muncitorii care lucrau la suprafaţă. După trei zile de grevă, muncitorii mineri din Cozla au silit societatea să renunţe la măsurile preconizate şi să revină la vechile condiţii de lucru⁹⁸.

O puternică grevă a izbucnit la începutul anului 1929 la minele din Banat ale societăţii U.D.R. În dimineaţa zilei de 7 ianuarie au intrat în grevă peste 1 300 de mineri de la minele „Ferdinand“, „Terezia“, „Moara de nisip“ şi „Cariera de piatră“ din Anina, care erau nemulţumiţi din cauza salariilor mici şi a tratamentului inuman la care erau supuşi din partea personalului de conducere⁹⁹. În după-amiaza aceleiaşi zile au aderat la grevă şi muncitorii mineri de la mina „Gustav“ din Anina, în număr de circa 700¹⁰⁰, numărul greviştilor ridicîndu-se astfel la peste 2 000 de mineri. Alarmate din cauza declarării grevei de la Anina, care ameninţa să se extindă la toate exploatările societăţii U.D.R., şi în special la Reşiţa, autorităţile au luat măsuri severe împotriva minerilor pentru încetarea grevei. În Anina au fost aduse pentru intimidarea greviştilor două companii ale Regimentului 96 infanterie. De asemenea, la Anina a sosit deputatul social-democrat Gherman pentru a-i convinge pe grevişti să reia lucrul. Terorizaţi de către autorităţi şi înşelaţi de liderii sindicali social-democraţi de dreapta, minerii grevişti din Anina au reluat lucrul în seara zilei de 9 ianuarie, însă numai după ce conducerea societăţii U.D.R. s-a

⁹⁶ *Conflicte colective de muncă din 1928*, p. 4—5.

⁹⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 796. f. 117. Vezi şi *Conflictele colective de muncă din 1928*, p. 4.

⁹⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 785, f. 36.

⁹⁹ *Ibidem*, fond. 72, dos. 6 985, f. 7.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 10.

angajat că va îmbunătăți situația minerilor și a început tratativele în acest sens cu delegații muncitorilor ¹⁰¹.

A doua zi, la 10 ianuarie, s-a declarat o nouă grevă la minele societății U.D.R., de data aceasta cei care au intrat în luptă fiind muncitorii mineri de la minele din Doman. Ca și minerii din Anina, greviștii din Doman cereau îmbunătățirea condițiilor de trai și, în special, mărirea salariilor. După ce au obligat conducerea societății să înceapă tratative în acest sens cu delegații muncitorilor, în după-amiaza aceleiași zile greviștii din Doman au reluat lucrul ¹⁰².

Un alt conflict a avut loc în februarie 1929 între muncitorii mineri din comuna Căpeni și societatea exploatoare. La începutul anului 1929, conducerea minei a concediat circa 80 de mineri, iar cei rămași erau siliți să efectueze ore suplimentare și să intensifice la maximum munca pentru a da o producție sporită. Mai mult încă, muncitorii erau brutalizați de către personalul de conducere, iar direcția minei le reținuse luni de-a rîndul plata sporurilor de salariu pentru orele suplimentare.

Sub conducerea comuniștilor, minerii din Căpeni au început lupta pentru reprimirea muncitorilor concediați și îmbunătățirea condițiilor de muncă. După ce s-au organizat într-un sindicat unitar, ei au declarat grevă la 23 februarie 1929, cerînd plata procentelor reținute asupra orelor suplimentare și reprimirea muncitorilor concediați. Pentru a înfrînge pe mineri, direcția minei a luat măsuri severe. Astfel, pentru intimidarea muncitorilor în comună a fost adus un detașament de militari, iar de la Zlatna au fost aduși mineri pentru a fi folosiți ca spărgători de grevă ¹⁰³. Muncitorii greviști nu s-au lăsat intimidați însă de măsurile adoptate de direcția minelor în colaborare cu autoritățile de stat. Ei au organizat în jurul minei pichete de pază care au lămurit pe minerii din Zlatna să se întoarcă acasă. În fața solidarității de clasă de care dădeau dovadă minerii, direcția minei a fost silită să cedeze și să le satisfacă revendicările ¹⁰⁴.

Totodată a intrat din nou în luptă, în primele luni ale anului 1929, puternicul detașament al muncitorilor mineri din Valea Jiului, unde au fost declarate greve parțiale sau pe grupuri de mine ¹⁰⁵. Astfel, la 9 februarie au declarat grevă muncitorii mineri din Lonea, cerînd sporirea salariilor și îndepărtarea șefului de mină, care îi brutaliza pe muncitori. Au rămas în mină numai 20 de muncitori pentru întreținerea minei. După 2 zile de grevă, la 11 februarie, minerii din Lonea au reluat lucrul ¹⁰⁶. De asemenea au avut loc în Valea Jiului puternice manifestații ale șomerilor sub directa conducere a comuniștilor ¹⁰⁷. În ziua de 30 ianuarie 1929 peste 250 de muncitori șomeri au manifestat pe străzile orașului Petroșani, scandînd lozinci de luptă și purtînd pancarde pe care era

¹⁰¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 72, dos. 6 985, f. 9.

¹⁰² Ibidem, f. 14; dos. 6 993, f. 3, 9.

¹⁰³ Ibidem, fond 5, dos. 785, f. 98.

¹⁰⁴ Ibidem, fond. 5, dos. 796, f. 260.

¹⁰⁵ Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Lupeni, Direcția minelor, dos. 2/1928, f. 87.

¹⁰⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 282, f. 16, 17.

¹⁰⁷ Ibidem, fond. 5, dos. 770, f. 233.

scris: „Pâine și lucru“, „Ajutor de stat pentru muncitorii fără lucru“. Îndârjirea manifestanților era atât de mare, încît pentru împrăștierea lor autoritățile au trebuit să recurgă la ajutorul unui pluton de jandarmi și al unei patrule de polițiști¹⁰⁸. Situația materială a muncitorilor șomeri era atât de grea încît, după cum reiese dintr-un raport al Serviciului de siguranță din Petroșani, ei intenționau, în cazul cînd nu li se va da de lucru, să se înarmeze cu securi și să ocupe minele pentru a opri exploatarea cărbunelui în toată Valea Jiului¹⁰⁹.

Amploarea pe care a luat-o luptele greviste desfășurate de muncitorii mineri la începutul anului 1929, manifestațiile tot mai puternice ale muncitorilor și șomerilor, combativitatea deosebită și solidaritatea de care au dat dovadă demonstrează că avea loc o radicalizare a masei de mineri, creștea influența partidului printre muncitorii mineri.

Procesul adînc de radicalizare care avea loc în rîndul minerilor își găsește expresia și în faptul că organele de presă ale partidului comunist și ale organizațiilor sale de masă aveau o tot mai largă răspîndire printre muncitorii mineri¹¹⁰; organizațiile de masă ale partidului comunist cîștigau o influență din ce în ce mai puternică printre mineri. Astfel, la adunările convocate de Blocul Muncitoresc-Țărănesc în centrele miniere ale Văii Jiului în ziua de 3 martie 1929 au luat parte peste 1 000 de mineri la Petroșani¹¹¹ și cite 700 la Vulcan¹¹² și la Aninoasa¹¹³. Tot ca o expresie a radicalizării masei minerilor și a creșterii influenței comunistilor este faptul că în primele luni ale anului 1929 muncitorii mineri au început să se înscrie în număr tot mai mare în Sindicatele unitare. Astfel, la începutul lunii martie 1929, numai la Vulcan și Lupeni Sindicatele unitare numărau peste 2 000 membri¹¹⁴.

Un succes deosebit al activității desfășurate de comuniști în rîndul muncitorilor mineri a fost obținut cu prilejul alegerilor comunale de la 4 aprilie 1929 din Vulcan, cînd dista de candidați a B.M.-Ț., care cuprindea „numele muncitorilor comuniști în fruntea lor cu un maestru minier care în trecut fusese pedepsit din cauza atitudinii sale revoluționare“¹¹⁵, a obținut majoritatea absolută.

Cu toată teroarea dezlănțuită de autorități în timpul campaniei electorale, care au arestat pe conducătorii muncitorilor și au interzis în regiune ziarele muncitorești „Înainte“ și „Viața muncitoare“¹¹⁶, cu toate greutățile întîmpinate datorită trădării liderilor social-democrați de dreapta, care au mers în cartel electoral cu național-țărăniștii, Blocul Muncitoresc-Țărănesc a obținut o victorie semnificativă. Lista B.M.-Ț. a

¹⁰⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 785, f. 98; vezi și Arh. st. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 4 781/1929, f. 39.

¹⁰⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 770, f. 214.

¹¹⁰ Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Petroșani, Direcția minelor, dos. 3/1929, f. 63.

¹¹¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 770, f. 241—242; fond. 77, dos. 7 271, f. 41.

¹¹² Ibidem, fond. 5, dos. 770, f. 241—242.

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ „Viața muncitoare“ din 27 martie 1929.

¹¹⁵ Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Petroșani, Direcția minelor, dos. 3/1929, f. 57.

¹¹⁶ „Munca zilnică“ din 8 și 11 aprilie 1929.

întrunit în aceste alegeri 936 de voturi, în timp ce lista Blocului democrat (formată din național-țărăniști în alianță cu social-democrați) a întrunit 638 de voturi, iar liberalii au obținut 240 de voturi¹¹⁷.

Victoria obținută în alegerile din Vulcan de B.M.-Ț. demonstrează că masele de mineri se orientau cu tot mai mare claritate spre adevăratul apărător al intereselor muncitorimii, partidul comunist, dându-și adeziunea organizațiilor sale legale.

Imediat după alegeri, în Vulcan au avut loc puternice demonstrații de stradă ale minerilor pentru eliberarea conducătorilor arestați în timpul campaniei electorale, acordarea de ajutoare și reprimirea la lucru a șomerilor etc. La 6 aprilie, peste 150 de persoane, marea lor majoritate femei și copii, au demonstrat în fața primăriei din Vulcan, cerînd de lucru pentru șomeri, dar au fost împrăștiati de poliție¹¹⁸. După două zile, la 8 aprilie, 400 de mineri au manifestat în fața primăriei, cerînd eliberarea muncitorilor arestați în ajunul alegerilor comunale. Poliția a atacat cu brutalitate pe manifestanți, răbind peste 40 de muncitori, fapt care a provocat o mare indignare în rîndul minerilor; peste 1 500 de mineri s-au adunat la sediul Sindicatelor unitare, protestînd împotriva actelor arbitrare ale poliției și cerînd eliberarea celor arestați¹¹⁹. Minerii au arătat că, dacă cei arestați nu vor fi eliberați, atunci vor pleca în masă la Petroșani pentru a cere eliberarea lor¹²⁰.

În pofida măsurilor represive luate de organele de stat burghezo-moșierești împotriva muncitorilor mineri, mișcarea grevistă a acestora nu a putut fi înăbușită, continuînd cu aceeași intensitate. Serviciul de siguranță din Petroșani era nevoit să recunoască într-un buletin informativ că, deși a luat măsuri extreme arestînd pe toți „capii mișcării“, organele de stat nu au reușit să înfrîngă lupta minerilor, deoarece mereu alți muncitori dintre cei mai înaintați și mai combativi, luau locul celor arestați, organizînd și conducînd pe mineri în luptă¹²¹.

Ca urmare a noilor concedieri făcute de societățile carbonifere au intrat în luptă detașamentele minerilor din diferite regiuni ale țării. Au avut loc puternice greve ale muncitorilor mineri de la Tunelul Teliu¹²², de la minele din Mehadia¹²³, Lonea¹²⁴, minele din Cozla¹²⁵, Anina¹²⁶, culminînd cu marea grevă a muncitorilor mineri de la Lupeni din august 1929, care a fost reprimată în sînge de guvernul național-țărănist.

¹¹⁷ Arh. st. Petroșani, fond. Societatea Petroșani, Direcția minelor, dos. 3/1929, f. 48—51.

¹¹⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 271, f. 44. Vezi și Arh. st. Deva, fond. Prefectura jud. Hunedoara, dos. 4 781/1929, f. 6.

¹¹⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 271, f. 49, 54—55. Vezi și „Munca zilnică“ din 11 aprilie 1929.

¹²⁰ Arh. st. Deva, fond. Prefectura județului Hunedoara, dos. 7 841/1929 I, f. 748—756.

¹²¹ Ibidem, dos. 4 781/1929, f. 306.

¹²² Arh. C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. 796, f. 243.

¹²³ Ibidem, dos. 800, f. 9, 241.

¹²⁴ Ibidem, fond. 77, dos. 7 282, f. 19, 20.

¹²⁵ Ibidem, fond. 5, dos. 800, f. 141, 148.

¹²⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 77, dos. 7 283, f. 13.

Acțiunile greviste desfășurate de muncitorii mineri din țara noastră în perioada anilor 1924—1929 au constituit parte integrantă a luptelor purtate de proletariatul român împotriva exploatării capitaliste. Mișcarea grevistă a minerilor a îmbogățit experiența de luptă a clasei muncitoare în general și, în mod special a puternicului detașament al muncitorilor mineri. În timpul grevelor minerii au dat dovadă de combativitate și solidaritate de clasă, trecînd la înfăptuirea pe localități a unității de acțiune a muncitorilor, indiferent de naționalitate sau de convingere politică, și peste capul liderilor oportuniști ai sindicatelor reformiste. În primăvara anului 1928 minerii din Lupeni au încercat să ocupe uzina electrică pentru a opri astfel lucrul în toate exploatările miniere din localitate. Acțiunea minerilor din Lupeni demonstra că muncitorii mineri treceau la folosirea unor forme noi, superioare de luptă. Această nouă metodă de luptă a fost aplicată de către minerii din Lupeni în timpul grevei din august 1929.

Acțiunile greviste desfășurate de muncitorii mineri, unul dintre principalele detașamente ale clasei muncitoare din țara noastră, constituiau o manifestare vie a împotrivirii mureu crescînde a oamenilor muncii față de politica reacționară a claselor exploatoare, demonstrau gradul înalt de combativitate de care dădeau dovadă minerii.

Muncitorii mineri și întreaga clasă muncitoare s-au convins în timpul luptelor că numai luptînd în mod organizat, în front unic, deci numai prin realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, vor reuși să respingă ofensiva patronală și să obțină revendicări privind îmbunătățirea nivelului de trai.

În focul luptelor, minerii s-au convins că fruntașii național-țărăniști, prin politica demagogică pe care au promovat-o atîta timp cît au fost în opoziție, nu urmăreau nimic altceva decît să folosească detașamentul numeros al minerilor în scopuri pur politicianiste.

Totodată, muncitorii mineri s-au convins că singurul partid care apăra cu fidelitate interesele oamenilor muncii era partidul comunist. Luptele greviste duse de minerii în această perioadă demonstrau că partidul comunist se bucura de influență în rîndul maselor de muncitori mineri, că acestea urmau cuvîntul partidului.

ȚĂRĂNIMEA MUNTEANĂ ȘI EVENIMENTELE DIN 22—24 IANUARIE 1859

DE

DAN BERINDEI

În apriga luptă pentru Unire, țărănimea s-a găsit de la început în primele rînduri. Țăranii nădăjduiau că Unirea va pune capăt îndelungatelor lor suferințe, va duce la înlăturarea relațiilor agrare feudale și la înzestrarea lor cu pămînt. Luptînd pentru Unire, țărănimea din Moldova și din Țara Românească a luptat totodată pentru drepturi, pentru îmbunătățirea traiului ei, pentru înlăturarea apăsării și exploatării boierești¹.

Mișcarea unionistă a avut un adînc răsunset în lumea satelor. Din mijlocul țărănimii s-au ridicat conducători încercați și devotați clasei lor, luptători hotărîți pentru progres. Ion Roată și Pandelachi Croitoru în Moldova, Gheorghe Lupescu, Tănase Constantin și Mircea Mălăeru în Țara Românească au fost cei mai de seamă conducători ai maselor țărănești, ridicați din mijlocul lor și trimiși de săteni în 1857 ca deputați în Adunările ad-hoc, care trebuiau să înfățișeze puterilor europene cerințele și năzuințele poporului român².

Deși în număr restrîns, deputații țărani au arătat în amîndouă Adunările ad-hoc dorințele țărănimii și au cerut claselor exploatoare dreptate pentru cei mulți. „...Că noi rumâni țărani plugari — declaraseră

¹ Vezi N. Adăniloiaie, *Țărănimea și Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960; Gh. Platon, *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, loc. cit.: Gh. Ungureanu, *Țărănimea din Moldova și Unirea țărilor române*, în „Revista arhivelor”, seria nouă, 1959, nr. 1.

² Vezi Dan Berindei, *Cîteva știri cu privire la Ion Roată*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, IX (1958), fasc. 1—2; idem, *Mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăeru (ianuarie 1862 st. v.)*, în „Buletin științific al Academiei R.P.R. Secțiunea de științe istorice, filozofice și economico-juridice”, III (1951); idem, *Știri noi cu privire la Mircea Mălăeru și la mișcarea țărănească din 1862*, în „Studii”, VIII (1955), nr. 4; idem, *Date noi referitoare la Tănase Constantin, în Omagiu academicianului Petre Constantinescu-Iași*, București, 1965; I. Ionașcu, *Tănase Constantin, un învățător înaintat la mijlocul veacului al XIX-lea*, în „Studii”, VI (1953), nr. 2.

la 7 decembrie 1857 deputații clăcașilor din Țara Românească — ca partea cea mai însemnată a unei țări autonome, avem dreptul netăgăduit d-a lua parte la viitoarele adunări, care vor face Constituția țării și legiurile din năuntru; că noi rumânii țărani, prin urmare, ne păstrăm dreptul ca în Adunarea ce va face legile din năuntru țării să dăm pe față toate greutățile la care legile acum în ființă ne-au împilat și să arătăm îndreptările ce trebuie să se facă ca să fie fericire și pace adevărată într-această țară...³ Majoritatea o dețineau însă în cele două adunări reprezentanții claselor exploatatoare, din care cauză îndreptățile cerințe ale țărănimii n-au fost luate în seamă și propunerile deputaților țărani n-au întrunit numărul cerut de voturi. În ciuda acestui fapt, țărăimea din cele două țări a arătat în fața Europei deplinul sprijin pe care-l acorda cauzei Unirii, ca și dorința ei arzătoare de a obține o îmbunătățire a traiului ei.

În vara anului 1858, Convenția de la Paris n-a rezolvat problema unificării Țării Românești cu Moldova, după cum a lăsat în suspensie și rezolvarea problemei țărănești, îndelungile așteptări ale maselor de la sate rămânând neîmplinite. Poporul român era însă hotărât să înfăptuiască Unirea și pe aceasta o vedea legată de un șir de reforme înaintate, și în primul rînd de reforma agrară. De aceea, deși lipsite de dreptul de vot — limitat de Convenție la câteva mii de privilegiați —, masele populare au fost reprezentate în înverșunata luptă ce s-a dat la sfîrșitul anului 1858 și la începutul anului 1859 în jurul alegerilor pentru cele două Adunări electivă și mai ales, apoi, în zilele alegerii noului domn. Deputații cu vederi înaintate au beneficiat neconținut de sprijinul maselor, care prin demonstrațiile lor au ținut sub presiune pe deputații reacționari. Dacă la Iași izbînda cauzei progresului și a Unirii a fost reputată cu mai mare înlesnire, deputații din partida națională avînd majoritatea, la București — fără intervenția directă a maselor populare — nu s-ar fi putut înfăptui alegerea lui Alexandru Ioan Cuza⁴.

În înverșunata luptă ce s-a dat în zilele de 22—24 ianuarie 1859, țărăimea a dat un sprijin deosebit de însemnat maselor orășenești. Mii de țărani s-au alăturat acestora și cu forțele unite zecile de mii de oameni au impus majorității reacționare să renunțe la candidații ei, foștii domni Bibescu și Știrbei, și apoi să accepte în ziua de 24 ianuarie desemnarea ca domn a domnului Moldovei. În zilele premergătoare actului îndoitei alegeri, masele susținuseră pe N. Golescu, candidatul grupării liberal-radicală, cea mai înaintată grupare din cadrul partidei naționale⁵.

Potrivit informațiilor consulului austriac Eder, masele țărănești au primit îndemnuri de a veni la București din partea grupării liberal-radicală, care s-a adresat pentru aceasta unora dintre deputații țărani cu care ea colaborase în Adunarea ad-hoc⁶. În primul rînd, ea a apelat la Mircea

³ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, București, 1961, p. 658.

⁴ Dan Berindei, *Frământări politice și sociale în jurul alegerii domnitorului Cuza în Țara Românească*, în „Studii”, VIII (1955), nr. 2; C.C. Giurescu, *Bucureștii și alegerea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, *passim*.

⁵ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 56—57.

⁶ Eder către Buol, 1 și 2 februarie 1859 (Acad. R.P.R., Rapoarte consulare austriece, București, copii, vol. 25, f. 301—302).

Mălăeru, deputat țaran din județul Ilfov, de unde masele de țărani puteau veni mai ușor. O informație de mai târziu, publicată într-o foaie franceză, „L'Esprit Public“, precizează că Mălăeru primise din partea fruntașilor liberali-radicali „un ordin, un fel de proclamație, tipărită cu caracterele unei prese clandestine“ și care părea „dat din partea guvernului“ și „invita pe țărani să asiste la proclamarea numelui noului ales al națiunii”⁷.

Stăpânite de teamă, autoritățile reacționare au căutat să stăvilească venirea țărănimii printr-o serie de măsuri represive. În primul rând, s-a ordonat arestarea lui Mircea Mălăeru pentru a lipsi pe țărani de unul dintre cei mai de seamă conducători ai lor. Arestat la 17 ianuarie împreună cu Ștefan Vasiliu, un apropiat al său, Mircea Mălăeru a reușit totuși să evadeze în aceeași noapte și să pornească spre București, unde a fost prezent în zilele îndoitei alegeri⁸. În urma evadării sale, dorobanții au călcat casa lui Mălăeru, căutându-l, și i-au pricinuit grele pierderi materiale („galbeni șase sute și răpire de alți o sută de galbeni, afară de alte mărunțișuri puțin costisitoare”⁹).

În ziua evadării lui Mălăeru, poliția Bucureștilor a luat o serie de măsuri preventive. Comisarii de culori au primit ordinul „ca în toate zilele să viziteze hanurile, cum și alte stabilimente unde se adăpostesc pasageri“, și recomandăția ca atenția lor să se îndrepte îndeosebi asupra țărănilor, aflând „de unde sînt“, dacă au bilete de drum, „cum și trebuința pentru care au venit”¹⁰. În aceeași zi, căpitani de bariere primeau dispoziții ca, „ivindu-se acolo grupe de țărani de afară ca să vie în capitală, să se informeze îndată de satul de unde vin, biletul de drum de este în regulă“. De asemenea li se cerea să raporteze poliției „fără cea mai mică zăbavă“, „iar țărăni să se ție la barieră pînă se va da ordin cuvenit”¹¹. Măsuri asemănătoare au fost luate și în județele ceva mai depărtate. De exemplu, Nicolae Burchi, administratorul județului Dîmbovița, raporta la 21 ianuarie că dăduse dispoziții pentru a opri „plecarea din sate a lăcuitorilor în capitală fără pricini binecuvîntate”¹².

Aceste măsuri nu au putut însă stăvili afluxul masiv al țărănimii spre București, îngrijorarea reacțiunii — deosebit de sensibilă la orice ridicare a maselor țărănești — accentuîndu-se. În oraș înfloreau zvonuri. Corespondentul „Stelei Dunării“ semnală la 21 ianuarie zvonul care circula în București că „60 000 țărani vor veni în capitală“, pentru ca să consemneze apoi o altă versiune. arătînd că o unitate de dorobanți, „înarmați ca de război“, a fost trimisă în întîmpinarea a 25 000 de presupuși țărani așteptați la bariera Colentinei. „Spaima în capitală se făcuse mare — relatează corespondentul —, văzîndu-se, mai ales, că pe la 8 ore seara

⁷ Cf. „Proprietarul român“, nr. 10 din 28 februarie 1862, p. 39.

⁸ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 54—55.

⁹ *Ibidem*, p. 55, nota 2.

¹⁰ Arh. ist. centr., Prefectura Poliției București, Biroul penal, dos. 2898/2534/1858, f. 59 (copiile Colectivului Unirii, Institutul de istorie al Academiei R.P.R.).

¹¹ *Ibidem*.

¹² Dan Berindei, *op. cit.*, p. 55.

un alt escadron de ulani pleca către aceeași barieră¹³. De fapt, nu 25 000, dar vreo 2 000 de țărani au ajuns în mod efectiv la bariera amintită și au avut un conflict cu dorobanții, în urma căruia vreo 200 sînt închiși într-o zalhana, iar ceilalți constrînși să se retragă¹⁴; probabil însă că mulți au reușit, ca și Mălăeru, să se strecoare în oraș, chiar pe acolo sau prin alte puncte de acces.

Ampla participare a țărănimii ilfovene la evenimentele din ianuarie 1859, se reflectă într-un lot de materiale inedite, care, ca și cele menționate ceva mai înainte, vor fi incluse în volumul al V-lea al colecției *Documente privind Unirea Principatelor*. Acestea aduc o serie de detalii prețioase și edificatoare. Chiar în ziua alegerii noului domn, I. Crețulescu, administratorul de Ilfov, trimitea Ministerului de Interne opt documente referitoare la „propaganda făcută de acel Mircea Mălăeru”, pe care în aceeași zi Emanoil Băleanu, ministrul de interne și totodată caimacan, le înainta colegilor săi care, ca și el, trăiau ultima zi a cîrmuirii lor¹⁵.

La 18 ianuarie, dădeau declarații, pe de o parte, mai mulți locuitori din Balamuci, iar pe de alta deputații satelor Grecii de Sus și Grădiștea Măxineni. Cei dintîi semnalau venirea la Balamuci, în săptămîna anterioară, a lui Tudor, „fratele lui Mircea Mălăeru”, care îi convocase pentru 20 ianuarie la București „vreo 5—6 din sat... cu traista pă băț” și le recomandase să tragă la „gazdile” lor, fiind vorba de o întîlnire generală. urmînd a veni săteni „și dup’ în alte sate”; și mai arătau că se adunaseră în casa lui Ion Fasolan și vorbiseră „despre acele”. În a doua declarație, cea a deputaților sătești menționați, aceștia arată că apelul le fusese făcut unora de Tudor, fratele lui Mircea Mălăeru, iar altora de un anume Ioniță Gavrilă, postelnicul din Grecii de Jos, ei fiind îndemnați să trimită la București pentru 20 ianuarie „oricît de mulți locuitori se va putea și de acolo la mitropolie și să strige că nu vor domn pe Știrbei, ci să ceară pe Goleșcu”.

Precizări prețioase asupra acțiunii dusă *direct* de Mircea Mălăeru, se găsesc într-un document din 19 ianuarie. În acesta se dezvăluie că fostul deputat țaran mersese la Grecii de Jos în casa unui anume Dumitru Puiu, îndemnase pe oameni să fie la 20 ianuarie „la Colentina”, unde urma să-i aștepte el, și apoi, împreună cu deputatul sătesc Radu Ion, mersese la prietenul său Ștefan Vasile sau Vasiliu. Totodată, Mălăeru îndemnase pe săteni să ceară ca domn „pă Niculae Goleșcu, iară nu pă Barbu Șterbei”. Tot în Grecii de Jos, Mălăeru apelase printr-un consătean al său din Fundu Danciului la Panait Soare, căruia îi ceruse să înștiințeze de convocare pe un Ivan, deputat din Grecii de Mijloc, care, la rîndul său, trebuia să cheme și pe sătenii din Balamuci. O altă mărturie — dataată din aceeași zi —, menționînd arestarea lui Mălăeru, preciza că „Mircea au dat dă veste la oameni ca să meargă la București tot pentru alegere de domn”.

¹³ „Steaua Dunării, Zimbrul și Vulturul”, nr. 21 din 29 ianuarie 1859, p. 77.

¹⁴ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 55.

¹⁵ Arh. ist. centr., Min. Int., Div. Adm., dos. 106/1858, f. 1271—1277 (copiile Colectivului Unirii, Institutul de istorie al Academiei R.P.R.).

În ziua următoare, la 20 ianuarie, un scriitor sătesc delata administratorului apropiata plecare a locuitorilor din Netezeștii Serghiescului, Netezeștii-Nuci și Merii Petchii „la satul Colintina, unde se adastă acolo de Mircea“. În aceeași zi, C. Oarga din Lilieci, unul dintre agitatorii țărânimii, dădea o importantă declarație, îndată după arestarea sa. Documentul are o deosebită valoare, deoarece dezvăluie în modul cel mai categoric *planul și modalitatea de acțiune* preconizate de Mălăeru. Oarga arăta că fostul deputat îi ceruse să participe la mobilizarea țărânimii pentru 20 ianuarie, „mergînd acolo la București să facă strigare că voiesc să fie domn Golescu“. Întreaga acțiune de mobilizare se întemeia pe un număr de săteni apropiați lui Mălăeru, luptători curajoși, pe deputați sătești și pe cei ce contribuiseră la alegerea lui Mălăeru în 1857. Lui Oarga i se ceruse să vestească „prin toate satele și pã dipotații care au fost la alegere la suptcîrmuire, ca să ia și cîte 3—4 oameni de prin satele plășii“. El a apelat la cîte un sătean în satele din plasa sa — citează opt sate¹⁶ — și totodată, îndemnat tot de Mălăeru, a cerut lui Ivan Vuja să acționeze similar în plasa Obilești, cu precizarea „a urma cu asemenea chip prin satile și cu oamenii acei plăși“.

Două rapoarte din 20 ianuarie ale subadministratorului D. Economu adresate sub forma unor scrisori lui Iancu Crețulescu, administratorul județului Ilfov: una de la stațiunea de poștă Șindrilita, iar cealaltă din satul Agiești, la „10 ore noaptea“, aduc importante amănunte. În cel dintîi, el descrie încercarea ce o făcuse pentru a opri în mersul spre București o ceată de 30 de săteni din satele Bițina-Pămînteni și Ungureni. Întrebați unde se duc „așa mulți“, țărâanii încercaseră inițial să ascundă scopul lor, declarînd că „au o pandahuză pentru biserică“. Dar, îndemnați să se întoarcă, ei manifestaseră „împotrivire grozavă, nevoind să asculte de loc“ și totodată arătaseră adevăratul scop al pornirii lor spre oraș. La noile îndemnuri ale funcționarului, ei răspunseră cu „o îndărătnicire din cele mai mari și o obrăznicie peste hotarul închipuit, declarînd că să-i taie, să-i omoare, ei nu se mai întorc“, și adăugînd apoi la amenințările subadministratorului că „sînt hotărîți să meargă la București, fiindcă așa au poruncă de la București“. „Disperînd de a mai face ceva cu dînșii“, deoarece „convorbirea“ fusese „gravă“, Economu i-a lăsat să meargă mai departe, observînd semnificativ că „altfel vorbești cu dînșii în sat și altfel pe drum în mijlocul pădurilor“. Scriind superiorului său, el îi declara că era „disperat“, că nu știa ce să facă, că „răul se vede foarte grav“ și că nu era vorba de o acțiune izolată, ci de o acțiune generalizată a țărânimii ilfovene și chiar și a aceleia din cîteva sate ialomițene. Încheia mărturisindu-și spaima: „Cunoașteți... că rătăcirea și insolența acestor oameni m-au speriat și de aceea urmează să fie luate măsuri cu totul excepționale“.

În aceeași seară, Economu trimitea scrisoarea din Agiești. De la început el observa că „răul, pe cît se vede, crește“ și semnala faptul că locuitorii din Biținele porniseră și satele Lilieci și Cătrunești spre București, pe care el în prealabil crezuse că le liniștise o dată cu arestarea

¹⁶ Gagu, Leșile, Cloșca, Agiești, Fundu, Tămădău, Cojești și Cătrunești.

agitatorului C. Oarga. Subadministratorul declara superiorului său că „altă mîntuire nu rămîne decît serioasele și strașnicele măsuri ce se vor lua de guvern ca să-i reîmpingă de acolo, de la Colentina“. El aprecia că sătenii nu puteau fi reîntorși „cu mijloace obicinuite“ și amintea cu ură de „primejdia“ pe care o creaseră, desigur pentru clasele posedante, „niște capete nebune“. Încheia cu aceste cuvinte, semnificative pentru a arăta deruta autorităților: „Nu știu unde îmi stă capul și neodihna acestor zile m-a topit de tot“.

Cele opt documente prezentate, ca și cele două documente semnalate ceva mai înainte, duc la unele concluzii noi sau confirmă altele anterioare. Este confirmată spaima autorităților, neputința ei practică de a face față mișcării țărănești în afara orașului. Mai importante sînt concluziile ce se pot trage privind *obiectivele* și *organizarea* masivei veniri a țăranilor la București. Apare limpede că țelul lor era împiedicarea majorității reacționare de a alege un domn din sînul ei și impunerea alegerii lui N. Golescu, reprezentant al grupării liberal-radicală, pe care sătenii o socoteau mai apropiată de ei. Totodată, trebuie subliniat faptul că țărănimea nu lupta pentru o persoană, ci pentru un principiu, că ea urmărea zdrobirea uneltirilor reacționare și susținerea cauzei progresului și a Unirii, ceea ce explică susținerea de către ea cu entuziasm neștăvilit la 24 ianuarie a lui Alexandru Ioan Cuza. Deosebit de semnificativă este dîrzenia pe care o manifestă țăranii, hotărîrea lor nestrămutată de la care autoritățile nu-i pot abate. Importantă mai este concluzia ce se poate trage privind *organizarea* acțiunii țărănești. Încă o dată, Mălăeru apare ca un priceput conducător al masei, iar evenimentele din ianuarie 1859 apar ca o primă variantă a puternicei răscoale din ianuarie 1862. Țăranii sînt convocați printr-un lanț întreg de sprijinitori ai acțiunii îndrumată de Mălăeru, aleși, probabil, de el dintre sătenii cei mai hotărîți, cei mai dîrji. Acțiunea este astfel organizată ca, în timp scurt și fără o prea mare răspîndire, țăranii să fie convocați cu toții pentru o zi *fixă* (20 ianuarie) la un *punct fix* (Colentina). Trebuie remarcat sprijinul pe care-l caută și-l găsește Mălăeru la cei ce-i asiguraseră alegerea ca deputat în 1857. Autoritățile n-au putut stăvili în mod practic desfășurarea mișcării țărănești decît în preajma orașului, unde au putut concentra efective importante de reprimare. Totuși, și așa, mii de țărani au reușit să ajungă în centrul orașului, ceea ce arată că Mălăeru și nu caimacamii Băleanu și Manu era cel ce a cîștigat această luptă dîră.

Dorobanții au întîmpinat pe țărani la Colentina, unde, potrivit unei corespondențe apărută în ziarul „Patria“ din Iași, „maltratată neomenește“ pe țărani¹⁷, zvon neconfirmat, întrucît informația nu este menționată de Orășanu, tribun al mulțimii, care a acționat în ziua de 23 ianuarie pentru a elibera pe cei închiși și care a ridicat cîteva zeci de dorobanți¹⁸. Este însă cert că unii țărani fuseseră bătuti în cursul acțiunilor de reprimare din județ. Béclard, consulul Franței, semnala bătaia care o suferiseră unii

¹⁷ „Patria“ nr 22 din 12 februarie 1859, p. 85.

¹⁸ N. T. Orășanu, *O pagină a vieții mele, sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861, p. 42—57.

săteni, menționînd chiar moartea unuia. Totodată, el arăta că unul dintre țărani mărturisise numele unui „individ“ „în relații intime“ cu un fruntaș radical ; „individul“ era, probabil, Mălăeru¹⁹. În orice caz, declarația lui Oarga, amintită mai înainte, pare a fi smulsă prin presiune.

La 21 ianuarie a fost trimis la Afumați, „fără minut zăbavă“, Ioan Costescu, comisar al Ministerului din Năuntru, spre a ancheta cazul locuitorilor adunați acolo „sub cuvînt de a veni în capitală fără trebuință și fără nici o chibzuire din parte-le, ci numai după îndemnul unor oameni rățăciți, care n-au alt gînd decît acela de a turbura liniștea și pacea obștească“ și a-i amenința cu „măsuri strașnice“²⁰. Chiar și la 23 ianuarie, colonelul Boteanu era trimis pentru a ancheta în plasa Mostiștei, scriindu-i-se de caimacamul Băleanu că „prin unele sate din districtul Ilfov, și mai cu osebire prin plasa Moștiștii, s-ar fi preumblat niște individe cu rele cugetări, îndemnînd pe pacinicii locuitori de a se aduna în capitala București sub felurite înșelătoare cuvinte“²¹.

Represiunea autorităților s-a dovedit în largă măsură inoperantă. „Cu toată asprimea guvernului — scria un martor ocular —, locuitorii săteni, în mici cete, se strecur și vin în capitală“. Același martor, corespondent al „Patriei“ ieșene, mai preciza încă la 23 ianuarie că sătenii urmau să vină din toate județele „să ceară de la Adunare ca să aleagă pe Goleșcu domn, căci le-a intrat la inimă că, de nu se va face el, țărani or să ajungă robi ai ciocoilor“²². În orice caz, în zilele alegerii au ajuns pe dealul Mitropoliei pînă la 5 000 de țărani, care s-au lipsit de hrană „zile întregi“ „în așteptarea realizării dorințelor nației“²³.

Chemate la București de liberali-radicali, mobilizate cu ajutorul deputaților țărani din Adunarea ad-hoc, și în special cu cel al lui Mircea Mălăeru, vajnic reprezentant al olasei țărănești, niile de locuitori ai sateilor s-au alăturat maselor orașenești în aprigile evenimente din zilele de 22—24 ianuarie. Alături de acestea au luptat împotriva candidaților reacționari — foștii domni Știrbei și Bibescu — și pentru candidatul liberal-radical, N. Goleșcu, iar apoi, la 24 ianuarie — în urma hotărîrii luate la hotelul Concordia —, au susținut cu tot entuziasmul alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, manifestîndu-și nestăvilit bucuria cînd acesta a fost ales domn. „Frații noștri țărani — însemna în acele zile Ioan Bujoreanu — strigau acum din puterea energetică a sufletului lor : Să trăiască Cuza ! Să trăiască domnul nostru ! Se aruncau în brațele unor altora...“²⁴.

Contribuția maselor țărănești a fost deosebit de însemnată nu numai prin prezența miilor de țărani în preajma Adunării, ci și prin măsurile pe care ei le-au impus căimăcămiei, dispersînd forțele de represiune. Hărțuită, majoritatea reacționară a căimăcămiei — care de altfel nici nu

¹⁹ Béclard către Walevski, 7 februarie 1859 (D. A. Sturdza etc., *op. cit.*, vol. IX, p. 271).

²⁰ Arh. ist. centr., Min. Int., Div. Adm., dos. 109/2457/1858 f. 247 (copiile Colectivului Unirii, Institutul de istorie al Academiei R.P.R.).

²¹ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 55—56.

²² „Patria“ nr. 22 din 12 februarie 1859, p. 85.

²³ „Romănul“ nr. 11 din 27 ianuarie/8 februarie 1859, p. 43.

²⁴ Ibidem.

se baza decît în slabă măsură pe armată — n-a putut să-și concentreze forțele represive, ci, în panică, a căutat să stăvilească frămîntarea întregii țări, și îndeosebi aceea a țărănimii, care îngrijora mai ales pe stăpîinii de moșii, ale căror interese le reprezentau caimacamii.

Privite în ansamblul evenimentelor de acum 106 ani, trebuie subliniate rolul țărănimii muntene în procesul de desfășurare al acestor evenimente, hotărîrea ei de a lupta și credința ei nestrămutată în dreptatea cauzei pe care o slujea. Luptători anonimi, dar cu atît mai eroici, țărani din ianuarie 1859, care au înfruntat intemperiiile iernii și mai ales presiunile autorităților reacționare, merită întreaga cinstire.

GĂRZILE NAȚIONALE ÎN REVOLUȚIA DIN 1848 DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ¹

DE

APOSTOL STAN

Înfăptuirea revoluției din 1848 din Țara Românească a impus cu necesitate rezolvarea unor probleme dintre cele mai complicate. Conducătorii ei s-au preocupat în chip deosebit de înființarea gărzilor naționale, considerînd asemenea formațiuni un instrument capabil să antreneze masele în lupta pentru apărarea revoluției. În adevăr, consolidarea regimului revoluționar implica organizarea unor forțe de apărare, menite să paralizeze tentativele de restaurare a ordinii regulamentare².

Încă înainte de izbucnirea mișcării, revoluționarii munteni au studiat modalitatea de rezolvare a unei asemenea chestiuni. Împrejurările internaționale din 1848 și faptul că Rusia țaristă reprezenta dușmanul cel mai periculos al revoluției au obligat însă pe conducătorii munteni să adopte o anumită tactică revoluționară. Astfel, în raporturile cu Poarta, revoluția urmărea să dea asigurări acesteia că noul regim n-a știrbit cu nimic din suzeranitatea ei asupra Țării Românești, deși, în realitate, proclamarea deplinei autonomii interne reprezenta un important pas înainte pe drumul spre independența totală.

Pentru recunoașterea internațională a regimului revoluționar și spre a menaja într-un fel suspiciunile Porții și a nu o împinge spre o intervenție armată, conducătorii munteni n-au forțat lucrurile, înscriind în programul revoluționar revendicări compatibile cu dreptul de autonomie al Țării Românești. Ei n-au putut, de pildă, să pună problema constituirii unei armate naționale, care să fie un scut al revoluției. În schimb, crearea gărzilor naționale părea realizabilă chiar în condițiile în care

¹ Comunicare ținută în secția de istorie modernă a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. în ziua de 20 aprilie 1964.

² Pentru determinarea cadrului general în care conducătorii revoluției muntenine din 1848 au adoptat hotărîrea formării gărzilor naționale vezi *Istoria României*, vol. IV, p. 88.

dependența de Imperiul otoman mai era menținută, conducătorii revoluției considerând această instituție o manifestare a „naționalității noastre”³.

În general, revoluționarii munteni concepeau gărzile naționale ca o forță căreia îi atribuiau în special funcții interne. Ele trebuiau să garanteze averile „materiale, morale și politice”⁴ ale țării, „tot românul” devenind astfel un garant al libertăților acordate de regimul revoluționar.

Pentru gruparea revoluționar-democrată în frunte cu Bălcescu, atribuțiile gărzilor naționale erau însă concepute într-un cadru mai larg. În împrejurările când Poarta și Rusia țaristă amenințau direct cu intervenția, Bălcescu susținea că singura cale de salvare a revoluției o constituia „o rezistență desperată”⁵. În cadrul planului general de apărare împotriva invaziei din afară, printru alte forțe mobilizate spre realizarea unui asemenea obiectiv, gărzile naționale ocupau un loc important. Încă înainte de declanșarea revoluției, Bălcescu susținuse necesitatea organizării rezervelor naționale și înarmării gloatelor⁶.

În cazul unui atac extern, gărzile naționale erau menite să împiedice dușmanul să pătrundă în localitățile în care activau⁷. Faptul că aceste formații puteau fi antrenate și într-o astfel de acțiune este confirmat și de Ion Ghica. În discuțiile cu unii reprezentanți ai Porții care se arătau oarecum dispuși să trateze cu trimisul Țării Românești, respingându-se punctul din program privind garda națională, Ghica se străduia să obțină recunoașterea lui, prezentând turcilor avantajele pe care le-ar avea chiar ei în condițiile unui conflict ruso-turc. El susținea, de pildă, că această instituție ar putea fi utilizată la paza frontierei, înlocuind forțe armate ale Imperiului otoman, care ar putea fi puse în valoare pe teatrul de operații. Pledînd pentru recunoașterea de Poartă a gărzilor naționale, Ghica încerca chiar să fundamenteze din punct de vedere istoric necesitatea creării acestora. El arăta că în 1821 oiașele au putut fi invadate și prădate pentru că locuitorii nu se organizaseră pentru apărarea internă⁸.

Poarta însă s-a opus categoric înființării unei asemenea instituții. Demersurile diplomatice ale lui Ion Ghica⁹ și discuțiile reprezentanților conducerii revoluției cu Suleiman-pașa¹⁰ au scos în evidență teama turcilor de o asemenea forță, deoarece asigurarea liniștii interne excludea orice pretext al Imperiului otoman de amestec în treburile interne și consolida astfel autonomia Țării Românești. Totodată, turcii aveau motive serioase să nu accepte o asemenea instituție, pentru că pe bună dreptate întrezăreau în ea nucleul unei armate naționale.

Conducătorii munteni, în schimb, socoteau gărzile naționale ca o necesitate imperioasă, fapt pentru care au considerat că nu pot accepta

³ *Anul 1848 în Principatele Române* (în continuare se va cita: *Anul 1848*), vol. II, p. 291.

⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 492.

⁵ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. I, p. 45.

⁶ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1953, p. 35.

⁷ *Anul 1848*, vol. I, p. 654.

⁸ *Ibidem*, p. 683.

⁹ *Ibidem*, p. 682.

¹⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 75.

să renunțe la ele. Astfel, în adresa Locotenenței domnești către sultan din 4 august 1848, prin care se pleda pentru recunoașterea programului revoluționar — deși se cunoscuse opinia negativă a lui Suleiman-pașa —, nu s-a acceptat decât înlocuirea termenului de gardă națională cu acela de miliție comunală¹¹, fapt care, în fond, nu afecta conținutul acestei instituții. La 9 septembrie 1848, din Paris, A. G. Golescu sfătuia Locotenența domnească să fie concesivă în eventualele tratative cu Fuad Efendi, dar să nu cedeze mai ales în ce privește dreptul țării de a-și întemeia gărzii naționale¹².

Toate aceste date atestă importanța deosebită pe care conducerea revoluției o acorda gărzilor naționale. Acestea trebuiau să apere, în primul rând, ordinea internă, care putea fi tulburată de elementele contra-revoluționare interesate în restaurarea regimului feudal. Totodată, prin mobilizarea unor efective numeroase, gărzile naționale devenau o importantă forță de apărare, menită a fi antrenată în lupta pentru respingerea agresiunii externe. Din aceste considerente, revoluționarii munteni au depus numeroase eforturi pentru întemeierea unei astfel de instituții. Un asemenea aspect al revoluției n-a constituit pînă în prezent obiectul unei analize speciale¹³.

Organizarea gărzilor naționale a necesitat desfășurarea unei vaste acțiuni de propagandă, prin intermediul căreia se încerca aplicarea planurilor guvernului în această direcție. În general, prin propagandă se urmărea recrutarea din rîndul maselor populare a unor efective numeroase. Totodată, după ce erau explicate funcțiile gărzilor naționale, se arăta importanța acestora și se propaga nu numai înarmarea lor, dar și modalitatea de utilizare a armelor. Pentru atingerea acestui obiectiv, conducerea revoluției întrebunțează numeroase mijloace de propagandă, printre care presa și comisarul au jucat un rol determinant.

Recrutarea unor contingente numeroase în gărzile naționale a constituit pentru presa revoluționară obiectul unei susținute campanii propagandistice. Această sarcină era cu atît mai imperioasă, cu cît suzeranitatea Turciei și protectoratul Rusiei — drepturi care puteau fi invocate oricînd în favoarea unei intervenții — constituiau o reală amenințare și provocau o anumită prudență în rîndul unor pături ale burgheziei. Așa se explică de ce conducătorii revoluției, în expunerea de motive a proclamației, arătau că nimeni nu trebuie să se teamă de vreo putere din afară, pentru că „s-au dus timprii silei și ai dreptului celui mai tare“¹⁴.

¹¹ *Anul 1848*, vol. III, p. 218.

¹² *Ibidem*, p. 271.

¹³ Generalul Radu Rosetti este printre puținii autori care au abordat o asemenea temă. Facînd un scurt istoric al gărzilor naționale, el afirmă în mod neîntemeiat că întreprinderea fruntașilor de la 1848 privind crearea garzii naționale a fost ridicolă și n-a avut ecou în rîndurile maselor populare: vezi *Garda națională. Scurt istoric. Rolul ei în războiul din 1877—1878*, în „Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice“, seria a III-a, tom. XXV, 1942—1943, p. 487, 488.

¹⁴ *Anul 1848*, vol. I, p. 499.

Căutînd să scoată masele populare de sub influența conducătorilor revoluției și să împiedice înscrierea acestora în gărzi, boierimea reacționară acredita ideea că listele de „guardieni o să fie odată liste de proscriși“¹⁵. La sate, de asemenea, elementele ostile revoluției căutau să insuflă țărănimii teama față de o intervenție străină, cu scopul ca astfel s-o împiedice să se înroleze în gărzi¹⁶. Din aceste motive, „Pruncul român“ demasca zvonurile demobilizatoare împrăștiate de reacțiune și, relevînd încrederea maselor în revoluție și hotărîrea acestora de a se opune cu armele oricăror forțe intervenționiste, sublinia: „România sau va trăi liberă, sau va fi un cimitir pentru toți fiii ei“¹⁷. În primele zile ale revoluției, efectivele gărzilor naționale erau reduse. Conducerea revoluției urmărea crearea unei forțe serioase, fapt pentru care, prin proclamații ca și prin presă, masele erau chemate să sprijine această acțiune. La 22 iunie 1848, „Pruncul român“ sublinia necesitatea îngroșării rîndurilor gărzilor naționale, întrucît cei care au slujit pînă atunci „au obosit de o slujbă mai neconținută“¹⁸. Se arăta totodată că cea mai mare parte a membrilor gărzii n-au lepădat armele de la declanșarea revoluției, încît se impunea ca aceștia să fie schimbați, iar misiunea lor să fie asigurată de noile efective¹⁹.

Necesitatea alcătuirii unor detașamente numeroase ale gărzilor naționale era și mai puternic simțită în urma celor două comploturi dezlănțuite de contrarevoluție. Într-o proclamație către locuitorii capitalei, Chr. Tell sublinia că aceste evenimente au arătat „de ce mare importanță este garda națională. Ea a apărut libertatea noastră de cîte ori a fost amenințată“²⁰. În proclamația amintită se adresa un însuflețit apel pentru înscrierea în rîndurile gărzilor naționale.

În strînsă legătură cu gărzile naționale, presa revoluționară propagă nu numai necesitatea întocmirii acestora, ci și funcțiile care le reveneau. Pe lîngă rosturile interne, apărarea proprietăților statului și a celor particulare²¹, o parte a conducătorilor revoluției subliniau chiar prin presă că în anumite împrejurări gărzile naționale vor putea constitui o forță menită a apăra țara de agresorii externi. Într-un articol din „Pruncul român“ se exprima necesitatea ca rîndurile gărzii naționale să fie cît mai numeroase, întrucît, în cazul unei agresiuni, „toți la sunetul tobelor să se adune și să fie gata a-și apăra patria“²².

Ideea utilizării gărzilor naționale în lupta pentru apărarea revoluției de dușmanii din afară este larg propagată și prin broșuri, în care erau explicate punctele Constituției. Printre altele, se arăta că, intrînd în garda națională, orice pămîntean are drept și voie să-și facă arme. „Nu doară ca să le întrebuinteze în toată vremea, ca soldații cei regulați, nici ca gră-

¹⁵ Anul 1848, vol. II, p. 71—72 : vezi și *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 45—52.

¹⁶ Anul 1848, vol. III, p. 97.

¹⁷ *Ibidem*, vol. II, p. 71—72.

¹⁸ *Ibidem*, p. 36.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 291.

²¹ *Ibidem*, vol. I, p. 668—669.

²² *Ibidem*.

nișerii, ci numai ca să le aibă în casa sa, ca, la întâmplare... când vrăjmașii noștri ar da năvală asupra patriei noastre, asupra casei noastre, ...să fim cu toții înarmați, să ne luptăm cu vrăjmașii noștri și să-i învingem“²³. Se propaga astfel înarmarea generală a maselor în scopul apărării revoluției și menținerii regimului instaurat.

Folosirea și păstrarea armelor de către gărzile naționale a constituit, de asemenea, un alt obiectiv al activității propagandistice. În instrucțiunile pentru comisari se dădea indicația de a se explica mai ales sătenilor că, în cadrul gărzilor naționale, armele li se dau ca „să păzească mai bine liniștea, atât de trebuincioasă acum“²⁴. Conducerea revoluției propaga deci necesitatea înarmării tuturor membrilor gărzilor naționale, pentru menținerea ordinii revoluționare și zădărnicierea comploturilor urzite de boierimea reacționară.

Constituirea gărzilor naționale are loc după plecarea lui Bibescu, în împrejurările când forțele contrarevoluționare încercau să se regrupeze. Astfel, în ziarul „Reforma“ era publicat un articol în care se făcea apel la menținerea ordinii interne, ca să se uite orice „ură“, cel puțin pînă la formarea gărzilor naționale²⁵. Este evident că, lipsit de o forță armată, în cazul unui complot al reacțiunii sau în cel al unor acțiuni ale maselor nedorite de burghezii, guvernul n-ar fi putut controla situația. Într-o asemenea atmosferă de frământări, la 14 iunie 1848 se decretează măsuri urgente pentru constituirea gărzilor naționale în toată țara²⁶, această misiune revenind Ministerului de Interne.

În vederea unei bune organizări a gărzilor naționale sînt elaborate proiecte care fixau modalitatea de recrutare a anumitor pături sociale chemate a se înrola în asemenea unități. Se arăta, de pildă, că acestea aveau misiunea „de a face patrulă noaptea pe uliți și de a avea un post neconținut la poliție, pentru a-i da ajutorul“ în asigurarea ordinii²⁷. Conform proiectului amintit, garda națională a fiecărui oraș era împărțită „pe vâpsele“. Gardienii „dintr-o vâpsea compun un legion“, acesta, la rîndul lui, fiind alcătuit din batalioane de cîte 1 000 de oameni²⁸. Pentru sate, întrucît numărul locuitorilor era redus, se prevedea că mai multe detașamente din diferite sate compuneau un batalion și un legion²⁹.

Un alt proiect, întocmit la 21 iunie 1848, aduce ca element nou precizarea că numai cetățenii între 21 și 50 de ani pot fi admiși în gărzile naționale³⁰, în timp ce proiectul anterior admitea înscrierea începînd cu vîrsta de 18 ani³¹. S-a elaborat de asemenea și un regulament pentru

²³ *Anul 1848*, vol. II, p. 214.

²⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 107.

²⁵ *Ibidem*, p. 578.

²⁶ *Ibidem*, p. 578.

²⁷ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 2.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Anul 1848*, vol. II, p. 14.

³¹ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, p. 1.

alegerea cadrelor de conducere ale gărzilor naționale, în care se indica modalitatea de desemnare a tuturor gradelor de comandanți ³².

În privința păturilor sociale chemate a se înrola în gărzile naționale, la 14 iunie ziarul „Reforma“, exprimând mai ales punctul de vedere al burgheziei, sublinia că pentru constituirea acestora erau invitați numai „oameni cu căpății“, în care „publicul să poată avea încredere“ ³³. De asemenea, într-un alt proiect se menționa că pot participa în garda națională „toți acei ce șed în casele lor, toți chiriașii, meseriașii, stăpînii prăvăliași și toți cei de caracter“ ³⁴. Punctul acesta de vedere este cît se poate de semnificativ. Pentru burghezie, garda națională trebuia să fie înainte de toate un instrument pentru apărarea proprietății burgheze. Din ea trebuiau excluse păturile sociale lipsite de avere, deoarece acestea nu prezentau garanția pe care numai proprietatea o putea conferi.

Conducerea revoluției a acordat o importanță deosebită organizării gărzii naționale în București. Masele populare răspundeau la chemările guvernului privind înrolarea în gărzi, dar metodele de recrutare erau defectuoase. Un document inedit din 16 iunie 1848 relevă că numeroși cetățeni din București s-au prezentat la guvern „declarînd că mergînd pe la comisii ca să se înscrie în garda națională, n-ar fi găsit pe nimeni ca să-i însemne în registre“ ³⁵. Pentru a se grăbi lucrările de înscriere, la 23 iunie, locțiitorul de șef al gărzii naționale din București propunea să se trimită fiecărui cetățean cîte un formular tipărit prin care „se va numi gardist național“ ³⁶.

Dar dezideratul conducerii privind cuprinderea în gardă a unor pături sociale cît mai numeroase nu putea fi realizat fără aplicarea unor măsuri speciale. Astfel, la 9 iulie comandantul gărzii naționale anunța Ministerul de Interne că s-au luat măsuri „ca să se facă catagrafie de toți locuitorii capitalei care ar avea calitățile cerute“ ³⁷. S-a orînduit pe la fiecare „comisie“ cîte un ofițer, care pentru întocmirea catagrafiei trebuia să colaboreze cu deputații de mahalale ³⁸. În conscripție erau înregistrați „toți locuitorii, afară de slugi, oameni fără căpății și neputincioși sau bătrîni“ ³⁹. În capitală, pentru realizarea conscripției generale funcționa o comisie centrală, alcătuită din 9 membri, care coordona activitatea celor 5 comisii. Acestea activau „fiecare în despărțirea sa a înscrie cît mai în grab în gardie pe toți cetățenii locuitori ai capitalei de la vîrsta de 20 ani și pînă la 50“ ⁴⁰. Comisiile aveau misiunea să prezinte și liste de candidați de ofițeri pentru garda națională ⁴¹.

Documente recent descoperite dezvăluie că anumite pături sociale au fost direct interesate în alcătuirea gărzilor naționale. Ele chiar au

³² Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 182—197.

³³ *Anul 1848*, vol. I, p. 577—578.

³⁴ *Ibidem*, p. 14.

³⁵ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 3.

³⁶ *Anul 1848*, vol. II, p. 47.

³⁷ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 97.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, f. 175.

⁴⁰ *Anul 1848*, vol. II, p. 291.

⁴¹ *Ibidem*.

activat intens pentru organizarea acestei instituții. La 6 iulie 1848, guvernul provizoriu înștiința Ministerul de Interne că s-a luat în considerație cererea corpului „neguțătoresc” ca să formeze „un comitet pentru înscrierea cetățenilor în garda națională”⁴². Rezultă că burghezia comercială a orașului București era, în primul rînd, interesată în înființarea cît mai grabnică a gărzii naționale. Totodată, ea ținea să participe prin reprezentanții ei la întocmirea listelor, pentru a asigura astfel garda cu elemente sociale interesate cu adevărat în apărarea proprietății burgheze. În felul acesta, reprezentanții corpului „neguțătoresc” își manifestau interesul pentru dotarea gărzii naționale cu cadre care să-i fie devotate.

Elementele populare, păturile muncitoare și ale micii burghezii ale orașului au răspuns la chemările conducerii revoluției de a se însorie în rîndurile gărzii naționale încă de la început, văzînd în aceasta un instrument pentru apărarea revoluției. Astfel, dintr-o listă de 338 de persoane din vopselele galbenă și albastră înscrise în garda națională din București — înaintată la 20 noiembrie 1848 de generalul Șcerbinski comisiei de anchetare a participanților la revoluție — se constată că majoritatea acestora erau: croitori, cojocari, cizmari, potcovari, tîmplari, rachieri, simigii, hangii⁴³ etc. Unele demersuri ale proprietarilor brutari din capitală pe lângă sfatul orașenesc sînt cît se poate de semnificative pentru modul cum chiar și păturile cele mai sărace ale orașului, în ciuda interdicțiilor oficiale, au răspuns la chemările conducerii. Ei arată că nu mai pot fabrica pîine din cauză că slugile ce le au pe la prăvăliile lor s-au înrolat în garda națională⁴⁴. Ei cer îndepărtarea acestor elemente din asemenea formații⁴⁵.

În București, spre sfîrșitul lunii august 1848, cînd se anunța organizarea definitivă a gărzii naționale⁴⁶ datorită unei activități susținute, efectivele acesteia se compuneau din 5 legiuni, 10 batalioane și 40 companii⁴⁷.

Conducerea revoluției era preocupată de organizarea gărzilor naționale în toată țara. În vederea realizării acestui scop, reprezentanții ei activau cu anumite rezultate concrete și în celelalte orașe ale Țării Românești. O asemenea activitate este ilustrată de corespondentul „Gazetei de Transilvania” la 16 iunie 1848⁴⁸, care arăta că după abdicarea lui Bibescu guvernul „a poruncit” să se organizeze garda națională pretutindeni⁴⁹.

Activitatea trimișilor guvernului pentru formarea gărzilor naționale în provincie s-a desfășurat în condițiile unei puternice lupte de clasă împotriva boierimii și a reprezentanților acesteia care mai dețineau funcții în aparatul de stat. În provincie, elementele contrarevoluționare își manifestau și mai puternic împotrivirea față de crearea unei asemenea forțe.

⁴² Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 41, 155.

⁴³ *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, p. 45—52.

⁴⁴ Arh. st. Buc., Municip. Buc., nr. 1 601/1848, f. 92.

⁴⁵ *Ibidem*, Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 183.

⁴⁶ *Anul 1848*, vol. III, p. 711.

⁴⁷ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 209.

⁴⁸ *Anul 1848*, vol. I, p. 62.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 625.

La 21 iunie 1848, administratorul de Râmnicu-Sărat comunica Ministerului de Interne că pentru a se crea garda națională în orașul Focșani a trebuit să schimbe prezidentul magistratului⁵⁰. În locul acestuia a fost numit Nicu Șonțu, „om activ și amic al progresului“⁵¹. Împotriva constituirii gărzii naționale activa și prezidentul municipalității din Tîr-goviște⁵².

În alte orașe, cum era Craiova, menținerea în fruntea orașului a fostului administrator, Filișanu, a constituit o piedică serioasă în organizarea gărzii naționale. Într-un raport din iunie 1848 către Ministerul de Interne, el arăta că în cele dintîi zile ale revoluției au răspuns la chemări numeroși cetățeni⁵³, dar mai apoi rîndurile gărzii au descrescut. De această situație se făcea vinovat în primul rînd administratorul, deoarece interpreta indicațiile guvernului în chip arbitrar⁵⁴.

La 18 iulie 1848, comisarul C. Burileanu raporta guvernului că situația în Craiova era foarte încordată, datorită toleranței de care se bucurau elementele contrarevoluționare din partea administrației întregului oraș în frunte cu Filișanu⁵⁵. Se sublinia că în aceste condiții garda națională este de mare trebuință, dar, fiind compusă pînă la acea dată din efective reduse⁵⁶, ea nu-și putea îndeplini misiunea. Se impuneau schimbări esențiale în administrație, care să permită o temeinică organizare a acestei instituții. Situația din orașul Craiova se va schimba o dată cu numirea în postul de administrator al districtului Dolj a cunoscutului revoluționar Aron Florian.

O cauză esențială care a întîrziat mult constituirea gărzilor naționale mai ales în orașele de provincie a fost atitudinea tolerantă a conducerii față de boierimea reacționară. De asemenea, fuga guvernului la zvonurile neîntemeiate privind intervenția Rusiei țariste a reprezentat un factor dizolvant în această direcție.

Un raport din 4 iulie al administratorului de Prahova, I. D. Negulici, menționează că întemeierea gărzii naționale în orașul Ploiești decurgea în condiții din cele mai bune⁵⁷. Dar vestea că guvernul ar fi părăsit capitala a îngrijorat pe toți cetățenii orașului⁵⁸. În asemenea împrejurări, elementele dușmănoase revoluției, mizînd pe intervenția Rusiei țariste, încercau să înpăimînte pe toți „subînscrișii la gvardie că vor cădea în mari răspunderi“⁵⁹.

I. D. Negulici a arătat că, în ciuda acestor condiții, a insuflat masele populare un curaj deosebit. El a luat stindardul tricolor și a ieșit în piață, unde a început înscrierea în garda națională, care „se făcea pe întrecere“⁶⁰. În orașul Râmnicu-Vîlcea, profitînd de fuga guvernului, boierimea

⁵⁰ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Com., nr. 261/1848, f. 20.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Anul 1848*, vol. III, p. 598 ; vol. IV, p. 150.

⁵³ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 60.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Anul 1848*, vol. II, p. 578.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 285.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

a procedat la desființarea gărzii naționale⁶¹. După întoarcerea guvernului, s-a trecut la reorganizarea acesteia, recrutându-se peste 200 de persoane⁶², în efectivele ei fiind încadrată și „o trupă de austriani locuitori într-această cetate”⁶³. Ca și în alte orașe, formarea gărzii naționale la Turnu a avut loc în condițiile unei ascutite lupte de clasă⁶⁴. În ciuda acestei situații, la 7 iulie 1848, magistratul orașului Turnu comunica Ministerului de Interne că au fost constituite trei companii ale gărzii naționale⁶⁵.

La Brăila, pentru evidența precisă a categoriilor sociale susceptibile de a fi încadrate în garda națională, s-a făcut, ca la București, un fel de conscripție generală. În acest scop s-au întocmit de către administrație, magistrat și poliție condici speciale pentru evidența efectivelor⁶⁶. Până la 21 iunie fuseseră înscrise 261 de persoane, urmându-se recrutarea neconținut⁶⁷. Magistratul din Buzău comunica Ministerului de Interne că pînă spre sfîrșitul lunii iunie se înrolaseră peste 130 de orașeni⁶⁸, iar operațiile de înscriere în garda națională erau în curs de desfășurare.

În legătură cu operațiile de recrutare, documentele atestă că spre sfîrșitul lunii august 1848 în majoritatea orașelor Țării Românești ele erau încheiate. Vizitînd județele Prahova, Dîmbovița și Muscel, într-un raport către Ministerul de Interne N. Crețulescu arăta că în locurile menționate gărzile naționale au fost organizate în toate orașele⁶⁹. El aprecia însă că era necesar să se trimită instrucțiuni speciale privind disciplina acestora⁷⁰.

Organizarea gărzilor naționale la sate se bucura de un sprijin puternic în rîndul țărănimii, care își exprima „bucuria de a-și apăra țara și drepturile promise”⁷¹. Corespondentul din București al „Gazetei de Transilvania” relata la 16 iunie că o dată cu desemnarea noilor administratori, organizarea gărzilor naționale la sate intra într-o nouă fază⁷². Astfel, administrația de Gorj a încredințat lui Haralambie Zugrăvescu misiunea de a forma gărzi naționale în toate satele din cuprinsul județului, atrăgîndu-i-se totodată atenția să sfătuiască pe săteni „a se feri de nepravilnicii și a ține liniște în cel mai mare grad”⁷³.

Dar, despre o acțiune sistematică în sînul țărănimii pentru formarea gărzilor naționale nu se poate vorbi decît după numirea comisarilor de propagandă. În colaborare cu administratorii de județe, ei trebuiau să propage „adevărata” spirit al programului revoluționar și să întemeieze asemenea formații de apărare.

⁶¹ *Anul 1848*, vol. II.

⁶² Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 157.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Anul 1848*, vol. IV, p. 242.

⁶⁵ Arh. st. Buc., Min. Int., Adm., nr. 19/1848, f. 112.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 10.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Anul 1848*, vol. I, p. 649.

⁶⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 170.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Ibidem*, vol. III, p. 612.

⁷² *Ibidem*, vol. I, p. 625.

⁷³ *Ibidem*, p. 685—686.

În localitățile în care boierimea reacționară își desfășura în voie uneltirile împotriva revoluției, trimișii conducerii au trebuit să depună o activitate deosebită pentru constituirea gărzilor naționale. În județul Dîmbovița, Alexandru Gărdescu raporta Ministerului de Interne la 24 iulie 1848 că a întâmpinat multe obstacole în ce privește formarea gărzii naționale, reușind în cele din urmă să convingă pe săteni „să înființeze un număr îndoit de paznici pentru noapte și să li se facă și sulițe”⁷⁴.

La 20 iulie, comisarul de Vlașca arăta că în plasa Glavacioc locuitorii au fost înspăimîntați „că vor fi chemați sub arme cu numirea de gardă națională”⁷⁵. Dat fiind că asemenea cazuri se manifestau și în unele sate din județul Rîmnicu-Sărat, Ministerul de Interne comunica administratorului la 25 iulie că „pentru piezișa explicație ce ar da sătenii la formarea gardii... este încredințat că aceasta și orice altă opinie de asemenea fiindă se poate desființa după buna deslușire ce dregătorii locali ar da sătenilor în privința aceștii întocmiri”⁷⁶.

Într-un alt raport către Ministerul de Interne, administrația de Rîmnicu-Sărat menționa că s-a procedat la întocmirea gărzilor naționale la sate⁷⁷, dar se exprima în același timp teama că masele înarmate ar putea să răstoarne calculele conducerii revoluției în ce privește rosturile unei asemenea instituții. Cîrmuitorul se temea „ca nu prin aceasta să se ațîțe un spirit de neorînduială și, în urmă, a nu-i mai putea aduce la legiuitele lor datorii, mai virtos dacă ar da o piezișe esplicație celor coprinse în proclamație”⁷⁸.

Înrolarea în gărzile naționale a unor sate din Prahova și Vîlcea ai căror locuitori erau lucrători în saline a produs o vie nemulțumire în rîndul „contracțiilor”. Ministerul de Finanțe arăta că „locuitorii satelor celor în slujba ocnelor se îndatorează de către subadministratorii plășilor ca să înființeze garde naționale”, împiedecîndu-se astfel exploatarea sării⁷⁹. El cerea Ministerului de Interne să se ordone administratorilor celor două județe ca pentru înrolarea acestor locuitori să se înțeleagă cu cămărașii ocnelor⁸⁰.

Pînă spre sfîrșitul lunii august 1848, ca urmare a unei activități susținute, au fost organizate gărzii naționale în numeroase sate ale Țării Românești. Din corespondența conducerii revoluției cu autoritățile locale, precum și cu comisarii de propagandă, desprindem date cît se poate de sugestive în această privință. La 17 iunie, comisarul de Ialomița raporta că în plășile Borcea și Balta, în toate satele, s-au constituit asemenea unități⁸¹. În județul Vîlcea, crearea gărzilor naționale la sate a fost însoțită de punerea acestora sub comandă de „ofiter și unterofiter în fiecare sat,

⁷⁴ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 139.

⁷⁵ Ibidem, f. 132.

⁷⁶ Ibidem, f. 7.

⁷⁷ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 6.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem, f. 109.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ *Anul 1848*, vol. II, p. 561—562.

după numărul familiilor“⁸². Tot astfel în multe sate ale județului Muscel au fost organizate gărzi naționale „destul de bine“ întocmite⁸³.

Una din problemele cele mai dificile pe care le avea de rezolvat conducerea revoluției era înarmarea gărzilor naționale. Slaba dezvoltare a industriei de apărare a Țării Românești, datorită mai ales menținerii dominației otomane, a constituit o frână serioasă în calea înarmării țării cu mijloacele necesare. Din această cauză, conducerea revoluției s-a văzut pusă într-o situație grea, planurile ei pentru organizarea forțelor de apărare întâmpinând dificultăți și din cauză că ajutorul în arme promis de guvernul francez era imposibil de realizat⁸⁴.

În ciuda acestor dificultăți, revoluționarii munteni au luat unele măsuri pentru a ieși din impas, demonstrând astfel interesul deosebit pe care-l manifestau mai ales pentru înarmarea gărzilor naționale. Se trece astfel la strângerea armelor existente, precum și la repararea celor care erau deteriorate. La 14 iunie, într-un apel pentru arme, conducerea se adresa către „tot românul care are două puști, să împrumute una statului“⁸⁵. Au fost date, de asemenea, dispoziții către toți administratorii de județe pentru strângerea armelor vechi. Raportînd Ministerului de Interne la 8 iulie, administratorul de Argeș menționa că în cele 26 de sate cu 2 000 de familii care au fost cercetate nu s-au găsit arme⁸⁶.

În privința înarmării gărzilor naționale, o problemă dificilă de rezolvat a fost aceea a găsirii mijloacelor de finanțare a acestei operații.

Din cauză că fondurile alocate înarmării și echipării gărzilor naționale erau insuficiente, sînt deschise liste de subscripții. În București, clubul de la mitropolie „a făcut o subscripție spre ajutorul guardiștilor ce n-au mijloace să-și facă uniformă“⁸⁷. De asemenea, tot la București funcționa o societate „filogvardistă“, cu scopul de a contribui la „înarmarea și înveșmîntarea gvardiștilor care n-au mijloace“⁸⁸.

Dat fiind că vistieria statului poseda fonduri reduse, guvernul provizoriu hotărăște ca deocamdată numai garda națională din capitală să poată beneficia de alocații pentru înarmare, punîndu-se astfel la dispoziția ei un acout de 300 de galbeni⁸⁹. În schimb, găsirea fondurilor necesare înarmării gărzilor naționale din întreaga țară constituia o problemă greu de rezolvat⁹⁰. Deși se hotărîse ca ele să fie asigurate din cutiile satelor și casele magistratelor⁹¹, mijloacele bănești de care dispuneau acestea erau insuficiente.

⁸² *Anul 1848*, vol. III, p. 260—261.

⁸³ *Ibidem*, vol. II, p. 397 ; vol. III, p. 459.

⁸⁴ *Ibidem*, vol. IV, p. 199.

⁸⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 569.

⁸⁶ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 104.

⁸⁷ *Anul 1848*, vol. IV, p. 221.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 186.

⁸⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 61.

⁹⁰ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 67.

⁹¹ *Ibidem*, f. 1.

Un document revelator în privința penuriei financiare prin care trecea țara este un raport al Ministerului de Interne către guvernul provizoriu din 24 iunie. În el era exprimată ideea că sumele de bani pentru cumpărarea obiectelor de neapărată trebuință, printre care sulite, tobe, stindarde etc., nu pot fi asigurate din casele magistratelor și cutiile satelor, deoarece acestea sînt într-o desăvîrșită lipsă de bani ⁹².

Pentru înarmarea gărzii naționale din București, conducerea revoluției hotărăște strîngerea tuturor armelor vechi „de la arsenalul oștirii” ⁹³. Totodată, pentru că armele existente erau deteriorate și insuficiente, au fost luate măsuri speciale, prin care se sconta înarmarea tuturor gărzilor naționale cu mijloace strict necesare. Astfel s-a hotărît concentrarea la București a meșterilor armurieri din țară, întrucît numărul unor asemenea specialiști din capitală era redus. Adresîndu-se poliției capitalei la 19 iunie, Ministerul de Interne arăta necesitatea de a găsi meșteri pentru a face îndată 3 000 de sulite „spre a sluji de armură la gvardia națională a satelor” ⁹⁴. La 23 iunie guvernul provizoriu ordona șefului gărzii naționale din București să cheme „pe toți meșterii fierari” și să încheie „contract cu dînșii ca să fabrice pînă la 2 000 lănci, cît se va putea mai curînd” ⁹⁵.

Pentru o rapidă strîngere a meșterilor armurieri din țară se adresează administratorilor invitația ca „din meșterii lăcătuși ce sînt în acest district cu știință de a drege arme să-i pornești îndată aici în capitală, cît se va putea mai mulți” ⁹⁶. Conformîndu-se directivelor de mai sus, administrația de Dîmbovița anunța ministerul că a dat dispoziții ca 13 meșteri armurieri să fie trimiși la București ⁹⁷. Rapoarte cu conținut similar trimiteau Ministerului de Interne și administrațiile de Teleorman ⁹⁸, Rîmnicu-Sărat ⁹⁹, Muscel ¹⁰⁰, Argeș ¹⁰¹.

După concentrarea în București a unor efective de meșteri armurieri s-a trecut la repararea și la confecționarea armelor. Pînă la 26 iunie 1848 se reparaseră 180 de puști și se construiseră 500 de lănci, iar cheltuielile efectuate pentru înarmare se ridicaseră la suma de lei 12 423 ¹⁰². La 8 august, comandantul gărzii naționale din București raporta Ministerului de Interne că cele 420 de puști „ce s-au primit stricate de la arsenalul oștirii” erau reparate în marea lor majoritate ¹⁰³.

În activitatea de înarmare a gărzilor naționale au fost atrași și unii specialiști străini. Secretarii guvernului provizoriu, C. A. Rosetti și I. C. Brătianu, au apelat la un meșter francez „ca să facă lăncile” ¹⁰⁴. Un alt

⁹² Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 15; vezi și f. 6, 8.

⁹³ *Anul 1848*, vol. II, p. 35—36.

⁹⁴ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 5.

⁹⁵ *Anul 1848*, vol. II, p. 45—46.

⁹⁶ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 154.

⁹⁷ Ibidem, f. 286.

⁹⁸ Ibidem, f. 241.

⁹⁹ Ibidem, f. 375.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 374.

¹⁰¹ Ibidem, f. 370.

¹⁰² *Anul 1848*, vol. II, p. 107.

¹⁰³ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 179.

¹⁰⁴ Ibidem, f. 138.

francez a fost, de asemenea, numit instructor al gărzii naționale din București¹⁰⁵.

În unele puncte ale țării sînt de remarcate eforturi practice pentru înarmarea generală a tuturor locuitorilor. Astfel, la Călărași, un Coștandin Ceșmegiu „a dat poruncă locuitorilor ca cine nu va fi avînd arme să-și vîndă dobitoacele și să-și cumpere, iar cei fără de stare să se pregătească cu sape și seceri“¹⁰⁶. Această activitate febrilă a atras atenția autorităților turcești de la Rusciuc, care își exprimau nemulțumirea pe lângă Departamentul Treburilor din Afară al Țării Românești¹⁰⁷.

În ciuda faptului că au fost în grabă constituite, slab echipate și înarmate, gărzile naționale au adus unele servicii utile revoluției muntene din 1848. Eforturile lor s-au redus în cele din urmă la menținerea ordinii revoluționare, ele neputînd fi utilizate într-o acțiune mai largă din cauza renunțării conducerii revoluției la planurile de apărare împotriva dușmanilor din afară.

Gărzile naționale erau singura instituție careia revoluționarii munteni îi încredințaseră misiunea de a menține ordinea internă. Un decret al Locotenentei domnești din 3 august 1848 este cît se poate de revelator în această privință. El prevedea măsuri pentru trecerea arnăuților din capitală și de prin județe în afara hotarelor Țării Românești¹⁰⁸, dat fiind că aceștia contribuiau la tulburarea ordinii revoluționare prin susținerea elementelor dușmănoase revoluției. Se sublinia că „nici în capitală, nici în județe nimeni nu este slobod a purta arme de nu va fi din gvardia națională, și aceștia numai în vremea slujbei“¹⁰⁹.

Serviciile gărzilor naționale erau utile mai ales în împrejurările unor mari aglomerări de oameni, cînd elementele contrarevoluționare puteau pune la cale provocări menite să tulbure liniștea internă. Astfel, dispoziția guvernului provizoriu încă din primele zile ale revoluției privind organizarea unor adunări populare în care să se presteze jurămîntul pe constituție avea să facă din gărzile naționale instrumentul pentru buna desfășurare a acestora. La adunarea de pe cîmpia Filaret de la 15 iunie, garda națională — deși cu efective incomplete — a jucat un rol important în menținerea ordinii. „Pruncul român“ relatează că, în desemnarea șefului gărzii naționale, o altă partidă — în minoritate însă —, nefiind de acord cu guvernul, voia să proclame alt șef, ceea ce a provocat nemulțumiri, care au fost calmate cu greu¹¹⁰.

Și în alte orașe ale țării gărzile naționale participă la manifestări de acest gen în scopul menținerii ordinii revoluționare și dejucării complotturilor boierești. La Brăila, la 20 iunie, garda națională asigura ordinea

¹⁰⁵ A1 h. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 321.

¹⁰⁶ Ibidem, f. 34.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ Anul 1848, vol. III, p. 193.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, vol. I, p. 626.

unei adunări de adeziune față de revoluție¹¹¹. La adunarea din 29 iunie de la Rîmnicu-Vîlcea, garda națională era înarmată, încheind festivitatea printr-o demonstrație „de arme cu salve detunătoare“¹¹².

În împrejurările complotului contrarevoluționar din 19 iunie, în zdrobirea căruia masele populare au jucat un rol hotărîtor, soluția care s-a impus, așa cum remarca corespondentul „Gazetei de Transilvania“, a fost ca „gvardia și poporul să se întrameze“¹¹³. Pentru precizarea rolului gărzii naționale în cadrul acestei acțiuni, din lipsa unor informații mai precise, este demnă de menționat și știrea corespondentului din București către „Mercure de Souabe“, din care se desprinde constatarea că în momentul complotului, securitatea guvernului provizoriu era asigurată de garda națională¹¹⁴. Această informație este cât se poate de revelatoare în privința atribuțiilor pe care revoluționarii munteni le-au fixat gărzilor naționale. Totuși, dezlănțuirea complotului din 19 iunie n-a putut fi împiedicată, în fruntea lui aflîndu-se colonelul reacționar Odobescu, membru al guvernului provizoriu. La această explicație adăugăm și faptul remarcat de corespondentul „Gazetei de Transilvania“ că în momentul declanșării lui „gardiile erau răspîndite“¹¹⁵. Dar reacțiunea nu se putea bucura de victorie decît pentru moment. Alături de masele populare, elemente ale gărzilor naționale sînt înarmate și participă cu succes la înfrîngerea complotiștilor¹¹⁶.

Pentru a realiza recunoașterea internațională a regimului revoluționar, conducerea s-a îngrijit ca sosirea lui Sulciman-pașa la București să nu fie prilej pentru manifestarea unor firești sentimente antiotomane, întrucît o astfel de situație ar fi provocat o intervenție imediată. De aceea autoritățile au dat dispoziții precise pentru menținerea ordinii interne, în realizarea căreia garda națională din București a jucat un rol important. La 6 august 1848 șeful acesteia era anunțat de sosirea demnitarului otoman¹¹⁷, desigur cu intenția de a se îngriji de pregătirea unităților gărzii naționale. În ziua de 8 august, cînd Suleiman-pașa a intrat în București, garda națională — așa cum relatează „Pruncul român“ — asigura ordinea mulțimii înșiruite de la grădina lui Costache Cantacuzino — unde s-a hotărît întîmpinarea demnitarului otoman — pînă la șoseaua Băneasa¹¹⁸. Așa cum se știe, manifestația aceasta s-a transformat într-o puternică acțiune a maselor pentru susținerea regimului revoluționar.

Supravegherea elementului contrarevoluționar a constituit pentru gărzile naționale principala activitate. Atît la sate, dar mai ales în orașe, în cartierele cărora își aveau dislocate forțe, gărzile naționale exercitau un strict control asupra mișcării populației. La 18 iunie, guvernul provizoriu cerea să se ia măsuri precise pentru trimiterea de detașamente

¹¹¹ *Anul 1848*, vol. II, p. 21.

¹¹² *Ibidem*, vol. III, p. 82—83.

¹¹³ *Ibidem*, vol. I, p. 701.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 668.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 701.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 707.

¹¹⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 257.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 290.

ale gărzii naționale în toate mahalalele Bucureștiului¹¹⁹. În Râmnicu-Vâlcea, de pildă, se anunța la 30 iulie, că au fost puse în funcție „patrușile de noapte”¹²⁰ ale gărzii naționale. În București s-a ordonat ca pe timpul nopții „să se oprească droștile... a vedea dacă persoana ce este într-însa este înarmată sau nu”¹²¹. Se dispunea, de asemenea, ca să fie puse sub observație și persoanele întâlnite pe jos, dar înarmate¹²², pentru ca „nu supt cuvînt de gardist să ne scape de sub pază”¹²³. Ca să se evite ciocnirile armate, populația din București era îndemnată să nu mai umble înarmată¹²⁴. Erau exceptați de la această dispoziție doar membrii gărzii naționale „orînduiți de patrulă prin oraș”¹²⁵.

Observarea atentă a reacționarilor și a persoanelor suspecte a contribuit la înăbușirea în fașă a unor uneltiri contrarevoluționare. Garda națională din Cerneți a descoperit din timp firele unui complot, care, denunțat autorităților, a putut fi lichidat în fașă¹²⁶. De asemenea, ca urmare a vigilentei gărzii naționale din Râmnicu-Sărat, reprezentanți ai acesteia au descoperit și au predat autorităților un emisar al domnitorului Mihail Sturza¹²⁷, trimis la Suleiman-pașa cu planuri contrarevoluționare.

Alteori, gărzile naționale interceptau și cenzurau corespondențe secrete sosite în orașe mai ales în timpul nopții. Garda națională din București, în noaptea de 13/14 iulie, a interceptat o ștafetă care venea de la Giurgiu pentru consulatul englez¹²⁸. Deși gardiștii stăruiau „deschiderea scrisorilor și citirea în auzul lor”¹²⁹, în cele din urmă, convingîndu-se că o asemenea acțiune putea fi condamnată de această putere în care conducătorii revoluției își pusese ră unele speranțe, pentru garantarea securității curierului l-au însoțit pînă la „secretarul consulatului”¹³⁰.

Desigur că supravegherea strictă a orașului București, mai ales noaptea, nu putea decît să aibă urmări pozitive pentru cauza revoluției. Dar, ulterior, sub pretext că „se întîmplă de vin curieri sau ștafete grabnice noaptea, atît către guvern, cît și către reprezentanții puterilor streine”¹³¹, iar gărzile „popresc pe acei curieri, stăruind a le lua scrisorile ca să le deschiză”¹³², conducerea revoluției a scos din atribuțiile gărzilor naționale un asemenea control¹³³.

¹¹⁹ Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 3.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 157.

¹²¹ *Ibidem*, f. 288.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ *Anul 1848*, vol. I, p. 674.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*, vol. IV, p. 25.

¹²⁷ *Ibidem*, vol. III, p. 87.

¹²⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 505.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ *Ibidem*.

¹³² *Ibidem*.

¹³³ *Ibidem*, vol. IV, p. 34; Arh. st. Buc., Min. Int., Div. Adm., nr. 19/1848, f. 290. Ministerul de Interne ordona ca „droștile să nu se oprească nici într-o vreme, afară numai cînd s-ar zări ceva ce ar da bănuială, și atunci cu mare politeță și cerînd iertaciune”.

Organizarea gărzilor naționale a constituit pentru conducerea revoluției muntene din 1848 o preocupare deosebită. Acestea erau menite să apere ordinea internă, care putea fi tulburată de elementele contra-revoluționare interesate în restaurarea regimului feudal sau chiar de anumite pături sociale antrenate în revoluție, dar ale căror revendicări depășeau interesele burgheziei. Este locul să se sublinieze, de asemenea, că gruparea revoluționar-democrată din conducere urmărea să transforme instituția gărzilor naționale într-o forță capabilă a fi antrenată într-o acțiune de apărare împotriva amenințărilor externe. În mod practic, rolul gărzilor naționale pe timpul revoluției s-a redus la asigurarea ordinii revoluționare. Ele n-au putut fi antrenate într-o acțiune mai largă, întrucât burghezia a renunțat la punerea în practică a planului de rezistență armată, dat fiind, printre altele, superioritatea evidentă a forțelor de intervenție ale Turciei și Rusiei țariste.

OBLIGAȚIILE ÎN MUNCĂ FAȚĂ DE STAT ȘI TURCI ALE POPULAȚIEI DIN MOLDOVA (SECOLELE XIV—XVIII)

DE

N. GRIGORAȘ

În perioada prefeudală și a feudalismului timpuriu nu au existat impozite, ci numai rentă în muncă și produse¹. Karl Marx a distins formele rentei feudale, care decurg natural una din alta, și anume cea mai simplă, renta în muncă, apoi, ca formă de tranziție, renta în produse, și, cea superioară, renta în bani². Astfel se și explică de ce o parte a obligațiilor populației neprivilegiate față de statul feudal au fost pretinse în munci. Ca atare, în timpul orînduirii feudale, țărănimea și populația din orașele Moldovei, ca și din Țara Românească³ și Transilvania⁴, au fost obligate să presteze o serie de munci pentru domni și stat, iar de la pierderea independenței statului și pentru Imperiul otoman, în afară, bineînțeles, de cele datorate stăpînilor de moșii⁵. Muncile obligatorii prestate de populația neprivilegiată în tot timpul orînduirii feudale au avut o importanță deosebită pentru administrația de stat.

Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea⁶ se constată un amestec crescînd al turcilor în afacerile interne ale statului moldovenesc, manifestat, mai

¹ D. Mioc, *Originea și funcțiile birului în Țara Românească*, în *Studii și referate privind istoria României*, tom. I, București, 1954, p. 645.

² K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 745, 747 și 750.

³ *Documente privind istoria României, B. Țara Românească* (în continuare se va cita *D.I.R.B.*), sec. XIII, XIV, XV, tom. I, nr. 28, 86, 93, 177 (1483 iunie), care, podvezi, căraturi, transportul finului domnesc etc.

⁴ Acad. C. Daicoviciu, Șt. Pascu ș.a., *Din istoria Transilvaniei*, București. Edit. Acad. R.P.R., vol. I, 1960, p. 97—98.

⁵ Ștefan Ștefănescu, D. Mioc et H. Chircă, *L'Evolution de la rente féodale en travail en Valachie et en Moldavie au XIVe—XVIIIe siècles*, „Revue roumaine d'histoire”, I, t. I (1962), p. 49. n. 2, p. 57—58 și urm.

⁶ I. Minea, *Aron-Vodă și vremea sa*, în „Cercetări istorice”, an. VIII—IX (1932—1933), p. 104—184.

ales în secolul al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, prin exploatarea tuturor resurselor țării în profitul Imperiului otoman⁷. Majoritatea domnilor îndeplineau imediat toate cererile Porții otomane. În același timp, țăranii și orașenii au fost obligați să presteze un număr mai mare de munci pentru întreținerea cetăților ocupate de turci, repararea și trasarea unor căi de comunicație cu caracter strategic, construirea de poduri, aprovizionarea garnizoanelor turcești cantonate în apropierea Moldovei etc.⁸.

Numărul și cuantumul muncilor obligatorii în continuă creștere, alături de celelalte sarcini față de stat, măreau, cum a scris D. Cantemir, „numărul nenorocirilor și mizeriilor“⁹, încât în prima jumătate a secolului al XVIII-lea unii domni au încercat să le reducă, deoarece fuga țăranimii amenința țara cu depopularea.

Obligațiile în muncă ale categoriilor sociale neprivilegiate din timpul orânduirii feudale se împart în două, și anume: 1) transporturile de tot felul, cunoscute în Moldova și în Țara Românească sub denumirea de podvezi¹⁰, și 2) obligațiile în muncă cu brațele¹¹, numite în general *lucru domnesc*, care înglobau munca la cetate, morile, iazurile domnești ș.a. Prin lucru domnesc, sau munci domnești, trebuie să se înțeleagă obligațiile de muncă ale locuitorilor față de domn, prin faptul că era șeful statului, în afară de cele pe care i le datorau țăranii de pe moșiile personale.

Pe lângă transporturile de provizii pentru curțile domnești, de armament, provizii și materiale destinate trupelor aflate în campanie, lucrările efectuate la cetăți nu se puteau realiza decât folosind și mijloacele de transport ale țăranilor și orașenilor. Cu asemenea obligații în muncă ale populației neprivilegiate se întrețineau căile de comunicație, se construiau și se reparau cetățile și celelalte lucrări cerute de apărarea țării.

Importanța deosebită a obligațiilor în muncă pentru statul feudal o dovedește și faptul că îndeplinirea și executarea supravegherii lor se făcea sub controlul unui corp special de slujbași ai puterii centrale.

Obligațiile de transport (podvezile). Primele obligații în muncă ale țăranimii moldovenești față de stat sînt consemnate în documentele interne sub denumirea de *podvezi*. Boierii și membrii înaltului cler au

⁷ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, București, 1957, p. 12 și urm.

⁸ Ion Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*, E.S.P.L.A., ed. a 2-a, 1959, publicat de acad. Iorgu Iordan, p. 65; N. Muste, în *Let.*, III, ed. a 2-a, p. 52—53.

⁹ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, trad. Gh. Adamescu, București, f.a., p. 124.

¹⁰ Șt. Ștefănescu, D. Mioc et H. Chîrcă, *op. cit.*, p. 41, nota 3, arată just că o serie de termeni, ca *ангарна, порога* și *порог*, au „sensul de corvezi datorate de țăranii numai domnului“.

¹¹ N. Iorga, *Les caracteres communs des institutions du sud-est de l'Europe*, Paris, 1929, p. 86, afirmă că ceea ce în Ungaria se numeau *gratuiti labores* este egal cu „robota“ de la românii și slavii din Peninsula Balcanica, care putea fi pretinsă oricînd de șeful statului.

fost scutiți de asemenea obligați, în schimb mănăstirile, dacă dispuneau de mijloace de transport și nu obținuseră scutiri, trebuiau să le îndeplinească¹².

După Ion Bogdan ПОДВОДА înseamnă „podvoadă“, „cărătură“ (cf. rus. ПОДВОДА, pol. podvoda „car“) ¹³. Într-un document din 3 ianuarie 1467 se arată clar că prin podvezi se înțelegeau transporturile cu carele ¹⁴. Documentar sînt menționate mai întîi podvoadele de vin ¹⁵, prin care se înțelege obligația unei categorii de locuitori de a transporta deșetina de vin convenită domnului. În unele documente se arată că această obligație „se da“ ¹⁶. Prin datul podvezii nu poate însă să se înțeleagă decît obligația de a se pune la dispoziția agenților puterii centrale mijloacele de locomoție necesare transportării vinului domnesc în localitățile indicate.

Avem, totuși, informații că podvoada se și plătea, adică se impusesse o măsură prin care obligațiile de transport ale locuitorilor din anumite regiuni ale țării se puteau răscumpăra în bani ¹⁷. Deci locuitorii care nu puteau îndeplini podvezile, erau nevoiți să le plătească. Prin urmare, o formă a rentei în muncă transformată în bani. Se nasc însă confuzii datorită informațiilor dintr-un număr de documente care arată că aceiași țărani, pe lîngă obligația de a face sau a plăti podvezi, mai trebuiau să transporte vasele ¹⁸ sau vinul domnesc ¹⁹.

Nu se poate accepta afirmația că „podvoada era o dare ce se plătea în bani“ ²⁰ într-o vreme cînd în mod excepțional a fost transformată în bani și numai pentru locuitorii care n-o puteau presta sau nu li se cerea aceasta. De asemenea, nu bănuim ce ar fi putut însemna strîngerea podvezilor de către podvodari ²¹. În secolul al XVIII-lea, pe măsura creșterii rezervei feudale și deci a obligațiilor în muncă față de boieri ²², obligația de a executa tot felul de transporturi pentru stat,

¹² Documente privind istoria României, A. Moldova (În continuare se va cita D.I.R.A.), sec. XVI, tom. IV, nr. 83 (1593 ianuarie 8).

¹³ Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, tom. II, București, 1913, p. 601; C.C. Giurescu, *Două vechi obligații românești: cărăturile pe cai și podvoadele cu boii* (ПОРОЗА și ПОДВОДА), în „Revista istorică română“, an. MCMXLV, vol. XVI, p. 230—232, susține că prin ПОДВОДА trebuie înțeles transporturile facute cu carele, iar prin ПОРОЗА transporturile cu caii.

¹⁴ D.I.R.A., sec. XIV—XV, tom. I, nr. 425 (privilegiu acordat mănăstirii Bistrița prin care au fost scutiți de podvezi locuitorii din satele ei).

¹⁵ *Ibidem*, nr. 187.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 242 (1444 august 1), nr. 260 (1446, martie 11): „să nu dea acești oameni nici dare, nici iliș, nici podvoada“; nr. 318 (1453 iulie 8): „sa nu dea dare, posada, podvoadă“; nr. 324 (1454 august 25): „nici podvoadă să nu dea“ etc.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 266, 270 (1448 aprilie 5): „să nu plateasca dare... nici podvoadă“; nr. 341 (1456, ianuarie 20); nr. 353 (1458, aprilie 12): „să nu aibă a plăti nici iliș, nici podvoada“; nr. 478 (1475, aprilie 17): „să nu ne platească... nici podvoada“.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 478: „să nu ne plăteasca... nici podvoadă“.

¹⁹ Virgil Pîntea, *Impozite, taxe și amenzi moldovenești*, în „Cercetări istorice“, an. XVI (1940), nr. 1—2, p. 149—150, consideră greșit podvoada ca un impozit, nu ca o obligație în muncă, afirmînd că „adesea se amintește între birurile și amenzele moldovenești podvoada“. De asemenea, greșește cînd afirmă că transportarea vinului domnesc nu se încadra în obligația podvezilor.

²⁰ *Ibidem*, p. 149.

²¹ *Ibidem*.

²² Șt. Ștefanescu, D. Mioc et H. Chircă, *op. cit.*, p. 57—58.

domn și Imperiul otoman a devenit foarte greu de suportat, în special după ocuparea Cameniței (1672). Dacă, datorită unor situații speciale, transporturile cerute de turci nu se puteau face cu carele, se efectuau și cu caii²³.

Marea majoritate a informațiilor documentare referitoare la obligația de a se presta transporturile cu caracter public arată că acestea se realizau cu carele și cu caii țăranilor vecini și ale populației din orașe care dispunea de asemenea mijloace. Fiindcă, în general, asemenea transporturi nu se plăteau, „scosul” locuitorilor amintiți la podvezi le făcea, după expresiile documentare, „supărare”²⁴.

Deoarece țăranii vecini pierdeau mult timp cu transporturile cerute de dregătorii statului și din cauza aceasta erau puși în situația de a nu-și putea îndeplini obligațiile față de stăpîni, aceștia încercau să obțină pentru ei scutiri. Astfel, o parte din mănăstiri²⁵, precum și episcopii de Roman²⁶, Rădăuți²⁷ și Huși²⁸, au reușit să obțină scutiri pentru vecinii lor. Miron Barnovschi a acordat la 9 decembrie 1627 locuitorilor din satul Toporăuți privilegiul de a aduce podvezi „numai o singură dată într-un an pînă la Iași”²⁹.

În timp ce mănăstirile și episcopii au putut obține scutiri de podvezi pentru o parte din vecinii lor, boierii nu au reușit în aceeași măsură să se prevaleze de privilegiile similare. De aceea documentele prin care se acordă scutiri de podvezi satelor boierești pot fi considerate ca excepții³⁰. Astfel, cam din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, țăranii vecini au fost nevoiți să îndeplinească în întregime, pe lângă podvezile pretinse de stăpîinii moșilor, și pe cele publice. În schimb, țăranii așezați în sloboziile boierești sau mănăstirești au fost scutiți temporar de podvezi³¹. De asemenea, mănăstirile și episcopii au obținut scutiri de podvezi pentru grădinarii³², cojocarii, croitorii, olarii, butnarii, măcelarii³³, prisăcarii, văcarii³⁴, morarii³⁵, vierii³⁶ și ciobanii³⁷ pe care-i aveau în serviciu.

²³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 231—232; Ion Neculce, *op. cit.*, p. 137. În 1696 Antioh Cantemir a primit ordin de la Poartă ca să trimită provizii la Camenița, deoarece garnizoana, lipsită de hrană, nu mai putea apăra cetatea. „Deci în grabă” a trimis 300 slujitori cu 300 de cai „în pohan”, fiecare cal „cu doua kile de pine”.

²⁴ Th. Bălan, *Documente bucovinene*, tom. I, p. 117—118, *D.I.R.A.*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 273.

²⁵ *D.I.R.A.*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 187, 270, 242, 260, 318 etc.

²⁶ Arh. st. Buc., Episcopia Roman, XII/9, XXIV/4 etc.

²⁷ *D.I.R.A.*, sec. XVII, tom. II, nr. 251.

²⁸ Arh. st. Buc., Episcopia Huși, XIII/3; Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 175—178 și 209—210.

²⁹ Muzeul regional Suceava, nr. 1731.

³⁰ Acad. R.P.R., CLVII/100, XLIII/115 (1649, martie 28).

³¹ Arh. st. Buc., M-rea Galata, VI/8; M-rea Bistrița, VII/5; M-rea Galata, X/13, VI/19, VI/21 etc.

³² *D.I.R.A.*, sec. XVII, t. II, nr. 224.

³³ Arh. st. Buc., ms. nr. 548, f. 65.

³⁴ Ibidem, M-rea Neamț, XXX/13.

³⁵ C. Solomon și C. Stoide, *Documente tecucene*, tom. I, sec. XVII—XIX, Birlad, 1938, p. 40.

³⁶ Arh. st. Buc., M-rea Pobrata, XVII/20.

³⁷ *D.I.R.A.*, sec. XVII, t. III, nr. 327; Acad. R.P.R., LXXVII/4; CLXXXII/17 etc.

Numărul obligațiilor de transport față de stat a crescut mult din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când țările române au fost obligate să livreze anumite cantități de cereale și provizii pentru Constantinopol și garnizoanele turcești³⁸. Crescînd cantitățile de cereale și provizii cerute de turci, pentru transportul lor domniile au avut nevoie de un număr mai mare de mijloace de transport, pe care le luau de la locuitorii neprivilegiați. Așa se și explică de ce, începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, obligațiile amintite sînt cunoscute sub mai multe denumiri, și anume: *cară*, *carele de jold* sau *de oaste*, *carele împărătești* și *carele de braniște*. Obligația denumită *care* este consemnată documentar la 22 iunie 1674³⁹, iar cea cunoscută sub numele de *care de jold*, strîns legate de cerințele armatei, la 14 decembrie 1675⁴⁰. Ultima se atestază documentar pînă în 1693⁴¹, de cînd se menține numai aceea numită *cară*⁴².

Antonie Ruset scria la 16 ianuarie 1676 locuitorilor din ținutul Roman ca să dea *care* „de treaba zaherelelor”. Erau scutiți de această obligație stolniceii „care vor fi îmblat” la „scos carele... și călărașii cei scutiți ce vor fi fost atunci în oaste...”, iar alt nimeni scutelnic nu va fi⁴³. Cînd se cereau mijloace de transport pentru armată, nu se luau *carele* și boii tuturor locuitorilor, ci fiecare sat sau grup de sate urma să dea cîte unul sau două *care* cu boi. Dacă în atare situație carul cu boi era luat de la un singur locuitor, ceilalți urmau să-l despăgubească. Numărul carurilor ce urma să fie dat se fixa „pe pecetluit din visterie”⁴⁴. Locuitorii care nu voiau să contribuie de bunăvoie la despăgubirea celor a căror mijloace de transport fuseseră luate erau obligați s-o facă prin forța publică⁴⁵.

Un document din 5 iulie 1693 se referă la obligația de a se da „*care împărătești*”⁴⁶. Sub această denumire trebuie să se înțeleagă mijloacele de transport cerute pentru armatele turcești. În mod special moldovenii au fost nevoiți să pună la dispoziția turcilor mijloacele de transport necesare aprovizionării garnizoanei din Hotin⁴⁷. În 1714 turcii pretindeau atît de numeroase mijloace de transport, încît autoritățile credeau că va fi peste putință „a se împlini”⁴⁸. De aceea, începînd cu anul

³⁸ *Istoria României*, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., p. 784—785; Șt. Ștefanescu, D. Mioc et H. Chircă, *op. cit.*, p. 51, nota 2.

³⁹ Arh. st. Buc., ms. nr. 578, f. 119.

⁴⁰ *Uricarul*, tom. V, p. 235—236.

⁴¹ Arh. st. Buc., ms. 578, f. 120 v.; M-rea Bistrița, IX/4 etc.

⁴² *Uricarul*, tom. II, p. 35—37.

⁴³ „Ion Neculce. Buletinul Muzeului municipal din Iași”, fasc. 7 (1928), p. 149; Arh. st. Iași, tr. 1765, op. 2014, dos. 99, f. 154.

⁴⁴ „Arhiva istorică”, III, p. 255, nr. 51.

⁴⁵ Arh. st. Iași, CDIX/48 (1685, noiembrie 12). Documentul se referă la *carele* de oaste necesare armatei moldovenești care a participat în 1683 la asediul Vienei.

⁴⁶ Arh. st. Buc., M-rea Tazlău, VII/2.

⁴⁷ Axinte Uricariul, *De a doua domnia lui Nicolaie Alexandru-vodă, văleat* 7220, ed. I. St. Petre, București, 1944, p. 166.

⁴⁸ *Ibidem*; *Istoria României*, tom. III, p. 349.

1715, se menţionează în documente, pe lângă obligaţia numită *care de oaste*, şi aceea a *carelor de Hotin*⁴⁹, scoase „pe ţară”⁵⁰.

Grigore al II-lea Matei Ghica, în timpul celei de-a doua domnii (1735—1741), a fost nevoit să trimită, la cererea turcilor, un număr de care la Vozia⁵¹, o fortificaţie turcească la Marea Neagră. Tot din timpul aceleiaşi domnii sîntem informaţi că se percepea un impozit numit „banii carelor”⁵², care urma să fie plătit, probabil, de ţăranii şi oraşenii ale căror mijloace de transport nu fuseseră folosite.

În tot timpul orînduirii feudale ţăranii şi oraşenii⁵³ au avut obligaţia de a cosi şi a transporta fînul necesar curţilor domneşti. Între locuitorii cu asemenea obligaţii din oraşe sînt menţionaţi chiar preoţii⁵⁴ şi membrii breslelor de ciocli⁵⁵. Obligaţia de a cosi fîn pentru domni este consemnată pentru prima oară în Moldova la 13 martie 1466, cînd Ştefan cel Mare a acordat o serie de scutiri locuitorilor din satul Negoieşti⁵⁶. Cu timpul se indică slujbaşii domneşti care răspundeau de realizarea acestei obligaţii. Din secolul al XVII-lea şi prima jumătate a secolului al XVIII-lea avem numeroase indicaţii că a fost menţinută şi chiar extinsă⁵⁷.

Transporturile obligatorii de fîn domnesc se numeau „podvezi de fîn”⁵⁸. În noiembrie 1737, după cum rezultă din cele scrise de Ion Neculce, Grigore al II-lea Ghica a scos „care pe ţară de carat fîn şi lemne la oaste”. Şi „fîn nu găsea pe aproape, că-l mîncase de cu vară... şi tabere de cară duce la Siret, de măcina, că pe aproape nu era mori. Şi lua boi a cui găsie, de pre drumuri”⁵⁹.

În așa-numitele podvezi de fîn a fost încadrată şi obligaţia aceluiaşi categorii sociale de a face transporturile de lemne necesare curţilor domneşti şi armatei. Dacă la început aceasta a fost numai o obligaţie a satelor de ocol⁶⁰, mai tîrziu, după necesităţi, a fost extinsă asupra locuitorilor din întreaga ţară⁶¹, exceptîndu-se, bineînteles, boierii, membrii înaltului cler şi cei care se bucurau de scutiri speciale. Într-un document din 1 mai 1660 se menţionează obligaţia unor ţărani de a transporta „copaci la curte”⁶². În scutirea acordată de Eustratie Dabija locuitorilor din satul Trebeş-Bacău, se arată că „nici lemne n-au adus cum aducea ţara”⁶³. În secolul al XVIII-lea această obligaţie de transport

⁴⁹ N. Iorga, *Studii şi documente*, tom. VI, p. 421, nr. 1613; Arh. st. Buc., ms. nr. 578, f. 43—44 şi 149.

⁵⁰ *Uricarul*, tom. III, p. 49—51.

⁵¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 359—360.

⁵² N. Iorga, *loc. cit.*

⁵³ Arh. st. Buc., M-rea Barnovschi, V/1, V/4; M-rea Nicoriţa, IX/6.

⁵⁴ „Buletinul Ion Neculce”, fasc. 3, (1923/118).

⁵⁵ Acad. R.P.R., foto XXXIII/190; Melchisedec, *Cronica Romanului*, II, p. 22.

⁵⁶ D.I.R.A., sec. XIV—XV, tom. I, nr. 413; sec. XVII, tom. I, nr. 273.

⁵⁷ Arh. st. Buc., M-rea Zlataust, XIII/14 „nici a cara fîn”; *Uricarul*, tom. VIII, p. 237—238; Ion Neculce, *op. cit.*, p. 346—360.

⁵⁸ *Uricarul*, tom. VIII, p. 237—238; Arh. st. Buc., M-rea Socola, VI/28.

⁵⁹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 360.

⁶⁰ Muzeul româno-rus, nr. 347; Arh. st. Buc., M-rea Socola, VI/2, 4, 6.

⁶¹ N. Iorga, *op. cit.*, tom. I—II, p. 28 (1662, ianuarie 5).

⁶² Muzeul româno-rus, nr. 347.

⁶³ N. Iorga, *loc. cit.*

este cunoscută și sub denumirea de „lemn domnesc”⁶⁴, pe lângă cea numită „lemn de pod”⁶⁵.

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea, obligația de a tăia și a transporta lemn a trebuit să satisfacă, pe lângă nevoile curților domnești și pe ale cetăților și garnizoanelor turcești din jurul Moldovei. În timpul celei de-a II-a domnii a lui Antioh Cantemir (1705—1707), turcii au ordonat să se transporte mari cantități de lemn la Tighina, Cetatea Albă și Vozia⁶⁶. Evident că în asemenea situații carele necesare acestor transporturi se luau fără plată.

Este interesant de semnalat și faptul că anumite corpuri de trupă de sub comanda hatmanului trebuiau să facă transporturi de lemn⁶⁷. Lemnul tăiat și transportat de țărani era întrebuințat la anumite fortificații, precum și la construirea podurilor pe unde trebuiau să treacă armatele turcești⁶⁸. În timpul campaniei turcești împotriva Poloniei din vara anului 1672, Gheorghe Duca a transportat provizii la „conace” și a construit poduri „cu multă grijă” peste „toate piraiele” pentru ca „să nu-i afle împărăția vreo pricină, să-și puie capul”. Cu toate acestea a fost mazilit de sultan și chiar în pericol de a fi condamnat la moarte și executat⁶⁹.

Într-un număr restrâns de documente se menționează că țărani din satele de lângă Iași, erau obligați să facă și să transporte la curtea domnească cărbuni, coșuri și nuiele⁷⁰. Deși noua obligație este menționată documentar pentru prima oară la 11 mai 1660⁷¹, nu este exclus ca să fi fost mai veche, fiind, poate, înglobată în așa-numitele „podvezi” și lucru. Pe lângă locuitorii din jurul Iașilor și poslușnicii unor mănăstiri, dacă nu erau scutiți, trebuiau „să facă cărbuni la curtea domnească”⁷². La 7 decembrie 1733 Constantin Mavrocordat a scutit 5 poslușnici ai mănăstirii Socola de o serie de munci, printre care se amintește și *scoarța de lemn*⁷³. Nu putem ști în ce consta această obligație și cum se presta.

Începând cu 1660 se menționează în documente o nouă obligație în muncă și de transport, cunoscută sub numele de *braniște* și *care de braniște*, alături de cositul „la ceair”, lucrul la stăvilare etc.⁷⁴. Braniștea poate că a fost numită obligația țăranilor de a cosi și a aduna finul necesar curții domnești.

Între satele scutite de braniște, pe lângă Hlincea, sînt amintite Vi-covul și Frătăuții ale mănăstirii Putna⁷⁵. Braniștea a făcut parte din

⁶⁴ *Uricarul*, tom. VIII, p. 237—238 (1737, mai 20).

⁶⁵ Arh. st. Buc., Achiziții noi, MMDCXLV/2.

⁶⁶ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 179, 360, 361.

⁶⁷ Aurel V. Sava, *Documente orheiene*, p. 202 și 203.

⁶⁸ Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 58—59.

⁶⁹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 42.

⁷⁰ Muzeul româno-rus, nr. 347; Arh. st. Buc., M-rea Socola, VI/2, 4, 6.

⁷¹ Muzeul româno-rus, nr. 347.

⁷² Arh. st. Buc., M-rea Zlataust, XIII/1.

⁷³ *Ibidem*, M-rea Socola, VI/28.

⁷⁴ Muzeul româno-rus, nr. 347.

⁷⁵ Th. Balan, *op. cit.*, t. IV, p. 53; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, tom. IV, p. 52—53; Arh. st. Buc., ms. nr. 578, f. 113, 119; „Buletinul Ion Neculce”, fasc. 6 (1926—1927), p. 214.

obligațiile în muncă ale vecinilor, poslușnicilor, argaților și țăranilor așezați în slobozii, însă după trecerea termenului de scutire. A fost, așadar, o obligație în muncă a categoriilor sociale neprivilegiate din mediul rural, dar care din secolul al XVIII-lea s-a extins și în cel urban. Este de remarcat faptul că, atunci când în documente apare braniștea, nu sînt menționate *carele de braniște* și invers. Carele de braniște ca o obligație de transport a unor poslușnici, sînt consemnate documentar alături de *carele împărătești*, pentru prima oară, la 5 iunie 1693⁷⁶ și apoi la 9 iunie același an⁷⁷.

Într-un grup numeros de documente se menționează, sub denumirea *care de braniște*, o obligație de transport a unor poslușnici mănăstirești⁷⁸, extinsă și asupra altor categorii sociale⁷⁹. Dacă prin obligația în muncă denumită braniște se înțelege cosirea și adunarea fînului domnesc, prin carele de braniște trebuie să se înțeleagă obligația de a transporta acest fîn acolo unde era nevoie. S-ar părea că la început aceste obligații le-au avut numai locuitorii din apropierea braniștelor domnești, dar că mai tîrziu au fost extinse asupra tuturor categoriilor sociale neprivilegiate. Aceste munci se îndeplineau sub supravegherea brăniștenilor.

Muncile cu brațele. Pe lângă transporturi, pentru îndeplinirea unor lucrări care interesau, în primul rînd, apărarea țării și, în al doilea rînd, cele de întreținere și de amenajare a curților domnești, precum și a satisfacerii unor cereri turcești, s-a folosit în mare măsură munca cu brațele a unei mari părți din populația neprivilegiată.

Una dintre cele mai importante obligații în muncă ale locuitorilor neprivilegiați, care interesa în mod direct apărarea țării, a fost *munca* sau *lucrul la cetate*, impusă cu mult timp înainte de data la care este consemnată în documentele interne, fiind legată de construirea primelor cetăți sau puncte fortificate din Moldova. Această muncă cerea însă și transporturi cu carele. Obligația țăranilor moldoveni de a lucra la construirea sau la întreținerea cetăților și de a transporta cu mijloace proprii materialele necesare este amintită pentru prima oară la 1 august 1444⁸⁰ și apoi frecvent pînă la 23 august 1481⁸¹. Documentul din 11 martie 1446 se referă la unele sate ale mănăstirii Neamț, ai căror locuitori au fost scutiți de munca la cetate⁸², însă la 31 august 1458 se preciza că oamenii din satul Bahrinești lucraseră la cetatea Sucevei⁸³.

Scutirile acordate în secolul al XV-lea pentru munca sau lucrul la cetate pot fi considerate ca excepții. Din timpul îndelungatei domnii a lui Ștefan cel Mare ni s-au păstrat doar 5 documente de scutire pentru lucrul la cetate, dintre care două fuseseră acordate de înaintașii săi, iar

⁷⁶ Arh. st. Buc., M-rea Tazlău. VII/2.

⁷⁷ Ibidem, M-rea Bistrița. IX/5.

⁷⁸ *Uricarul*, tom. III. p. 49—51; tom. V. p. 244—245. tom. VIII. p. 237—238; Arh. st. Buc., M-rea Barnovschi. V/7; ibidem. ms. nr. 578, f. 149; N. Iorga, *Studii și documente*, tom. VI, p. 421. nr. 1613.

⁷⁹ Ibidem, tom. I—II, p. 84 (1700, decembrie 20).

⁸⁰ D.I.R.A., sec. XIV—XV, tom. I. nr. 242.

⁸¹ Ibidem, sec. XV, tom. II, nr. 33.

⁸² Ibidem, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 260: „nici la cetate să nu muncească”.

⁸³ Ibidem, nr. 355; „și la cetatea Sucevei să nu lucreze”.

el numai le-a confirmat. Se acordau scutiri temporare de lucru la cetate locuitorilor din slobozii, ceea ce arată că apărarea țării cerea ca această muncă să fie numai de câștigată⁸⁴.

Pentru lucrul la cetate, țărani erau folosiți la cetățile cele mai apropiate de satele lor, căutându-se astfel ca să nu se piardă prea mult timp cu deplasările⁸⁵. Când însă era nevoie să se realizeze o lucrare urgentă în interesul apărării țării, cum a fost cea de la Chilia, începută la 22 iunie și terminată la 16 iulie 1479, la care au lucrat 800 de meșteri și 17 000 de salahori, se aducea mână de lucru din toate regiunile țării⁸⁶.

Alexandru cel Bun a acordat țăranilor așezați în imediata apropiere a mănăstirii Horodnic scutiri de lucru la cetate, de strajă și altele. Ștefan cel Mare a reînnoit aceste scutiri⁸⁷, hotărând ca nici locuitorii satelor de la Coțmani, care ascultau de episcopia Rădăuților, să nu fie „mînați” la cetate împreună cu alți țărani⁸⁸. Aceasta dovedește o dată mai mult că toți țărani, în afară de cei cu scutiri, aveau obligația de a lucra la cetăți.

Amintim că și țărani din Țara Românească, aveau o obligație similară⁸⁹. Ni se pare interesant faptul că aici munca la cetate a populației neprivilegiate este consemnată doar la sfîrșitul secolului al XV-lea⁹⁰, și nu atît de devreme ca în Moldova. Cu siguranță însă că a fost introdusă cu mult înainte de sfîrșitul secolului al XV-lea. Nu este mai puțin adevărat că, îndată ce Țara Românească și-a pierdut independența, turcii au interzis domnilor să mai construiască cetăți noi sau chiar să le repare pe cele vechi. Din acest punct de vedere, situația din Moldova a fost deosebită în sensul că aceasta s-a bucurat de libertate deplină încă o perioadă îndelungată de timp.

După 1481, în Moldova lucrul la cetate este menționat de-abia în documentul din 13 februarie 1585 și mai apoi în cel din 19 septembrie 1597. Ni se pare destul de greu de înțeles rostul lucrului la cetate amintit în documentul din 13 februarie 1585, prin care se acordau scutiri cuprinzătoare de munci și impozite preoților din Iași⁹¹. Documente similare avem și de la Gașpar Grațiani⁹², Miron Barnovschi⁹³, Alexandru Iliș⁹⁴, Vasile Lupu⁹⁵, Gheorghe Ștefan⁹⁶, Gheorghe Duca⁹⁷, Ștefan

⁸⁴ *D.I.R.A.*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 413.

⁸⁵ N. Grigoraș, *Vechi cetăți moldovenești*, Iași, 1947, p. 18.

⁸⁶ *Cronica lui Ștefan cel Mare*, ed. I. C. Chițimia, București, 1942, p. 46; *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan*, ediție revizuită și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 34.

⁸⁷ *D.I.R.A.*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 478.

⁸⁸ *Ibidem*, sec. XV, tom. II, nr. 16.

⁸⁹ *D.I.R.B.*, sec. XIII, XIV, XV, tom. I, nr. 265, 275; sec. XVI, tom. I, nr. 23.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ *D.I.R.A.*, sec. XVI, tom. III, nr. 327.

⁹² *Ibidem*, sec. XVII, tom. IV, nr. 429 (1619, mai 8).

⁹³ Acad. R.P.R., CCXXXVII/1 (1626, august 28).

⁹⁴ *Ibidem*, CLXXXI/51 (1632, aprilie 25).

⁹⁵ *Ibidem*, CLXXXI/69 (1634, iulie 8).

⁹⁶ *Ibidem*, CLXXXIV/33 (1654, septembrie, 1 și 1657, aprilie 12).

⁹⁷ *Ibidem*, CLXXXI/52 (1665, decembrie 2).

Petriceicu⁹⁸, Constantin Cantemir⁹⁹ și Constantin Duca¹⁰⁰. Am putea oare admite că această sarcină o aveau numai locuitorii din Iași, fiind obligați să lucreze la întăriturile curții domnești, considerată în acea vreme ca o cetate? Toate documentele de scutire, în afară de cele de la Constantin Cantemir și Constantin Duca, acordate preoților din Iași, sînt scrise în limba slavă. Documentele din 15 iunie 1691 și 9 septembrie 1695, scrise în limba română, referindu-se la scutirile de munci acordate acestor preoți precizează următoarele: „...Nici să lucreze nouă nici un fel de lucru, nici la curte, nici la mori, nici cu tîrgul, nici mitropolitului, nici podvozi să nu ducă”¹⁰¹. Deci prin munca la curte trebuie înțeles munca la cetate, menționată în documentele anterioare.

Documentul din 19 septembrie 1597, prin care Ieremia Movilă i-a scutit pe locuitorii din satul mănăstirii lui Iațcu și de lucru la cetate, lasă să se întrevadă că acest domn, fiind obligat să stea mai mult timp în Suceava, a refăcut cetatea, reintroducînd obligația în muncă pentru locuitorii din apropiere.

Numeroase informații documentare din secolele XV—XVIII se referă generic la „munca domnească”¹⁰², „lucrul domniei”¹⁰³, „lucrul domnesc”¹⁰⁴. În documentul din 13 aprilie 1576, prin care s-a dăruit satul Stroiști mănăstirii Sf. Sava, s-a precizat că îi va fi „uric cu tot venitul și cu lucrul”¹⁰⁵.

Importanța acordată muncilor cu brațele care trebuiau prestate pentru domnie se observă și din privilegiile acordate unor mănăstiri, în care se arată clar că vecinii lor sînt scutiți de muncile domnești¹⁰⁶. Scutiri asemănătoare se acordau și țăranilor care s-ar fi așezat în slobozii¹⁰⁷. De asemenea, importanța acordată muncilor cu brațele se observă și din faptul că în multe documente sînt consemnate chiar înaintea impozitelor¹⁰⁸.

În afara lucrului la cetate, sau, mai bine zis, alături de această obligație, țăranii și alte categorii sociale nepriviligiante au trebuit să lucreze la morile, la iazurile domnești¹⁰⁹ și la stăvilare¹¹⁰. Lucrul la morile domnești este amintit pentru prima oară în Moldova la 1 august 1444¹¹¹. Un document muntenesc din 28 octombrie 1464 arată că Radu cel Frumos a dăruit mănăstirii Snagov 4 mori. Țăranii care le

⁹⁸ Acad. R.P.R., CXXV/54 (1672, noiembrie 14).

⁹⁹ *Uricarul*, tom. VI, p. 347—349.

¹⁰⁰ „Revista Th. Codrescu”, an. IV (1934), p. 131—132.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *D.I.R.A.*, sec. XVII, tom. II, nr. 176.

¹⁰³ Arh. st. Buc., M-rea Galata, IX/3.

¹⁰⁴ *D.I.R.A.*, vol. cit., nr. 149.

¹⁰⁵ *Ibidem*, sec. XVI, tom. III, nr. 86.

¹⁰⁶ *Ibidem*, tom. IV, nr. 3; Arh. st. Buc., M-rea Galata, I/8 etc.

¹⁰⁷ *Ibidem*, sec. XVI, tom. III, nr. 458; tom. IV, nr. 51, 207 etc.

¹⁰⁸ *Ibidem*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 250, 328; „Cercetări istorice”, an. VIII—IX, nr. 3, p. 48—51.

¹⁰⁹ *Ibidem*, sec. XVI, tom. IV, nr. 239.

¹¹⁰ Muzeul româno-rus, nr. 347.

¹¹¹ *D.I.R.A.*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 242: „nici la moară să nu lucreze”.

păziseră „cît timp au fost domnești“ au continuat să aibă aceeași obligație, pe lângă aceea de a le repara „cînd s-ar fi stricat“¹¹².

La 8 iulie 1635 Vasile Lupu a dăruit vistiernicului Dumitru Buhuș un loc de sat în braniștea domnească „pentru slujba ce au făcut domniei... și țării“, fiindcă „iezeit-au Prutul și au făcut mori, carele sînt de treaba domniei-mele și țării“¹¹³. Deci el a realizat cu munca obligatorie a țăranilor o lucrare cu caracter public. În 1660, Ștefăniță Lupu „a scos“ locuitorii „din trei ținuturi de au iezeit Siretul, l-au dat în Bîrlad, ... la Tălăbăiești, să vie apa la morile domnești“¹¹⁴.

Un mare număr de brațe de muncă gratuite erau folosite la lucrul viilor domnești, care dădea multă grijă dregătorilor locali și celor însărcinați în mod special cu această misiune¹¹⁵. Vierii și vătăfii de vieri domnești, în cazul cînd nu puteau găsi mîna de lucru necesară, forțau chiar pe cei scutiți să muncească, rechiziționîndu-se uneori pînă și uneltele unor episcopii care aveau viile în apropiere¹¹⁶.

În afară de muncile amintite, pe care locuitorii neprivilegiați erau obligați să le presteze, au mai fost și altele, care sînt însă înglobate în izvoare sub expresia „alt lucru domnesc“¹¹⁷ sau „altă slujbă“¹¹⁸. Prin urmare, atunci cînd domnii și drăgătorii locali considerau că trebuie executate anumite lucrări, puteau cere țăranilor și orașenilor, fără documente de scutire, să le presteze. Se poate deci afirma că în timpul orînduirii feudale țăranii nu au știut niciodată ce obligații în muncă aveau față de stat. De pildă, în Țara Românească locuitorii satelor din apropierea iezerelor și a Dunării erau obligați să pescuiască anual cîte trei zile pentru domnie¹¹⁹. Cu siguranță că această obligație au avut-o și țăranii moldoveni.

Din secolul al XVIII-lea înainte obligațiile în muncă față de stat sînt denumite *beilicuri*¹²⁰.

„*Oamenii de tras la șăici*“ și *salahorii*. După ocuparea Căminitei de turci (1672) se constată că în Moldova s-a introdus o nouă obligație în muncă, numită „*oamenii de tras la șăici*“¹²¹ sau „*oamenii de șăici*“¹²². Șăicile se întrebuițau obișnuit la podurile fixe sau umblătoare, dar și la transporturile pe apă, atît pentru „țară“, cît și pentru turci¹²³. Oamenii de tras la șăici se recrutau dintre țărani. Se poate presupune că fiecare sat nescutit trebuia să dea un număr fix de oameni pentru înde-

¹¹² D.I.R.B., tom. I, nr. 130.

¹¹³ Acad. R.P.R., LXXXII/3.

¹¹⁴ Arh. st. Buc., M-rea Cetățuia, VII/11.

¹¹⁵ D.I.R.A., sec. XVII, tom. II, nr. 31; Acad. R.P.R., LXI/31 etc.

¹¹⁶ Arh. st. Buc., M-rea Neamț, LXXXVII/22.

¹¹⁷ Th. Bălan, *op. cit.*, tom. IV, p. 78—79.

¹¹⁸ D.I.R.A., sec. XIV—XV, t. I, nr. 260 și 266.

¹¹⁹ D.I.R.B., vol. cit., nr. 48.

¹²⁰ Arh. st. Buc., M-rea Socola, VI/10, VI/28; M-rea Bistrița, IX/7.

¹²¹ Ibidem, M-rea Neamț, LVIII/5, 6, 12. Primul document are data de 20 februarie 1679.

¹²² Ibidem, ms. nr. 578, f. 119 (1674 iunie 22), f. 120 (1676 ianuarie 3), f. 120 v (1676, martie 31; M-rea Socola, VI/4 (1685, august 8), VI/6 (1696 mai 1) etc.

¹²³ Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 59.

plinirea acestei munci. Nici un document nu precizează timpul în care cei indicați trebuiau să îndeplinească munca.

Pe lângă „oamenii de tras la șăci” se consemnează documentar că unele sate trebuiau să dea și un număr de „salahori”¹²⁴. Existența acestei noi obligații în muncă este menționată numai în documentele din secolul al XVIII-lea¹²⁵. Axinte Uricariul relatează că în primăvara anului 1715 Mustafa-pașa îi făgăduise lui Nicolaie Mavrocordat că, după ce va ajunge la Hotin, „va tocmi lucrurile mai bine”, dar nu s-a ținut de cuvânt. Între altele a cerut și a obținut „salahori și oameni care să-i tragă șăcile ce veneau pe Prut în sus cu zaherea” precum și „care de carat zahereaua”¹²⁶.

În afară de țărani și de populația din orașe au fost și unele categorii sociale considerate ca privilegiate, care au avut o serie de obligații în muncă față de stat, ca, de pildă, curtenii¹²⁷, vătăfii¹²⁸ și călărașii¹²⁹.

Munci pentru domnie au prestat și robii boierești și mănăstirești. Deseori aceștia erau „mînați” să lucreze la „curtea domnească”¹³⁰ sau în țară unde era nevoie de mîna de lucru¹³¹.

Pentru supravegherea executării tuturor muncilor cu brațele preținse de dregătorii statului exista un corp de slujbași numiți „rabortnici”¹³². Cînd muncile nu puteau fi executate cu oamenii obligați să le presteze, rabortnicii încercau să pună la muncă poslușnicii și slugile mănăstirești și boierești care aveau scutiri¹³³. Uneori locuitorii sau proprietarii satelor reușeau să răscumpere prestațiile în muncă, plătind o anumită sumă de bani¹³⁴.

Obligațiile în muncă ale populației din orașe. În timpul orînduirii feudale, după cum s-a amintit, și populația orașelor din Moldova a fost obligată să presteze o serie de munci pentru domnie. Obligațiile în muncă ale meseriașilor și negustorilor au constat în transporturi și munci cu brațele, numite „lucru domnesc”, în care intrau: munca la cetate, mori, iazuri, vii domnești, seceratul „pîinii domnești” etc.¹³⁵.

Ca și populația din mediul rural, și orașenii au fost obligați să facă corvezi. Această obligație pentru locuitorii din orașele moldovenești este menționată pentru prima dată la 18 august 1438. Documentul se referă la un sat care urma să fie întemeiat „lîngă cuturile Hîrlăoanilor”. Locuitorii așezați aici urmau să fie scutiți și de „podvadă de vin” și, ca

¹²⁴ Arh. st. Buc., Achiziții noi, MMDCXLV/2 (1708); ms. nr. 578, f. 43—44.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Axinte Uricariul, *op. cit.*, p. 170.

¹²⁷ *D.I.R.A.*, sec. XVII, t. II, nr. 82: curteanul Toader din Todireni a fost scutit de lucrul domnesc (1606, noiembrie 20).

¹²⁸ *Ibidem*, nr. 137: vătăful Ion din Cruhlic scutit de lucrul domnesc deoarece era bătrîn și „neputincios” (1607, iunie 7).

¹²⁹ Aurel Sava, *op. cit.*, p. 202—203.

¹³⁰ Arh. st. Buc., M-rea Sf. Sava, XXX/4; M-rea Secul, I/4 etc.

¹³¹ Ibidem, M-rea Sf. Sava, XXX/16.

¹³² *D.I.R.A.*, sec. XVI, tom. IV, nr. 155.

¹³³ *Ibidem*, sec. XVII, tom. II, nr. 31, 149, 176 etc.

¹³⁴ *Ibidem*, sec. XVI, tom. IV, nr. 155.

¹³⁵ *Ibidem*, t. IV, nr. 327.

atare, „panii de la Hîrlău“ nu aveau să aibă cu ei „nici o treabă“¹³⁶. S-ar înțelege indirect că locuitorii din Hîrlău erau obligați să facă „podvezi de vin“ împreună cu locuitorii din satele apropiate, iar dregătorii locali, așa-numiții „pani de la Hîrlău“, răspundeau de realizarea lor. Dacă se acordau scutiri de transporturi unor categorii de locuitori din orașe, se preciza ca „nici podvoada să nu ducă“¹³⁷.

Paralel cu podvezile domnești, populația din orașe a fost obligată să facă și transporturi pentru turci. Podvezile se prestau în primul rînd de către orașenii care aveau mijloace de transport, ceilalți fiind poate impuși la plata unei contribuții în bani.

Locuitorii orașului Iași aveau obligația să presteze numeroase transporturi legate de întreținerea curții domnești. Din timpul domniei lui Miron Barnovschi (1626—1629), care s-a mutat cu reședința de la Hîrlău la Iași, se menționează documentar că populația capitalei făcea transporturi de lemn¹³⁸. S-ar părea deci că toți locuitorii orașului Iași care nu se bucurau de scutiri speciale trebuiau să transporte sau să contribuie la transportarea materialului lemnos necesar refacerii, întreținerii și încălzitului curții domnești. Obligația este semnalată și în timpul domniei lui Alexandru Mihnea¹³⁹.

O perioadă îndelungată nu se mai consemnează în documente obligația orașenilor de a transporta material lemnos la curtea domnească. Nu este de crezut că obligația a fost desființată, ci doar, poate, încadrată în așa-numitele „podvezi“. De altfel, la 1 mai 1660, anumiți locuitori erau obligați să transporte copaci la curte¹⁴⁰. După un document de scutiri acordat breslei de ciocli din orașul Suceava constatăm că locuitorii de aici trebuiau să transporte lemne de pod¹⁴¹. Orașenii erau nevoiți să facă și așa-numitele „podvezi de fîn“¹⁴², adică să transporte o parte din finul necesar hranei cailor domnești de la curtea din Iași.

Meseriașii și negustorii din orașe fără scutiri speciale au fost obligați să dea și „care de jold“¹⁴³, necesare transporturilor destinate exclusiv trupelor turcești sau moldovenești aflate în campanie sau în pregătire. Cînd nu se puteau folosi mijloacele de transport pretinse, orașenii erau obligați să le răscumpere în bani.

Un număr de documente din prima jumătate a secolului al XVII-lea indică pentru populația din orașe obligația de a strînge iarna gheață, de a o depozita și transporta, cînd se cerea, la curtea domnească¹⁴⁴. Aceasta poate fi considerată ca o obligație în muncă sezonieră. Nu este de admis că gheața strînsă de locuitorii din orașul Roman¹⁴⁵, de exemplu, se transporta la curtea domnească din Iași. Mai sigur este că aprovizio-

¹³⁶ *D.I.R.A.*, sec. XIV—XV, tom. I, nr. 187.

¹³⁷ „Revista Th. Codrescu“, an. IV, nr. 9, p. 134.

¹³⁸ Arh. st. Buc., M-rea Nicoriță. IX/6 (1629, iulie 5).

¹³⁹ *Ibidem*, M-rea Bîrnova, XIII/1 (1630, martie 18).

¹⁴⁰ Muzeul româno-rus, nr. 347.

¹⁴¹ Arh. st. Buc., Achiziții noi, MMDCLV/2.

¹⁴² *Uricarul*, tom. VIII, p. 237—238; Arh. st. Buc., M-rea Socola, VI/28.

¹⁴³ *D.I.R.A.*, sec. XVI, tom. IV, nr. 47; *Uricarul*, tom. V, p. 235—236.

¹⁴⁴ „Buletinul Ion Neculce“, fasc. 3 (1923), p. 118; fasc. 8 (1930), p. 71 etc.

¹⁴⁵ *Ibidem*, fasc. 3, p. 118 și 119; Melohisedec, *Cronica Romanului*, II, p. 22.

narea cu gheață a curții domnești rămânea în sarcina populației locale, iar obligația locuitorilor din celelalte orașe probabil că era transformată în bani. Se știe de altfel că în secolul al XVIII-lea domniile moldoveni nu mai obișnuiau să rezideze în alte orașe unde erau curți domnești, ca cei din secolul al XV-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea. În secolul al XVIII-lea vechile curți domnești fuseseră de mult părăsite și se aflau în ruină.

Populația din orașe, ca și cea din mediul rural, trebuia să dea „care de braniște“, adică mijloace pentru transportarea anumitor produse din braniști la curțile domnești sau în alte locuri indicate. De această obligație au fost scutiți uneori preoții catolici din orașe și personalul pe care îl aveau în subordine¹⁴⁶. Se poate ca locuitorii din orașe, care nu aveau mijloace de tracțiune, să fi contribuit cu bani la efectuarea transporturilor pentru armatele turcești¹⁴⁷.

În general, obligațiile de transporturi au însemnat o sarcină foarte grea pentru populația orașelor, dacă ne gândim la mijloacele rudimentare de transport existente în timpul orînduirii feudale și la starea căilor de comunicație, aceasta cu atât mai mult cu cît mănăstirile și boierii obțineau scutiri de podvezi pentru vecinii și poslușnicii lor¹⁴⁸. Chiar și preoții din orașe, dacă nu se bucurau de scutiri, urmau să facă sau să contribuie, ca și ceilalți locuitori, la realizarea transporturilor ordonate de puterea centrală de stat.

Începînd din secolul al XVIII-lea, pentru menținerea curățeniei capitalei și a celorlalte orașe din Moldova, s-a introdus obligația transportului gunoaielor. Se obișnuia, totuși, ca uneori să se acorde scutiri și de această obligație¹⁴⁹.

De executarea transporturilor repartizate asupra locuitorilor din orașe răspundeau șoltuzii și pîrgarii. Aceștia erau datori să predea transportul indicat în orașul următor de pe traseul parcurs¹⁵⁰. Obligațiile în muncă cu brațele ale populației din centrele urbane au fost numeroase. S-a amintit că una din cele mai importante a fost „lucrul la cetate“¹⁵¹. În cadrul acestei obligații, locuitorii din Iași au fost nevoiți să lucreze sau să contribuie la întreținerea întăriturilor din jurul curții domnești¹⁵², iar cei din Suceava la refacerea cetății¹⁵³.

Pe lîngă munca la cetate, domnul, ca proprietar al unui întins domeniu, a unor locuri de cultură din jurul orașelor, a pretins ca orașenii

¹⁴⁶ Muzeul româno-rus, nr. 347.

¹⁴⁷ Arh. st. Buc., M-rea Socola, VI/2, 4, 6.

¹⁴⁸ D.I.R.A., sec. XVI, tom. IV, nr. 152; sec. XVII, tom. I, nr. 272, 273; Th. Bălan, *op. cit.*, tom. I, p. 117—118; Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 79—80; Arh. st. Buc., M-rea Aroneanu, I/5.

¹⁴⁹ „Buletinul Ion Neculce“, fasc. 3, p. 118—119; fasc. 8 (1929), p. 71.

¹⁵⁰ Acad. R.P.R., Filiala Iași, fond Spiridonie, XXI/69 (1633, august 30). „Așijderi voi șoltuzi de Vaslui și de Bîrlad, ce vor hi podvoade din sus, să le treceți la Bîrlad, ce vor hi din gios să le treceți la Vaslui“.

¹⁵¹ D.I.R.A., sec. XVI, tom. III, nr. 327.

¹⁵² *Ibidem*; vezi și celelalte documente de scutiri acordate preoților din Iași.

¹⁵³ *Ibidem*, tom. IV, nr. 239 (1597, septembrie 19).

să lucreze la construirea și repararea morilor, la săparea și întreținerea iazurilor.

Prima menționare a acestor obligații ale populației din orașe este din 10 ianuarie 1451. Că obligația avea un caracter general ne-o dovedește și faptul că trebuia prestată de către proprietarii de case din orașe¹⁵⁴. La 23 februarie 1453, locuitorii din satul mănăstirii lui Iațcu, de lângă Suceava, au fost scutiți și de lucru la morile domnești¹⁵⁵. Se poate afirma, credem, că din acest punct de vedere nu exista nici o deosebire între iobagii mănăstirești și locuitorii orașelor, deși aceștia din urmă erau oameni liberi.

Populația din orașele cu podgorii în apropiere, ca Hirău, Cotnari și Huși, trebuia să lucreze un număr de zile la viile domnești sub supravegherea dregătorilor locali, care răspundeau de îndeplinirea și de calitatea muncii¹⁵⁶. Ca să poată realiza la timp asemenea munci, urmărind, poate, să mai reducă și din obligațiile în muncă ale orașenilor, șoltzii și pîrgarii forțau pe lucrătorii și specialiștii vieri ai mănăstirilor, deși erau scutiți, să lucreze și la viile domnești. Evident că mănăstirile nu acceptau procedul și reclamau domnitorilor, care porunceau autorităților locale să-i respecte scutițiile¹⁵⁷.

Seceratul „pîinii domnești“ intra în obligațiile de muncă cu brațele ale locuitorilor din orașele în apropierea cărora existau suprafețe de teren la dispoziția domnului¹⁵⁸.

În secolul al XVIII-lea, executarea unor munci domnești prin „clacă“, cel puțin de către locuitorii din apropierea orașelor, intrase în obișnuință, transformându-se într-o nouă obligație de muncă¹⁵⁹, față de cele vechi¹⁶⁰. În anumite împrejurări, locuitorii din orașe trebuiau să presteze zile de muncă pentru cosirea finului domnesc și chiar să lucreze la stăvilare, alături de locuitorii unor sate de ocol¹⁶¹.

S-a amintit că după ocuparea Cameniței de către turci s-a introdus o nouă obligație în muncă pentru populația Moldovei, și anume acea cunoscută sub denumirea „oameni de șăici“¹⁶² sau „oameni de tras la șeici“¹⁶³. Că această nouă obligație de muncă trebuia prestată și de populația din orașe fără scutiri speciale ne-o dovedește faptul că s-au acordat scutiri, datorită specificului lor de muncă, membrilor breslelor de ciocli¹⁶⁴. De asemenea, populația din orașe era obligată, când se cerea,

¹⁵⁴ D.I.R.A., sec. XIV—XV, tom. I, nr. 292, 348 și 353.

¹⁵⁵ *Ibidem*, nr. 312.

¹⁵⁶ *Ibidem*, sec. XVII, tom. II, nr. 149, 176 etc.

¹⁵⁷ *Ibidem*, t. III, nr. 327; Acad. R.P.R., CXXXIV/50, LXXVII/4, CXXXVII/1 etc.

¹⁵⁸ N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenesti în timpul orînduirii feudale și evoluția ei*, în „Studii și cercetări științifice“, Istorie, an. XII (1961), fasc. 2, p. 214—216.

¹⁵⁹ *Uricarul*, t. VIII, p. 235—236.

¹⁶⁰ Arh. st. Buc., M-rea Socola VI/28; M-rea Barnovschi, VI/10.

¹⁶¹ Muzeul româno-rus, ms. nr. 347.

¹⁶² Arh. st. Buc., ms. nr. 578, f. 119, 120, 120^v.

¹⁶³ *Ibidem*, M-rea Neamț, LVIII/5, 6 etc.

¹⁶⁴ *Ibidem*, Achiziții noi, MMDCXLV/2; ms. nr. 578, f. 43—44.

să dea un număr de salahori¹⁶⁵, folosiți la muncile cu caracter public.

În tot timpul orînduirii feudale, locuitorii din orașe au fost obligați să presteze diferite munci chiar în orașe, ca întreținerea unor artere de comunicație, a piețelor, a podurilor etc. Cu siguranță că cei care nu voiau sau nu puteau presta lucrările de interes obștesc le puteau răscumpăra în bani sau plăti oameni ca să muncească în locul lor. Asemenea lucrări sînt cunoscute documentar sub denumirea de „lucru pentru tîrg“¹⁶⁶. Mese-riașii și poslușnicii mănăstirilor și episcopiiilor care locuiau în orașe erau uneori obligați de către autoritățile locale să meargă „la ducrul“ tîrgului sau să presteze „munci domnești“, deși aveau scutiri¹⁶⁷.

O altă obligație a locuitorilor neprivilegiați din satele și orașele Moldovei, care poate fi încadrată în rîndul celor discutate, este aceea a „cailor de olac“. Prin „caili de olac“ trebuie să se înțeleagă obligația locuitorilor amintiți de a pune la dispoziția dregătorilor statului și a trimișilor turci în Moldova mijloace de locomoție. La 29 octombrie 1560 Alexandru Lăpușeanu a primit un ordin de la sultan ca să pună la dispoziția unui ceauș trimis în Moldova „cai pentru încălecare“¹⁶⁸. Caili de olac, denumiți ca atare, se întîlnesc pentru prima dată în documentul din 13 februarie 1585, prin care s-au acordat o serie de scutiri preoților care deserveau bisericile din Iași. Aceștia nu aveau să dea „nici cai de olac sau pentru podvoade“¹⁶⁹. Deci domnia folosea în această vreme caili pentru curieri și pentru podvezi. Alte știri despre caili de olac avem și din timpul domniilor urmașilor lui Petre Șchiopul¹⁷⁰.

Ieremia Movilă a poruncit la 4 ianuarie 1605 ca satele din ocolul Piatra ale mănăstirii Tazlău, scutite de podvezi, să nu dea cai de olac decît numai atunci cînd vor primi carte domnească scrisă cu mîna sa¹⁷¹. La 18 octombrie 1638 Vasile Lupu a dat o carte unor soli transilvăneni în care se prevedea că ori pe unde vor trece, „ori pren tîrguri, ori pren sate“, să li se dea cai de olac, cîți le vor trebui și „viind încoace și mergînd încolo“¹⁷².

În cazuri de urgență, domnitorii dădeau solilor în trecere cărți speciale. Gh. Duca, de exemplu, scria „slujitorilor și țaranilor din satele prin care aveau să treacă“ două slugi ale lui Beldi-pașa din Țara Ungurească, mergînd cu treabă la „udriiu“, ca să le dea „din conac în conac cîte doi cai de olac“ și bucate atît la dus cît și la întors¹⁷³. Obișnuit la asemenea obligații erau supuși în special locuitorii din satele așezate în lungul drumurilor celor mai umblate. În urma unor plîngeri ale locuitorilor din satul Șipote, Gheorghe Ghica, în iunie 1658, și-a dat seama că au mult de suferit „pentru soli și olăcării“, fiind la „acel drum mare“. De aceea el a poruncit că acești locuitori să dea cai de olac numai sluji-

¹⁶⁵ Arh. st. Buc., Achiziții noi, MMDCXLV/2 ; ms. nr. 578, f. 43—44.

¹⁶⁶ D.I.R.A. sec. XVI, tom. III, nr. 327.

¹⁶⁷ Acad. R.P.R., LXI/30 (1626 mai 31). Arh. st. Buc., ms. nr. 578, f. 144^v.

¹⁶⁸ Acad. R.P.R., I/60.

¹⁶⁹ D.I.R.A., sec. XVI, tom. III, nr. 327.

¹⁷⁰ *Ibidem*, tom. IV, nr. 47, 83, 152, 207.

¹⁷¹ *Ibidem*, tom. I, nr. 273.

¹⁷² Acad. R.P.R., foto III/27.

¹⁷³ N. Iorga, *Studii și documente*, tom. IV, nr. LVII, p. 60—61.

torilor care vor avea carte domnească¹⁷⁴. O măsură aproape asemănătoare s-a luat și pentru satul Docolina, amenințat cu pustiirea.

Pentru acest sat, Ștefăniță Lupu, la 3 martie 1660, a dat o „carte“ cu care să se poată apăra și de obligația cailor de olac. El a poruncit ca „olăcarii și alți mîncători să ia cai de olac din tîrg în tîrg, iar pe dînșii să nu-i învăliască, fără numai care vor avea“ cărți domnești, „scriind anume la dînșii..., iară care vor fi fără de cărțile domniei mele, oriunde va fi și de le va face silă și asupra, pe unii ca aceia să-i prinză și să-i aducă la domnie“¹⁷⁵. Deoarece locuitorii din Docolina erau „împrăstiați și săraci“ și totuși olăcarii le pretindeau, fără a ține seama de dispozițiile domnești, cai de olac, domnul a repetat ordinul la 30 septembrie același an¹⁷⁶. Văzînd că situația aceluiași locuitori nu se ameliorează, Gheorghe Duca a poruncit să nu dea cai de olac și bucate oricui le-ar fi cerut, ci „numai la turci și la tatarî, care vor fi cu treaba împărăției și cu treaba domniei... și care vor avea cărți anumi“¹⁷⁷.

Caii de olac se luau de la locuitori de către seimeni și alți slujbași¹⁷⁸.

Cronicarii noștri, deși au consemnat mai ales evenimentele de istorie politică, totuși, din cînd în cînd, au remarcat și o parte din greutățile pe care le îndurau locuitorii țării din cauza unor asemenea obligații. Nicolaie Costin, de exemplu, a scris că în prima domnie a lui Nicolaie Mavrocordat (1709—1710) „pămîntenii“ erau bucuroși fiindcă în țară era liniște „pentru dări“ și „cai de olac“¹⁷⁹. Totuși, N. Mustea afirmă că în țară era greu și din cauza „olăcăriilor craiului șvezescu“¹⁸⁰.

Domnitorii și slujbașii lor aveau grijă deosebită ca turcii, în trecere prin țară, să fie serviți imediat cu caii necesari. La 3 mai 1739 Constantin Mavrocordat se adresa slujitorilor și țăranilor, scriindu-le că pe unde „va veni Abdulahbeg vezir, tătar, cu Suliman-aga, omul mării-sale Colceac-pașa, cu doi curieri... cari au vinit de la ordie și merge la Hotin“, să-i dea, „den conac în conac, nouă cai... și 3 călăuzi numai pînă la margine“¹⁸¹.

Caii luați în olac trebuiau restituiți proprietarilor după îndeplinirea misiunii¹⁸². De multe ori însă aceștia nu-i mai vedeau.

Prin urmare, caii de olac au însemnat o obligație deosebit de grea pentru marea majoritate a populației țării, și în special pentru țăranii și orășenii fără scutiri speciale.

În concluzie, în tot timpul orînduirii feudale, populația neprivilegiată din mediul rural și urban a fost obligată să presteze gratuit o serie de munci pentru domn, stat și turci, considerate ca avînd un caracter public. Obligațiile în muncă amintite au fost, în general, arbitrare și foarte greu de suportat, în sensul că nu s-au fixat niciodată de către autoritatea de stat numărul zilelor de lucru sau timpul în care trebuiau terminate și

¹⁷⁴ Arh. st. Buc., M-rea Barnovschi, I/2.

¹⁷⁵ Gh. Ghibanescu, *Ispisoace și zapise*, tom. III, p. 131.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p. 158—159.

¹⁷⁷ *Ibidem*, tom. III, p. 124—125.

¹⁷⁸ *Uricarul*, t. II, p. 35—37 (1686 mai 4).

¹⁷⁹ Nicolaie Costin, în *Let.*, II, p. 89.

¹⁸⁰ N. Mustea, în *Let.*, III, p. 42.

¹⁸¹ „Revista Th. Codrescu“, an. IV (1934), p. 38.

¹⁸² Arh. st. Iași, CDIX/49.

nici prețul de răscumpărare. Prin înmulțirea excesivă, mai ales începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a obligațiilor de muncă impuse populației amintite, s-a urmărit să se scoată de la ea și sume de bani, deoarece o parte din munci se puteau răscumpăra benevol sau obligatoriu¹⁸³. Evident că și sumele de răscumpărare, rămînînd la aprecierea slujbașilor statului care erau abuzivi și corupți, au fost excesiv de ridicate pentru posibilitățile de plată ale populației neprivilegiate.

Obligațiile de a da mijloace de transport și de a munci cu brațele pentru stat reduceau mijloacele de trai ale categoriilor sociale neprivilegiate, nevoite în același timp să muncească și pentru stăpînii de moșii. Neprecizarea cantitativă a prestațiilor, fie de transport, fie de muncă cu brațele, a dat naștere la tot felul de abuzuri. Nici nu se putea pune problema neexecutării transporturilor sau a prestării muncilor cu brațele cînd erau ordonate de domn, turci sau autoritățile locale. Totuși, cînd și acestea au fost insuficiente, în sensul că nu satisfăceau pretențiile domnului și ale agenților săi, peste obligațiile amintite s-au introdus clăcile. De asemenea, cînd obligațiile în muncă și de transport nu se puteau presta, se transformau în bani.

Dacă boierii și membrii clerului înalt au fost cîteodată forțați să plătească statului reduse sume de bani față de posibilitățile lor materiale, de muncile publice au fost scutiți permanent. Nici o informație documentară nu semnalează vreun caz în care boierii să fi fost obligați să presteze vreo muncă. Ei însă erau sau dintre ei se alegeau supraveghetorii executării muncilor cu caracter public și, în asemenea situații, căutau să-și creeze venituri tot de la cei obligați să muncească gratuit.

¹⁸³ *D.I.R.A.*, sec. XVI, t. IV, nr. 115.

UN HRISOV DE DANIE INEDIT DE LA MIHNEA TURCITUL

DE

DEMOCRATIE HEMMERDINGER ILIADOU (Franța)

La Muzeul istoric și etnologic din Atena se păstrează, ca donație a lui P. Argyropulos, fost ministru al afacerilor străine al Greciei în 1913, un hrisov inedit de la Mihnea Turcitul. Original slav, hrisovul adaugă noi știri cu privire la daniile făcute de Mihnea Turcitul unor mănăstiri de la Athos.

Pînă acum era cunoscută dărnicia acestui voievod — continuator al unei politici devenite tradiționale a domnilor români de sprijinire a Athosului — pentru mănăstirile Hilandar, Sf. Pavel, Ivirilor, Xeropotamos, Xenofon¹. Din hrisovul, rămas inedit pînă acum, din 8 noiembrie 1577 luăm cunoștință de o danie în bani făcută de Mihnea Turcitul și mănăstirii cu hramul Sf. proroc Ilie.

Această mănăstire, azi schit dependent de mănăstirea Pantocrator, a avut ca întemeietor pe monahul român Cosma, care pe la mijlocul secolului al XV-lea avea acolo, la început, o chilie, apoi a ridicat o biserică. În 1452, domnul Țării Românești, Vladislav al II-lea, îi trimitea ajutor 15 000 de aspri². Cosma a ajuns pentru cîtva timp chiar protos al Athosului. Prin hrisovul din 29 august 1492, Vlad Călugărul dăruia mănăstirii cu hramul Sf. proroc Ilie, „unde este chilia părintelui nostru, fostul prot chir Cozma ieromonah“, un obroc de 1 000 de aspri, care avea să fie ridicat o dată cu obrocul dăruit mănăstirii Cutlumus, socotită atunci mănăstire românească: „Cînd se va da obrocul sfintei mănăstiri Cotlomos, atunci să se dea și acesta mai sus spus. Și iarăși părintele nostru, fostul prot, să îngrijească și de sfînta mănăstire Cotlomos“³.

¹ *Doc. privind istoria României, B. Țara Românească, veac. XVI*, vol. V. p. 49—51, 212—214. 388—390.

² T. Bodoșae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din sfîntul munte Athos*, Sibiu, 1940. p. 192.

³ *Doc. privind istoria României, B. Țara Românească, veac. XIII, XIV și XV*, p. 210—211.

Mănăstirea Sf. Ilie, ajunsă cu vremea „în lipsuri și sărăcită“, a găsit — după cum se vede din hrisovul alăturat — în Mihnea Turcitul un nou sprijinitor.

La o dată și în împrejurări pe care nu le cunoaștem, mănăstirea Sf. Ilie, dependentă în secolul al XV-lea de mănăstirea Cutlumus, a fost subordonată mănăstirii Pantocrator.

Semnalaarea hrisovului de la Mihnea Turcitul pentru mănăstirea Sf. Ilie — de a cărui importanță nu se poate vorbi decât prin încadrarea lui în suita documentelor privitoare la relațiile țărilor române cu Athosul — arată și ea că explorarea sistematică a arhivelor din Grecia, în special de la Athos, ar aduce date noi, importante, despre solidaritatea puternică a popoarelor balcanice în îndelungata și mult frământata lor istorie.

1577 (7086) noiembrie 8, București. — Mihnea Turcitul voievod dăruiește mănăstirii cu hramul Sfintul Ilie de la Athos un obroc în bani.

† Въ законѣ пожелѣ господь Богъ синьмъ Израилевымъ на въскѣско лѣто десетстковати елика аще стезжитъ и се вѣдещѣ апостолы свѣтъи и богоноснѣи вътци свѣцаша на помощь и на благодѣтелство дѣшамъ нашимъ и прѣдацие намъ послѣднимъ чедомъ нѣ а вси молитвою и вѣдѣнемъ и постомъ вси многостинѣми и покаанѣмъ вгрѣкати сѣмъ вътѣ въскѣкнѣхъ злѣ съ въскѣско вѣршю да готови вѣдетъ оуслѣшати ви гласъ: Прѣидѣте къ мнѣ вѣси трѣждущѣи сѣмъ и вѣрѣмѣнени и азъ споконъ ви. Прѣидѣте благословени вътца моего наследѣшите оуготованное вамъ царство вътѣ слѣженіе мирѣ, възалкаѣ бо сѣмъ и дасти ми ѣсти, въжеждаѣхъ и напоите ме, страненъ вѣхъ и въведосте ме, нагъ вѣхъ и вѣдѣсте мѣ, <коленъ>⁴ вѣхъ и посѣтите мѣ, въ темнице вѣхъ и прѣдосте къ мнѣ.

Сеже и азъ, благовѣрни и благочѣстивѣи и Христолюбивѣи и самодрѣжавнѣи Іу Милнѣ коведо, синь великаго и прѣдобраго Ілѣандра коведѣ, божію милостію и божіемъ дарованіемъ владѣащомъ и господствѣщомъ въсонъ земли Хрговлаѣнсконъ и ещѣ и запланенскіимъ странамъ Імлашѣ и Фагарашѣ Херцегѣ, рекъшю послѣдокати дрекненѣмъ царемъ и господамъ, иже зѣмона въсъ благодѣтелство и мирнѣ прѣпроводиншѣ и небесномѣ царствію сподобившѣ, пакѣ въспомѣнѣхъ господство ми слово Давида проорока и цара гааголетъ: блаженѣи иже вътѣстившѣ безаконіе и иже приише сѣмъ грѣси и Блаженѣи мѣжъ емѣже не вѣмѣнитъ господь грѣха. И пакѣ иже вѣобразомъ желаетъ еленъ на источники воднѣи, сице желаетъ и дѣша моа къ тебѣ, Боже. И видѣхъмъ оуо къ сѣмъ вѣрѣмена свѣтоѣ монастырѣ глаголемѣи. . . .⁵ Храмъ свѣтоѣи и славнаго проорока Ілия. . . .⁶ вѣстала естъ къ нѣждехъ и вѣсирѣвшѣи. . . .⁶ оумаленіе и неоукрѣпленіе коматѣи. И видѣхъмъ оуво вътѣ благочѣстивѣи господахъ къ такомѣ дѣло потѣщѣшиѣ сѣмъ въсѣ сръдце. Сеже и ми, елико по силѣ потѣщѣхъмъ сѣмъ вътѣ Богѣ върѣченѣно намъ въжелѣхъ назвати се нѣ новѣи ктиторъ и приложнѣхъ господство ми свѣтому монастырѣ. . . .⁵ и приходѣшимъ братнѣмъ спенси ѣмъ, ѣко да въсѣгда прѣидѣтъ и прѣимѣтъ више речени вѣрокъ при животоѣ господства ми катагоднѣи, како да естъ свѣтому монастырѣ къ оукрѣпленіе и божѣствнѣи инокѣмъ въ пицѣ, а господства ми и родѣтелѣмъ господства ми вѣчнѣное въспоминаніе.

По нашемеже еже въ здешнихъ пришествіе комѣ вѣршчнт Богъ бити господаръ Кашское земле въ срѣдечнаго плода господства ми или, по грѣсехъ нашихъ, въ ннопламеник и въ сакихъ благочестивѣи господарн....⁶ сицеже почтет и <скрѣпит>⁷ и поновит сіе Хрисовѣа господства ми, господь Богъ да почтет и съхранит къ господствѣ его, а въ вѣдшимъ вѣщѣхъ дѣша его. Таже.....⁶ ихъ своихъ раби сіе мало приложеніе.....⁶ сина твоего и Бога нашего и твоими прѣчистими молитвами въса намъ вѣршчена сѣт. Тѣмже владичице мнлоостивница и застѣпница вѣди намъ на страшнѣмъ и вторѣмъ пришествіе сина твоего и Бога нашего господа Ісуса Христа емже сѣт вътцемъ слава и прѣсвѣты дѣшамъ въ вѣки, аминь.

Сеже и свидетеліе: жѣпан Добромир велики бан и жѣпан Драгомир бивше велики дворник и жѣпанъ Ивашко велики дворник и жѣпан Мирослав велики логофет и Стаи велики спатар и Митрѣ велики Кистиняр и Братѣа велики комис и Харкат велики столник и Гонцѣ велики пѣхарник и Стопка велики постелник. И исправник Мирослав велики ливгофет.

И писалъ Късію ѣ дикни граду глаголеми Бѣскреци, мѣсеца ноемвриѣ и дѣни и въ Идлама текжцимъ лѣтѣмъ въ сего писаніе въ лѣтѣ 7395

† Іу Милнѣ ввекѣда, мнлоостію Божію господинь.

+ În Lege a poruncit domnul Dumnezeu fiilor lui Israel ca pe fiecare an să dea zeciuială din cîte agonisneau și, știind aceasta, sfinții apostoli și părinți purtători de Dumnezeu ne-au îndemnat la ajutorarea și la binefacerea sufletelor noastre și ne-au lăsat nouă, celor din urmă copii ai lor, moștenire ca, prin rugăciune și prin vegheri și post, alții prin milostenie și pocăință, să ne curățim de toate relele, ca să fim gata, cu toată credința, să auzim acel glas: „Veniți la mine toți cei ce vă trudiți și cei împovărați și eu vă voi odihni. Veniți binecuvîntații părintelui meu de moșteniți împărăția cea gătită vouă de la întemeierea lumii, căci flămînd am fost și mi-ați dat să mănînc, însetat am fost și mi-ați dat să beau, străin am fost și m-ați primit, gol am fost și m-ați îmbrăcat, <bolnav>⁴ am fost și m-ați căutat, în temniță am fost și ați venit la mine“.

Iată și eu, binecredinciosul și binecinstitorul și de Hristos iubitorul și de singur stăpînitorul Io Mihnea-voievod, fiul marelui și preabunului Alexandru-voievod, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu stăpînind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și încă și al părților de peste munți, Amlașului și Făgărașului herteg, rîvnind să urmez vechilor împărați și domni, care cele pămîntești cu binefaceri, cu pace le-au cîrmuit, învrednicindu-se de împărăția cerurilor, iarăși mi-am adus aminte domnia-mea de cuvîntul prorocului și împăratului David, care zice: „Feriți cei cărora li s-au iertat fărădelegile și cei cărora li s-au acoperit păcatele și fericit bărbatul căruia domnul nu-i va lua în seamă păcatele“. Și iarăși: „În ce chip dorește cerbul izvoarele apelor, astfel dorește și sufletul meu spre tine, Dumnezeule“. Și văzînd dar în aceste vremuri sfînta mănăstire numită.⁵, hramul sfîntului și slăvitului pro-

⁴ Loc rupt.

⁵ Loc alb.

⁶ Ilizibil.

roc Ilie, <care> ⁶ a rămas în lipsuri și sărăcită ⁶ și micșorată și neîntărită cu averi.

Și am văzut, dar, de la binecuvîntătorii domni că se străduiesc din tot sufletul spre asemenea fapte, astfel și noi, după puteri, ne străduim din cît ne-a lăsat Dumnezeu, dorind să ne numim nou ctitor, am dăruit domnia-mea sfintei mănăstiri ⁵ și cheltuiala fraților care vor veni, 300, ca atunci cînd vor veni să primească în fiecare an mai sus zisul obroc în timpul vieții domniei mele, ca să-i fie sfintei mănăstiri de întărire și dumnezeieștilor călugări de hrană, iar domniei mele și părinților domniei mele veșnică pomenire.

Iar după plecarea noastră de aici, cui va încredința Dumnezeu să fie domn al Țării Românești din rodul de inimă al domniei-mele sau, după păcatele noastre, din alt neam și fiecare din binecinstitorii domni. ⁶, astfel va cinsti și <va întări> ⁶ și va înnoi acest hrisov al domniei-mele, domnul Dumnezeu să-l cinstească și să-l întărească în domnia lui, iar în veacurile viitoare sufletul lui. Astfel ⁶ robii săi acest mic dar ⁶ fiului tău și Dumnezeului nostru și preacuratelor tale rugi toate cîte vă sînt încredințate. După aceasta stăpîină milostivă, fi-ne mijlocitoare la strașnica judecată ⁷ și a doua venire a fiului tău și Dumnezeului nostru Isus Hristos, căruia să-i fie slavă, și tatălui și fiului, în veci, amin.

Iată și martori : jupan Dobromir, mare ban, și jupan Dragomir, fost mare vornic, și jupan Ivașco, mare vornic, și jupan Miroslav, mare logofăt, și Stan, mare spătar, și Mitrea, mare viistier, și Bratul, mare comis, și Harvat, mare stolnic, și Gonțea, mare paharnic, și Stoica, mare postelnic. Și ispravnic Miroslav, mare logofăt.

Și am scris Văsiuu, în minunata cetate numită București, luna noiembrie 8 zile și de la Adam ani curgători pînă la această scriere în anul 7086 <1577>.

+ Io Mihnea-voievod, din mila lui Dumnezeu, domn

⁷ Omis.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (Studii documentare)

Unele concepții actuale în istoriografia occidentală privind Congresul de la Viena și Sfânta Alianță

Anul acesta se împlinesc 150 de ani de la celebrul Congres de la Viena ; în perioada de după cel de-al doilea război mondial numărul lucrărilor relative la Congresul de la Viena și la Sfânta Alianță a fost mai redus decât cel din perioada imediat precedentă. Atrăși de alte probleme sau considerând chestiunile epocii post-imperiale în cea mai mare parte rezolvate, istoricii au scris mai puțin și în general mai superficial despre perioada care, după părerea noastră, așteaptă să i se dezvăluie încă numeroase taine.

Din foarte multe puncte de vedere, istoriografia contemporană a depășit lucrările istoricilor mai vechi¹, lărgind unghiurile sub care putem înțelege istoria epocii Congresului de la Viena și a Sfintei Alianțe: a crescut interesul pentru fenomenele economice petrecute la începutul secolului al XIX-lea, a crescut de asemenea greutatea acordată problemelor sociale mai puțin cercetate în trecut. Istoria mentalității și a gândirii a cunoscut și ea un plus de interes din partea istoricilor. Toate acestea fac ca astăzi, deși materialul documentar nu a fost simțitor îmbogățit, să putem înțelege mai deplin complexa epocă care a stat la baza dezvoltării Europei moderne în secolul al XIX-lea. Pe de altă parte, tocmai această nelărgire a sferei de izvoare cercetate face ca numeroase lucrări — interesante, de altfel, ca sistem de gândire — să îmbrace un caracter prea speculativ și nu îndeajuns de aprofundat. Este cazul mai ales al lucrărilor unor istorici americani, care preferă să spună într-un fel nou lucrurile cunoscute decât să facă cunoscute lucrurile noi înseși.

Nu vrem să afirmăm prin aceasta lipsa de interes a studiilor de interpretare; credem numai că lărgirea cadrului documentar prin cercetarea acelor fonduri arhivistice încă nevalorificate, ca, de altfel, și folosirea mai atentă a

¹ Prima lucrare de istorie închinată Congresului, intitulată *Du Congrès de Vienne*, a apărut la Paris chiar în anul tinereii lui, sub semnătura lui D. de Pradt, cunoscut și prin numeroasele sale lucrări asupra problemei orientale. În cursul secolului al XIX-lea, studiile publicate au cercetat mai ales laturile politice ale evenimentelor imediat următoare căderii lui Napoleon. Dintre ele, puține mai pot reprezenta astăzi altceva decât un interes istoriografic, uneori și acela redus. Secolul al XX-lea este marcat de apariția monumentalei lucrări a lui V. von Srbik, *Meternich, der Staatsmann und der Mensch*, München, 1925.

izvoarelor cunoscute, ar fi ferit multe lucrări de exagerările de care, după părerea noastră, se fac vinovate.

O altă cauză a interpretărilor istoriografiei contemporane occidentale, pe care le socotim forțate, rezidă în faptul că majoritatea istoricilor cercetează trecutul cu ochii prezentului, atribuind oamenilor de acum un secol și jumătate idei, sentimente și mentalități proprii societății de azi. Aceasta face ca Sfânta Alianță și Congresul de la Viena să fie socotite de numeroși istorici ca o încercare de integrare europeană, similară celei care are loc astăzi în vestul Europei. Punctul de plecare al acestei teorii este mai vechi și se datorește lui Walter Alison Phillips² dar abia după război el a fost îmbrățișat de un număr mai mare de istorici.

Maurice Bourquin, a cărui lucrare reprezintă, fără îndoială, una dintre cele mai originale contribuții ale istoriografiei contemporane la cercetarea epocii³, declară că astăzi, datorită experienței O.N.U. ca element de integrare mondială, putem înțelege mai bine tentativa de europenizare din 1815⁴; pentru învățatul american Robert A. Kann, semnificația politicii lui Metternich pentru oamenii zilelor noastre constă în încercarea pe care a făcut-o de a crea un sistem politic internațional, pe baze supranaționale și condus de rațiune. Kann împinge speculația pînă la a compara pe omul politic austriac cu președintele Wilson al Statelor Unite⁵. Și pentru E. Tersen⁶ sistemul Congresului de la Viena reprezintă o tentativă de europenizare, făcută însă după pozițiile despotismului monarhic și opusă, prin natura ei, tendințelor asemănătoare promovate de burghezia franceză sub masca directoratului și a imperiului. Comparînd cele două încercări, cea franceză și cea monarhică, Tersen arată că, în timp ce prima este făcută în direcția generală a dezvoltării economiei europene, a doua, condusă după principii vechi, reacționare, opusă acestei dezvoltări, era inevitabil sortita eșecului.

Asemenea moduri de a înțelege problema sînt foarte frecvente în istoriografia occidentală. Mai menționăm numai foarte serioasa *Histoire de l'Europe*⁷, rod al unei largi colaborări internaționale; autori ei își subliniază opoziția față de istoriografia secolului al XIX-lea, care a înțeles Congresul și Sfânta Alianță mai ales în raport cu problemele luptei pentru libertate și independență, și declară că astăzi este preferabil să cercetăm epoca prin prisma tentativelor de reconstrucție a Europei pe baze pașnice.

Noi nu credem în aceste încercări de istorie comparată, oricît de ispititoare ar fi rezultatele la care ajung. Lipsite de o fundamentare documentară solidă, fără o analiză temeinică a gândirii, mentalității și psihologiei oamenilor celor două epoci, ele stabilesc o filiație directă între fenomene istorice care prezintă cel mult analogii. Autorii lor nu se ocupă decît în fugă de structura socială și economică a epocii de la începutul secolului al XIX-lea. Nu se vorbește decît

² *The Confederation of Europe. A Study of the European Alliance 1813—1823, as an experiment in the International Organization of peace*, Oxford, 1914.

³ Maurice Bourquin, *Histoire de la Sainte Alliance*, Geneva, 1954.

⁴ *Ibidem*, p. 10—11.

⁵ Robert A. Kann, *Meternich: a reappraisal of his impact on international relations*, în „Journal of modern history”, XXXII, 4, 1960, p. 333—334. Kann își întinde pe mai multe pagini părerile privind asemanările și deosebiriile dintre Metternich și Wilson.

⁶ E. Tersen, *L'Europe, de Napoléon à nos jours. Mythes et réalités*, Paris, 1954.

⁷ *L'Europe du XIXe et du XXe siècle. Problèmes et interprétations historiques*, I—II, Milano, 1961. Lucrarea apare în 6 volume.

rareori despre forțele sociale care au stat la baza formelor politice analizate. Toate acestea generează confuzii care duc la compararea lui Metternich cu Wilson și la alăturarea Organizației Națiunilor Unite de Congresul de la Viena⁸.

Atunci când definesc caracterele epocii postimperiale, istoricii contemporani sînt în general de acord în a-i sublinia puternicul avînt pe toate planurile. Numai Jacques Pirenne este de altă părere: pentru el, această perioadă reprezintă ani de criză economică, stagnarea socială și reacțiune politică⁹.

Istoricii atrag atenția asupra influenței revoluției industriale asupra mersului evenimentelor. Pentru Berk și Lafore, toate marile fenomene din viața popoarelor în secolul al XIX-lea își găsesc acum și pe această bază embrionul sau punctul de plecare¹⁰. E. J. Hobsbawn merge mai departe, împărțindu-și cercetarea în două părți: cea a revoluției politice, pe care o consideră de esență franceză, și cea a revoluției industriale, de esență engleză¹¹. Și Hans Herzfeld acordă un paragraf special revoluției industriale și dezvoltării capitalismului; alături de aceasta, se subliniază mai pe larg mișcarea de idei — noi și vechi — de la începutul secolului trecut, se analizează gîndirea teoreticienilor Restaurației și ai liberalismului, se expun ideile naționale și sociale ale epocii¹².

Toți istoricii recunosc influența pe care au avut-o asupra dezvoltării societății europene ideile luministe și cele ale revoluției franceze. Berk și Lafore caracterizează sugestiv epoca, arătînd ca după 1815 coexistă o gîndire reacționară cu aversiune pentru schimbări cu o alta extrem de mobilă, în căutare de soluții noi pentru organizarea societății¹³.

Conceptiile istoriografiei de azi asupra Restaurației diferă de concluziile la care ajunseseră istoricii secolului al XIX-lea. Restaurația nu mai este înțeleasă ca o revanșa a vechiului regim, ca o întoarcere înapoi a roții istoriei, ci ca o încercare realista de găsire a unui echilibru între elementele vechi și cele noi¹⁴; oamenii politici ai Restaurației, deși strîns legați de vechiul regim, sînt declarați suficient de realiști pentru a nu urmări o întoarcere anacronică la trecut, ci doar o adaptare a acestuia la cerințele noii epoci¹⁵. Realismul politicianilor care au creat Sfînta Alianță este afirmat cu deosebită tărie de G. Bruun, pentru care anul 1815 marchează începutul celei mai lungi perioade de pace din istoria Europei¹⁶.

Această afirmație ne duce la cercetarea felului în care diferiții istorici înțeleg să considere astăzi principiul echilibrului în raporturile internaționale de după căderea lui Napoleon.

⁸ Nu socotim necesar să menționăm în cadrul acestui studiu tezele fanteziste ale unor ziarîști-istorici, care, ca R. Ingram, cer reglementarea pașnică a problemelor lumii contemporane pe baza „spiritului Congresului de la Viena“.

⁹ Jacques Pirenne, *Histoire de l'Europe*, Bruxelles, vol. I—IV, 1958—1962. Epoca Congresului de la Viena este expusă în vol. III.

¹⁰ P. Berk și L. Lafore, *Modern Europe*, New York, 1959.

¹¹ E. J. Hobsbawn, *The age of revolution, Europe, 1789—1848*, Londra, 1964. Istoricul englez își mărginește însă cercetarea la Europa de apus, și mai cu seamă la Anglia și Franța, pe motiv că transformările europene din această vreme au cu precădere o bază anglo-franceză. Limitele acestei teze apar evidente.

¹² Hans Herzfeld, *Die moderne Welt*, vol. I—II, Braunschweig, 1957.

¹³ P. Berk și L. Lafore, *op. cit.*, p. 426 și urm.

¹⁴ Marcel Bourquin, *op. cit.*, p. 85 și urm.

¹⁵ *L'Europe du XIX^{ee} et XX^{siècle}*, vol. I, p. 215—216.

¹⁶ G. Bruun, *Nineteenth Century European Civilization*, Londra, 1959.

Bourquin, în fundamentala sa lucrare asupra Sfintei Alianțe, arată că de la formarea statelor moderne acest principiu a constituit o lege absolută a relațiilor internaționale. Ineficacitatea sa, dovedită în secolul al XVIII-lea, dar mai ales în anii crizei revoluționare și imperiale, a făcut ca după 1815 Europa să nu se mai mulțumească cu simplul echilibru politic, cu repartizarea mecanică a forțelor pe continent, ci să urmărească crearea unei „organizații federaliste” europene, întemeiată pe o solidaritate deplină a membrilor ei și o strictă priveghere a intereselor comune¹⁷.

Aceeași idee, a realizării stabilității europene prin depășirea echilibrului mecanic al secolului al XVIII-lea, o întâlnim și în *L'Europe du XIXe et XXe siècle*¹⁸. Se afirmă trecerea de la principiul raporturilor bilaterale la cel al coordonării acțiunilor prin întâlniri permanente; după autorii lucrării, congresele internaționale reprezintă o materializare a realității morale a Europei. Congresul de la Viena și Sfânta Alianță sînt socotite parte a acestei realități morale¹⁹. Berk și Lafore le subliniază caracterul aristocratic și afirmă influența preponderentă pe care a jucat-o în cadrul „sistemului congresului” personalitatea lui Metternich²⁰. Aceeași părere o are și R. Ergang, care afirmă în plus că, la acest congres de organizare a ordinii, dominația spiritului conservator făcea de la început iluzorii speranțele popoarelor²¹, deși unele din cuceririle epocii imperiale au fost păstrate²².

Caracterul reacționar al Sfintei Alianțe este afirmat mai nuanțat de D. Bourquin. El nu consideră pactul celor trei împărați, semnat la 26 septembrie 1815, ca o reacție de apărare a absolutismului, ci doar ca un amestec de misticism, politică, tactică și credință, formulat de țarul care nu-și părăsise încă ideile liberale și acceptat de ceilalți numai din condescendență. Bourquin afirmă că prin aceasta originea tratatului Sfintei Alianțe apare gîlîtă de orice calcul politic²³. Se subliniază de asemenea faptul că celelalte puteri au primit cu neîncredere, chiar cu ostilitate, manifestul țarului. Dacă inspirația Sfintei Alianțe este atribuită de Bourquin lui Alexandru, tot la Petersburg, socotește autorul, trebuie căutat motivul dezintegrării ei. El afirmă că, datorită politicii lui Nicolaie I. Alianța încetează

¹⁷ Marcel Bourquin, *op. cit.*, p. 47 și urm.

¹⁸ Vol. I—II, passim. Pentru problema echilibrului înainte de revoluție, vezi G. Zeller, *Le principe d'équilibre dans la politique internationale avant 1789*, în „Revue historique”, CC, XV, ianuarie—martie 1956.

¹⁹ În afara lucrărilor care vor fi citate referitoare la aceste două probleme, mai menționăm următoarele lucrări, pe care nu le-am putut cerceta și care figurează în bibliografiile recente: N. Nicholson, *The Congress of Vienna, A study in allied unity*, New York, 1946; Jacques Pirenne, *La Sainte Alliance. Organisation européenne de la paix mondiale*, vol. I—II, Neuchâtel, 1946; M. de la Puye și E. E. Babeau, *La Sainte Alliance*, Paris, 1948; C. K. Webster, *The Congress of Vienna*, Londra, 1956. Lucrări de ansamblu mai noi nu cunoaștem.

²⁰ P. Berk și L. Lafore, *op. cit.*, p. 549—550. Cei doi istorici americani nu pri-vesc cu simpatie rolul omului politic austriac și atribuie sfîrșitul Alianței politicii conjugate anglo-franceze.

²¹ R. Ergang, *Europe since Waterloo*, Boston, 1961, p. 27—28.

²² René Albrecht-Carrié, *A diplomatic history of Europe since the Congress of Vienna*, Londra, 1958. Enumară printre acestea nereînvierea Sfîntului Imperiu german, a cărei dispariție este regretată însă de J. Droz, în atîta de speculativa și pîrtinitoarea sa lucrare *L'Europe Centrale. Evolution historique de l'idée de „Mittel-europa”*, Paris, 1960.

²³ Marcel Bourquin, *op. cit.*, p. 137—143. În acest fel, Bourquin se opune lui Pirenne pentru care Sfînta Alianță reprezintă un instrument politic al ambițiilor țarului, *Histoire de la Sainte Alliance*, vol. I—II, Paris, 1946—1949.

să fie o realitate politică după 1826. Pentru explicarea decesului ei, autorul stabilește însă și alte cauze mai profunde decât evoluția politicii ruso-engleze. Istoricul francez găsește că Sfânta Alianță era lipsită de unitate în formă (lipsa unei baze juridice omogene), în fond (intemeierea pe principii și interese nearmonizate) și în structură (lipsa unor organisme permanente). El încheie afirmând că organizația federativă din 1815 ambiționa prea mult pentru acea epocă, ale cărei cerințe erau mult mai mici decât realizarea unei integrări europene²⁴.

Interesante păreri asupra Congresului și Sfintei Alianțe găsim și în *Histoire de l'Europe*²⁵; asemenea lui Bourquin se consideră că inițiativa a aparținut lui Alexandru, dar adevărata conducere lui Metternich. Sfânta Alianță este prezentată în primul rând ca o ciocnire între presiunea rusă și interesele celorlalte puteri europene. Sistemul politic al țarului Rusiei este considerat ca o prelungire în secolul al XIX-lea a umanitarismului și sentimentalismului rousseauist, asociat cu tendințele tradiționale ale politicii ruse, totul fiind expresia unei stări sufletești, a unui iluminism mistic, de esență creștină²⁶. Se afirmă că Alexandru urmărea să folosească Sfânta Alianță pentru a-și realiza scopurile de hegemonie în Europa, neîmplinite la Congresul de la Viena. Autorii nu acceptă deci teza dezinteresării politice a țarului, formulată de Bourquin.

În fața presiunii ruse, autorii consideră că puterile europene au prezentat programe în funcție de interesele specifice. Cel englez, egal depărtat de luminismul lui Metternich și de „spiritul mesianic” al lui Alexandru I., nu pune probleme ideologice, disprețuiește doctrinele, se inspiră din experiență și se întemeiază pe tradiție. Aceste trăsături se vor accentua o dată cu venirea lui Canning în fruntea Ministerului de Externe al Angliei și vor reprezenta unul din factorii principali ai destrămării Alianței.

Meternich este considerat un reprezentant tipic al luminismului austriac, creatorul unui sistem politic raționalist, întemeiat pe ideea echilibrului și pe dorința de a crea un solid centru european sub conducerea Austriei. Aceste idei sînt reluate și în lucrările închinat omului de stat austriac²⁷.

Cel mai interesant sînt expuse de B. de Sauvigny. Istoricul francez numește Sfânta Alianță numai pactul din 26 septembrie 1815 și dă numele de alianță

²⁴ Înțîlnim aici aceeași tendință modernizatoare semnalată la începutul studiului. De altfel, consecvent cu sine însuși, Bourquin compară Sfânta Alianță cu instituțiile internaționale din secolul al XX-lea și declară că prima face „pauvre figure”. Credem greșit acest mod de a compara formal două instituții, fără a ține seama de mediul istoric în care s-au dezvoltat fiecare.

²⁵ *L'Europe du XIXe et XXe siècle*, vol. I—II, Milan, 1961.

²⁶ Aceeași părere la R. Albrecht Carrié, *op. cit.*, p. 23; Herzfeld, *op. cit.*, vol. I, p. 88—89; J. Pirenne, *Histoire de l'Europe*, vol. III, p. 90; R. Ergang, *op. cit.*, p. 38—39. Caracterul mistic al Sfintei Alianțe este afirmat și în volumul *L'Histoire de l'Europe et du génie européen*, Paris, 1959, p. 177. În schimb, pentru Tersen, Sfânta Alianță nu înseamnă nici pactul politic-mistic propus de Alexandru și nici cvadrupla alianță încheiată de Castlereigh, ci tentativa făcută de Metternich pentru a ține în supunere popoarele Europei. Istoricul francez vede cauza insuccesului Sfintei Alianțe în întemeierea ei pe o bază economică și socială condamnată la pierdere (*op. cit.*, p. 25).

²⁷ Dintre ele menționăm: P. V. Schroeder, *Metternich Studies since 1925*, în „Journal of Modern History”, XXXIII, 3, 1961; R. Kann, *Metternich: a reappraisal of his impact on international relations*, ibidem, XXXII, 4, 1960; B. de Sauvigny, *Metternich et son temps*, Paris, 1959; idem, *Sainte Alliance et Alliance dans la conception de Metternich*, în „Revue historique”, CCXXIII, aprilie—iunie 1960.

sistemului de tratate conservatoare încheiate o dată cu căderea lui Napoleon și consideră că numele lui Metternich trebuie legat numai de această alianță, nu și de prima, pe care a socotit-o mereu un instrument al Rusiei, acceptabil numai din motive de condescendență față de țară.

Ajunși la capatul acestui studiu se cuvine să formulăm câteva concluzii. Este evidentă în primul rând sărăcia de lucrări specifice privind Congresul, Sfânta Alianță și epoca lor. Lipsesc mai ales lucrări care să trateze epoca pe alte planuri decât cele strict politice și economice, să opună în raport cu luminismul secolului pe care-l încheie și cu romantismul secolului pe care-l deschide, să definească gândirea, mentalitatea, psihologia oamenilor care au trăit în această epoca de tranziție. După cite știm, la Congresul internațional de științe istorice din august 1965 de la Viena, există o temă privind importanța anului 1815 în istoria europeană; ne exprimăm speranța ca, prin publicarea intervențiilor la congres, numeroase probleme legate de istoria acestei epoci vor deveni mai bogate bibliografic.

Este evidentă, în al doilea rând, tendința generală a istoriografiei occidentale de a moderniza epoca, faptele, intențiile oamenilor, instituțiile începutului secolului trecut. Față de părerea noastră în această privință expusă la începutul studiului, vom mai adăuga numai observația că prin necercetarea ideilor și instituțiilor în funcție de forțele sociale care le-au promovat se îngustează sfera înșăși a acestor idei și instituții, prin excluderea elementelor de suprastructură create de alți factori sociali decât cei care au stat la baza Congresului de la Viena și a Sfintei Alianțe; considerăm că aceștia nu-și pot revendica ei singuri dreptul de a reprezenta spiritualitatea europeană a epocii.

Nu intenționăm să negăm prin aceasta cuceririle istoriografiei contemporane în acest domeniu. Dimpotrivă, considerăm că ultimii ani au dat la iveală lucrări remarcabile, care au lărgit modul de înțelegere a multor fenomene. Față de complexitatea acestora, putem însă considera că mai rămâne încă foarte mult de făcut. Este sarcina istoriografiei viitorului.

Vlad Georgescu

ISTORIOGRAFIA MODERNĂ A ROMÂNIEI. TEMATICĂ

CONSTANTIN C. ANGELESCU (Institutul de istorie și arheologie
al Academiei R.P.R., Filiala Iași)

Hotărîrea ca volumul al VIII-lea din tratatul *Istoria României* să fie consacrat istoriografiei țării noastre nu poate fi decît salutată. O asemenea lucrare era de mult necesară. S-ar putea doar regreta că realizarea ei a întîrziat pînă acum.

Dintr-o notă inserată în revista „Studii” (XVII, 1964, nr. 1, p. 133, n. 1) rezultă că partea I a volumului al VIII-lea va cuprinde numai istoriografia modernă și contemporană a României. Nimic nu justifică o asemenea mărginire. S-ar cuveni ca volumul al VIII-lea să îmbrățișeze toate perioadele la care se referă volumele anterioare. În consecință, pentru a nu cita decît două exemple, n-ar trebui să lipsească din volumul al VIII-lea analiștii și cronicarii. Altminteri, n-ar mai fi concordanța între conținutul volumului al VIII-lea și conținutul volumelor precedente.

Proiectul de tematică referitor la *Istoriografia modernă a României*, publicat în revista „Studii” (XVII, 1964, nr. 1, p. 133—158), prezintă un deosebit interes, care a fost pus în evidență de cei ce s-au rostit deja asupra calităților lui. Acest proiect de tematică a fost însă întocmit după un plan care, după părerea noastră, nu este cel mai indicat. Au fost săvîrșite și unele mici erori care trebuie îndreptate.

Planul adoptat de autorii proiectului consistă din scurte introduceri, după care urmează diferitele școli istorice cu reprezentanții lor mai de seamă. La fiecare din istoricii menționați în această listă, după ce se citează anul nașterii și cel al morții, sînt înșirate „principalele lucrări și este caracterizată, în sentințe lapidare, opera lui științifică. Au fost luate în considerație lucrările tipărite pînă în 1916. Au fost însă admise și unele excepții. De exemplu, la János Karácsonyi este citată o lucrare din 1922 (p. 155), la Georg Müller este citată o lucrare din 1923 (p. 157), la Friedrich Teutsch este menționată chiar o lucrare din 1926 (p. 157) etc.

Inconveniențele sistemului adoptat sînt evidente. Opera multor istorici este astfel fragmentată, o parte fiind analizată în capitolele privitoare la istoriogra-

fia modernă și cealaltă parte în capitolele relative la istoriografia contemporană. Caracterizarea operei unor istorici din această categorie este insuficientă dacă se mărginește la lucrările citate în proiectul de tematică. De exemplu, însemnătatea activității științifice a lui Vasile Pârvan nu poate fi pe deplin apreciată fără a se lua în considerație monumentală sa lucrare *Getica*, apărută în 1926. Pentru concepția lui istorică, cele patru lecții inaugurale, publicate în 1920 sub titlul *Idei și forme istorice*, sînt fundamentale. Așadar, judecarea operei istorice a lui Vasile Pârvan pe baza studiilor tipărite înainte de 1916 riscă să fie prea sumară.

Atît de evident este inconvenientul fragmentării activității științifice, încît în proiectul de tematică a fost necesar, în unele cazuri, să fie caracterizată opera unor istorici nu pe temeiul lucrărilor citate în acest proiect (lucrări care se opresc la 1916), ci pe baza unor studii publicate mult mai tîrziu. Astfel, la I. C. Filitti, sînt menționate următoarele lucrări „principale”: *Rôle diplomatique des phanariotes de 1700 à 1821* (1901), *Les Principautés Roumaines sous l'occupation russe* (1904), *Din arhivele Vaticanului* (1913—1914), *Domniile române sub Regulamentul Organic* (1915). După înșirarea acestor titluri, opera istorică a lui I. C. Filitti este caracterizată în chipul următor: „Încercare, pe o bază documentară mai largă, de a fundamenta o teorie istorică conform careia proprietatea moșierească a existat întotdeauna și țărănimia a fost de asemenea dependentă”. Or, în nici una din lucrările citate I. C. Filitti n-a încercat să fundamenteze „pe o bază documentară mai largă” o asemenea teorie. Încercări de acest fel vor fi făcute de I. C. Filitti în studii publicate după primul război mondial.

Ni s-ar putea răspunde că inconvenientele semnalate de noi nu se vor ivi, întrucît în capitolele consacrate istoriografiei contemporane a României vor fi analizate lucrările apărute după 1916. S-ar recunoaște, așadar, că s-a procedat greșit cînd au fost citate în proiectul de tematică a istoriografiei moderne studii tipărite de Karácsonyi în 1922, de Georg Müller în 1923 și de Friedrich Teutsch în 1926. Dar chiar și atunci judecata rostită asupra multor istorici va trebui fragmentată și totodată se va ivi inconvenientul că deseori caracterizarea operei acestor istorici pe temeiul lucrărilor publicate după 1918 nu va putea fi făcută decît în legătură cu lucrările lor apărute înainte de 1918, ceea ce va avea drept consecință repetări frecvente.

Aceste inconveniente nu vor putea fi evitate decît renunțîndu-se la planul adoptat.

Păreră noastră este că volumul consacrat istoriografiei României ar trebui să înceapă cu o introducere în care să fie indicate marile perioade ale istoriografiei României cu subdiviziunile și trăsăturile lor caracteristice. Ar urma partea I, divizată pe capitole cuprinzînd, în ordine cronologică, problemele care au preocupat pe istorici în cursul perioadelor respective, precum și analiza contribuțiilor pe care ei le-au adus la rezolvarea acestor probleme, așa încît în mod firesc să iasă în evidență principalele curente și tendințe. Partea a II-a ar trebui să fie consacrată diferitelor școli istorice. Aici ar fi înfățișate principiile fundamentale ale fiecărei școli și s-ar indica numele reprezentanților lor mai de seamă, cu caracterizarea întregii opere a fiecăruia, avîndu-se în vedere lucrările sale analizate în partea întîi. Volumul s-ar încheia cu concluzii generale privind rezultatele obținute pînă astăzi de istoricii români și sarcinile care le incumbă în viitor. Periodizarea adoptată în volumul al VIII-lea n-ar putea fi alta decît cea din volumele precedente, pentru motivele deja menționate.

Planul pe care-l preconizăm nu este nou. El a fost, în mare parte, deja folosit de Ioan Bogdan în discursul lui de recepție la Academia Română, *Istoriografia română și problemele ei actuale*, București, 1905, precum și de prof. C.C. Giurescu în prelegerea inaugurală a conferinței de istorie modernă a românilor, ținută la Universitatea din București, la 4 februarie 1926, și publicată în „Revista istorică” (XII, 1926, p. 137—185) sub titlul *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani*.

Proiectul de tematică cuprinde și câteva erori. Astfel, B. P. Hasdeu nu s-a născut în 1836, cum se afirmă la p. 143, ci la 26 februarie 1838, în satul Cristinești din ținutul Hotinului¹. I. C. Filitti n-a încetat din viață în 1946 (p. 157), ci în 1945². N. Iorga n-a publicat *Studii și cercetări cu privire la istoria românilor* (p. 153), ci *Studii și documente cu privire la istoria românilor*. Prenumele romanistului Longinescu n-a fost Gheorghe, cum s-a imprimat în proiectul de tematică (p. 156), ci Ștefan³.

La anul nașterii lui Radu Rosetti găsim în proiectul de tematică (p. 151) un semn de întrebare. Precizăm că R. Rosetti s-a născut la Iași, la 14 septembrie 1853, după cîte arată fiul său⁴. Dintre lucrările principale ale lui Radu Rosetti a fost omis volumul *La Roumanie et les Juifs*, București, 1903, din care un rezumat a fost publicat în limba franceză în 1904 și apoi în limba engleză în 1905.

La Dimitrie Onciul (p. 153) au fost omise lucrările lui în limba germană, deși printre ele sînt și valoroase contribuții la istoria Moldovei.

În lista principalelor lucrări ale lui C. Giurescu (p. 156) nu sînt menționate volumul de documente privitoare la Constantin Brîncoveanu (publicat în colaborare cu N. Dobrescu), precum și prețioasele materiale relative la istoria Olteniei sub austrieci. A fost omis și remarcabilul studiu despre *Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană*, București, 1908, deși el a contribuit la elucidarea unor importante probleme și la înlăturarea definitivă a unor mari erori.

Proiectul de tematică înglobează pe V. A. Urechia în „romantismul de tendință democrat și liberal-burgheză” (p. 145). Nu poate fi pus la îndoială că V. A. Urechia a fost un scriitor romantic și burghez. Adesea însă el a arătat atitudine nedemocratică inspirate dintr-un șovinism întoierant.

Printre lucrările „principale” ale lui I. Peretz sînt menționate în proiectul de tematică (p. 157): *Ideea de drept și lege în folclorul român* (1905), precum și *Cursul de drept bizantin* (1910). Aceste mediocre încercări din tinerețe au fost integral reparate în *Cursul de istoria dreptului român*, pe care de asemenea proiectul de tematică îl citează. Aceleași lucrări sînt deci de două ori citate.

Proiectul de tematică enumeră printre istorici pe Zaharia Carcalechi (p. 138) și pe N. Orașeanu (p. 148). Zaharia Carcalechi a fost un iscusit tipograf, cu mari merite pentru cultura română. N. Orașeanu a fost un ziarist talentat și un

¹ E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, 1936, p. 17—18; Liviu Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Schiță biografică și bibliografică*, București, 1928, p. 3.

² Ziarul „Timpul” din 3 octombrie 1945, p. 1, col. 1.

³ Aceasta eroare a fost deja semnalată de Valentin Georgescu.

⁴ Radu R. Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, București, 1938, p. 231.

luptător neînfricat împotriva despotismului. Nici unul, nici altul n-au fost însă oamenii de știință și de aceea n-ar trebui să figureze printre istorici.

Dacă în proiectul de tematică sînt citate numele unor persoane a căror prezență într-un volum consacrat istoriografiei moderne a României nu este cu nimic justificată, au fost omiși în schimb numeroși istorici, dintre care unii de foarte mare valoare.

Astfel, au fost omiși profesorii universitari din Iași P. Rîșcanu, Teohari Antonescu, Ilie Bărbulescu, O. Tafrali, I. Ursu și Ilie Minea. Remarcabila lor activitate științifică, desfășurată în perioada la care se referă proiectul de tematică, este așa de binecunoscută, încît nimic nu poate îndreptăți nemenționarea lor.

A fost omis Gh. Ghibănescu, ale cărui lucrări sînt astăzi încă atît de prețioase, încît fără ele nu se poate scrie istoria Moldovei.

A fost omis Teodor Burada, care, pe lîngă alte scrieri, ne-a lăsat și două volume foarte documentate despre *Istoria teatrului în Moldova* (volumul al treilea rămas în manuscris).

Au fost omiși numeroși istorici bucovineni, ca Ion Nistor, Dimitrie Dan, Wickenhauser, von Ziegler, Kaindl etc.

Au fost omiși C. Erbiceanu, Demostene Russo și N. Bănescu, deși contribuția lor științifică are o așa de mare însemnătate, încît nu putem tainui surpriza pe care am avut-o față de această nemeritată uitare.

A fost omis Pompiliu Eliade, cu toate că el a fost al doilea român caruia Academia franceză i-a decernat un premiu pentru un studiu relativ la istoria țării noastre.

A fost omis Alexandru A. C. Sturdza, autorul volumelor *La terre et la race roumaines depuis leurs origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1904, *Règne de Michel Stourdza, prince de Moldavie (1834—1849)*, Paris, 1907, *L'Europe orientale et le rôle historique de Maurocordato (1660—1830)*, Paris, 1913.

Au fost omiși cei mai mulți dintre juriștii care s-au ocupat de istoria dreptului, începînd cu G. Missail, Ioan Tanoviceanu, apoi Paul Negulescu, I. D. Condurachi etc. Ar fi just ca printre ei să fie amintit și C. G. Dissescu, întrucît el a avut meritul de a fi fost printre primii juriști din țara noastră care au recunoscut importanța înriuririi dreptului slav asupra vechiului drept românesc.

Au fost omiși mai toți cei care s-au îndeletnicit în țara noastră cu numismatica. Îndeosebi este inexplicabilă tăcerea păstrată față de Constantin Moisil, care, pe lîngă valoroase lucrări în această specialitate, a asigurat, începînd din 1913, apariția regulată a revistei „Buletinul Societății numismatice române”.

Au fost omiși genealogiști, ca Octav George Lecca, Ștefan Grecianu, Sever Zotta etc. Printre genealogiști ar trebui amintit și Ioan Tanoviceanu (deja menționat de noi printre istoricii dreptului). El a lăsat un material considerabil în fișe privind mai ales familiile boierești din Moldova, material care, prin anii 1927—1930, se păstra la Arhivele Statului din București.

Au fost omiși istoricii artei Al. Tzigara-Samurcaș și Virgiliu N. Drăghiceanu.

Au fost omiși economiștii care au cercetat din punct de vedere istoric problemele din domeniul specialității lor. De exemplu C. I. Baicoianu, Th. C. Aslan (al cărui studiu despre *Finanțele României de la Regulamentul organic pînă astăzi*, București, 1905, 349 p., a fost premiat de Academia Română), I. N. Angelescu etc.

Au fost omiși istoricii din școala lui Dimitrie Onciul, ale căror lucrări au fost publicate de Seminarul de istoria românilor la Universitatea din București, ca Em. Panaitescu, Iul. Marinescu, P. Cancel, N. A. Constantinescu etc.

Au fost omiși Stoica Nicolaescu, N. Cartoian (deși înainte de 1916 el a publicat excelente studii despre Mihail Kogălniceanu), G. Adamescu, P. V. Năsturel, Al. Al. Vasilescu etc.

Oprim aici această lungă înșirare, fără a mai aminti și alte omisiuni care au fost deja semnalate de cei ce au intervenit înaintea noastră în discuția asupra proiectului de tematică.

Încheind aceste rînduri, folosim prilejul care ni se prezintă pentru a face o propunere: în proiectul de tematică, numele istoricilor sînt urmate de lista „principalelor“ lucrări. Firește, păreri diferite s-au ivit și se vor mai ivi asupra multora dintre aceste lucrări. Aceeași lucrare poate fi considerată de unii ca o lucrare esențială, în timp ce alții sînt de altă părere. În orice caz, opera unui istoric nu poate fi just apreciată decît fiind judecată în totalitatea ei. Pentru a fi posibilă o asemenea apreciere este necesar să se publice *Bibliografia istoriei României*. Ea ar fi de un neprețuit ajutor pentru toți cei care se îndeletnicesc cu studiile istorice. De aceea pregătirea pentru tipar a acestei lucrări n-ar trebui să mai zăbovească. În vederea unei cît mai curînde realizări, o asemenea sarcină ar trebui să fie încredințată colectivelor care colaborează la întocmirea istoriografiei României.

PRIN ARHIVELE VIENEI

Am avut prilejul ca în două rânduri să mă opresc la Viena (pentru informare, inițial; pentru cercetarea câtorva fonduri, ulterior) în vederea completării unor informații cu privire la perioada modernă a istoriei României (în special perioada 1900—1918).

Pentru cititorii revistei „Studii” n-ar fi, cred, lipsită de interes o prezentare a posibilităților de cercetare arhivistică în Viena, mai ales că istoria țării noastre este legată, într-o bună măsură, în timp și spațiu, de aceea a Austriei sau a monarhiei Austro-Ungare.

La Viena cercetătorii noștri au un vast câmp de studiere a arhivelor. Viziutate la timpul său de E. Hurmuzaki, D. Onciul, N. Densusianu și alți istorici români, folosite de istorici ca A. Xenopol, Gh. Barițiu, N. Iorga și mulți alții, fondurile existente nu au fost nici pe departe utilizate în măsura bogăției de documente de care dispun. Până și unele documente din *Colecția Hurmuzaki*, bine cunoscută de istoricii noștri, pot fi completate cu elemente pe care autorul colecției nu le-a avut în vedere; mă refer în special la aspectele social-economice.

Documentele arhivelor din Viena se extind pe o perioadă îndelungată (secolele XVI—XX—1918) și cantitativ ele nu se pot evalua. Avantajul pe care-l prezintă studierea lor este modul de organizare: în primul rând pe fonduri generale (arhiva politică, arhivele Curții imperiale, arhivele finanțelor, arhivele de război) și apoi fiecare din fondurile generale sînt clasificate uneori pe probleme, alteori pe țări, provincii sau fonduri speciale, ceea ce ușurează atât orientarea cercetătorului, cât și depistarea documentelor.

La Viena se găsesc patru mari depozite arhivistice:

1. *Wiener Haus, Hof und Staatsarchiv*, situat în plin centrul orașului (Minoriten Platz) unde se afla adăpostită arhiva politică a fostului minister de externe și o serie de fonduri speciale;

2. *Wiener Hofkammer und Finanzarchiv*, care se găsește în Iohannessgasse 6 și cuprinde acte ale Curții imperiale și ale Ministerului de Finanțe;

3. *Verwaltungsbibliothek Wien*, în care se găsesc toate actele administrației civile și un număr de alte fonduri dispartate;

4. *Kriegsarchiv Wien*, unde, în afară de documentele Ministerului de Război (actele operațiilor militare, cele cu privire la spatele frontului, ale administrației militare etc.), se află un depozit — sistematic organizat — care conține un

număr de peste 450 000 de hârti geografice, topografice și militare, începînd din secolul al XVI-lea pînă în zilele noastre.

Cu un personal specializat, cercetătorul străin găsește reale posibilități de valorificare a fondurilor existente și de descoperire a unor vestigii trebuincioase scopului urmărit.

În convorbirile purtate, alături de prof. V. Cheresteșiu din Cluj, prof. univ. dr. Hanns Leo Mikoletzky, directorul arhivelor finanțelor și dr. I. Blaas, directorul arhivelor din Minoritenplatz au arătat bunăvoință și interes de a pune la îndemîna cercetătorilor români fondurile arhivistice care ar putea aduce elemente inedite, elemente noi pentru istoria României și pentru istoria relațiilor româno-austriece.

Ei ne-au atras atenția și asupra volumelor de inventare — incomplete de altfel — ale diverselor fonduri arhivistice¹, ceea ce exprimă dorința de a pune

¹ *Inventare generale tipărite*

- I. *Inventar des Allgemeinen Archiv des Ministeriums des Innern* Bearbeitet von den Beamten dieses Archivs im Auftrage des K. K. Ministeriums des Innern, 95 Seiten, Wien, 1909.
- II. *Inventar des Archivs des k. k. Finanzministeriums*. Herausgegeben von der Direktion dieses Archivs. 77 Seiten, Wien, 1911.
- III. *Inventar des Landesregierungsarchivs in Salzburg*. Bearbeitet von den Beamten dieses Archivs im Auftrage des k.k. Ministeriums des Innern. 88 Seiten, Wien, 1912.
- IV. *Inventar der steyermärkischen Stathalterei-Archiv in Graz*. Bearbeitet von den Beamten dieses Archivs im Auftrage des k.k. Ministeriums des Innern, 150 Seiten. Wien, 1918.
- V. *Inventar des Wiener Haus, Hof-und Staatsarchivs*
 1. *Die Geschichte des deutschen Reichshofkanzlei von 1559—1806* von Lothar Gross. XI und 498 Seiten, Wien, 1933.
 2. *Geschichte der Österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich*, von Iosef Karl Mayr, 160 Seiten, Wien 1935.
 3. *Metternichs Geheimer Briefdienst, Postlogen und Postkurse* von Iosef Karl Mayr, VII und 132 Seiten, Wien, 1935.
 4. *Gesamtinventar des Wiener Haus-Hof-und Staatsarchivs*. Aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände. von L. Bittner, I. Band, 202 und 608 Seiten, Wien, 1936.
 5. *Gesamtinventar des Wiener Haus-Hof-und Staatsarchiv*. Aufgebaut auf der Geschichte des Archives und seiner Bestände, von L. Bittner, 2. Band, 4 und 415 Seiten, Wien 1937.
 6. *Gesamtinventar des Wiener Haus-Hof-und Staatsarchiv*. Aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände von L. Bittner 3. Band, 4 und 698 Seiten. Wien, 1938.
 7. *Gesamtinventar des Wiener Haus-Hof und Staatsarchiv*. Aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände. von L. Bittner 4. Band, 6 und 489 Seiten, Wien, 1938.
 8. *Gesamtinventar des Wiener Haus-Hof und Staatsarchiv*. Aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände, von L. Bittner, 5 Band, 21 und 296 Seiten, Wien, 1940.
- VI. *Geschichte und Bestände des Staatlichen Archivs (jetzt Landesregierungs-Archivs)* zu Innsbruck von Otto Stoltz, IX und 165 Seiten Wien, 1938.
- VII. Publikationen des Österreichischen Staatsarchivs. *Inventar des Wiener Hofkammerarchivs*, XXXIV und 196 Seiten, Wien, 1951.
- VIII. *Publikationen des Österreichischen Staatsarchivs*.
 1. *Inventar des Kriegsarchivs, Wien*, verfasst von Beamten des Kriegsarchivs. I. Band, XVIII und 186 Seiten, Wien, 1953.
 2. *Inventar des Kriegsarchivs Wien*. Verfasst von den Beamten des Kriegsarchivs. II. Band 203 Seiten, Wien 1953.

la îndemna cercetătorilor instrumente de lucru care să le ajute la o inițiere operativă în mînuirea documentelor. Trebuie să mărturisesc cititorilor că aceste inventare (din care unele se găsesc și în Biblioteca Academiei R.P.R.) nu fac decît să orienteze pe cercetător; adeseori se întîmplă ca unele titluri să nu trădeze nici pe departe conținutul documentelor. Cele mai prețioase pentru noi (vezi punctele V și VIII din nota 1) cu privire la istoria social-politică sînt depozitate la Staatsarchiv Wien și la Kriegsarchiv. De fapt, la aceste depozite a început cercetarea noastră din lunile de la sfîrșitul anului 1964 și primele luni ale anului în curs.

Rezultatele acestui modest început de cercetare sistematică, pe probleme, n-au întîrziat să se arate. Au fost selecționate aproape 3 500 de acte, cuprinzînd circa 15 000—20 000 de pagini, din care aproximativ 3 000 se referă la perioada 1900—1918, iar restul, la anul revoluționar 1848².

Pentru perioada anului revoluționar 1848, prof. dr. V. Chereșeșiu a cercetat Arhiva Cabinetului imperial, actele secrete (*Kabinetarchiv geheimakten*); procesele verbale ale Consiliului de Miniștri 1848—1849 (*Ministerratsprotokolle*); fondul Intervenției ruse în Transilvania 1848 (*Russlands Intervention in Siebenbürgen*); Actele biroului de informații, corespondența cu forurile superioare ale poliției (*Informations Büro-Korrespondenz mit Polizei Höchststelle*), fonduri aflate în depozitele arhivelor de stat (*Haus-Hof und Staatsarchiv*).

Studiul arhivelor de mai sus a scos la iveală documente prețioase cu privire la revoluția din Transilvania, completînd o serie de date, fapte și aprecieri care s-au făcut referitor la revoluția maghiară, la conducătorii revoluției române etc.; de asemenea, unele documente conțin părerile exprimate de personalități străine în legătură cu justetea cauzei românilor transilvăneni în lupta lor pentru eliberarea națională.

Cu regret trebuie să mărturisim că arhivele din celelalte depozite, ca și presa timpului (1847—1855), care se află la Biblioteca națională (*National Bibliothek Wien*) și care conțin extrem de prețioase mărturii, nu au putut fi cercetate din lipsă de timp³.

Cît privește perioada 1900—1918, problematica a fost mult mai largă, cuprinzînd fonduri care priveau mișcarea socialistă, problema mișcării pentru Unirea Transilvaniei cu vechea Românie, relațiile politice între România și Austro-Ungaria, perioada neutralității României, perioada ocupației germane și austro-ungare din anii 1917—1918, precum și unele fonduri privitoare la mișcarea pentru unitate națională desfășurată în Transilvania, Bucovina, Dobrogea, în ultimii ani ai primului război mondial. Și aici, ca și în cercetarea anului 1848, în cele patru luni n-au putut fi văzute decît aproximativ 50% din documentele care se găsesc doar la arhivele de stat; cîmpul de investigații a rămas deschis pentru cercetări și desigur pentru încă mulți ani de acum înainte.

Unele fonduri au scos la iveală lucruri deosebit de interesante. Așa, de pildă, fondul Mișcarea anarhistă internațională (*Internationale Inviligiierung der anar-*

² Scrise în limba latină, germană (cu caractere gotice și latine) și franceză ele se fotocopiază după sistemul „Xerox” și, în mărime originală, vor fi depuse la Biblioteca Academiei R.P.R. din București, la Biblioteca Filialei Acad. R.P.R. din Cluj sau la Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.

³ Documentele acestor fonduri vor putea fi cercetate la Biblioteca Filialei Academiei R.P.R. din Cluj; mai tîrziu și la Biblioteca Academiei R.P.R. din București.

chistischen Bewegung 1900—1917) consemnează activitatea P.S.D.R. din preajma războiului și din timpul primului război mondial: atitudinea P.S.D.R. față de război, față de problema Dobrogei (1917), poziția sa față de Conferința de la Zimmerwald etc.

Prețios s-a dovedit și fondul *Krieg 25 Z Friedensverhandlungen* (Tratatulele de pace din timpul primului război mondial) din care s-a putut urmări participarea lui Al. Constantinescu și I.C. Frimu la Conferința zimmerwaldienilor de la Stockholm (septembrie 1917), atitudinea lor desprinzându-se și din interviul acordat ziarului „Stockholmer Dagblad”⁴.

Fonduri ca Mișcarea iredentistă română (*Irredentische rumänische Bewegung 1893—1914*), Acțiunea ungară în România (*Ungarische Aktion in Rumänien 1900—1918*), Probleme ale Brașovului (*Kronstädter Angelegenheiten*) și altele, aduc la iveala documente cu privire la problema națională. Cercetătorii care se ocupă cu activitatea Ligii culturale, a Astrei, cu problema națională, vor găsi multe mărturii grăitoare cu privire la rolul acestor asociații în acțiunea pentru desăvârșirea unității naționale a poporului român.

Se pot desprinde date foarte interesante despre poziția unor oameni politici români și străini cu privire la Unirea Transilvaniei cu România.

Fondurile care se referă la perioada primului război mondial sînt bogate și interesante. Între ele, actele secrete 1873—1918, tratativele cu România (*Geheimakten 1873—1918; Verhandlungen mit Rumänien*) conțin documente care au aprecieri asupra activității unor oameni politici (Brătianu, Filipescu, Take Ionescu, Carp, Marghiloman, Vaida, Mihali, Hossu, Maniu, Goldiș etc.), un numar de scrisori originale ale lui Tisza cu privire la Transilvania, problema concesiunilor teritoriale care au făcut obiectul tratatelor secrete între România și Austro-Ungaria, informații privitoare la dislocarea trupelor române în august 1916, acțiunile subversive ale Germaniei și Austro-Ungariei (Roselius, Nielsen, Eidinger) și multe altele.

Semnificativ ni s-a părut unul din documentele fondurilor, care se refera la Tratatul austro-ungare cu România (1883—1913) și care datează din noiembrie-1913. Este vorba de o scrisoare a lui Haymerle (reprezentant al Austro-Ungariei în România) adresată lui Berchtold (pe atunci ministru de externe), în care, după ce face o analiză destul de realistă a situației din România, conchide că România nu este prietena Austro-Ungariei și nu va intra alături de ea într-un eventual conflict decât în cazul cînd problema Transilvaniei va primi o soluție și tratatul secret cu România va fi dat publicității (lucru de care se ferea, cu toată grija, Carol I).

Interesante sînt și fondurile care privesc perioada de ocupație, rapoartele reprezentantului Ministerului de Externe la Comandamentul Suprem al Armatei (*Krieg, Vertreter des Ministeriums des Aussern beim A.O.K. 1917—1918*) și fondul *Krieg 59*. Din aceste fonduri rezultă o serie de informații cu privire la mișcarea națională, extrase din presa zilnică română, planuri de rezolvare a situației României alcătuite de oameni politici români germanofili, austrofili sau de alta nuanță (Stere, Marghiloman, Beldiman, Rakowski etc.), planurile Germaniei și ale Austro-Ungariei cu privire la soarta României etc.

⁴ Documentele acestor fonduri vor putea fi cercetate la Biblioteca Institutului de istorie a partidului; mai tirziu ele se vor găsi și la Biblioteca Academiei R.P.R. București.

În aceleași fonduri s-au găsit unele declarații ale lui Isopescu-Grecu, dr. Aurel Onciul și Vaida-Voevod, făcute la Viena în februarie 1918, ca și textul primului manifest pe care Comitetul național al românilor din Transilvania și Bucovina din Paris, condus de Traian Vuia, l-a dat publicității imediat după înființare (30 aprilie 1918).

Multe acte și documente din aceste fonduri se referă la istoria modernă a Dobrogei și în special la situația ei din timpul primului război mondial. De o deosebită importanță este un recensământ al populației, pe naționalități, făcut de germani în 1917, și care coboară pînă la ultima comună (spre edificare, câteva cifre: români — 78 320; bulgari — 28 630; turci — 34 441; ruși — 5 600), ca și unele statistici cu privire la resursele economice ale aceluia teritoriu.

Colectivul nostru a selecționat și o bibliografie, care aduce la îndemîna cercetătorilor ce se ocupă cu perioada 1937—1947 documente culese și publicate⁵ în diverse țări din Europa.

Spațiul acordat pentru această sumară prezentare nu permite o desfășurare mai largă, care să dezvăluie cantitatea și conținutul important al actelor selecționate pentru reproducere din fondurile arhivistice studiate. În curînd, cercetătorii noștri vor dispune de inventarul de acte care își va găsi loc în arhivele Bibliotecii Academiei R.P.R., achiziționarea lor făcîndu-se prin sprijinul acordat cercetării istorice de către conducerea Academiei R.P.R., care a aprobat fondurile necesare pentru fotocopierea documentelor selecționate și pentru aducerea lor în țară.

La întreaga acțiune menționăm aportul conducerii Ministerului de Externe, care, prin Direcția culturală și prin Oficiul diplomatic din Viena, a sprijinit acest început promițător al cercetărilor arhivistice din Viena.

În baza evidenței fondurilor cercetate, a inventarului ce se va alcătui, cercetătorii vor avea prilejul de a se documenta într-o serie de probleme care privesc o perioadă de mare însemnătate din istoria poporului român, aceea a desăvîrșirii unității sale naționale.

Se impune, și avem credința că înțelegerea necesară există, ca valorificarea minei inepuizabile de documente din arhivele vieneze să nu se oprească aici.

⁵ 1 *Europäische Politik (1933—1938) im Spiegel der Prager Akten*, Essen, 1942.

2 *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918—1945*. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes. Bisher erschienen 9 Bände der Serie D. Baden-Baden — Frankfurt 1951 f.f.

3 *Dokumente zur Vorgeschichte des Krieges, Herausgegeben vom Auswärtigen Amt*, Berlin 1939.

4 *Die Beziehungen zwischen Deutschland und der Sowjetunion 1939—1941*. Akten aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes. Herausgegeben von A. Seide. Tübingen 1949.

5 *Dokumentation zur Deutschlandfrage*. Hauptband I und II. Anexband III (Verträge). Bonn, Wien-Zürich 1961.

6 *Dokumente zur Aussenpolitik der Ud S.S.R. 1958*, Berlin 1960.

7 *Dokumente zur Deutschland politik der Sowjetunion*. Band. I. Berlin 1956.

8 *Dokumente und Materialien aus der Vorgeschichte des zweiten Weltkrieges*, Aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes. 2 Bde. Moskau 1948—1949.

Un colectiv de 2—3 cercetători, specializați în probleme de istorie medievală și modernă, buni cunoscători ai limbilor germană, franceză și latină, ar putea trece la o cercetare sistematică a fondurilor bogate de care dispun arhivele din capitala Austriei.

C. Nuțu

EXPOZIȚIE ARHIVISTICĂ PRIVIND ISTORIA BANATULUI

La 28 aprilie a.c. s-a deschis la Timișoara o expoziție organizată de serviciul regional al Arhivelor Statului, cuprinzând numeroase documente originale și fotocopiile care ilustrează multiple aspecte social-politice și culturale din trecutul Banatului. Alături de exponatele înfățișând diverse forme ale luptei maselor pînă în secolul al XVIII-lea, sînt expuse documente despre răscoala din 1824 a țărănilor din Sepreuş, Somoscheş, Cernei și Apateu, despre revoluția din 1848 (de exemplu convorbirile lui Eftimie Murgu cu generalul Iosif Bem avute la Făget la 14—15 august 1848) etc. În expoziție sînt de asemenea expuse materiale privind lupta muncitorilor din Banat de la sfîrșitul secolului al XIX-lea (de pilda greva celor 2700 de mineri de la Anina din 28 noiembrie — 3 decembrie 1892) și din secolul al XX-lea (participarea muncitorilor bănățeni la greva generală din octombrie 1920, greva muncitorilor de la Reșița din 1925, demonstrația muncitorească de la Reșița din octombrie 1931 etc.) pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, pentru cucerirea și menținerea unor drepturi și libertăți democratice. Mai multe exponate relevă semnificația congresului Sindicatelor unitare din aprilie 1929, ținut la Timișoara, pentru mișcarea muncitorească din țara noastră. Aspectele social-politice din istoria Banatului sînt completate într-un chip fericit prin includerea în expoziție a unor materiale despre viața culturală a acestei provincii: statutele teatrului clădit la Oravița în 1816, afișe despre reprezentațiile date la Arad în august 1868 de compania condusă de Pascaly cu piesa „Mihai Bravul după bătălia de la Călugareni” a lui D. Bolintineanu, iar în august 1870 de Matei Millo cu piesa sa „Boierii și țaranii” ș.a., precum și alte documente reliefînd viața și activitatea unor cărturari banațeni.

L. Dunajecz

* * * *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România,*

Vol. III, București, Edit. politică, 1965, 320 p.

În istoria patriei noastre, clasa muncitoare și lupta sa revoluționară ocupă locul principal în cucerirea, apărarea și dezvoltarea drepturilor și libertăților maselor populare de la orașe și sate. Proletariatul, desfășurând o necontenită luptă pentru interesele proprii, s-a ridicat în același timp pentru înfăptuirea năzuințelor democratice ale poporului nostru, pentru rezolvarea problemelor lui fundamentale. În cadrul acestor lupte, un rol important a revenit mișcării greviste. Cercetarea luptelor greviste din România și publicarea unui însemnat număr de studii în reviste sau în culegeri evidențiază o dată în plus forța și capacitatea revoluționară a muncitorimii din România, gradul său de combativitate, înalta sa ținută revoluționară.

Sub egida Institutului de istorie a partidului a apărut volumul al III-lea de studii monografice *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*. El include 13 studii despre luptele greviste care au avut loc între 1892 și 1940. Materialele prezentate cuprind date referitoare la condițiile grele de muncă și de viață ale muncitorilor în timpul regimului burghezo-moșieresc, precum și la organizarea politică și profesională a proletariatului din întreprinderile respective. Cea mai mare parte a

acestora analizează acțiuni greviste ale muncitorilor din ramurile de bază ale economiei țării (metalurgie, căile ferate etc.).

Studiile publicate în acest volum se referă la două perioade distincte din istoria mișcării muncitorești din țara noastră. Primele patru studii prezintă acțiuni greviste desfășurate în perioada de pînă la primul război mondial, iar celelalte nouă abordează lupte duse după crearea P.C.R., între anii 1921 și 1940. În genere, condițiile grele de muncă și trai, exploatarea crâncenă și teroarea au constituit cauzele care au dus la izbucnirea luptelor greviste analizate în volum.

Primul studiu, intitulat *Greva lucrătorilor de la fabrica de cherestea „Goetz”-Galați din 1892* de Gh. Vilcu, alcătuit pe baza unei cercetări minuțioase, evidențiază rolul însemnat avut de această bătălie de clasă în acea perioadă, atât prin combativitatea, durata și cuceririle obținute de greviști, cât și prin aportul ei la dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor din fabrica „Goetz” și din întreg orașul Galați.

Studiul *Greve ale muncitorilor din Ploiești la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea* de Vasile Ionescu, chiar dacă se referă la acțiuni gre-

viste de mai mică amploare, înfățișează un tablou sugestiv al vieții grele a muncitorilor din Ploiești care se ridicau tot mai hotărâți la luptă. Autorul prezintă trei din cele mai importante acțiuni ale proletarilor ploieșteni duse în acei ani: greva tipografilor (1890), a tăbăcarilor (1892) și a cizmarilor (1893). În afară de satisfacerea revendicărilor, în timpul luptelor muncitorilor ploieșteni s-a manifestat tot mai evident solidaritatea de clasă și sprijinul tovarășesc acordat greviștilor de către muncitorii din alte ramuri și din alte localități. În elaborarea articolului, autorul a preluat însă necritic unele afirmații din zările vremii; de aici unele exagerări, ca aceea de la p. 24, unde se arată că atelierul era „fără aer și lumină”. La p. 23 se susține că „ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea marchează trecerea în România de la producția meșteșugărească și manufacturieră la industria mașinistă”, idee greșită, deoarece este cunoscut faptul că acest proces a avut loc încă de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Un interesant și documentat studiu, intitulat *Greva generală a feroviarilor din Transilvania din 1904*, semnează A. Deac. Declarată în scopul obținerii unor condiții mai bune de trai, greva s-a caracterizat prin amploarea sa fără precedent în această parte a țării și prin combativitatea muncitorilor. În ampla sa relatare despre lupta feroviarilor transilvaneni, autorul staruie îndeosebi asupra puternicei solidarități de care muncitorii au dat dovada în luptă. Lipsiți însă de o organizare temeinică și de o conducere revoluționară, muncitorii feroviarilor n-au fost victorioși. Cu toate acestea, lupta lor a demonstrat forța maselor muncitoare, fiind totodată un prilej de învățăminte pentru proletariat în ce privește necesitatea organizării și unității în luptă.

În cadrul manifestărilor hotărâte ale proletariatului din țara noastră pentru

un trai mai bun și împotriva războiului, un loc important îl ocupă cele ale muncitorilor din porturile dunărene Galați și Brăila. Articolul semnat de G. Tudoran, *Greva muncitorilor din portul Brăila din august 1915*, descrie numeroase manifestări ale muncitorilor din acest oraș în anii 1914—1915, printre care greva din august 1915 ocupă un loc important. Declanșată pentru revendicări economice, ea a căpătat un pronunțat caracter politic, fiind îndreptată și împotriva războiului imperialist.

Luptele de clasă desfășurate pînă în 1916, din rîndul cărora se detașează și grevele amintite, au constituit pentru proletariat o școală revoluționară și au demonstrat cu putere de convingere necesitatea creării de organizații proprii politice și profesionale. În timpul desfășurării lor, tot mai evident s-au manifestat acțiuni de solidaritate ale muncitorimii din întreaga țară cu greviștii.

Celelalte nouă articole se ocupă cu tratarea unor puternice greve, desfășurate în anii de după crearea partidului comunist, cînd lupta clasei muncitoare s-a ridicat pe un plan superior prin combativitatea și nivelul de organizare, prin larga unitate de acțiune și de solidaritate de clasă, prin prezența în fruntea lor a comuniștilor, care au căutat să imprime luptelor economice și un pronunțat caracter politic. Din lectura acestor studii se constata creșterea continuă a combativității clasei muncitoare, îmbogățirea arsenalului ei de luptă cu noi metode și mijloace. Studiile din acest volum ilustrează ce forța de temut reprezenta muncitorimea pentru burghezie și moșierime atunci cînd ea își desfășura lupta pe baza unității de acțiune, sub o conducere revoluționară.

Studiul *Luptele greviste ale muncitorilor de la fabrica de vagoane „Astra-Arad din 1922*, semnat de I. Șimandan și B. Roșu, se ocupă de una dintre primele mari acțiuni greviste ale proletariatului din România, desfășurată sub

conducerea P.C.R. Autorii aduc date interesante despre temeinica organizare a acestei greve de către comuniști, scoțind în relief combativitatea de care au dat dovadă muncitorii în fața patronilor și a autorităților represive, faptul că ei au putut învinge oa urmare a luptei duse pe bază de front unic, îmbinând revendicările economice cu cele politice, precum și puternicul sprijin moral și material ce l-au primit de la muncitorimea din întreaga țară.

În lungul șir de lupte greviste duse de clasa muncitoare în perioada crizei economice din 1929—1933, un loc important îl ocupă *Greva muncitorilor de la Uzinele metalurgice „Lemaître” din 1931*, care este tratată de N. G. Munteanu. Folosind un bogat și variat material documentar, autorul face nu numai o descriere a cauzelor și desfășurării grevei, ci și o amplă analiză a organizării profesionale și politice a muncitorilor din această uzină. Organizată și condusă de P.C.R., lupta muncitorilor de la „Lemaître”, care s-a desfășurat pe bază de front unic, a fost una dintre cele mai lungi — peste șase săptămâni — din luptele duse de metalurgiștii din țara noastră. Autorul subliniază că greva de la Lemaître, însoțită de adunări, demonstrații și alte acțiuni de solidaritate proletară, a îmbogățit experiența de luptă a muncitorimii. Învățămintele trase din această grevă, ca și din altele din aceeași perioadă, au jucat un rol important în pregătirea și desfășurarea luptelor de clasă viitoare.

Se știe că începutul anului 1933 se caracterizează prin creșterea rapidă a mișcării revoluționare a proletariatului, în fruntea marilor bătălii de clasă situându-se muncitorii ceferiști și petroliști. Alături de aceștia s-au aflat și textiliștii din București, Timișoara, Iași și Buhuși. În articolul *Acțiunile greviste de la fabrica textilă „Saturn” din ianuarie 1933*, M. Talăngescu reliefează nu numai combativitatea și eroismul de care au dat

dovadă textiliștii de la această fabrică, dar mai ales faptul — de o semnificație deosebită — că pentru prima oară în capitală, la indicația Comitetului local P.C.R. București, s-a aplicat metoda grevei cu ocuparea fabricii până la cîștigarea revendicărilor, formă superioară de luptă grevistă.

Între anii 1934 și 1938, lupta clasei muncitoare împotriva exploatării și a introducerii unor metode extenuante de muncă (sistemul Bedeux) s-a împletit cu cea împotriva pericolului fascist. Dintre numeroasele greve care au avut loc în această perioadă, în volum sînt inserate articole despre trei dintre cele mai importante.

În studiul său *Greva muncitoarelor textiliste de la „Industria lînii-Timișoara din ianuarie 1934*, S. Homenco, după ce face o amplă prezentare a situației materiale a lucrătoarelor de la această mare întreprindere, analizează cauzele și desfășurarea luptei curajoase dusă de acestea sub conducerea comunistilor, subliniind că numai acțiunea pe bază de front unic și sprijinul substanțial primit de la ceilalți muncitori prin intermediul organizațiilor revoluționare de masă au determinat pe patroni să accepte noul contract colectiv. Autoarea însă nu scoate în evidență în suficientă măsură faptul că metodele și mijloacele folosite de grevistele de la Timișoara fuseseră folosite și verificate în cadrul eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933.

Articolul *Greva metalurgiștilor de la fabrica „Haug”-București din anul 1935*, semnat de G. Horja, prezintă una dintre luptele importante ale metalurgiștilor din București, purtată în acești ani. După o scurtă analiză a cauzelor izbucnirii și o prezentare a principalelor momente ale grevei, autorul arată că combativitatea dovedită de muncitori și sprijinul primit din partea P.C.R. pe linia organizării grevei au contribuit la victoria muncitorilor. Din articol însă nu reiese cu

claritate între ce grupuri de muncitori s-a încheiat frontul unic din moment ce se afirmă că în fabrică era un singur sindicat, cel social-democrat.

Una dintre luptele greviste cele mai însemnate din acești ani, desfășurată sub conducerea P.C.R., prin durata ei, prin organizarea și combativitatea muncitorilor, a fost cea de la I.T.A.-Arad. În studiul *Greva muncitorilor de la fabrica „Industria textilă arădană” din 1936*, F. Dagne și N. Blană, folosind o documentare bogată, reușesc nu numai să redea situația grea a textiliștilor de la I.T.A. din 1936, ci și să prezinte abnegația și combativitatea dovedite în luptă de către greviști, care timp de șapte săptămâni au înfruntat lipsurile și teroarea, reușind pînă la urmă, cu sprijinul muncitorimii din întreaga țară, să-și impună în cea mai mare parte revendicările lor. Autorii subliniază rolul avut de Comitetul de acțiune, în special și de comunistii din fabrică, în general, în mobilizarea la luptă a muncitorilor de la I.T.A. Este adevărat că această grevă a fost una dintre cele mai importante bătălii de clasă ale textiliștilor din România, dar considerăm că este totuși exagerat să se afirme că ea „se înscrie printre principalele acțiuni revoluționare desfășurate de clasa muncitoare din România... împotriva exploatării capitaliste, a pericolului fascist, pentru apărarea libertăților democratice, independenței naționale și a păcii” (p. 212).

În perioada dictaturii regale, cînd s-a intensificat teroarea polițienească și s-au înăsprit și mai mult condițiile de muncă și de trai ale proletariatului, deși orice mișcare revendicativă era aspru reprimată, au avut loc totuși conflicte de muncă și greve la un mare număr de întreprinderi. Printre acestea, un loc însemnat îl ocupă cea de la Junász-Cluj. În studiul *Greva muncitorilor metalurgiști de la fabrica „Junász”-Cluj din mai-iunie 1938*, I. Iacoș, pe baza unui bogat material documentar, infățișează

lupta dîră dusă de muncitorii din aceea uzină, sub conducerea comunistilor, pe bază de front unic. Greviștii s-au bucurat în timpul celor șapte săptămîni de luptă de un important sprijin material din partea celorlalți muncitori din Cluj și a metalurgiștilor din alte centre ale țării. Grație unității și fermității dovedite în luptă, muncitorii au obținut semnarea unui nou contract colectiv în condiții avantajoase pentru ei. Modul în care este analizat rolul comunistilor nu este însă cel mai corespunzător, întrucît lasă pe cititor să ajungă la concluzia că greva a izbucnit mai mult din cauza muncii politice desfășurate de comuniști și nu din cauza situației grele a muncitorilor.

În decembrie 1939—ianuarie 1940, în condiții deosebit de grele, a avut loc și greva de la întreprinderea „Metaloglobus”-București, despre care A. Niri semnează articolul *Greva muncitorilor metalurgiști de la fabrica „Metaloglobus”-București*. Înfruntînd teroarea polițienească și patronală, după șapte săptămîni de luptă, greviștii au obținut satisfacerea unei părți a revendicărilor lor. Subliniind semnificația deosebită a acestei victorii parțiale, autoarea apreciază că greva de la „Metaloglobus” a fost una dintre cele mai importante acțiuni de masă din capitală în perioada dictaturii regale.

Concomitent cu greva de la „Metaloglobus” s-a desfășurat și cea a textiliștilor de la „Gallia”. Despre aceasta acțiune semnează un articol I. Toacă: *Greva de la fabrica de textile „Gallia” din București (decembrie 1939 — ianuarie 1940)*. După ce se oprește pe larg asupra condițiilor de muncă și de trai ale muncitorilor din această fabrică, autorul schițează cauzele izbucnirii luptei și dîrzenia cu care ea a fost dusă săptămîni la rînd, pînă ce lucrătorii au obținut satisfacerea revendicărilor formulate.

Din studiile asupra mișcării greviste de după 1933 rezultă influența liniei tactice folosite de P.C.R. în timpul eroice-

lor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933 : înaltă combativitate, unitate de acțiune, împletirea armonioasă a revendicărilor economice și politice, o temeinică pregătire, precum și o largă solidaritate de clasă. Proletariatul român a reușit astfel tot mai bine să îmbine lupta sa pentru nevoile zilnice cu cea pentru drepturi politice. Prin lupta sa viguroasă, clasa muncitoare din România, condusă de partidul comunist, a dat puternice lovituri politicii reacționare a claselor dominante. Sub conducerea P.C.R., proletariatul a ridicat pe o treaptă superioară bogatele

tradiții revoluționare ale poporului român și a adus, prin experiența sa, o valoroasă contribuție la îmbogățirea tezaurului de luptă al proletariatului internațional.

Volumul al treilea *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, editat de Institutul de istorie a partidului, pune la îndemina istoricilor și cititorilor un bogat și variat material documentar și de interpretare privind trecutul glorios de luptă al clasei muncitoare din România.

M. C. Stănescu

* * * *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*

(culegere de studii îngrijită de prof. M. Berza), București, Edit. Academiei R.P.R., 1964, 682 p.

Epoca lui Ștefan cel Mare în istoria noastră, rolul reprezentativ pentru nevoile dezvoltării poporului nostru jucat de marele domn au fost cercetate în chip aprofundat de noua noastră istoriografie. Afară de capitolul închinat acestei epoci în volumul al II-lea al *Istoriei României*, s-au publicat și alte volume cuprinzând studii colective privitoare la această vreme : *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, iar acum volumul de studii pe care-l analizăm. Politica externă a Moldovei sub Ștefan cel Mare reprezintă o glorioasă luptă a unui popor mic pentru independența sa, amenințată de marile state feudale vecine cu politică de cotoșenie : Imperiul otoman, regatul unghuresc, statul polono-litvan al Iagelloniilor. Această luptă a putut fi dusă în chip biruitor datorită împrejurărilor interne : ridicarea și folosirea micii boienimi, a orășenilor și a țărănimii libere, favorizate de către Ștefan cel Mare. Cultura moldovenească (parte integrantă din cultura românească) avea atunci un caracter centralizat, prin

multe din laturile ei era patronată de puterea centrală a statului feudal și reprezenta creșterea prestigiului monarhiei feudale în Moldova.

„...În istoria țării noastre numele lui Ștefan cel Mare a căpătat o valoare de simbol, el întrupînd pentru noi întregul efort creator al maselor”, spune M. Berza în introducerea la volum.

Cele mai multe studii din acest volum sînt bazate pe materiale arheologice și documente inedite, cu interpretări noi. Prezentarea grafică, bogăția ilustrațiilor recomandă această carte ca o lucrare de artă.

Deși în această culegere nu sînt tratate toate problemele culturale ale epocii, ea reprezintă un pas înainte în aprofundarea istoriei noastre medievale.

Primul articol al culegerii, semnat de Eugen Stănescu, *Cultura scrisă moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare* (p. 9—49), tratează scrierile în limba slavonă (termenul „limba slavonă veche” de la p. 11 este impropriu, în loc de : limba slavă bisericească, de redacție mediodulgară cu influențe ucrainene), care reprezintă cultura clasei stăpînitoare. Auto-

rul definește foarte clar acest stadiu al culturii noastre medievale: „o limbă de cultură și de viață publică — cea slavă —, folosită de către clasa conducătoare, și limba vie, vorbită de către popor“. Această literatură slavo-română formează un element pozitiv în istoria culturii noastre; în privința conținutului, ea aparține mediului românesc „care i-a dat naștere“, iar ca limbă se integrează în cultura bizantină-slavo-română, a popoarelor unite prin lupta împotriva cuceririi otomane. Este o arie de civilizație, acoperind o arie politică. În acest chip, Moldova era un „avanpost al luptei pentru libertate“ (p. 13).

Autorul privește în mod larg „registrelor“ culturii moldovenești scrise în a doua jumătate a secolului al XV-lea, arată rolul lor în viața socială: actele de cancelarie cu caracter intern (majoritatea sînt privilegiile feudale, cu formular stabilit înainte de Ștefan cel Mare, înrudite cu formularele folosite în țările feudale vecine), acte privind relațiile cu țările străine, texte istorice: inscripții, însemnări, cronici, precum și scrierile religioase (acestea din urmă ar putea fi împărțite în două categorii: cărțile de cult bisericesc și comentariile teologice). Autorul studiază statistic și pe epoci variația cuprinsului acestor scrieri în legătură cu evoluția politicii Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare. În ce privește cronicile slavone ale Moldovei, E. Stănescu admite punctul de vedere după care conținutul lor reprezintă concepția politica a domnului, de luptă comună împotriva turcilor și de centralizare domnească înăuntru. Autorul considera începuturile istoriografiei slavo-moldovenești ca fiind anterioare domniei lui Ștefan și datînd din vremea fărîmițării feudale. Totuși, o cronică a domniei și a țării nu poate apărea decît în vremea cînd domnia și țara reprezintă o unitate politică. Înainte de Ștefan, Moldova, care se afla în cadrul unității culturale bizantino-slavo-române, a folosit „cronogra-

fele“ care cuprindeau istoria universală bazată în primul rînd pe istoria sud-estului Europei. Circulația cronografelor slave la noi se poate dovedi printr-un număr de manuscrise slave care s-au păstrat pînă în vremea noastră (cronograful lui Gheorghe Amartolos, msse. slave ale Acad. R.P.R. nr. 320 și 321, cronica medio-bulgară a lui Manase¹, cronica sirbo-moldovenească și altele²). În aceste cronografe, copiii moldoveni intercalau sporadic cîte o informație privitoare la istoria țării lor. Prima istorie a Moldovei separată de lumea bizantino-slavă a fost scrisă atunci cînd s-a început centralizarea domnească a țării și cînd istoria acestei țări a început să formeze o valoare proprie în cadrul lumii europene din răsărit. Contrar părerilor emise pînă acum, socotim că primele cronici moldovenești pornesc de la general la particular și nu invers, adică de la cronografe la cronici particulare ale țării. Caracterul fragmentar al știrilor istorice despre Moldova în letopisețele din vremea dinaintea lui Ștefan cel Mare arată că aceste știri au fost extrase de cronicarii patronați de marele domn din vechile cronografe cuprinzînd informații sporadice despre Moldova. Ultima parte a articolului se ocupă cu analiza ideologiei politice și sociale a vremii, așa cum reiese din registrele superioare ale culturii moldovenești. Se subliniază caracterul de „evlavie și cruzime“ specific evului mediu tîrziu în toata Europa, așa cum a aratat J. Huizinga, *Le déclin du moyen âge*. Articolul va fi citit cu interes și ridică multe probleme care vor da naștere la completări și comentarii ulterioare.

Studiul lui Radu Manolescu, *Cultura orășenească în Moldova în a doua jumă-*

¹ Boissin Henri, *Le Manasses moyen-bulgare*, Paris, 1947, „Bibliothèque d'études balkaniques“, VII.

² Miloš Weingart, *Byzantské kroniky v literaturě církevněslavanské*, I, Bratislava, 1922—1923.

tate a secolului al XV-lea (p. 49—95), cuprinde dezvoltarea unei probleme ce n-a mai fost pusă pînă acum, anume existența culturii orășenești în Moldova în vremea lui Ștefan cel Mare. Printr-o analiză pătrunzătoare, autorul articolului desprinde elementele orășenești deosebite ale culturii vremii. În primul rînd, elaborarea unui drept orășenesc specific, potrivit cu împrejurările vieții economice a comunității orășenilor, deosebit de „obiceiul pămîntului” al restului țării, precum și al unui drept comercial aplicabil și relațiilor cu negustorii și cu orașele străine. Urmează paragraful: „Cunoașterea și folosirea scrisului de către orășeni” (existența unei cancelarii orășenești, un fel de oficiu de notariat. Primele scrisori alcătuite în Moldova într-o limbă populară — germana vorbită — sînt cele emise în secolul al XV-lea la Baia și la Suceava). La aceste fapte s-ar putea adăuga și originea orășenească, laica, a unui mare număr dintre gramaticii cancelariei domnești de la Suceava. În schimb, numele cioplitorului mormintelor domnești de la Rădăuți, „mistr Ian”, nu este ceh, cum s-a crezut, ci polonez, deci apartenența sa husită nu se mai poate susține. Învațămîntul în orașele moldovenești și frecventarea universităților străine de către orășeni alcătuiesc obiectul unui alt paragraf. Lista studenților moldoveni la Universitatea din Cracovia și la cea din Viena cuprinde un număr de 20 de orășeni din Baia, Suceava, Roman, Iași și Siret; numele lor nu vadesc porecle moldovenești populare, dar ele se pot regăsi mai toate în calendarul catolic, ceea ce indică populația străină din aceste orașe. În câteva pagini autorul se ocupă cu pătrunderea husită în orașele moldovenești. Ea s-a produs „mai ales în mijlocul populației catolice din Baia, Suceava, Troțuș, Bacău etc.” (p. 84). Contribuția orășenilor moldoveni la creația folclorică românească cuprinde analiza unei balade, semnalată recent de A. Balotă, precum

și alte date folclorice orășenești, originale, se pare, din secolul al XV-lea. Balada orășenească în cadrul literaturii orale românești medievale necesită încă cercetări noi.

Lungul și eruditul articol al lui Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea* (p. 97—179), discută în prima parte știrile despre relațiile dintre Moldova și Bizanț în secolul al XV-lea, așa cum apar la cronicarii moldoveni și la scriitorii bisericești din secolele XVII—XVIII. Aceste știri confuze, tocmai pentru că nu provin de la izvoarele contemporane, sînt analizate atent și în chip critic, cu rezultate negative în ce privește exactitatea lor. Autorul vorbește cu acest prilej de „tradiția istorică asupra legăturilor Moldovei cu Bizanțul în veacul al XV-lea” (p. 149). Noi nu mai credem azi într-o „tradiție națională”, scumpă odinioară lui D. Onciul, care vedea într-însa o carte de istorie nescrisă din care se inspirau cronicarii și scriitorii, doritori de a afla un îndreptar. Există, desigur, legende istorice locale, alcătuite după regulile de dezvoltare ale produselor folclorice, dar trebuie să admitem că cei mai mulți dintre vechii alcătuitori de povestiri istorice se adresau nu atît legendelor, cît mai ales textelor scrise, pe care le interpretau mai mult sau mai puțin greșit, după cultura lor. Rolul jucat de „interpretare” și mai puțin de „tradiție” se vede și din analiza acestor știri moldo-bizantine, așa cum vom arăta mai jos.

Ele formează trei grupe: a) povestirea despre sinodul de la Florența din vremea lui Alexandru cel Bun, la care au participat și moldovenii alături de împăratul și de patriarhul de la Bizanț (Ureche, Miron Costin, Cantemir), b) afirmația lui D. Cantemir privitoare la Pravila bizantină, a *Bazilicalelor*, introdusă în Moldova de Alexandru cel Bun, care a poruncit să se scrie un rezumat (*excerptum*), c) povestirea despre călătoria împăratului bizantin Ioan Paleolog prin

Moldova și întâlnirea lui cu Alexandru cel Bun.

Paragraful din Letopisețul lui Ureche despre participarea Moldovei la conciliul de la Florența (1439) este bazat pe o dublă confuzie „cărturărească” între Alexandru cel Bun și urmașul său Alexăndrel, care domnea în vremea căderii Constantinopolului sub turci, precum și între conciliul de la Constanța (1414—1418) și cel de la Florența. Moldovenii au participat și la unul, și la celălalt. Dar partea cărturărească a acestei povestiri nu se mărginește numai la atîta. Prezența anacronică a papii Hristofor la conciliul de la Florența în cronica lui Ureche (ed. 1958, p. 79), despre care Al. Elian spune că apare „în chip surprinzător”, este iarăși un element cărturăresc. În literatura slavo-sîrbească figurează o *Povestire pe scurt cum și de ce s-au despărțit latinii și au fost scoși din primatul lor și din pomelnice în care se scriu patriarhii dreptcredincioși*. În manuscrisul aflător în biblioteca din Plovdiv (nr. 107), datînd din secolul al XV-lea, partea de la urmă cuprinde lista papilor blestemați care s-au depărtat de dreapta credință, între care și Formosus (891—896), cel care este pomenit în *Cronica moldo-rusă*, apoi Hristofor (903), ambii arătați ca autorii adaosului „și de la Fiul” din simbolul credinței³. Aceasta a făcut pe cronicarii moldoveni să lege numele lor de momentele de criză a unității creștine.

Așa-zisa Pravilă (codice de legi) a lui Alexandru cel Bun despre care vorbește Cantemir în *Descrierea Moldovei* a dat naștere la nesfîrșite ipoteze și controverse; Al. Elian respinge, cu drept cuvînt, datarea unei pravile pentru Moldova din vremea lui Alexandru cel Bun (în vremea căruia slaba centralizare a

statului nu făcea încă necesară o asemenea legiuire), dar crede despre Cantemir că era în această privință „cunoscător al unei tradiții moldovenești” (p. 117). Totuși, și pentru pretinsa Pravilă a lui Alexandru cel Bun se poate da o explicație, în afară de tradiție, pe temeiul unei confuzii erudite. Este vorba de o ipoteză care ne aparține și o supunem discuției. În 1561 Alexandru Lăpușneanu a pus pe episcopul de Roman, Macarie, să revizuiască Pravila (*Sintagma*) lui Matei Vlastares, textul slavon, așezînd materiile după ordinea alfabetului cirilic, și a dedicat-o țarului Rusiei, Ivan cel Groaznic. Titlul, așa cum reiese din exemplarul aflător la Liov, este în traducere acesta: „Io Alexandru-voievod, din mila lui Dumnezeu domn a toată țara Moldo-Vlahiei, iată am binevoit domnia mea... și am trimis această carte, numită Pravila cea Mare a sfinților parinți ecumenici (*văselenkih*), drept credinciosului cneaz și marelui țar a toată Rusia, Ivan Vasilievici, în anul 7070, luna septembrie 18. Io Alexandru-voievod”. Iată, așadar, că a existat o pravilă remaniată datorită unui Alexandru-voievod, ușor de confundat cu stramoșul său denumit „cel Bun”⁴.

Povestirea mitropolitului Gheorghe al Moldovei din 1723 despre trecerea împăratului bizantin Ioan Paleolog prin Moldova este arătată, cu dreptate, de către Al. Elian necorespunzătoare adevărului istoric. Dar și în această privință ea a fost precedată nu de o tradiție orală, ci de un text scris, cunoscut înainte de el de către Axinte Uricariul și de mitropolitul Dosoftei. Pentru noi nu există nici o îndoială că acela care a redactat textul primitiv a fost spătarul Nicolaie Milescu. În postfața manuscrisului românesc al Acad. R.P.R. nr. 5 503, citim: „Iară cînd au fost Nicolaie gramaticul

³ V. Tonev, *Славянски рукописи и старопечатни книги на Народната Библиотека в Пловдив*, София, 1920, p. 111—112.

⁴ Cf. Al. Iațimirski, *Благотворительности русских государей в Румынии*, Москва, 1889, p. 4—5.

la monastirea Neamțului de au tălmăcit istoria aceasta de pe acele hrisoave împărătești patriarhești în zilele lui Ștefan Gheorghe-voievod, era veleatul de la Hristos 1655"⁵.

Partea a doua a studiului se ocupă cu relațiile istorice ale Moldovei cu Bizanțul: relațiile bisericești, comerciale și culturale în secolul al XV-lea. În legătură cu acestea din urmă este și povestirea eruditului umanist bizantin Dimitrie Chalcocondylas (p. 155, nota 1), care în preajma căderii Constantinopolului fusese ambasador în *Sauromatas Scythae profectus*, când întâlnise o *civitas* în care se vorbea *antiquo more romano*. Interpretarea acestui text, unul din cele dintii care afirmă romanitatea poporului nostru, era pînă acum neclară: s-a căutat care era orașul (*civitas*) unde eruditul bizantin a auzit o limbă romanică și s-au dat diferite explicații denumirii Sarmația. Nu este însă nici o îndoială că în scrierile medievale Sarmația însemna Polonia; celebrul umanist a fost deci sol în această țară și a trecut prin Moldova. Termenul *civitas* trebuie înțeles în sensul sau antic: țară, regiune, așa că înseamnă Moldova și nu avem de ce să căutăm un singur oraș unde se vorbea românește.

Datele despre influența artei bizantine pînă în secolul al XV-lea în Moldova ni se par minimalizate de autor și ar merita să fie reluate. Paragrafe speciale privesc legăturile Moldovei cu cetatea bizantină Mangop din Crimeea, Muntele Athos, precum și influența bizantina datorită traducerilor în slavonește a manuscriselor grecești. Influența bizantină, în haină slavonă, nu este pentru autor o dovadă a supraviețuirii Bizanțului în țările noastre, ci o cultură bisericească datorită unității dintre popoarele ortodoxe.

Desigur ca acest studiu privitor la relațiile directe ale Moldovei cu Bizanțul, chiar prin părțile sale negative, era necesar pentru curățarea terenului, iar el deschide calea spre cercetări mai complete, în special în ce privește arta.

Este regretabil că alături de studiu privitor la influența bizantină în Moldova nu s-a cuprins în colecție și o cercetare despre influența și legăturile din aceeași epocă dintre Moldova și Occident, în special cu Veneția, Roma, precum și cu orașele germane.

Octavian Iliescu, în *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare* (p. 182—234), încearcă stabilirea unei cronologii a acestor emisiuni și afirmă existența unei reforme monetare în vremea marelui domn.

Studiul *Epoca lui Ștefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice de la Suceava* (p. 235—257) de I. Nestor se datorește responsabilului săpăturilor arheologice executate recent la Suceava, adică la cetatea domnească, pe platforma de lângă cetate și la cetatea de la Scheia. Datarea unor monumente sau lucrări civile și militare se bazează pe materialul arheologic în mare parte încă inedit. Studiul este însoțit de numeroase planuri și fotografii.

Corina Nicolescu, în *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare. Antecedentele și etapele de dezvoltare ale artei moldovenești din epoca lui Ștefan cel Mare* (p. 259—362), pe baza studiului monumentelor, a rezultatelor săpăturilor arheologice și a metodei artistice comparatiste, scrie cea dintii sinteză a istoriei artei moldovenești în vremea lui Ștefan cel Mare. Se arată unitatea de concepție artistică între toate produsele artei din acea epocă: arhitectură laică și bisericească, pictură, broderii, orfevrerie. Desprinzînd influențele străine ale artei bizantine și gotice, precum și influențele reciproce dintre arta populară și cea feudală, articolul afirmă originalitatea artei medievale românești. Cronologic, sinteza a-

⁵ I. Craciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne*, București, 1963, p. 57.

cestei arte, după o perioadă de tatonări, datează din epoca lui Ștefan cel Mare. Se semnalează în același timp unitatea creației artistice între cele trei țări românești: Moldova, Țara Românească și Transilvania. Deși unele concluzii se bazează pe ipoteze, studiul acesta prezintă un remarcabil interes prin felul cum autoarea așază arta moldovenească în cadrul dezvoltării sociale și al momentului de evoluție generală a artei medievale.

Articolele care urmează privesc probleme mai speciale din istoria artelor plastice: Maria Ana Musicescu, *Considerații asupra picturii din altarul și naosul Voroneșului* (p. 363—417); Sorin Ulea, *Gavril ieromonahul, autorul frescelor de la Bălinești* (p. 419—461), în care, pe temeiul unei însemnări slavone de pe pictura bisericii logofătului Tăutu din Bălinești („a pictat Gavril ieromonah”) descoperita de autor, se fac o serie de deducții asupra originilor picturii din vremea lui Ștefan cel Mare, se scot în relief concepțiile politice și ideologice ale autorului frescelor din 1493; Teodora Voinescu, *Portretele lui Ștefan cel Mare în arta epocii sale* (p. 463—478).

Articolul semnat de I. D. Ștefănescu, *Broderiile de stil bizantin și moldovenesc în a doua jumătate a secolului al XV-lea (Istorie, iconografie, tehnică)* (p. 479—540) este împărțit în două părți, prima descriind broderiile religioase din secolul al XV-lea, clasificate după denumirea și funcția lor, cu analiza tehnicii specifice fiecărui grup și cu datarea lor în cadrul istoriei artei bisericești și laice din secolul al XV-lea. Fiecare grup de broderii este studiat și comparativ cu celelalte obiecte de acest fel din arta bizantină și slavă. A doua parte cuprinde considerații asupra tehnicii broderiei, a culorilor întrebunțate de vechii meșteri și mai ales asupra artei portretelor și a compozițiilor. Cu drept cuvânt se afirmă originalitatea artei moldove-

nești, independența ei față de influențele străine: „O ultimă calitate acordă broderiilor analizate un loc important în evoluția artei din Moldova secolului al XV-lea: unitatea de concepție, unitatea de stil. Aceasta relevă o epocă de intensă creație, care reprezintă contribuția românească la cultura europeană”. Articolul înfățișează o cercetare precisă și un vast câmp de comparație cu artele străine, o analiză tehnică, neglijată de obicei de istoricii artei noastre.

Emil Lăzărescu semnează studiul *Trei manuscrise moldovenești de la Muzeul de artă R.P.R.* (p. 540—587). Cele trei tetraevanghele derivă din cunoscutul manuscris slavo-grec de la Bodleiana din Londra al lui Gavril Uric de la Neamț din 1429. Din analiza stilului și a ortografiei artistice, precum și a miniaturilor, E. Lăzărescu a ajuns la concluzia că „miniaturistica moldovenească atinge faza de maturitate mai devreme decât pictura, broderia sau chiar arhitectura”. Aceasta ne duce la epoca dinaintea de întemeierea Moldovei, cu origini artistice încă nedeplin cercetate.

M. Berza, în *Trei tetraevanghele ale lui Teodor Mărișescul în muzeul istoric de la Moscova* (p. 589—640), arată ca manuscrisele slave ale cunoscutului gramatic moldovean aflate la Moscova, pînă acum puțin cercetate, datează din anii 1491, 1492 și 1498, toate trei fiind tetraevanghele. Însemnarea slavonă, pînă acum inedită, a celui dintîi dovedește că Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, era asociat la domnia tatălui său în acea vreme. El se intitulează „din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei” și se statornicise la Bacău.

Volumul se termină cu *Bibliografia istorică a epocii lui Ștefan cel Mare* de Șerban Papacostea (p. 641—675).

Culegerea de studii *Cultura moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare* este rezultatul muncii colective a istoricilor și arheologilor români, precum și a istoricilor de artă. O mare parte din

material era pînă acum inedit, iar studiul faptelor și al evoluției lor în cadrul dezvoltării economice și sociale ajunge

la o înțelegere mai completă, științifică, a culturii medievale românești.

P. P. Panaitescu

MOSHOPULOS NICHIFOR,

Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τοὺς Τούρκους ἱστοριογράφους ἐν ἀντιπαράβολῳ καὶ πρὸς τοὺς Ἑλλήνας ἱστορικούς (Istoria revoluției grecești după istoriografi turci în comparație și cu istoricii greci), Atena, 1960, 427 p.

Nichifor Moshopulos este unul din pușinii turcologi greci care s-a ocupat adeseori, în lunga sa activitate științifică, atît de legăturile turco-grecești, cît și de diferite chestiuni privind popoarele din Peninsula Balcanică. Multe din lucrările lui Moshopulos au fost scrise în limba franceză și au avut o largă circulație. Menționăm numai cîteva: *La Presse et la Renaissance balkanique*; *Les Turcs jugés par leur histoire*; *Le despotisme éclairé en Turquie*; *Aperçu d'histoire diplomatique des états balkaniques* etc.

În noua sa operă, pe care ne propunem s-o prezentăm, Moshopulos caută să facă cunoscută istoria revoluției grecești din 1821 după izvoarele turcești, care, din păcate, n-au fost utilizate de istoricii greci și de autorii străini ce s-au ocupat de aceasta problemă. De notat ca Edouard Driault și Michel Lhéritier, în *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours* (Paris, 1925), ne dau în lista bibliografiei peste 270 de lucrări, dar nici una nu este din istoriografia turcă.

Cercetatorul grec a utilizat mai ales lucrările istoricilor turci: Ahmed Djevded-pașa, Ahmed Ataulah Sani-zade și Ahmed Rasim. Primul a scris o istorie a Turciei din 1774, pacea de la Kuciuc-Kainargi, pîna în 1826, distrugerea ienicerilor, în 12 volume, dintre care ultimele doua se ocupa numai de revoluția greacă; al doilea a elaborat o istorie în 3 volume, începînd cu domnia sultanului Mahmud și ajungînd pînă în primii ani ai revoluției grecești, iar al treilea o istorie prescurtată a Turciei, în 4 vo-

lume, acordînd o atenție deosebită revoluției grecești.

Moshopulos împarte opera sa în două părți. În prima parte, care cuprinde 10 capitole (p. 13—87), autorul expune situația Imperiului otoman înainte de izbucnirea revoluției grecești, ocupîndu-se de organizarea politică și militară a Turciei, de reformele militare ale sultanului Selim al III-lea, de revoltele interne și de principalele evenimente externe: tratatul Angliei cu Turcia, războiul ruso-turc și pacea de la București etc. În partea a doua, formată din 32 de capitole (p. 89—408), autorul se ocupă pe larg de revoluția greacă de la izbucnirea ei și pînă la întemeierea statului grec independent.

În cele ce urmează vom insista numai asupra acelor părți care interesează mai mult pe istoricii noștri, și anume asupra părților referitoare la Eterie și la evenimentele petrecute în 1821 în Principatele Române.

Demnitarii turci, arată autorul, ciștăva ani înainte de izbucnirea revoluției grecești din 1821, au început să aibă bănuiele de pregătire a unei revoluții grecești și urmăreau cu atenție orice mișcare sau activitate a grecilor. Fuga lui Ioan-vodă Caragea din Țara Românească a produs mare surprindere la Constantinopol, fiindcă nu era legată de vreun motiv serios. Cronicarul turc Sani-zade susține că Ioan Caragea, care spera că în curînd urma să aibă loc revoluția greacă, a preferat să fugă decît să aștepte împlinirea termenului domniei sale (p. 91—92). Istoricul turc Djevded-

pașa susține că Ioan Caragea, domnul Țării Românești, și Mihai Suțu, mare dragoman la Constantinopol, lucrau pentru realizarea planurilor revoluționare ale grecilor, și de aceea ei utilizau în scrisorile lor un alfabet cifrat (p. 92). Ca să inducă în eroare guvernul turc, Caragea trimitea adeseori la Constantinopol plîngeri împotriva ginerelui său, M. Suțu, iar acesta reușea totdeauna sa-și arate nevinovăția și credința sa în fața lui Halet-efendi, care era secretarul divanului împărătesc, avînd o mare influență asupra sultanului Mahmud. Pe de altă parte, M. Suțu atrăgea atenția lui Halet-efendi că Ioan Caragea urmărea scopuri revoluționare, și de aceea nu înainta guvernului, sub diferite pretexte, sumele de bani ce ar fi trebuit să le trimită. Acest fapt însă trebuie urmărit cu chibzuială, „fiindcă, dacă se va face ceva care ar putea să provoace zgomot, va da prilej Rusiei“ (p. 93). El recomandă să fie trimiși în Țara Românească funcționari ca să cerceteze situația de acolo, dar în același timp înștiința și pe Caragea.

Cu privire la organizarea Eteriei, istoricii turci se bazează mai ales pe izvoare grecești. Despre planurile eteriștilor vorbește cronicarul Sani-zade. El susține că grecii aveau de gînd mai întîi să producă tulburări și apoi să pună în aplicare planurile lor. Eteriștii urmau să dea foc prăvăliilor grecești aflate în cartierele turcești, iar grecii, travestiți în ieniceri, marinari, tunari și pompieri turci, urmau să răspîndească panica printre populația turcă din capitală.

Denunțuri împotriva Eteriei au fost destule și istoricii turci amintesc de acela al lui Panaghiotis Galatis, fratele eteristului Nicolaie Galatis, care, după cum se știe, a fost ucis din ordinul conducerii Eteriei ca să nu divulge secretele societății, sau ale unor turci de vază care au descoperit tablouri printre greci în care Constantinopolul apărea în flăcări, armata greacă mergea să ocupe

orașul, iar turcii îngroziți se îngrămădeau în portul plin de vase străine pentru a trece pe malul asiatic. Istoricii turci mai amintesc și alte denunțuri, care n-au fost luate în seamă de Halet-efendi, fiind indus în eroare de fanarioți, dar mai ales fiindcă se gîndea numai la nimicirea lui Ali-pașa de Ianina și nu voia să se vorbească de mișcările grecilor. Când erau necesare, totuși, unele cercetări, el trimitea în acest scop fanarioți, care erau membri ai Eteriei. Așa s-a întîmplat cu un denunț al ambasadei Angliei la Constantinopol despre pregătirile eteriștilor din Pelopones. Halet-efendi a trimis acolo pe dragomanul flotei, Nicolaie Moruză, care era inițiat în Eterie, și a sfătuit pe compatrioți să grăbească revoluția (p. 129). Djevded-pașa afirmă că, dacă se luau în seamă repetatele denunțuri ale ambasadorului englez și se trimiteau în Pelopones oști suficiente, grecii de acolo n-ar fi îndrăznit să se răscoale. Același istoric susține că, din cauza atitudinii lui Halet-efendi, Eteria a putut să-și continue pregătirile nestingherită.

Djevded-pașa, scriind de Principatele Române, amintește că Alexandru-voda Suțu a fost otrăvit de medicul său, iar cronicarul turc Sani-zade atribuie moartea domnului Țării Românești lui Mihai Suțu, fiindcă Alexandru Suțu spusese o dată într-o convorbire cu Mustafafendi, secretarul Divanului împărătesc, că M. Suțu avea de gînd să fugă în Apus, ca și socrul său, Ioan Caragea. Djevded-pașa susține ca Alex. Suțu n-a îndrăznit să înștiințeze pe Halet-efendi de activitatea lui M. Suțu, fiindcă știa ca era bine văzut (p. 131).

Despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu, istoricul Djevded arată că guvernul turc i-a poruncit valiului de Silistra, Mehmed Selim-pașa, să trimită în Țara Românească armată ca să înăbușe mișcarea lui Tudor. Asemenea porunci au fost trimise și guvernatorilor din Brăila. Giurgiu. Nicopole și Vidin.

Turcii, care știau că Tudor era sudit rus, au înștiințat pe ambasadorul Rusiei la Constantinopol și acesta a făcut cunoscut Porții că lui Tudor i s-a luat protecția rusă, iar despre ceilalți răsculați s-a scris consulului Rusiei la București ca trebuie prinși și pedepsiți de autoritățile locale.

Cronicarul Sani-zade arată că M. Suțu pregătea pe ascuns oaste pentru Eterie, iar de la marele vizir primea porunci ca să ia măsurile convenite ca răscoala lui Tudor Vladimirescu să nu se răspîndească și în Moldova. De asemenea, M. Suțu înștiința rudele sale să fugă cît mai în graba din Constantinopol și trimitea o scrisoare capuchehaielei sale, ca s-o arate și lui reis-efendi, în care anunța apropiata intrare a lui Alex. Ipsilanti în Moldova. Capuchehaiaua lui M. Suțu a aratat această scrisoare lui reis-efendi, Hamit-bei, dar acesta, fiind un om superficial, spune Djeveded, a răspuns că, dacă sultanul ar afla acest lucru, foarte probabil că s-ar produce un război cu Rusia și de aceea a preferat să recomande capuchehaielei să nu spună nimănui nimic pînă la primirea unor știri mai amănunțite din partea domnului Moldovei. Între timp, la 24 februarie 1821, capuchehaiaua lui M. Suțu și rudele lui s-au imbarcat pe un vas rusesc, care aștepta în Bosfor, și au fugit în Rusia. Această fugă a ajuns la cunoștința guvernului turc abia după trei zile.

Trecerea Prutului de către Alex. Ipsilanti și evenimentele urmate după aceea în Moldova au căzut ca un trăsnet asupra Înaltei Porți. Două consilii de miniștri s-au ținut în trei zile, iar sultanul, plin de mînie, a ordonat tăierea grecilor (p. 137).

La 24 martie 1821 sultanul a dat o proclamație către poporul turc în care anunța răscoala din Țara Românească și din Moldova și chema pe slujbașii statului să ia armele (p. 145). Turcii se temeau și de o răscoală în sudul Dunării.

Într-un consiliu de miniștri ținut la Constantinopol după evenimentele petrecute la Galați, Halet-efendi a spus între altele: „Dacă va judeca cineva după situația aparentă, acești necredincioși se pare că posedă destulă putere, fiindcă de data aceasta ei au jefuit 14 vase la gurile Prutului. Dacă vor trece Dunărea și vor veni încoace, este probabil să răsoale toate aceste părți și pe grecii de aici“ (p. 147).

Guvernul turc ia în grabă unele măsuri. Trimite la 22 martie 1821 seraschier în Țara Românească și Moldova pe Iusuf-pașa, fost guvernator al Brăilei, și dă poruncă șefului artileriei să trimită acestuia zece tunuri și un regiment de artilerie. În același timp, valiul de Vidin, Derviş Mustafa-pașa, primește ordin să trimită în Oltenia un puternic regiment de oaste și împreună cu valiul Silistrei, Selim-pașa, să vină în contact cu seraschierul și să atace cu toții pe răsculați. La 23 martie, valiul Anatoliei primea ordin să ia pe zeameții și pe timarioții din vilaetele Eschisehir și Chiutahia, să vină la Constantinopol, iar de acolo să pornească la Babadag, întrucît răsculații se pregăteau să atace în acea parte. De asemenea, Halet-efendi dă ordin la 24 martie să se formeze din locuitorii Constantinopolului un corp de ieniceri de 5 000 de oameni, care să fie trimis seraschierului din Țara Românească și Moldova. S-a interzis cu desăvîrșire tuturor persoanelor să treacă Dunărea, pentru a se împiedica astfel trecerea răsculaților, și s-a dat ordin să fie însoțiți curierii austrieci și ruși de la Giurgiu pînă la Constantinopol de un tătar (p. 149).

În timpul acesta, spune Djeveded, a fost arestat la Constantinopol un român împreună cu doi tovarăși ai lui, la care s-au găsit cîteva documente din care reieșea că grecii căutau să răspîndească știri false și să împrăștie vrajbă printre musulmani. În urma acestei întîmplări s-au dat porunci strașnice prin care se interzicea intrarea în Constanti-

nopol a persoanelor din provincie fără prealabile cercetări (p. 152).

Halet-efendi a cerut într-o ședință a Consiliului de Miniștri unirea tuturor musulmanilor drept replică la unirea grecilor. Toți cei prezenți au jurat pe Coran că vor fi strânși uniți. Îndată s-a răspândit știrea că, potrivit unui firman al sultanului, toți musulmanii, de la miniștri, înalții demnitari ai statului și ai armatei pînă la oamenii simpli, au încheiat o sfințită unire ca să combată coaliția grecilor. S-au trimis porunci către toți pașii din provincie, chemînd pe credincioșii islamului la unire. Istoricul turc Djeveded, comentînd această acțiune, spune: „...Dar asociația grecilor se baza pe strădania națională, iar membrii Eteriei lucrau cu multă abnegație, sacrificîndu-și averea și viața, pe cînd Halet-efendi nu urmărea altceva cu coaliția sa decît numai să-și salveze situația și să scape de pedeapsa sultanului“ (p. 152).

Marele vizir a adresat muhafizului de Brăila o scrisoare în care amintea de unirea intervenită la Constantinopol și arăta nevoia unei colaborări frățești între musulmanii din toate provinciile împăratești împotriva dușmanilor. Pentru întărirea garnizoanei de la Brăila se trimite la 4 aprilie 1821 un număr de 5 000 de ieniceri, recrutați la Constantinopol printre salahori și vagabonzi, care, înainte de a ponna la Brăila, au săvîrșit la Constantinopol numeroase devastări (p. 153).

Istoricul Djeveded, deplîngînd situația în care se găsea pe atunci flota Imperiului otoman, făcea următoarea comparație: „Ce situație ciudată și tristă! În timp ce un Xanthos, fost contabil, transporta atîtea și atîtea tunuri și muniții pe care le-a procurat din contribuții benevole și, mituînd pe funcționarii și ofițerii ruși, le-a introdus în Moldova, capudan-pașa (amiral) al imensei împărății turcești, avînd la îndemînă o mare flotă și un mare șantier naval, nu putea să trimită puțin praf de pușcă în Cipru“ (p. 170).

Același istoric critică guvernul turc fiindcă s-a ocupat mai mult de Ali-pașa de Ianina și de evenimentele din Moldova, încît întreaga Grecia a fost lăsată fără armată. El spune că Moldova avea o populație de 4 000 000 de locuitori, care, nefiind de același neam cu grecii, n-ar fi făcut mari sacrificii pentru cauza greacă, pe cînd Peloponesul, locuit de o populație greacă, dispunînd de palicharia cu experiență în ale războiului, cu greu ar fi revenit în situația de mai înainte după nimicirea turcilor de acolo de către raiiale (p. 174).

Djeveded-pașa arată că Ipsilanti voia să răscoale populația din Moldova și din Țara Românească împotriva Turciei, dar, fiindcă a impus pămîntenilor aprovizionarea trupelor revoluționare, românii erau nemulțumiți și numai de ochii lumii aratau că favorizau pe greci. Cu privire la atitudinea boierilor, el susține că cei mai mulți căutau să ducă tratative cu turcii ca să scape de greci și să obțină vechile lor privilegii. Mitropolitul Ungrovlahiei și boierii arătau într-o jalbă trimisă guvernului turc că dacă vor fi îndeplinite cererile lor vor cauta să îndepărteze pe Ipsilanti din țară și sa cîştige de partea lor pe Tudor Vladimirescu. Guvernul turc însă n-a dat ascultare cererilor boierilor și a trimis oști în principate pentru înăbușirea mișcării revoluționare.

Mai departe N. Moshopulos arată activitatea oștilor turcești, înfrîngerea eteriștilor la Drăgășani și restabilirea ordinii în cele două principate.

Turcii au reușit să reprime mișcarea revoluționară din Țara Românească și din Moldova, dar în Grecia ei au avut mult de luptat. Revoluția de acolo a zdruncinat întreg Imperiul otoman. De asemenea, armatele rusești staționate la Prut nelinișteau mult pe turci, iar plecarea din Constantinopol a ambasadorului Rusiei, spune Djeveded-pașa, „a fost o dovadă a intențiilor rele ale Rusiei“ (p. 233).

Conținutul unei proclamații adresate poporului turc este foarte semnificativ. Din această proclamație se vede clar cum privea guvernul turc atitudinea Rusiei față de revoluția greacă. „Îndrăzneala pentru o astfel de mișcare generală a necredincioșilor — se arată în proclamație — nu se datorește numai acestora. Nu numai că e vădit pentru orice om inteligent că au fost ațîțați de Rusia, dar și cercetările de pînă acum ale înaltului guvern au constatat acest lucru... Este cunoscută tuturor intenția rea a rușilor, care îi ațîță în acest fel. Guvernul rus de multă vreme urzea neconținut comploturi împotriva înaltului devlet... și nutrea intenția nelegăuită să sfărîme complet existența islamismului; el n-a încetat să pîndească prilejul pentru aceasta...”. În continuare, în proclamație se arată că nu pot fi admise „pretențiile Rusiei referitoare la Țara Românească și la Moldova adresate înaltului devlet, care sînt împotriva dreptății”; de aceea „Rusia și-a dat seama că în felul acesta nu va reuși în scopurile sale. Astfel s-a făcut cunoscut că se află pe punctul de a dezvălui planurile ei, pregătite mai de mult, de a călca tratatele și a declara război. După cum arată rapoartele, care vin unele după altele de la valiul Silistrei și de la muhafizii Brailei și Vidinului, și după cum rezultă și din alte informații, oștile rusești de lângă Prut intenționează să treacă riul la 15 august anul curent”, urmărind să cucerească țările române (p. 234—237).

Înainte de a încheia această prezentare a cărții, amintim că istoricul grec

Moshopoulos susține că momentul declanșării revoluției grecești în 1821 a fost bine ales, deoarece Imperiul otoman se afla în acea epocă într-o situație proastă din punct de vedere economic, militar și administrativ; el caută să dovedească acest lucru în cursul expunerii sale, în care urmărește cronologic evoluția evenimentelor.

Vrem să subliniem din nou că istoricul grec expune modul cum a văzut istoricii turci pregătirea, desfășurarea și înăbușirea revoluției, completînd astfel în mod fericit informațiile și aprecierile istoricilor greci ai revoluției din 1821. De notat că, în timp ce istoricii greci au neglijat istoriografia turcă, istoricii turci, dimpotrivă, au avut grija să traducă îndată după apariția lor *Istoria revoluției grecești* de Spiridon Tricupis, *Memoriile* lui Em. Xanthos, precum și unele din materialele grecești publicate de cunoscutul istoric al revoluției grecești Ioan Filimon.

Opera turcologului N. Moshopoulos este de o reală valoare și va fi de folos cercetătorilor noștri. Sperăm însă că vor fi cercetate sistematic și arhivele turcești, unde, desigur, vor fi descoperite noi materiale care vor arunca mai multă lumină asupra mișcărilor revoluționare din Principatele Române, mai ales că în lucrarea de față nu a fost utilizat materialul inedit arhivistice, ci numai operele istorice ale cercetătorilor turci, care, bineînțeles, la rîndul lor, au utilizat și unele materiale de arhive.

N. Camariano

HÉLÈNE ANTONIADIS-BIBICOU, *Recherches sur les Douanes à Byzance*, Paris, ed. Armand Colin, 1963, 293 p., 4 h. și 2 pl.

Cadrul cercetărilor în domeniul istoriei Bizanțului se lărgeste neconținut. Mereu alte studii aduc noi contribuții la cunoașterea tot mai profundă a situației social-economice a uneia din so-

cietățile cu probleme din cele mai complexe din întreg evul mediu.

Printre aceste studii, volumul Hélénei Antoniadis-Bibicou aduce o contribuție remarcabilă într-o problemă despre

care s-a scris puțin și care contribuie la cunoașterea schimburilor comerciale ale Bizanțului pînă la cucerirea Constantinopolului de latini (1204). Totuși, o serie de incursiuni și peste această dată sînt folosite de autoare pentru a elucida unele stări de lucruri anterioare.

În partea introductivă sînt enunțate problemele legate de organizarea sistemului vamal din Bizanț, încă nelămurite și din care multe și-au găsit rezolvarea satisfăcătoare în volumul de față: modul de taxare vamală, organele care stabileau valoarea impozabilă a bunurilor, locul de percepere a taxelor vamale și, în sfîrșit, dacă în Bizanț a coexistat sistemul percepției directe cu al arendării vămilor. Alte probleme autoarea crede că în stadiul actual al cunoștințelor nu pot fi soluționate: coeficientul taxelor vamale în venitul statului sau în ce măsură taxele vamale grevau prețul mărfurilor.

Deși autoarea consideră puțin dinamică evoluția instituțiilor bizantine, totuși în politica vamală distinge trei etape. Prima începe cu domnia lui Anastasius (491) și se prelungește pînă după moartea lui Iustinian (565). În această etapă, sistemul arendării vămilor este înlocuit cu perceperea directă; în locul agenților de percepere — octavarii — apar „commerciarii“, de la impozitul octava s-a trecut la *dekaté*, numărul circumscripțiilor vamale și al posturilor de taxare a sporit. A doua etapă ar începe în secolul al X-lea, o dată cu încheierea tratatului ruso-bizantin (907—911), și se caracterizează printr-o creștere a influenței politice-economice a elementelor negustorești. În această etapă se observă și unele încercări de arendare a impozitului *kommerkion*. Ultima etapă începe o dată cu cucerirea Constantinopolului de latini.

În capitolul de probleme generale sînt susținute și unele păreri susceptibile de discuții. Astfel, enumerînd cate-

goriile de persoane scutite de plata taxelor vamale, printre ele figurează și navicularii. Autoarea arată că ei s-au bucurat de acest regim special pînă la sfîrșitul secolului al X-lea, pe baza dispozițiilor din *Synopsis Basilicorum*, care mențin măsurile de favoare luate de împăratul Constantin în anul 326. Credem că această dispoziție și multe altele menținute în legislația secolelor IX—X sînt simple reproduceri mecanice ale unor texte din legiuirile lui Iustinian. Nu credem că poate fi acceptată explicația autoarei după care navicularii beneficiau de scutiri datorită rolului lor economic în viața statului (p. 241). Scutirile reprezentau numai o compensație pentru obligațiile pe care le aveau în transportarea grînelor către capitală și celelalte orașe importante¹. Cînd sistemul de aprovizionare s-a schimbat, în mod firesc au fost suprimate și scutirile acordate navicularilor.

Nu putem împărtăși nici părerea autoarei că spre sfîrșitul imperiului nu se mai poate vorbi de o autonomie administrativă orașenească (p. 45—46). Autonomia administrativă a orașelor în secolele XIII—XIV nu mai are caracterul polisurilor grecești. Dar atunci cînd orașele au un senat și o adunare populară² și inițiativă în politica externă³, trebuie să admitem existența unei autonomii orașenești. De asemenea, și aspectul monopolist în problema mătăsii a dispărut în secolul al X-lea și deci considerațiile autoarei în această privință sînt discutabile (p. 53). Mătasea bizantină devenise un obiect de comerț curent în orașele

¹ *Corpus Juris Civilis*, Codex XI, II; *Novellae*, Edict. XIII, V.

² *Cantacuzenus*, Bonn, I, p. 149; II, p. 352; III, p. 34; O. Tafrali, *Thessalonique au quatorzième siècle*, Paris, 1913, p. 71—75.

³ G. Villehardouin, *Histoire de la conquête de Constantinople*, ed. Faral, II, p. 238; *Cantacuzenus*, Bonn, II, p. 489—490.

italiene⁴, ceea ce nu se mai poate împăca cu ideea unui monopol.

Un capitol este consacrat analizei caracterului pe care îl avea impozitul de 12,5% la valoarea mărfurilor. Spre deosebire de Godefroy și apoi de G. Millet⁵, care considerau că octava este un impozit pentru înregistrarea actului notarial de vânzare, H. Antoniadis-Băbicou dezvoltă o altă teză, și anume că impozitul includea atât taxa vamală, cât și pe aceea de vânzare a mărfurilor. În realitate, în câteva constituții imperiale octava apare destul de limpede ca impozit asupra vânzării bunurilor⁶. În opoziție cu octava, autoarea consideră *portorium* ca o taxă vamală percepută numai la export.

În ce privește pe octavari, autoarea accepta părerea lui A. Piganiol⁷ ca aceștia erau mai degrabă publicani decât funcționari.

În capitolul următor sînt examinate schimbările survenite în stabilirea și perceperea taxelor vamale în vremea împăratului Anastasius și Iustinian. Taxele vamale nu sînt forfetare, ci *ad valorem*. La aceste concluzii ajunge autoarea analizînd edictul lui Anastasius dintr-o inscripție publicată de A. Mordtman⁸. După părerea autoarei, prin acest edict s-a urmărit să se asigure aprovizionarea capitalei în condiții avantajoase, să se activeze comerțul și să se suprimе abuzurile. Din textul edictului s-ar părea că nu este vorba de impozite vamale, ci de

o plafonare, în scopul evitării abuzurilor, a sumelor plătite cu titlu de gratificație funcționarilor însărcinați cu controlul strîmtorilor.

Taxele vamale pînă în anul 535 au variat în funcție de regiunea de percepere și de cea de destinație, de natura mărfurilor, de localitatea de origine a proprietarului vasului și al mărfii. De abia după această dată intervine, după părerea autoarei, o unificare la 10% la valoarea mărfii (*dekate*). Autoarea consideră că *dekate* nu era altceva decît taxa de *kommerkion*, termen sub care începe să fie cunoscute taxele vamale din secolul al VIII-lea. *Kommerkion*, ca și octava, cuprindea atât taxa vamală, cât și cea de transmisiune a bunurilor. Cîteva păreri ale autoarei în ce privește unele măsuri de politică economică ale Bizanțului nu le putem împărtăși. Astfel, mutarea negustorilor bulgari din Constantinopol la Tesalonica de Leon al VI-lea în anul 893 s-ar fi făcut pentru a sustrage atenția negustorilor din Constantinopol de la încercarea de a arenda impozitul vamal unor particulari (p. 143). Credem că mai degrabă s-a încercat să se instituie un control direct și mai eficace asupra comerțului bulgar în scopul probejării elementelor autohtone. Se știe că dinastia macedoneană a avut tot timpul o atitudine favorabilă față de meseriașii și negustorii din Constantinopol⁹.

Emiterea unei monede de aur inferioară în greutate de Nicephor Phocas — *tetareron*-ul — este explicată ca o măsură în favoarea comerțului bizantin în plină expansiune pentru a concura moneda arabă și occidentală de o valoare mai scăzută, cu alte cuvinte se dă o interpretare „modernizată”. În realitate, politica monetară a lui Nicephor Phocas

⁴ Liudprandi *relatio de legatione Constantinopolitana*, M.G.H. s.s., III, p. 359; Odon, *De vita sancti Geraldii*, P.L., vol. CXXXIII, col. 658.

⁵ G. Millet, *L'octava, impôt sur les ventes dans le Bas Empire. Mélanges*, Glotz II, Paris, 1932, p. 615—618.

⁶ C.J.C., Codex IV, LXI, 7 (constituția din anul 366) și IV, LXI, 8 (constituția din anul 381).

⁷ A. Piganiol, *Histoire romaine. L'empire chrétien*, Paris, 1947, p. 340.

⁸ A. Mordtman, *Ein Edict Justinians. Mitteilung des Deutschen Archäologischen Institutes*, în „Athen”, IV (1879), p. 307—311.

⁹ E. Frances, *L'Etat et les métiers a Byzance*, în „Byzantinoslavica”, XXIII (1962), p. 243 și urm.

a fost nepopulară și a produs mari perturbări economice¹⁰.

În continuare sînt examinate scutițiile vamale totale și parțiale ce s-au acordat unor categorii de persoane — adevărate imunități.

Prin menținerea comerciarilor bizantini la Pera nu credem că s-a urmărit un control propriu-zis al operațiilor comerciale — ceea ce negustorii italieni n-ar fi îngăduit —, ci mai degrabă să împiedice unele fraude ale negustorilor greci și de alte naționalități, care ar fi încercat să lucreze la adăpostul privilegiilor acordate genovezilor. Astfel de încercări ocrotite de negustorii italieni se pare că erau curente¹¹.

Un întreg capitol este consacrat comerciarilor și sigiliilor acestora. Comerciarilor apar la începutul secolului al VI-lea, punct de vedere susținut și de noi în opoziție cu părerea lui R. S. Lopez¹². Nu putem fi însă de acord cu părerea autoarei că, încă de la început, aceștia, pe lângă tranzacțiile comerciale cu statele străine, percepeau și impozitul asupra circulației și vânzării mărfurilor. H. Antoniadēs-Bibicou caută să-și dovedească punctul său de vedere pe baza edictului lui Anastasius, în care se prevedea că retribuția ducilor Mesopotamiei și Palestinei urma să fie făcută în parte din sumele plătite de comerciarilor provinciilor respective. Comerciarilor ar avea deci sume bănești care nu ar putea proveni decât din impozite. În sfîrșit, creșterea numărului comerciarilor în secolul al VII-lea nu o explică printr-o dezvoltare a comerțului exterior, ci printr-o întărire a aparatului fiscal. Nu credem că argumentele autoarei pot fi convingătoare.

Comerciarilor cumpărau pentru stat, afară de mătase, și alte articole și revin-

deau surplusul meseriașilor particulari. Edictul V al lui Iustinian interzice revînzarea mătăsii cu suprapreț¹³. Aceasta a fost o măsură cu totul temporară. Regimul tranzacțiilor a suferit neconținute schimbări și statul realiza beneficii din revînzarea mătăsii, așa după cum rezultă din alte izvoare¹⁴. Comerciarilor dispuneau deci de sume de bani din aceste revînzări, pe care le puteau pune la dispoziția demnitarilor.

Creșterea numărului comerciarilor se explica și prin caracterul monopolist tot mai riguros pe care îl ia producția și comerțul bizantin în vremea lui Iustinian. Cu alt prilej am arătat că schimbarea atribuțiilor comerciarilor din achizitori pentru stat în organe de percepere este una dintre dovezile dispariției caracterului monopolist al comerțului¹⁵. Aceasta nu s-a putut întîmpla decât de abia din secolul al VIII-lea. Alte elemente vin în sprijinul părerii noastre. Astfel, sensul de *kommerkion* — impozit începe să apară abia din secolul al VIII-lea. Localul administrativ condus de comerciarilor se numea pînă în acest secol *ἀποθήκη* (loc de depozit) și de abia din secolul al VIII-lea ia denumirea de *βασιλικὸν κομμερικίων*. Funcția de comerciarilor cunoaște de la începutul secolului al VIII-lea un vădit regres, cum rezulta din titlurile nobiliare mult mai neînsemnate acordate acestora, deveniți simpli perceptori. Apoi, pentru perceperea taxelor vamale și de circulația mărfurilor se cunosc alți funcționari în secolele V—VI¹⁶. Cele mai multe sigilii de comerciarilor pînă în secolul al VII-lea provin din orașele asiatice ale imperiului, adică din ținuturi unde aveau loc

¹³ *Corpus Juris Civilis, Novellae*, ed. Krueger, p. 798.

¹⁴ Procopius, *Historia arcana*, ed. Hau-ry, p. 156.

¹⁵ E. Frances, *art. cit.*, p. 238—239.

¹⁶ G. Rouillard, *L'administration civile de l'Egypte Byzantine*, Paris, 1928, p. 84 și 100.

¹⁰ Cedrenus, Bonn, p. 369.

¹¹ Fr. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, II, nr. 1705, p. 167.

¹² E. Frances, *art. cit.*, p. 237, n. 41.

operații comerciale frecvente cu țările vecine.

Pe baza sigiliilor de comerciară cunoscută și publicate în volum sînt stabilite circumscripțiile vamale. Publicarea listei de sigilii și a unor hărți alcătuite pe baza lor permit cunoașterea regiunilor cu intensă activitate comercială. În urma stabilirii circumscripțiilor vamale pe baza sigiliilor, autoarea ajunge la unele concluzii interesante. Astfel, la început, circumscripțiile vamale nu corespundeau celor administrative, primele fiind mult mai întinse. Chiar și în urma reformei din vremea lui Iustinian, situația nu se modifică, deși sporește și numărul circumscripțiilor vamale. De la mijlocul secolului al VII-lea, în urma transformărilor din imperiu, constatăm o nouă instabilitate în ce privește circumscripțiile vamale, pentru ca în cele din urmă să se suprapună themelor.

Avem rezerve și față de unele păreri ale autoarei din acest capitol. Existența unor frontiere vamale în interiorul imperiului este explicată prin grija statului de a organiza viața comercială a provinciilor într-un spirit autarhic, iar pentru capitală din dorința de a împiedica aflulul de mărfuri provinciale în momente considerate inoportune (p. 204). În realitate, adevărata explicație trebuia găsită în caracterul fiscalist excesiv al statului bizantin. Restricțiile din Cartea Prefectului privind șederea străinilor în capitală mai mult de trei luni nu urmăreau o reglementare rațională a desfacerii mărfurilor în capitală, ci protejarea negustorilor autohtoni de concurență.

În ultimele pagini ale lucrării sînt subliniate unele constatări care vădesc organizarea și caracterul fiscalist al aparatului de stat bizantin: orice articol suporta taxe vamale atât la import și export, cît și la trecerea dintr-o circumscripție vamală în alta. Plata se făcea fie la frontieră, fie la încheierea operației de transmitere a bunului.

Două apendice întregesc volumul: unul care explică cîțiva termeni din edictul lui Anastasius I, menționat mai sus, celălalt caută să stabilească caracteristicile economiei bizantine — observații interesante, care însă reclamau o aprofundare. Autoarea admite că economia bizantină a păstrat un caracter predominant monetar, deși a coexistat și schimbul în natură, în special cu țările slave și cu țările cu o economie monetară mai puțin dezvoltată. La schimburile în natură a contribuit și interdicția din legislația bizantină de a exporta metale prețioase în țări străine. Autoarea este de părere că în secolul al VIII-lea circulația monetară a fost mult redusă, combătînd argumentele bazate pe surse hagiografice, tezaure monetare sau bazate pe dispozițiile codului rhodian.

În volum sînt incluse hărți sugestive și tablouri utile, atît pentru problema studiată, cît și pentru cercetarea comerțului bizantin.

Considerăm că materialul putea fi distribuit mai metodic, unele capitole avînd caracterul unor studii izolate. Ar fi fost necesară lărgirea perspectivelor problemei studiate prin analiza politicii vamale în raport cu întreaga evoluție social-economică a societății bizantine. Aceasta ar fi explicat și schimbările survenite în regimul vamal bizantin de-a lungul veacurilor. Deși volumul tratează o temă specială și se adresează unor specialiști, nu înțelegem digresiunile făcute pentru a explica instituții cunoscute ca themă, pronie etc. Autoarea face o distincție prea netă între meseriași și comercianții din Bizanț (p. 33), cînd este știut că în cele mai multe cazuri producătorul își desfăcea direct produsul muncii sale.

Cu toate aceste obiecții, volumul aduce, așa cum arătăm și la început, o contribuție valoroasă la cunoașterea situației economice a Bizanțului.

E. Frances

„Kwartalnik Historyczny“

(Revistă trimestrială de istorie), Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe,
1964, nr. 1—4, 1 137 p.

Materialele publicate în cele patru numere ale revistei Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe pe 1964 sînt consacrate, în general, jubileului Universității Jagellone din Cracovia, aniversării a 20 de ani de existența a R. P. Polone și sarbătoririi unui secol de la înființarea Internaționalei I.

Festivitățile prilejuite de aniversarea a 600 de ani de la întemeierea Universității din Cracovia, inaugurate la 9 mai 1964, au fost precedate de o sesiune științifică internațională, consacrată istoriei acestei universități în cadrul istoriei universităților din Europa și organizată de Comisia istoriei universităților de pe lângă Comitetul internațional de științe istorice. Cu aceasta ocazie s-au prezentat referate asupra trecutului universității polone și descoperirilor recente de manuscrise privind activitatea ei multisecolară, precum și asupra istoriei universităților din Praga și Pesta, din Italia, Franța și Germania. Referatele prezentate la sesiune urmează să apară în volum la Geneva. Dintre publicațiile jubiliare apărute, menționăm tomul I al sintezei *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364—1764* (Istoria Universității Jagellone din anii 1364—1764).

Importantul eveniment din istoria culturii polone este oglindit în „Kwartalnik Historyczny“ printr-o serie de studii, dintre care menționăm pe cel semnat de A. Wyczański, *Rolul Universității Jagellone în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, ca centru de cultură umanistică, unde s-au format cei ce aveau să fondeze ulterior epoca de aur a culturii polone (nr. 1), precum și studiul lui B. Leśnodorski, *Universitățile în secolul luminilor*, în care se analizează rolul lor în această perioadă pe scara națională și europeană (nr. 4).

Revista consacră în nr. 2 un spațiu amplu aniversării celor două decenii de la instaurarea puterii populare în Polonia. Dintre materialele publicate semnalăm articolul lui B. Drukier, *Chestiunea polonă în ajunul creării Comitetului polon de eliberare națională*, în care se prezintă etapele determinante ale acestei chestiuni, începînd cu acordul de la Teheran și pînă la înființarea, la 22 iulie 1944, a comitetului menționat. Se studiază în general politica guvernului polon în exil. În continuare, K. Kersten, în articolul *Unele probleme ale formării puterii populare sub Comitetul polon de eliberare națională*, arată că premisele procesului formării acestei puteri datează

din perioada ocupației hitleriste, cînd consiliile populare ilegale îndeplineau rolul organelor provizorii ale puterii. După crearea Comitetului polon de eliberare națională s-a continuat să se aplice principiul unității puterii executive și legislative. Comitetul a căutat să asigure puterea pe întreg teritoriul eliberat al țării. Sub egida acestui comitet, aparatul de stat s-a consolidat grație colaborării dintre consiliile populare, elementele cetățenești democratice și armată. La 21 august 1944 s-a pus baza organizării administrației statului prin crearea organelor executive ale Comitetului. La 11 septembrie același an a apărut legea pentru organizarea și atribuțiile consiliilor populare. Acestea s-au transformat în oficii ale administrației publice, iar decretul din 21 noiembrie 1944 a separat atribuțiile dintre consiliile populare și autoritățile administrative. Zb. Landau analizează, în *Politica monetară a Poloniei Populare în perioada așa-zisă a Lublinului (iulie 1944 — ianuarie 1945)*, metodele folosite de guvern în vederea stăvilirii inflației, iar H. Jedruszczak urmărește, în *Unele probleme ale situației economice a Poloniei din anii 1945—1949*, dezvoltarea producției industriale și agricole, investițiile, prețurile și rolul mîinii de lucru în perioada reconstrucției economiei poloneze. J. W. Gołbiowski examinează, în *Problema naționalităților în politica puterii populare în regiunea Opole și Silezia Superioară (1945—1947)*, atitudinea adoptată de autoritățile poloneze față de populația locală din aceste teritorii, precum și aplicarea legilor polone în aceste regiuni în perioada menționată. Se arată că prin politica dusă de stat s-a putut reda într-un timp relativ scurt Poloniei peste un milion de cetățeni care au rezistat germanizării. J. Borowski urmărește în *Tratativele preelectorale dintre Partidul Muncitoresc Polonez, Partidul Socialist Polonez și Partidul Țărănesc Polonez (1945—1946)* eforturile depuse de Partidul Muncitoresc Po-

lonez pentru a contracara planul grupărilor politice contrarevoluționare și reacționare de a răsturna puterea populară în alegeri. Acest partid a propus crearea unui bloc electoral al tuturor partidelor legale, dar Partidul Țărănesc Polonez a refuzat să adere la lista comună și s-a aliat cu grupările ilegale, cîzînd astfel în alegeri. În sfîrșit, H. Stabek se ocupă de stabilirea după 1944 a repatriațiilor pe teritoriile apusene care au aparținut înainte de 1939 Poloniei, iar G. Kurkiewicz de șantierele maritime din Polonia Populară.

Sărbătoririi centenarului Internaționalei I revista îi dedică, în nr. 3, mai multe articole, dintre care în cel semnat de I. Pietrzak-Pawłowska, *La centenarul Internaționalei I*, se trec în revistă publicațiile de documente, repertoriile documentelor publicate și edițiile de documente oficiale apărute pînă acum în legătură cu istoria Internaționalei I. Z. Kormanowa se ocupă de *Ultimul congres al Internaționalei I în lumina arhivelor olandeze*, adică de al cincilea și ultimul congres al acestei Internaționale, ținut la Haga în septembrie 1872. Scopul congresului a fost să contracareze acțiunea dăunătoare a lui Bakunin și să paralizeze eforturile anarhiștilor de a domina Internaționala. De asemenea el trebuia să fixeze formele adecvate de organizare a Internaționalei și să hotărască întreruperea temporară a activității ei în Europa. Ambele sarcini au fost îndeplinite, în mare măsură, datorită concursului personal al lui Marx și Engels: anarhiștii au fost înlăturați din conducerea Internaționalei I, iar sediul acesteia a fost transferat în America de Nord.

Dintre celelalte studii publicate în revistă semnalăm pe cel semnat de J. Matuszewski, *Dușegubina țăranului și nobilului în Polonia feudală*, în care se arată că nobilimea, punînd mina pe putere, și-a impus, juridic, poziția sa dominantă în societate. Către sfîrșitul secolului al

XVI-lea, șerbii și-au pierdut întreaga lor independență economică și juridică față de stăpîni, devenind supușii acestora. În felul acesta, ei s-au bucurat, în interesul stăpînului, de o dușegubină mai ridicată, ajungînd la jumătatea dușegubinei nobililor (nr. 1).

Z. Pustuła, în *Capitalurile străine în industria grea din Regatul Poloniei*, arată că expansiunea acestor capitaluri (franceze, belgiene și germane), determinată de slaba dezvoltare economică a țării, a atins proporțiile cele mai mari în siderurgie și metalurgie, accelerînd transformarea capitalistă a industriei grele, dar subordonînd ramuri fundamentale ale industriei naționale centrelor străine de investiții și făcînd să treacă peste hotare o parte considerabilă din venitul național, rod al eforturilor masei populare poloneze (nr. 4).

În sfîrșit, Cz. Bloch se ocupă de *Inspirațiile franceze în declanșarea insurecției poloneze din 1863*, H. Kocój despre *Atitudinea guvernului și a opiniei publice din Prusia față de insurecția din 1863*, M. Tanty despre *Contactele dintre comitetele slave rusești și slavii din Austro-Ungaria (1868—1875)* (nr. 1), iar A. Zajaczkowski despre *Istorie și rasă în lupta pentru unitatea africană* (nr. 4).

„Kwartalnik Historyczny” acordă și în 1964 un spațiu vast rubricilor informative. Discuțiile, recenziile și cronicile vieții științifice interne și externe ocupă mai mult de jumătate din paginile revistei, fapt ce ridică valoarea ei.

Cel mai important eveniment din viața științifică internă din ultimii ani a fost al IX-lea congres pe țară al istoricilor poloni, organizat la Varșovia de Societatea istoricilor poloni între 12 și 16 septembrie 1963, anul comemorării unui secol de la insurecția din Regatul Poloniei de sub stăpînirea țaristă din 1863. Congresul a îmbrățișat trei domenii de cercetare, cuprinse în trei referate prezentate în plenară : *Societatea polonă și insurecția din 1863, Bazele și conținuturile*

ideologice ale culturii Poloniei medievale și Cercetările asupra Poloniei Populare.

În ceea ce privește prima temă, s-au prezentat șapte referate în secție, tratînd despre : societatea din Regatul Poloniei în insurecția din 1863, structura socială a acestui regat înainte de insurecție, regatul în ajunul insurecției, rezultatul reformei (improprietării țăranilor) din acest regat, problemele militare ale insurecției, importanța acesteia pentru dezvoltarea literaturii polone și, în sfîrșit, aspectul internațional al insurecției.

Referatele privind a doua temă, și anume cultura medievală polonă, au tratat despre păgînitatea polonă și creștinarea, conținuturile ideologice ale artei preromanice și romanice din Polonia, rolul dreptului roman-canonice în cultura politică a Poloniei din secolele XIII—XIV, orașele polone ca centre de cultură, filozofia în Universitatea medievală de la Cracovia și problema moștenirii culturale a evului mediu polon, cultura muzicală polonă în evul mediu.

Referatele consacrate temei a treia, istoria Poloniei Populare, au avut ca subiect : situația cercetărilor în domeniul istoriei R. P. Polone și cerințele lor de viitor, operațiile trupelor sovietice și polone în regiunea Varșoviei (iulie 1944 — ianuarie 1945), unele aspecte ale situației internaționale în perioada de activitate a Comitetului polon de eliberare națională, granița apuseană a Poloniei Populare pe fondul situației internaționale în anii 1946—1961, regimul agrar din Polonia în anii 1946—1949, lupta dintre puterea populară și forțele contrarevoluției (1944—1947), viața politică pe teritoriile apusene recuperate din anii 1945—1947, procesele de integrare în aceste teritorii, principalele probleme ale regimului politic și ale dreptului în anii 1944—1948, economia poloneză în perioada 1945—1955 și, în sfîrșit, noua față demografică a Poloniei.

În afară de referatele ținute în plenară și pe secții, la congres au fost or-

ganizate întâlniri de specialitate, în care s-au dezbătut probleme teoretice privind cercetările istorice, istoria clasei muncitoare, istoria alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare și istoria mișcării populare, istoria statului și dreptului, istoria militară, istoria antică a teritoriilor poloneze, Renașterea, istoria țărilor subdezvoltate, predarea istoriei.

Congresul a trecut în revistă rezultatele cercetărilor obținute în perioada celor cinci ani care s-au scurs de la congresul anterior în ceea ce privește adâncirea cunoștințelor asupra istoriei Poloniei și asupra formării conștiinței societății polone. S-a constatat că istoricii poloni, apreciind la justa sa valoare rolul tradiției naționale, dau o importanță deosebită formării și dezvoltării conștiinței societății care construiește socialismul, că s-au pus bazele pentru cercetarea științifică a marilor prefaceri legate de geneza și istoria Poloniei Populare, că s-au lărgit și s-au adâncit cunoștințele asupra Poloniei dintre cele două războaie mondiale, că s-a scos în evidență contribuția remarcabilă a culturii polone, că s-au inițiat cercetări mai ample în domeniul istoriei universale și că în domeniul cercetării științifice și al pregătirii cadrelor au fost realizate dezideratele științei istorice marxiste.

În scopul dezvoltării științelor istorice, al unei prezentări mai bune decât pînă acum a adevărului istoric, al legării mai strînse a muncii de cercetare de formarea conștiinței socialiste și de dezvoltarea simțămintelor patriotice și internaționaliste în sînul societății, Congresul al IX-lea a considerat necesară realizarea următoarelor postulate: centrele științifice să acorde o atenție mai mare dezvoltării metodologiei științelor istorice; continuarea dezvoltării cercetărilor în domeniul istoriei moderne și contemporane, mai ales asupra perioadei celui de-al doilea război mondial și a Poloniei Populare; continuarea cercetă-

rilor în domeniul arheologiei, istoriei economice-sociale, istoriei statului și dreptului și istoriei militare; continuarea și dezvoltarea lucrărilor asupra istoriei clasei muncitoare și maselor țărănești, asupra istoriei perioadei dintre cele două războaie mondiale, asupra istoriei luptei de eliberare națională și asupra istoriei gândirii sociale; dezvoltarea cercetărilor în domeniul istoriei culturii, intensificarea într-o măsură mai mare decât pînă acum a cercetărilor în domeniul istoriei universale; intensificarea activității de popularizare a cercetărilor științei istorice; dotarea arhivelor statului cu mijloace tehnice moderne, necesare asigurării unor condiții mai perfecționate de cercetare; dezvoltarea legăturilor internaționale ale științei istorice polone, continuarea colaborării cu istoricii din țările socialiste frățesti și participarea activă a istoricilor poloni la lucrările organizațiilor istorice internaționale (nr. 1).

Altă cronică inserată în revistă se referă la cercetările întreprinse de Institutul de istorie a partidului asupra istoriei Poloniei Populare. Aceste cercetări au fost inițiate în 1954. În 1957 Direcția institutului a înființat un colectiv special, care în prezent număra cinci cercetători, cu care colaborează și cîțiva istorici și cercetători din alte centre științifice. Cercetările lor s-au axat îndeosebi pe mișcarea muncitorească din Polonia Populară. Colectivul își concentrează activitatea asupra întocmirii mijloacelor de lucru, publicării documentelor, monografiilor și lucrărilor științifice și de popularizare a istoriei polone contemporane, cu deosebită considerare a istoriei mișcării muncitorești. Subiectele cercetate pînă în prezent sînt: desfășurarea și caracterul revoluției populare, dezvoltarea organizatorică a partidului muncitoresc, formarea frontului unitar al clasei muncitoare, participarea Partidului Muncitoresc Unit Polonez la reformele sociale, politica agrară și industrială a

partidului, construcția aparatului puterii populare, formarea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimia muncitoare, problema colonizării și viața politică pe teritoriile apusene recuperate, lupta împotriva reacțiunii. Principala sarcină a colectivului în anii ce urmează o constituie lărgirea sferei tematicii de mai sus, mai ales în ceea ce privește considerarea problemelor activității și dezvoltării Partidului Muncitoresc Unit Polonez, precum și a locului și rolului său în construirea socialismului. Etapa finală a planului de perspectivă (1970) va fi o sinteză adâncită a mișcării muncitorești din Polonia Populară în cei 20 de ani de existență a ei (nr. 2).

La 20 mai 1964 au avut loc la Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe discuții asupra machetei părții întâi a tomului al IV-lea din *Historia Polski* (Istoria Poloniei), care cuprinde perioada de la sfârșitul lunii octombrie 1918 pînă în iulie 1921 (nr. 4).

Istoria economică și socială a Poloniei de după cel de-al doilea război mondial formează obiectul cercetărilor sectorului de istorie a Poloniei Populare din Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe. Rezultatele apar în publicațiile în serie: „Polska Ludowa“

(Polonia Populară) și „Najnowsze Dzieje Polski“ (Istoria contemporană a Poloniei), editate de institut (nr. 2).

Între 21 și 22 ianuarie 1964 a avut loc sesiunea jubiliară a Institutului de studii orientale de pe lângă Universitatea din Varșovia. Cu această ocazie s-au prezentat referate în legătură cu activitatea institutului și cu rezultatele obținute în domeniul filologiei, literaturii, istoriei culturale și sociale a popoarelor Orientului asiatic și african (nr. 3).

În sfârșit, se menționează apariția, cu prilejul celei de-a 20-a aniversări a înființării Armatei populare poloneze, a sintezei istorice *Războiul de eliberare a poporului polon din anii 1939—1945*, Varșovia, Edit. Ministerului Apărării, 1963, 773 p. (nr. 2).

În concluzie, constatăm că și în 1964 revista Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe își menține un loc de frunte în publicistica periodică poloneză, ca organ de prezentare a ultimelor rezultate științifice și ca tribună de discuții și informare despre tot ce se realizează mai important în domeniul științei istorice marxiste poloneze.

I. Corfus

ISTORIA ROMÂNIEI

Din istoria contemporană a României. Culegere de studii, București, Edit. științifică, 1965, 427 p.

Editura științifică a publicat recent un volum cuprinzând o serie de studii apărute în ultimii ani în revistele de științe sociale, care au fost favorabil apreciate de istorici datorită concluziilor noi și interesante care se degajează din analiza aprofundată și nuanțată a materialelor documentare. Volumul a fost astfel întocmit, încât din parcurgerea lui cititorul capătă o imagine destul de completă a principalelor momente din istoria contemporană, începând cu eroicele lupte din ianuarie—februarie 1933 și până la marile transformări revoluționare din zilele noastre. Studiile incluse în volum au fost judicios selectate, autorii îmbunătățindu-le și completându-le cu rezultatele dobândite ulterior în cercetarea problemelor respective de știință istorică românească.

Deoarece sînt cunoscute principalele teze ale studiilor înmănușate în acest volum din paginile revistelor care le-au publicat prima dată, ne vom mărgini să semnalăm doar titlurile lor, în vederea informării cititorilor revistei noastre. După un scurt cuvînt introductiv, volumul se deschide cu *Luptele din februarie 1933, o cotitură în mișcarea muncito-*

rească din România, semnat de Gheorghe Stoica, după care urmează studiul acad. P. Constantinescu-Iași și I. M. Oprea, *O importantă figură a diplomației europene — Nicolae Titulescu*. Din perioada dictaturii militare-fasciste, în volum sînt incluse șase studii cu o tematică variată și cuprinzătoare: Ion Popescu-Puțuri, *Principalele trăsături ale regimului politic din România în perioada dictaturii militare-fasciste și agresiunii hitleriste*; N. N. Constantinescu și Tudor Paul, *Agravarea situației economice a clasei muncitoare din România în perioada 1941—august 1944*; Maria Covaci și Florea Dragne, *Unele aspecte ale luptei clasei muncitoare și țărănimii împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist (1941—1944)*; Nicolae Copoiu, *Atitudinea potrivnică a oamenilor de cultură față de expansiunea ideologiei naziste în România*; Vl. Zaharescu, *Întărirea partidului și a legăturilor lui cu masele — factor hotărîtor în lupta pentru organizarea și înfăptuirea insurecției armate din august 1944*; N. Goldberger și Gh. Zaharia, *Caracterul național și internațional al mișcării de rezistență din România*. Aspecte importante ale luptei maselor muncitoare sub conducerea partidului pentru instaurarea puterii populare, desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și construirea socialismului sînt

analizate în studiile: Gh. Țuțui și Al. Gh. Savu, *Lupta maselor pentru instaurarea și consolidarea puterii populare în România, pentru trecerea la revoluția socialistă*; Ilie Rădulescu, *Din activitatea Partidului Muncitoresc Român pentru întărirea statului democrat-popular și perfecționarea funcțiilor sale*; E. Hutira, *Crearea și întărirea proprietății socialiste — cheazășia dezvoltării rapide a economiei naționale*; C. Grigorescu, *Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimie în perioada construcției și desăvirșirii construcției socialiste*; M. Cernea, *Victoria deplină a socialismului în țara noastră — rezultat al luptei maselor populare conduse de partid.*

Inițiativa Editurii științifice de a publica acest volum răspunde unei necesități resimțite în ultima vreme de numeroși specialiști, cadre didactice, studenți și diverse alte categorii de cititori, aceea de a avea reunite, în lipsa unei lucrări de sinteză, mai multe studii de o certă valoare științifică despre istoria contemporană a României.

Gr. C.

OVIDIU BĂDINA, *Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*, București, Edit. științifică, 1965, 208 p.

Lucrarea, consacrată reconsiderării activității și operei sociologului român D. Gusti, cuprinde o analiză critică, în cadrul a cinci capitole, unde se tratează condițiile social-politice în care și-a desfășurat el activitatea, doctrina sa sociologică, metoda „monografică“, concepțiile politice și, în sfârșit, atitudinea sa după 23 August.

În privința condițiilor social-politice, autorul prezintă situația grea a României după primul război mondial, poli-

tica guvernănturilor țărăniști — printre adepții cărora se număra și Gusti —, politică străină de interesele maselor muncitoare. În privința formației teoretice a viitorului șef al școlii sociologice de la București, se arată influența avută asupra sa de către școala germană, în special W. Wund și F. Tönnies, influență care face din concepția sa eclectică, de nuanță neokantiană, un conglomerat de idei voluntariste și pozitivistice.

Doctrina sociologică a lui D. Gusti este prezentată în cadrul a câtorva mari probleme: reforma socială ca refugiu al ideologiei burgheze în fața valului revoluționar, critica interpretării idealiste gustiene în problema obiectului sociologiei, încercările sale de a folosi teoria eclectică a factorilor, abordarea determinismului social, în sfârșit sistemele politice și etice promovate de el. Agravarea contradicțiilor capitalismului în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a făcut și pe Gusti, ca și pe alți ideologi ai burgheziei, să caute o soluție teoretică în „reforma socială“ preconizată de școala franceză a lui F. Le Play, soluție menită să amfne deznodământul orînduirii burgheze sortite pieirii. În ceea ce privește obiectul sociologiei, definind această disciplină ca „știință a realității sociale“, Gusti n-a reușit să depășească pe contemporanii sai, incurcîndu-se în dialectica generalului și particularului și sfîrșind prin a ajunge la „microsociologie“, văzînd în realitatea socială un simplu mozaic de unități sociale. Faptul, arată autorul, se datorește limitelor sale de clasă.

În acest sens se manifestă și teoria eclectică a „cadrelor“ și „manifestărilor“, în care O. Bădina vede o anticipare a teoriei „factorilor“, răspîndită în sociologia burgheză contemporană. De asemenea este criticată și încercarea lui Gusti de a da o factură „intuiționistă“ teoriei sale, încercare apreciată de Bergson, dar care împinge cercetarea „realității sociale“ pe un teren iraționalist.

În ce privește „determinismul social” în sistemul lui Gusti — voință + cadre = manifestări — și așa-zisa „lege a paralelismului sociologic”, autorul arată că ele au un fundament idealist, căci, „ignorând cauzalitatea reală, determinismul real, el vrea să explice toate manifestările vieții sociale prin așa-zisa «voință socială», deci printr-un factor de esență subiectivă” (p. 56). Aici s-ar putea vorbi și de o deficiență metodologică, de un mecanicism metafizic, care, în concepția lui D. Gusti, îmbină elemente sociale cu egală pondere, incapabile fiecare în parte, după părerea sa, să determine societatea, ci doar s-o condiționeze, însă toate laolaltă, într-o îmbinare pur cantitativă, putînd constitui o cauză determinantă. De asemenea nu ar fi fost lipsita de interes o comparație cu determinismul social imanent, preconizat de E. Durkheim și școala sa și a cărui influență se face, la rîndul ei, simțită în sistemul sociologic gustian.

În continuare, autorul prezintă problemele de *etică* și *politică* din sociologia lui D. Gusti, parte integrantă din sistemul său. Și aici se vedește concepția sa idealistă: personalitatea „ca valoare etică fiind determinată de raportul dintre mijloace și scop”, idealul politic apare ca manifestare a acestei personalități în cadrul unei „aristodemocrații”, iar lupta de clasă se reduce, în concepția gustiană, la o rivalitate a personalităților ce caută să aiba „un rol mai mare în cultura națională”.

În privința „metodei monografice”, autorul prezintă mai întîi pe precursorii ei din strainătate (Franța, S.U.A.), din deceniul al patrulea al secolului nostru, în special școala lui Le Play, precum și pe cei din țară, în această privință autorul insistînd asupra legăturii dintre programul de lucru al școlii sociologice de la București și planul de cercetare monografică întocmit de V. Păcală în cunoscuta *Monografie a comunei Rășinari*. În privința valorii metodei folosite de

Gusti, se arată ca un fapt pozitiv punerea pe prim plan a „observației directe”, însă se precizează că rezultatele nu au fost totdeauna pozitive din cauza subiectivismului celor care făceau anchetă și din cauza bazei teoretice eronate, care privea „fenomenul mai mult sub aspectul cantitativ, eludînd, în fond, aspectul calitativ, el făcînd descrierea fenomenului și nu explicarea lui științifică” (p. 101). Însăși alegerea obiectivelor anchetei era defectuoasă, ea oprindu-se cu precădere asupra satelor celor mai izolate, singurele socotite capabile să redea „specificul românesc” și în care starea de totală înapoiere era apreciată ca un fapt pozitiv. Rezultatul la care s-a ajuns a fost însă contrar așteptărilor celor care au inițiat cercetarea monografică, faptele înregistrate pe teren demascînd cu putere regimul burghezo-moșieresc. Totuși, unele aspecte negative, ca, de pildă, îngrămădirea de 6—8 persoane într-o singură cameră, își au o explicație mai amplă decît cea dată de autor în satele din Banat, unde — ca, de pildă, în Belinț — existau familii lărgite de tip zadrugal¹.

Cu toate deficiențele și lipsurile lor, aceste anchete ale școlii sociologice din București au cules un valoros material factic, și în această privință s-ar fi putut insista mai mult asupra utilității pe care o au ele pentru studiul comparativ în cercetările sociologice concrete din vremea noastră².

¹ „Datorită acestui sistem de proprietate, trăiesc în aceeași gospodărie mai multe familii înrudite și subordonate după un sistem patriarhal asemănător celui din familia romană” (*Anchetă monografică a comunei Belinț*, Timișoara, 1938, p. 320).

² De ex. I. Mitran, *Pe urmele unei monografii din anul 1938 (Într-un sat din Bărăgan)*, în „Lupta de clasă”, seria A V-a, an. XLII (1962), nr. 4, p. 66—79; V. Popescu, *Familia țaranului colectivist*, în „Revista de filozofie”, an. XI (1964), nr. 6, p. 731—742.

Analiza pe care o face autorul, în incheiere, confuziei dintre metodologie, metodică și procedee tehnice în sistemul lui Gusti constituie un pas înainte față de punctele de vedere ale cercetătorilor de pînă acum³. O. Bădina arată că „D. Gusti considera, de pildă, observația directă asupra fenomenelor cercetate, folosirea datelor statistice, a bugetelor de familie, a anchetelor etc. drept *«metoda monografică»*, singura *metodă* de cercetare a societății. Dar, după cum se vede, acestea sînt doar simple procedee de cercetare, tehnici de înregistrare, metode de lucru“ (p. 200).

Pe lângă confuzia dintre procedeu tehnic și metodă (metodologie), care caracterizează sistemul lui Gusti, se arată de asemenea și contradicția dintre sistem și metodă, dintre teorie și metoda de cercetare, care, așa cum s-a mai subliniat în literatura de specialitate⁴, a făcut ca rezultatele obținute de școala sociologică din București să fie limitate, să rămînă sub nivelul așteptat. „Procedeele tehnice valoroase — precizează autorul — subordonate unei metodologii neștiințifice nu pot ajuta decît întîmplător la elaborarea unor concluzii juste. Așa s-a întîmplat cu cercetările școlii monografice“ (p. 206).

³ Cf. Gáll Ernő, *Sociologia burgheză din România*, ed. a 2-a, București, Edit. politică, 1963, p. 157 și urm.

⁴ De ex. I. Bochiș, M. Părăluță și V. Spiridon, *Pentru orientarea științifică în cercetarea monografică*, în „Lupta de clasă“, an. XXXIX (1959), nr. 11, p. 70—80.

În privința laturii *politice* a activității lui Gusti, se arată strădania acestuia de a ridica nivelul cultural al maselor, însă în limitele și cu mijloacele care i-au stat la îndemînă. Recurgerea la „echipele studențești“, a căror compoziție și rol sînt bine caracterizate, și acțiunea întreprinsă în cadrul „serviciului social“ au permis o acțiune pe scară largă, însă rezultatele au fost minime din pricina greutăților făcute de autorități. La aceasta se adauga și poziția sa teoretică idealista, care a dus pînă la urmă la eșecul transformării sociologiei monografice într-o „știință a națiunii“, precum și la degenerarea monografiei sociologice într-un etnografism îngust.

Ultimul capitol, dedicat *activității* de după 23 August a sociologului român, ne prezintă pe democratul convins, care, după ce a înfruntat cu curaj teroarea fascistă, s-a alăturat operei de refacere social-economică a țării în anii care au urmat războiului. Se remarcă pe tarîm teoretic încercarea sa de a-și revizui atitudinea față de marxism, de a deveni un luptător activ pentru pace, precum și activitatea sa rodnică în cadrul asociațiilor internaționale.

Analiza marxistă făcută de Ovidiu Bădina, bazată pe o largă documentare și cu un patrunzător spirit critic, constituie un meritos pas înainte în elucidarea locului ocupat de D. Gusti și de opera sa în patrimoniul științei românești.

L.P.M.

ISTORIA UNIVERSALĂ

K. N. TARNOVSKI, *Советская историография российского империализма*, Москва. Изд. „Наука“, 1964, 243 p.

Istoriografia sovietică a acordat în ultimii 15 ani o atenție deosebită studierii problemelor legate de imperia-

lismul rus. Largirea și adîncirea cercetărilor în acest domeniu au dus la respingerea unor teze greșite, la revizuirea altora și, în cele din urmă, la apariția unor concepții noi privind capitalismul monopolist. Acest proces a fost însoțit de

aprinse discuții științifice în jurul unei tematici referitoare la caracterul imperialismului rus. Pentru a explica din punct de vedere istoric problematica acestor discuții și pentru a stabili evoluția diferitelor pareri existente, se impunea necesitatea unei analize a procesului de elaborare de către specialiști a istoriei imperialismului rus. K. Tarnovski, în lucrarea de față, întreprinde prima încercare în acest sens.

Cartea este alcătuită din trei capitole și începe cu studierea originii problemei imperialismului rus încă din anii 1917—1930. Arătând ca primele lucrări privind istoria economică a Rusiei țariste din istoriografia sovietică au apărut în perioada 1917—1925, autorul stabilește tematica lor, redusă la trei probleme importante: cercetarea forțelor de producție ale țării, organizațiile monopoliste și capitalul străin. K. Tarnovski afirmă că necesitatea acestui studiu tematic a fost generată de cerințele practice ale construcției socialiste.

În istoriografie, problema imperialismului rus, privită în ansamblu, a fost pusă abia în perioada următoare (anii 1925—1930) de prima generație de istoricilor sovietici. Atunci s-au format două curente, care priveau într-un mod diferit caracterul imperialismului rus. Unul, numit „curentul de denaționalizare a imperialismului rus”, reprezentat de S. Ronin, N. Vanag, L. Kritzman etc., contesta existența imperialismului rus propriu-zis, adică național, considera că acesta era subordonat puterilor occidentale, exagera dependența semicolonială a Rusiei țariste. A. Sidorov, E. Granovski, I. Ghindin, G. Tîperovici au format așa-zisa „școală națională”, care, dimpotrivă, respingea teza despre dependența semicolonială a Rusiei și afirma existența unui sistem specific al imperialismului rus. Autorul face o analiză amplă a acestor două concepții, arătând că, dacă reprezentanții „școlii naționale” se bazau în cercetările lor concrete pe teze

leniniste, ceilalți se găseau sub influența teoriei nemarxiste a lui Hilferding despre capitalul financiar, teorie care a determinat tematica și concluziile acestei școli. La sfârșitul deceniului al treilea și începutul deceniului al patrulea, concepția curentului de „denaționalizare” a fost supusă unei critici multilaterale. În cursul unor discuții științifice, adepții acestei școli au renunțat la tezele lor greșite, făcând un pas important spre însușirea teoriei leniniste.

Al doilea capitol este închinat cercetării procesului de elaborare a problemei în istoriografia anilor 1930—1955. La începutul deceniului al patrulea, datorită rezultatelor obținute în perioada anterioară, s-a produs o schimbare a tematicii în cercetarea problemei imperialismului rus, accentul punându-se, așa cum afirmă autorul, pe cercetarea complexă a anumitor ramuri ale industriei și a organizațiilor monopoliste din aceste ramuri. S-a lărgit totodată baza documentară a cercetărilor. Deși istoriografia sovietică a obținut succese remarcabile în acești ani, totuși, așa cum arată autorul, elaborarea problemei imperialismului rus a fost îngreuiată din cauza unor directive cu caracter dogmatic. K. N. Tarnovski arată că în acei ani s-a revenit asupra unor teze eronate, deja respinse în perioada anterioară, ca, de pildă, concepția despre dependența semicolonială a Rusiei țariste. În anii premergători celui de-al doilea război mondial s-a constatat un interes crescând pentru cercetarea istoriei economice a Rusiei în perioada 1914—1917, iar în primii zece ani de după terminarea războiului problematica cercetărilor cuprinde trei teme importante: istoria industriei mari, istoria economiei Rusiei țariste în timpul primului război mondial, istoria organizațiilor monopoliste în industrie și în sistemul bancar. Un loc important este acordat în lucrare analizei critice a concepției lui Liașenko, larg răspândită în acea vreme, privind

caracterul și particularitățile imperialismului rus. Tezele lui Liașcenko despre dependența semicolonială a Rusiei țariste, despre înapoierea capitalismului monopolist rus și absența monopolurilor de tip superior (trusturi, conerne) au venit în contradicție cu rezultatele cercetărilor istoricilor din ultimii zece ani de după război. S-a simțit astfel nevoia revizuirii critice a acestei concepții, sarcină care a fost rezolvată de istoriografia sovietică în perioada de după cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S.

Al treilea capitol este consacrat studierii procesului de elaborare a istoriei imperialismului rus în această etapă. Istoriografia sovietică după Congresul al XX-lea este caracterizată, din punctul de vedere al abordării problematicei, prin trecerea la cercetarea proceselor principale legate de crearea premiselor materiale ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Baza documentară s-a lărgit considerabil, punându-se la dispoziția cercetătorilor noi fonduri de arhive. În același timp a fost creat Consiliul științific pentru studierea premiselor istorice ale Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, care coordonează cercetarea științifică pe întreaga țară în problema respectivă¹. În această perioadă, istoricii și-au orientat cercetările spre elucidarea următoarelor probleme: dezvoltarea capitalismului în diferite regiuni și ramuri ale industriei, istoria monopolurilor industriale, dezvoltarea capitalului financiar, activitatea societăților pe acțiuni și a băncilor, problema relațiilor reciproce între stat și monopoluri și a capitalismului monopolist de stat în Rusia, situația financiară a țării, gradul dependenței Rusiei de imperialismul internațional, caracterul și particularitățile imperialismului rus.

¹ În 1962 el a fost transformat într-o secție a Consiliului științific pentru studierea istoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie de pe lângă Prezidiul Academiei de Științe a U.R.S.S.

Lucrarea lui K. Tarnovski este utilă nu numai prin bilanțul făcut celor 45 de ani de cercetare a imperialismului rus, dar și prin faptul că indică principalele direcții spre care trebuie orientată cercetarea acestei probleme în viitor.

E. U.

* * * *Cywilna obrona Warszawy we wrzesniu 1939 r. Dokumenty, materialy prasowe, wspomnienia i relacje* (Apararea civilă a Varșoviei în 1939. Documente, materiale de presă, amintiri și relații), Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe (Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe), 1964, 510 p.

Apărarea Varșoviei în septembrie 1939 a intrat în istoria contemporană a Poloniei ca unul dintre cele mai importante momente. „În istoria generală a celui de-al doilea război mondial — se arată în introducerea lucrării —, Varșovia deschide epoea renumitelor apărări ale marilor orașe-erou, ca Leningrad, Volgograd, Odesa. Această luptă, după apărarea eroică a Madridului, a devenit simbolul luptei împotriva fascismului internațional“. Cea mai mare parte a istoriografiei polone care a abordat problema apărării Varșoviei în septembrie 1939 a privit această problemă în primul rând prin prisma apărării militare a orașului. Rolul populației civile în această mare confruntare cu Germania hitleristă nu a fost înfățișat într-o culegere de documente cît de cît completă.

În lupta pentru apărarea Varșoviei se pot deosebi două faze importante, și anume apărarea indirectă, care durează de la 1 septembrie pînă la 8 septembrie 1939, adică pînă în ziua contactului direct cu armatele terestre ale inamicului, și apărarea directă, care a fost începută prin bătălia victorioasă din car-

tierele Ochota și Vola, ce a avut loc în zilele de 8 și 9 septembrie 1939, cu Divizia 4 blindată germană, care încerca să pătrundă și să pună stăpînire pe capitala Poloniei. Un eveniment important al primei faze a apărării Varșoviei l-a constituit evacuarea instituțiilor centrale civile și militare. În a doua perioadă are loc dezvoltarea spontană a tuturor formelor de apărare a orașului. Astfel, iau ființă noi instituții, ca batalioanele muncitorești ale apărării Varșoviei (transformate în Brigada muncitorească de apărare a Varșoviei), batalioanele voluntare ale muncii etc.

Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe și-a luat sarcina de a aduna și prelucra materialele de arhivă, tipăriturile, precum și cele mai valoroase amintiri și relații legate de apărarea civilă a Varșoviei. Acestea se referă la activitatea organelor de conducere civile, a organizațiilor obștești, în sfîrșit la formele spontane de activizare a populației varșoviene, care, împreună cu formațiile militare, urmărea întărirea, extinderea și prelungirea apărării orașului.

Față de sursele destul de restrînse ale arhivelor (multe dintre ele au fost împrăștiate și distruse de război), s-a apelat la amintiri și relații ale celor care au participat activ la apărarea Varșoviei. De aceea, din punctul de vedere al pregătirii editoriale, materialele publicate sînt împărțite în două părți, prima parte cuprinzînd documente și materiale de presă, a doua amintiri și relații.

Adunarea acestora din urmă a fost începută încă în 1945. Acest fapt înlătură eventualele inexactități care ar fi survenit cu timpul în amintirile și relațiile participanților la evenimentele din septembrie 1939. Volumul de față, completat cu o cronică întocmită de Władysław Bartoszewski și cu o hartă reprezentînd planul Varșoviei în 1939, nu epuizează materialele referitoare la apărarea civilă a Varșoviei.

Documentele de arhivă și materialele tipărite publicate în culegerea de față prezintă totuși numai fragmentar lupta pentru apărarea Varșoviei. Atmosfera în care a avut loc pregătirea apărării sub focul aviației și al artileriei nu a fost propice întoornirii documentelor legate de desfășurarea activității de apărare. La aceasta s-a adăugat distrugerea unei părți a arhivelor înainte intrării armatelor hitleriste în Varșovia, pentru a evita căderea lor în mîinile inamicului. Posibilitățile de obținere a unor noi informații sînt încă mari. Volumul prezentat deschide calea elaborării unor lucrări menite să prezinte întreaga bogăție a formelor și mijloacelor de apărare civilă a Varșoviei în 1939.

M. M.

VASIL MARINOV, *Принос към изучаването на произхода, бита и културата на Каракачаните в България* (Contribuție la studiul originii, modului de viață și al culturii caracaceanilor din Bulgaria), Българска Академия на науките, Етнографски Институт и музей, София, 1964, 138 p.

Rezultat al cercetărilor pe teren efectuate timp de un deceniu (1950—1960), studiul lui V. Marinov înfățișează situația actuală a grupurilor de caracaceani existente pe teritoriul Bulgariei. El se adaugă la studiile similare publicate pînă în anii din urmă cu privire la această populație păstorească, răspîndită, în afară de Bulgaria, în Grecia, Macedonia, Serbia și Turcia¹.

¹ Cele mai recente studii aparțin polonezei B. Urbanska, *Karakaczani. Notmadzki lud pasterski na Balkanach*, „Etnografii polskiej“, VI, 1962, p. 202—225; P. T. Vukanovič, *Les Valaques habitants autochtones des pays balcaniques*, „L’Etnographie“, Paris, 1962, p. 11—41.

Problemele centrale prezentate și analizate în lucrare privesc organizarea transhumanței și economia păstoraască, studiată la caracaceani în ultimii ani, uneori comparată cu situația din deceniile anterioare, mergînd înapoi pînă la 1878. Printre altele sînt arătate drumurile de deplasare sezonieră a caravelor caracaceane spre locurile de iernat; de asemenea se descriu munții și subaturile frecventate de turmele caracaceanilor. Problema relațiilor și a diferențierii sociale, a realizării producției și plasării produselor își găsește locul cuvenit în paginile cărții. Urmează capitole consacrate hranei, portului, așezărilor și locuințelor. Sînt interesante constatările făcute cu privire la schimbările ce se produc în modul de viață și în cultura caracaceanilor, însoțite de procesul asimilării accelerate cu populația bulgară. În această privință, o lacună serioasă o prezintă lipsa materialelor privind cultura spirituală a acestei populații, culese de autor, dar neincluse în studiu.

Bogata terminologie caracaceană, inserată peste tot în expunere, constituie un material lingvistic foarte interesant. Graiul caracaceanilor, reprezentînd un dialect din nordul Greciei, are o serie de cuvinte slave și aromânești, de fapt tenmeni specifici păstoritului de pretutindeni în Balcani.

La problema viu disputată pînă în anii din urmă a originii păstorilor caracaceani, autorul se referă pe scurt în introducere (p. 11—13). Față de teoria privind originea aromânească a caracaceanilor (susținută de C. Jirecek, J. Cvijić, N. Iorga ș.a.) și față de teoria opusă care le atribuie o origine pur grecească (susținută în special de C. Hörg), autorul împărtășește punctul de vedere că avem de-a face cu o populație tracă elenizată, așa cum aromânii sînt o populație tracă romanizată. Autorul propune această soluție sub rezerva unor noi cercetări, îndeosebi antropologice.

Autorul consideră patria de origine a caracaceanilor muntele Gramos din nordul Greciei, în special localitatea Siracu, de unde ei au început să emigreze încă din secolele XV—XVI. Ei au părăsit locurile de baștină în masă și definitiv în vremea lui Ali, pașă de Ianina, din cauza persecuțiilor acestuia. Dintre părerile cu privire la numele acestei populații, se admite ca cea mai justă explicația dată de T. Capidan, potrivit căreia denumirea inițială, și astăzi uzitată, de „saracaceani“ provine de la localitatea amintită Siracu-Săracu, forma de „caracaceani“ fiind adoptată ulterior, după pronunțarea turcească. Dar această denumire le este dată saracaceanilor de alții, pe cînd ei înșiși își zic „vlahó“, adică vlahi (p. 128). E o problemă, după părerea noastră, dacă această autodenumire de „vlahó“ trebuie luată numai în sensul de „păstor de munte“, deoarece meglenoromânii și ciribirii din Istria își spun „vlaš“ (la sg. „vla, vlah“), adică vlahi, și este bine știut că acest nume indică apartenența lor etnică. Studiul de față, prețios pentru bogăția materialului factual, lasă deschisă problema originii și istoriei mai îndepărtate a caracaceanilor din Bulgaria.

Cele două hărți anexate la volum ilustrează aria de circulație a caracaceanilor în Peninsula Balcanică și punctele de iernat pentru cei 3 000 de caracaceani ciți, potrivit calculelor autorului, există pe teritoriul Bulgariei.

S. I.

* * * *Vznik počátky Slovanů* (Apariția și începuturile popoarelor slave), Praha, Nakladatelství Československé Akademie věd, vol. V, 1964, 337 p.

Despre volumul al IV-lea din această publicație, care, după toate aparențele, a căpătat caracterul unui anuar, s-a scris

în „Studii”, 1963, nr. 6, p. 1455—1456. Volumul al V-lea continuă tradiția tematică a problemelor schițate inițial. În legătură cu sarcina principală a fiecărui volum, cunoscutul arheolog ceh Jan Eisner afirmă în introducerea că această publicație constituie, de fapt, o evidență a producției științifice despre vechii slavi, la care colaborează toate disciplinele științifice.

Intr-adevăr, volumul al V-lea cuprinde opt studii foarte diferite ca conținut. Astfel, Fr. Mareš se ocupă într-un scurt articol despre *Urme în fondul de cuvinte ceho-slavone ale unor mistuni irlandez-scoțieni în Moravia prechirilometodiană* (p. 7—11). Existența cuvintului *inokost'* (*peregrinatio*) în acest fond constituie pentru autor un ecou al faptului că misiuni de călugări irlandez-scoțieni au activat printre slavii apuseni — cehi și slovaci — încă înainte de apariția în acele părți a lui Chiril și Metodiu. *Evoluția și stadiul cercetărilor actuale despre slavii pe baza izvoarelor arabe* se întitulează contribuția lui I. Hrbek (p. 13—50). În schimb, L. Havlík cercetează denumirile privitoare la slavi în *Chorografia anglo-saxonă a lui Alfred cel Mare* (p. 53—84). Deși angajat mulți ani în luptele cu danezii și vikingii, Alfred cel Mare (a domnit între 871 și 894), pe care biograful său, Asser din Wallis, îl socotește întemeietorul primului Imperiu englez, a avut totuși timp să se ocupe și de literatura istorică. În timpul lui, s-a tradus în engleză cronică lui Paul Orose, la care regele a adăugat o descriere a Europei centrale. Cu o interesantă problemă social-agrară se ocupă Vladimír Procházka în studiul său intitulat *Proprietatea pământului la slavii polabi și pobaltici* (p. 87—146). Studiul, început în volumul al IV-lea, continuă aici cu cercetarea următoarelor probleme: 1) proprietatea pământului la orașe; 2) nobilii, proprietari de pământ; 3) nobilimea gentilică posesoare de pământuri; 4) proprietăți acordate nobililor pentru „vislu-

jenie”; 5) feude; 6) proprietatea de pământ a principelui. Evžen Plesl formulează câteva probleme și aduce unele precizări în legătură cu *Inceputurile culturii luziciene*, puse din nou în discuție într-o serie de cercetări din ultimii ani (p. 149—164). Pornind de la sistemul de încălzire folosit de populațiile slave în a doua jumătate a primului mileniu al erei noastre, Anna Pitterová încearcă, într-un scurt articol (*Cu privire la problema expansiunii slavilor* p. 165—176), să definească aria de răspândire a acestor populații. Despre *Particularitățile rituale în cimitirele slave din Cehia* scrie Zdeňka Krumphanzlová (p. 177—212). Articolul e bine documentat și interesează pe specialiștii în problemele câmpurilor de incinerare. În sfârșit, Jaroslav Kávan tratează *Problema datării și funcției unor produse din os și coarne la slavi pe baza săpăturilor din localitatea Sekance u Davle* (p. 217—249).

Foarte interesantă și utilă este bibliografia studiilor și cercetărilor privitoare la antichități slave din anii 1959—1961 care însoțește acest volum (p. 251—304).

Un număr de 1637 de titluri de lucrări și contribuții din aceeași perioadă de timp sînt consacrate etnografiei slave (p. 305—377). Bibliografia a fost profilată ținîndu-se seama de problemele pregnante ale acestei discipline: 1. Bibliografie; 2. Metodă, istoria etnografiei; 3. Organizarea muncii (problematika atlasurilor etnografice, problematica muzeelor); 4. Lucrări de sinteză, studii monografice; 5. Populații; 6. Ocupații (agricultură; creșterea vitelor, pășuni, vînat, pescuit, albinărit; produse de casă și meșteșugărești; căraușie); 7. Hrana; 8. Casa, curtea, satul (așezări umane; case de locuit; interioare, mobilier, elemente decorative de interior; construcții de biserici); 9. Portul popular; 10. Relații sociale, juridice și de familie; 11. Festivități și obiceiuri populare tradiționale; 12. Știință, concepții populare, credință, leacuri; 13. Varia. Am redat în întregime

compartimentarea acestor materiale, deoarece specialiștii pot găsi aici modele pentru gruparea problemelor de etnografie.

Tr. I.-N.

TADIĆ JORJO, *Нове вести о паду Херцеговине под турску власт* (Știri noi despre căderea Herțegovinei sub stăpânirea turcă), în „Зборник Филозофског факултета“, Книга VI—2, Belgrad, 1962, p. 131—152

În lumina datelor din câteva scrisori ale cetățeanului raguзан Bartolomeo de Luccari adresate ducelui de Ferrara chiar în zilele căderii sub turci a rămășițelor teritoriului liber al Herțegovinei, se stabilește că data căderii acesteia este prima jumătate a lunii decembrie 1481 și nu sfârșitul lui ianuarie 1482, cum s-a considerat indeobște pînă acum în istoriografie. Reiese de asemenea că este eronată părerea de pînă acum potrivit căreia herțegul Vlatco, ultimul apărător al teritoriului liber al Herțegovinei, s-ar fi adăpostit la Raguza, apoi în Zeta, la Ivan Ţrnoievici. În realitate, după cum reiese din aceeași corespondență, Vlatco a trebuit să accepte să se stabilească ca particular pe teritoriul turcesc și mai târziu a venit pe insula dalmatină Rab, unde a murit în 1489.

Scrisorile, descoperite inițial de Fr. Babinger la Modena, conțin și unele știri interesante referitoare la alte teritorii ale Balcanilor. De pildă, se face mențiuni de specialiștii în minerit, Nicola Hans și Zan Lapor de la Novo Brdo, solicitați de regele Ferdinand. Despre evenimentele de la Dunăre, autorul scrisorilor află știri sigure de la martorii oculari fugiți la Raguza din Serbia și „Romania“ de teama ungarilor în ofensivă. Aceștia au asediat Semendria (Smederevo), iar la Vidin au ridicat două întărituri pe locul unde turcii treceau Dunărea. Atacul turcilor la Castel Novo,

în urma căruia ei lichidează independența Herțegovinei, se explică tocmai prin necesitatea de a se asigura puncte strategice în războiul cu ungurii. Un asemenea punct era golful Cattaro, cu „cel mai bun port la Adriatica“, situat în posesiunea herțegului Vlatco.

S. I.

A. I. NEUSIHIN, *Судьбы свободного крестьянства в Германии в VIII—XII вв.*, Москва, Изд. „Наука“, 1964, 332 p.

Editura „Наука“ din Moscova a început în 1964 să publice o colecție nouă de monografii istorice, intitulată „Studii privind istoria țărănimii în Europa“. În cadrul acestei colecții a apărut valoroasa lucrare a prof. A. I. Neusihin de la Universitatea din Moscova, intitulată *Soarta țărănimii libere în Germania în secolele VIII—XII*.

Activitatea științifică prodigioasă a prof. A. I. Neusihin ne este cunoscută dintr-o serie de studii privind evoluția relațiilor agrare în perioada evului mediu timpuriu din Europa apuseană. Un deosebit ecou au avut în mediistica europeană analizele sale profunde privitoare la așa-zisele legi barbare, și mai ales monografia publicată în 1956¹.

Noua lucrare a lui A. I. Neusihin, apărută sub redacția acad. S. D. Skazkin, este de fapt o continuare a monografiei din 1956. Ea ne înfățișează istoria țărănimii într-una din țările Europei apusene — Germania — în secolele VIII—XII. Alegerea prof. Neusihin nu este întâmplătoare. Germania a fost una dintre țările Europei în care procesul de feudalizare a decurs mai lent și unde sursele documentare permit studierea detaliată a procesului de formare a țără-

¹ *Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе, VI—VIII*, Москва.

nimii dependente ca una din clasele de bază ale societății feudale, adică transformarea alodiștilor liberi în țărani dependenți. A. I. Neusihin definește prin aceasta esența procesului de formare a relațiilor feudale, și anume: lichidarea proprietății țărănești libere. El arată că în perioada studiată acest proces s-a desfășurat pe două căi: pierderea proprietății asupra alodiului sau prin înzestrarea țăranilor fără pământ și cu pământ puțin cu delnițe din pământul seniorial; cea de-a doua cale presupune existența unor mari proprietăți feudale, având deci la bază procesul de lichidare a alodiilor țărănești libere.

În lucrare autorul se ocupă în principal de soarta țăranimii libere germane. În ce privește aria geografică, ea se mărginește la următoarele regiuni locuite în perioada respectivă de germani: Sanct-Gallen, Tirol, Bozen, bazinul râului Ruhr, cursul mijlociu și cel de jos al Renaniei, adică Frislanda și părțile Vestfaliei. În introducere, autorul argumentează de ce anume a ales aceste regiuni pentru studiile sale.

Monografia are cinci capitole, o introducere și o încheiere. În introducere, pe lângă unele principii de ordin metodologic, A. I. Neusihin schițează tendințele și curentele istoriografice germane burgheze cu privire la tema abordată. El face o analiză generală, mai ales asupra felului în care sînt folosite și interpretate sursele narative și documentare ale vremii de către istoricii burghezi germani în cele mai recente lucrări.

În capitolul I sînt expuse principalele aspecte ale istoriei țăranimii germane din secolele VIII—XII, iar în al II-lea înfățișează metoda de cercetare a sistemului de asolament pe baza datelor extrase din cartularii. Aceste două capitole au și ele un caracter introductiv. Capitolele III—V sînt, de fapt, cele mai interesante. În capitolul al III-lea sînt studiate aspectele multiple pe care le ridică

în secolele VIII—XI evoluția obștii (marca germanică), legată de procesul dispariției țăranimii libere și de supunerea ei de către marele domeniu feudal. Printre problemele de bază analizate în acest capitol, amintim: structura delniței țărănești în cadrul obștii-marca (pe baza surselor referitoare la domeniile mănăstirii din Sanct-Gallen), delnița țărănească în cadrul obștii, sistemul cîmpurilor deschise și, în sfîrșit, procesul de iobăgire a membrilor de familie a țăranilor din obște și destrămarea familiei mari.

Capitolul al IV-lea este consacrat analizei diferitelor pături ale țăranimii în Tirol în secolele VIII—XIII. Înainte de toate, A. I. Neusihin schițează particularitățile Tirolului ca o regiune geografică și economică cu caractere specifice. Pe larg sînt expuse problemele legate de caracterul actelor de dănie și a actelor de schimb, de poziția socială a proprietarilor de pământ în a doua jumătate a secolului al X-lea și în secolul al XI-lea, de structura proprietății asupra pământului în diferitele părți ale Tirolului. Capitolul se încheie cu o analiză detaliată a istoriei proprietății funciare în Bozen și în regiunile înconjurătoare în secolele X—XII.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat corelației dintre mica proprietate alodială și marele domeniu feudal în regiunile Renaniei de jos, Frislanda și Saxonia în secolele IX—XII. Urbariile mănăstirii Werden reprezintă sursa principală folosită de autor în acest capitol. Printre problemele mari dezbătute în acest capitol, trebuie amintite în primul rînd caracteristicile generale și structura proprietății domeniiale a abației din Werden, caracteristicile legăturilor de rudenie și rămășițele familiei mari, dăniile izolate ale micilor alodiști liberi etc.

În încheierea cărții, A. I. Neusihin face o încercare de analiză comparată a principalelor trăsături ale obștii germanice — marca — și a marelui domeniu

feudal din regiunile studiate. Bibliografia de la sfârșitul cărții este selectivă. Indicele de nume de persoane și geografice, cât și indicele de materie, ușurează folosirea volumului. Lucrarea este utilă mai ales pentru cei ce se interesează de istoria relațiilor agrare din evul mediu timpuriu și de diferitele aspecte ale obștii. Ea ridică și o serie de probleme teoretice de interes metodologic general, care privesc formarea și consolidarea relațiilor feudale în Europa apuseană, formarea și consolidarea feudalismului ca nouă orînduire social-economică.

L. D.

PHILIPPE DOLLINGER, *La Hanse (XIIe—XVIIe siècle)*, Paris, Aubier, 1964, 559 p. +47 pl. +3 h.

Lucrarea, publicată sub redacția lui Paul Lemerle în „Collection historique”, grupează numeroase date și probleme privitoare la originea, organizarea și dezvoltarea asociației hanseatice, important nucleu al vieții economice și politice, în special al Europei nord-vestice, într-o lungă perioadă de timp.

Monografia prof. Philippe Dollinger completează în mod fericit sectorul de istorie economică al istoriografiei franceze, care, exceptînd, poate, lucrarea lui Emile Worms, *Histoire commerciale de la ligue hanséatique*, publicată cu mulți ani în urmă (în 1864), nu s-a oprit asupra acestei importante probleme, atît de semnificative pentru viața economică a Europei occidentale.

Principalele capitole ale lucrării sînt: Europa de nord în prima jumătate a secolului al XII-lea (comerțul, factorii politici, religioși și demografici); întemeierea și dezvoltarea orașelor din nordul Europei; Hansa, expansiunea și conflictele ei economice; Organizarea hanseatică (membrii, dietele generale și die-

tele regionale); Politica economică a ligii hanseatice și principalii săi concurenți; Comerțul hanseatic (relațiile cu Polonia, Rusia, Scandinavia, Anglia, Franța, Italia și Portugalia); Civilizația hanseatică (literatură, universități, monumente, artele plastice); Crizele și declinul ligii hanseatice în secolele XV—XVII.

Lucrarea propriu-zisă este însoțită de un număr de documente oficiale, emise în special în legătură cu activitatea economică a ligii (privilegiul, tratate, statistici comerciale etc.); de o listă a orașelor cuprinse în structura de organizare hanseatică, de o bibliografie generală privitoare la problema cercetată, de o listă cronologică a principalelor evenimente politice și economice cu referiri directe sau indirecte asupra ligii și, în sfârșit, de un index alfabetic explicativ. Cele trei hărți care însoțesc volumul prezintă indicații grafice privitoare la orașele hanseatice în secolele XIV—XV, remarcate pe grupe de importanță, comerțul hanseatic în secolul al XV-lea și, în sfârșit, principalele drumuri comerciale străbătute (înainte de 1250, între 1250 și 1350 și între 1350 și 1500).

Liga hanseatică, arată autorul, — asociație economică de tip comercial, dezvoltată în special pe o arie geografică largă a Europei nord-vestice — a avut un puternic ecou în viața politică și în special economică a întregii Europe. Desigur, se cunosc și alte asociații cu caracter asemănător în această perioadă de timp, fie în Germania sau Italia; dar nici una dintre ele n-a cunoscut nici durată și nici extensiunea ligii hanseatice. În perioada sa de apogeu, ea una sub autoritatea sa mai mult de 150 de orașe maritime și continentale, pe o zonă foarte largă, de aproximativ 1500 km, zonă delimitată de golful Finlandei, regiunea Balticii și Turingia.

Constituită inițial în scopul de a asigura o protecție eficace a comerțului orașelor cuprinse în cadrul ligii și de a sprijini direct sau indirect expansiunea

comercială a acestor orașe, prof. Dollinger urmărește felul în care liga hanseatică și-a arogat cu timpul dreptul de imixtiune politică, imixtiune exercitată totdeauna de altfel cu un substrat strict economic. Întemeiată pe o structură economică-politică foarte largă și diferențiată, structură în care interesele locale ale unor centre atât de îndepărtate unele de altele erau evident greu de conciliat, liga hanseatică a trebuit să găsească soluții pentru a împiedica, în această lungă perioadă de o jumătate de mileniu, destrămarea ei propriu-zisă.

La o simplă privire a harților ce urmaresc extinderea zonei și a drumurilor comerciale ale centrelor grupate în liga hanseatică, se pot observa foarte ușor, pe epoci bine distincte, anvergura și procesul de infiltrare a activității comerciale a orașelor legate de ligă. Așa, de exemplu, la mijlocul secolului al XIII-lea, liga hanseatică deținea aproape exclusiv monopolul comerțului organizat pe linia geografică Novgorod-Reval-Lubeck-Hamburg-Londra; în secolul următor, reprezentanții comerciali ai ligii au reușit să-și intensifice relațiile lor asupra unei zone a Germaniei de sud, a Peninsulei italice, precum și pe coastele Oceanului Atlantic, în Spania și Portugalia.

Evident, așa cum remarcă de altfel și autorul lucrării, pătrunderea acestei influențe economice în zone din ce în ce mai îndepărtate a determinat o rezistență care s-a conturat, cu timpul, în special în diferite orașe din Germania de sud și din Țările de Jos, cu scopul de a opri sau anula parțial influența monopolului hanseatic. Începutul secolului al XVI-lea marchează și începutul procesului de destrămare și de decădere al ligii hanseatică. Fără îndoială, nu e vorba de un declin al orașelor sau de o diminuare a traficului comercial care, în ansamblu, așa cum rezultă din analiza lucrării, a crescut, ci în primul rând de o creștere a puterii de concurență a altor centre

comerciale neprinse în structura hanseatică. Sistemul hanseatic nu era adaptat condițiilor noi ale vieții economice și politice europene ca urmare a noilor realități politice exprimate de statele noi, în curs de formare și centralizare. Data încheierii procesului de dezagregare a acestei unități economice poate fi fixată în 1630, dată la care o alianță economică locală între orașele Lubeck, Hamburg și Bremen se substituie vechii alianțe hanseatice.

În afara unor multiple și semnificative date cu caracter istoric, legate de problema originii, dezvoltării și funcțiilor politice-economice ale hansei, autorul analizează într-un capitol separat aspecte sugestive ale culturii și civilizației regiunilor cuprinse în sfera de influență a ligii. În capitolul, intitulat de altfel foarte sugestiv, „Civilizația hanseatică (sec. XIII—XVI)”, este remarcat faptul că prin intermediul acestui organism economic s-a realizat în cursul deceniilor o adevărată osmoză culturală între regiunile controlate de ligă.

Lucrarea, publicată pe baza unor largi surse documentare analizate cu minuțiozitate de autor, cuprinde într-o formă clară și sugestivă principalele concluzii ale cercetării sale. Ph. Dollinger a reușit astfel să înfățișeze importante și semnificative date ale uneia dintre cele mai concludente și mai puțin cunoscute probleme ale istoriografiei și economiei occidentale.

P. S.

A. V. KONOКOTIN, *Жакерия 1358 года во Франции*, in *Ученые записки Ивановского Государственного Педагогического Института имени Д. А. Фурманова*, vol. XXXV, Иваново, 1964, p. 1—98

Ultimul număr al anuarului Institutului pedagogic din Ivanovo cu titlul *Из истории народных восстаний против*

феодализма и колониализма cuprinde trei studii voluminoase privitoare la trei mari mișcări populare din evul mediu european și american. Primul dintre aceste studii¹ este cel al lui A. V. Konokotin, referitor la răscoala țărănească din Franța din 1358, cunoscută în istoriografie sub numele de *Jacquerie*. Autorul studiului precizează de la început că, deși această răscoală țărănească a lăsat urme adânci în istoria medievală a Franței, totuși numărul lucrărilor consacrate ei este restrâns. Singura monografie pe această temă este și azi cea a lui S. Luce (*Histoire de la Jacquerie d'après des documents inédits*), apărută în primă ediție în 1859. După această monografie au fost aduse doar contribuții parțiale și restrânse ca tematică. Studiul amplu al lui A. V. Konokotin este prima lucrare marxistă asupra răscoalei țărănimii franceze de la mijlocul secolului al XIV-lea.

După o scurtă prezentare a istoriografiei răscoalei din 1358 (p. 3—18), în care insistă mai ales asupra felului în care este tratat evenimentul în istoriografia franceză contemporană, autorul se oprește la analiza izvoarelor privitoare la mișcare (p. 18—23). Pornind de la ideea că *Jacqueria* poate fi înțeleasă numai pe baza studiului adâncit al evoluției social-economice a Franței în perioada dată, A. V. Konokotin analizează pe larg o serie de aspecte ale istoriei relațiilor agrare din această țară (p. 24—38). Alături de problemele situației țărănimii franceze la mijlocul secolului al XIV-lea, autorul studiază și dezvoltarea relațiilor marfă-bani, ceea ce a influențat puternic întreaga dezvoltare economică a țării și a avut repercusiuni hotărâtoare asupra condițiilor de viață ale țărănimii. Interesante sînt datele adunate de A. V. Konokotin referitoare la

obligațiile diferitelor categorii de țărani dependenți din Franța față de stăpînii de pămînt. Analizînd condițiile în care a izbucnit răscoala, autorul arată influența nefastă avută asupra situației țărănimii franceze de războiul de 100 de ani (p. 38—45).

Partea principală a studiului lui Konokotin (p. 45—82) este consacrată desfășurării răscoalei și analizei însemnătății ei obiective. După o cercetare critică a izvoarelor, el ajunge la concluzia că răscoala a izbucnit spontan, fără un plan elaborat dinainte, în ultimele zile ale lunii mai. Izbucnirea violentă a mișcării a fost precedată de formarea unor cete de țărani din sate apropiate; în fruntea acestora erau aleși căpitani. Primul pas al acestor cete a fost distrugerea castelului seniorial cel mai apropiat. Apoi cetele locale s-au unit în formații mai mari, care au trimis oameni în satele învecinate pentru a chema pe țărani la răscoală, fixînd puncte de adunare. Sînt interesante observațiile lui Konokotin cu privire la modul de organizare a țărănilor francezi răsculați în perioada premergătoare bătăliilor hotărâtoare și în timpul ciocnirilor cu feudații; ele ne aduc aminte de formele de organizare pe care le va adopta țărănimea română și maghiară la Bobilna.

A. V. Konokotin arată că datele pe care le indică diferitele surse documentare în privința numărului țărănilor răsculați sînt foarte contradictorii, de la 6 600 pînă la 100 000 de oameni. El este de părere că oastea condusă de Guillaume Cale nu a numărat mai mult de 6 000—7 000 de oameni. Pe baza izvoarelor edite, autorul abordează și problema ariei geografice de răspîndire a răscoalei, întocmind în acest scop și o hartă.

După o prezentare a principalelor momente ale răscoalei Konokotin expune pe larg poziția orășenilor față de răscoală, și în special a locuitorilor Parisului. Politica lui Etienne Marcel față de

¹ Celelalte două studii semnate de G. I. Ivanov se ocupă de mișcări țărănești din Mexic în secolele XVI—XVII.

răscoală și de răsculați este de asemenea analizată.

Deși după bătălia de la 10 iunie 1358 principala forță a țărănimii răsculate a fost înfrînta, mișcările locale țărănești au continuat și după această dată. Kono-kotin a adunat o serie de date interesante despre acțiunile desfășurate de aceste cete în cursul lunii iunie.

După o succintă expunere a cauzelor eșecului rascoalei, în studiu sînt analizate pe larg problemele legate de programul răsculaților, de scopul urmărit de ei și de conținutul social-economic obiectiv al rascoalei. Această parte a studiului olera un bogat material pentru analogii. Întregul studiu este meritoriu și atrage atenția celor care se interesează de lupta antifeudala a țărănimii în epoca feudală.

L. D.

G. M. RATIANI, *Конец третьей Респу-блики во Франции*, Москва, Изд. „Наука”, 1964, 284 p.

Monografia lui G. M. Ratiani se ocupa numai de două luni din istoria Franței, prezentînd zi de zi, iar uneori chiar ceas de ceas, evenimentele petrecute de la 10 mai 1940, începutul ofensivei Germaniei hitleriste în Europa occidentală, pînă la 10 iulie 1940, data instaurării dictaturii fasciste a lui Laval și Pétain.

G. Ratiani, care a fost unul dintre primii diplomați sovietici pe lângă guvernul De Gaulle înca din Algeria, iar după aceea aproape zece ani corespondent al ziarului „Pravda” la Paris, a cunoscut personal pe mulți oameni politici francezi care au jucat un rol important în evoluția situației politice și militare din Franța. Buna cunoaștere a realităților franceze l-a ajutat să înfațișeze în mod pregnant fondul evenimentelor, să prezinte veridic trăsăturile politice și rolul unor persoane oficiale fran-

ceze, ca Paul Reynaud, Pétain, Laval, Flandin, Leon Blum ș.a. Asociind cunoașterea realităților franceze cu o documentație bogată și multilaterală (bibliografia este anexată la sfîrșitul cărții), autorul a reușit să descrie cu amănunte, dar în formă sintetică, istoria socială, politica și militară a acestor două luni.

G. M. Ratiani pornește de la teza că „în anul 1940, unic în felul său pentru Franța, se pot găsi rădăcinile luptei politice și ale ciocnirilor de clasă din deceniile care l-au urmat” (p. 4). Analizînd cauzele prăbușirii fulgerătoare a Franței în 1940, el arată că ea s-a datorat poziției egoiste a unor cercuri ale clasei conducătoare franceze, care au preferat brădarea intereselor naționale ale țării și înțelegearea cu dușmanul extern pentru a putea înabuși lupta maselor populare. Spaima pe care au trăit-o virfurile burgheziei monopoliste franceze în urma victoriei din 1936 a Frontului popular a trezit în ele năzuința de a se răzbuna pe clasa muncitoare. De aceea prima preocupare a lor după prăbușirea Frontului popular a fost introducerea unei crunte terori interne, îndreptată în special împotriva comuniștilor. În perioada așa-numitului „război straniu”, au fost arestați 3 400 de activiști de partid și de sindicate, iar în lagărele de concentrare au fost închiși aproape 20 000 de comuniști.

G. M. Ratiani arată că succesele hitleriștilor în Europa în timpul „războiului straniu” au favorizat întărirea pozițiilor reprezentanților cercurilor guvernante franceze, care urmăreau instaurarea unui regim de tip fascist, stabilirea unei strînse alianțe franco-germane în viitor și care adoptaseră în acest scop o poziție defetistă, capitulantă.

Analizînd politica guvernului Reynaud, autorul ajunge la concluzia că evenimentele din 1940 n-au constituit numai un complot al unui grup de trădători sau al agenților plătiți ai lui Hitler, ci au reprezentat „o politică a clasei dominante franceze, un fencmen social

important în istoria Franței" (p. 19). Cercetînd datele din diferite izvoare, G. Ratiiani consideră ca versiunea despre imensa superioritate a armatei germane trebuie respinsă ca „o legendă creată în scopul de a ascunde cauzele adevărate ale înfrîngerii Franței" (p. 42) și arată că de la început guvernul francez s-a pregătit nu pentru lupta împotriva Germaniei, ci pentru pacea de compromis cu aceasta. De aici a rezultat o atmosferă de desperare și deznădejde creată de guvern din primele zile ale ofensivei germane. Tot în acest sens trebuie explicată și aducerea pe primul plan al scenei politice și militare franceze a lui Pétain și Weygand, ca cele mai potrivite persoane pentru realizarea înțelegerii cu hitleriștii (p. 71—72). Totodată, caracterizînd pe mareșalul Pétain, autorul arată că acesta a fost o figură necesară pentru cercurile reacționare franceze, mai ales ca un candidat pentru postul de „führer" francez. Una dintre particularitățile mișcării fasciste din Franța a fost tocmai lipsa „conducătorilor". Pétain — un simbol viu al primului război mondial, în care Franța a învins și în jurul căruia a fost creată aureola „comandantului de oști bătrîn, înțelept și glorios" (p. 76) — a fost, după cum arată G. Ratiiani, acel om care a putut să strîngă în jurul său nu numai toate forțele reacționare, dar și paturi sociale mai largi. În afară de aceasta, prezența lui Pétain și Weygand în guvern, cu autoritatea lor militară, trebuia să creeze impresia că armistițiul era inevitabil.

Autorul arată că încă de la 5 iunie — intrarea hitleriștilor în Franța — pentru guvern războiul „s-a terminat de fapt, deoarece el s-a împăcat cu ideea înfrîngerii și predării țării dușmanului" (p. 117), urmărind doar să păstreze arma pentru a putea „menține ordinea internă în țară" (p. 126). Numai în câteva zile guvernul Pétain a încheiat tratativele cu Germania, a semnat armistițiul

și a început o politică de colaborare cu hitleriștii.

După cum arată autorul, unele cercuri ale marii burghezii franceze, inițiind tratativele cu Germania, sperau că acestea le va accepta imediat ca pe un partener mai mic, le va ajuta să instaureze dictatura fascistă în Franța și va atrage monopolurile franceze la o strînsă colaborare economică cu monopolurile germane; participînd în acest fel la crearea „noului ordinii europene", Franța imperialistă ar fi ocupat al doilea loc după Germania. Însă Germania, care acceptase tratativele cu guvernul Pétain ca să asigure „ordinea internă" în Franța și să împiedice războiul poporului francez pentru eliberarea patriei, a vrut în primul rînd să jefuiască Franța, să subjuge în întregime economia acesteia capitalului german, să pătrundă în coloniile franceze și numai cu aceste condiții concepea admiterea Franței în sistemul german (p. 195—196). Cu toate acestea, cercurile guvernante franceze au acceptat condițiile germane de armistițiu și au colaborat cu Germania hitleristă.

În ultimul capitol, „Vichy", autorul se ocupă de istoria loviturii fasciste, caracterizează regimul de la Vichy, analizează metodele colaboraționismului și, de asemenea, tactica hitleriștilor în Franța. Arătînd că în aceste zile grele pentru Franța nici unul dintre partidele politice ale burgheziei franceze n-a opus platformei politice a lui Pétain-Laval nici un fel de program politic, autorul subliniază că numai oamenii muncii din Franța, în frunte cu avangarda lor, partidul comunist, s-au ridicat la lupta împotriva ocupanților și tradătorilor. La 10 iulie, în ziua cînd burghezia franceză a lichidat cea de-a treia Republică și constituția, din adinca ilegalitate a rasunat vocea partidului comunist francez: „Niciodată un astfel de mare popor ca al nostru nu va fi un popor al sclavilor!". Lupta poporului francez a adus o mare

contribuție la lupta popoarelor Europei împotriva fascismului.

Autorul se ocupă și de politica externă a guvernelor Reynaud și Pétain, în special de relațiile Franței cu aliata sa Anglia și de asemenea cu Italia fascistă. Un loc însemnat în lucrare este consacrat analizei contradicțiilor și luptei imperialiste dintre Franța, Anglia și Germania, în special în problema flotei franceze și a coloniilor franceze din Africa de nord în perioada studiată.

Bogatul material documentar care a stat la baza elaborării lucrării, abundența faptelor și analiza lor științifică, stilul agreabil fac ca monografia lui G. M. Ratiani să prezinte interes pentru cercuri largi de cititori.

A. L.

ANDRÉ ROCHON, *La jeunesse de Laurent de Medicis (1449—1478)*, Clermont-Ferrand, 1963, 728 p.

Lorenzo de Medici, în timpul guvernării căruia Florența a devenit centrul vieții artistice și intelectuale a Italiei, s-a bucurat multe secole (sec. XVI—XX) de atenția biografilor. În monografiile și în studiile lor, aceștia au cercetat însă în mod unilateral viața sa, căutând să scoată în evidență mai mult activitatea sa politică decât cea literară, deși se știe că tiranul Florenței — despre care Guicciardini spunea că a fost „cel mai bun și mai plăcut dintre tirani“ — a scris numeroase sonete, poeme, balade, apropiindu-se în acest sens de Petrarca.

Recent André Rochon, după 15 ani de cercetări și ample investigații în arhivele statului din Milano și Florența (în special fondul familiei de Medici), publică o voluminoasă monografie consacrată numai tinereții lui Lorenzo de Medici (1449—1478), adică pînă la descoperirea conjurației Pazzi la Florența, care a însemnat o cotitură în viața și în

activitatea acestuia. Spre deosebire de antecesorii săi, istoricul francez studiază în același timp și activitatea politică și literară, considerînd pe drept cuvînt că înțelegerea uneia dintre ele contribuie la cunoașterea celeilalte.

După ce în introducere prezintă în mod critic lucrările consacrate lui Lorenzo de Medici și metoda de lucru pe care o adoptă în cercetarea sa, autorul trece apoi la expunerea lucrării, compusă din trei părți: I. Anii formației (1449—1469); II. Tînărul șef de stat (1469—1478); III. Tînărul poet (1469—1479).

În prima parte se dau date noi asupra familiei și profesorilor săi, din care rezultă că cercul de familie a fost pentru el o școală care l-a îndrumat în activitatea sa ulterioară, iar raporturile cu profesorii au jucat un important rol în educația sa. Cît privește începutul activității sale politice și literare la 17 ani, autorul explică oam acesta a putut să cunoască tainele diplomației, inițiat de tatăl și de bunicul său, și să scrie primele sonete, balade în compania unor tineri poeți și sub îndrumarea maștrilor săi: Gentile Becchi, Landino, Arghiroupolos și Fecin.

Partea a II-a tratează ascensiunea politică a lui Lorenzo de Medici, ajuns la conducerea Florenței cînd a căutat să apară în ochii concetățenilor ca un apărător al lor împotriva tiraniei, prin modificarea unor instituții florentine și prin abordarea unei poziții de neutralitate în luptele dintre statele italiene și față de politica Franței în Italia. Autorul subliniază și unele greșeli săvîrșite de Lorenzo de Medici ca om de afaceri, care au avut drept consecință agravarea dezordinii din finanțele publice pe de o parte, iar pe de alta falimentul filialelor băncii de Medici la Milano, Londra și Brugges. Personalitatea sa ca om de stat se întregeste în această epocă, încheiata la 1478, cu sprijinul dat artelor și literelor din Florența, care i-au lărgit popu-

laritatea în rîndul oamenilor de litere și artiștilor.

Ultima parte, avînd un număr de pagini cît celelalte două părți luate împreună, este consacrată în special cercetării principalelor lucrări literare ale lui Lorenzo de Medici, în care autorul urmărește să precizeze autenticitatea lor, data cînd au fost scrise, elementele originale și cele împrumutate din alte lucrări contemporane etc.

Monografia lui André Rochon ni-l prezintă pe Lorenzo de Medici ca pe un om de o inteligență excepțională, din a cărei activitate multilaterală, ca șef de stat, ca protector al literelor și artelor și ca scriitor, se desprinde cu toată claritatea omul secolului al XV-lea din societatea medievală italiană.

C. Ș.

ASA BRIGGS, *The Age of Improvement, 1783—1867* [Londra], Longmans, [1962], 547 p.

Cartea profesorului A. Briggs¹ este al optulea volum din seria celor zece volume de istorie a Angliei, aparținînd colecției inițiate de W. N. Medlicott.

Cuvîntul *improvement* din titlul cărții, în sens literal, se traduce prin îmbunătățire, ameliorare. Autorul motivează alegerea lui prin aceea că oamenii de la 1780 îl foloseau pentru a desemna marile transformări care au avut loc în industrie și în agricultură ca urmare a invențiilor și inovațiilor din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

În ce privește limitele cronologice ale cărții, prof. A. Briggs arată ca a ales

anii 1783 și 1867 deoarece între acești ani au avut loc schimbări de structură nu numai în economie, ci și în viața socială și în sistemul de guvernămînt. Autorul subliniază că la baza marilor transformări social-economice din anii 1783—1867 a stat dezvoltarea impresionantă a noii tehnologii a cărbunelui și a fierului. Pe plan politic, aceste mari transformări social-economice s-au concretizat printr-o serie de măsuri cu caracter legislativ, promovate de oameni de stat ca Pitt, Peel și Gladstone. A. Briggs constată caracterul de continuitate al politicii interne duse de personalitățile de mai sus, reprezentînd tendințele de expansiune economică și politica ale burgheziei liberale. În acest sens, autorul arată ca în primii 70 de ani ai perioadei cercetate de el, deci cea mai mare parte a perioadei, istoria Angliei „a fost dominată de ridicarea claselor mijlocii“. Dar alături de aceste clase se petrece și afirmarea tot mai pronunțată pe plan politic a muncitorimii de la orașe, care s-a organizat pentru prima oară în cadrul mișcării cartiste.

Cartismul, cu toate implicațiile lui economice-politice privind mișcarea muncitorească engleză, ocupă un loc important în cartea prof. Briggs. Autorul atrage atenția asupra creșterii gradului de exploatare al forței de muncă umane, datorită folosirii pe scară tot mai largă a mașinilor, și asupra noii structuri de clasă a societății engleze, structura „concepută în termeni de «clasă» și dependentă de o puternică bază formată de clasă muncitoare“. În aceste noi condiții social-economice au avut loc o serie de transformări politice și administrative, concretizate printr-o serie de legiuri îndreptate împotriva monopolului aristocratic în guvernare și în administrație și împotriva diferitelor grupuri oligarhice ale clasei dominante. Rolul crescînd al opiniei publice și presiunea acesteia asupra guvernului și parlamentului sînt de asemenea menționate. Era

¹ În 1950—1955 A. Briggs a fost lector de istorie social-economică contemporană la Universitatea din Oxford; apoi a devenit profesor de istorie modernă la Universitatea din Leeds, iar actualmente predă la Universitatea din Sussex.

insă de arătat în ce măsură clasa muncitoare, a cărei maturizare politică s-a produs în urma mişcării cartiste şi a acordării de drepturi electorale sub guvernarea lui Gladstone, a stat în fruntea marilor mişcări populare cu caracter revendicativ din anii 1848—1867.

Capitole speciale ale cărţii lui A. Briggs sînt consacrate politicii externe a Angliei în perioada 1783—1867: poziţia Angliei faţă de revoluţia franceză; intervenţia britanică în războaiele de pe continent din perioada napoleoneană; Anglia şi revoluţia din 1848; participarea la războiul Crimeii. Astfel, autorul arată ca atitudine consecvent ostilă faţă de Franţa anilor 1789—1815 s-a datorat, pe de o parte, ameninţării pe care ideile revoluţionare franceze o constituiau pentru ordinea internă a Angliei, iar pe de altă parte situaţiei periculoase în care erau puse imperiul colonial şi comerţul maritim englez de expansiunea napoleoneană. Aceiaşi atitudine ostilă a Angliei este relevată şi în ce priveşte revoluţia din 1848. Palmerston nu simţea nici o simpatie pentru mişcările revoluţionare din diferite ţări ale Europei, vizînd răsturnarea vechiului regim. Dimpotrivă, a manifestat o adevărată satisfacţie cînd Ludovic-Napoleon a manevrat ca să fie ales preşedinte al Franţei şi apoi a dat lovitură de stat din 1851, de pe urma careia s-a proclamat împărat. Referindu-se la participarea Angliei în războiul Crimeii, autorul o considera ca o mani-

festare a politicii tradiţionale de menţinere a balanţei puterii între principalele state continentale. În legătură cu războiul Crimeii notăm că A. Briggs arată că principalele prevederi ale tratatului de la Paris au fost garanţiile acordate de marile puteri europene ţărilor române şi neutralizarea Mării Negre. Iar mai departe, interpretînd aceste prevederi, prof. Briggs scrie: „Primele dintre ele (articolele tratatului de la Paris din 1856. — S.C.) au făcut posibilă eventuala apariţie a unei Românie independente” (p. 384).

Cartea prof. A. Briggs se citeşte cu interes, datorat îndeosebi faptului că autorul acordă o mare atenţie cercetării fenomenului social din perioada aflată de frămîntată a anilor 1783—1867. Ar fi fost însă necesar ca autorul să stăruie mai mult asupra dezvoltării economice — îndeosebi sectorul industrie grea — a Angliei în perioada menţionată, dezvoltare care a fost determinantă atît pe plan social, cît şi pe plan politic. Nu trebuie uitat că tocmai datorită acestei dezvoltări a industriei grele Anglia a devenit „atelierul lumii” şi, în acelaşi timp, societatea engleza a suferit o transformare fundamentală prin dezvoltarea rapidă a clasei muncitoare, clasa care se anunţa ca un factor tot mai activ în viaţa social-economică şi politica a ţării.

S. C.

BIZANTINOLOGIE

B. FERJANČIĆ, *Деспоти у Византији и јужнословенским землама* (Despoţii din Bizanţ şi din ţările sud-slave), Belgrad, Edit. Academiei Sîrbe de Ştiinţe şi Artă, 1960, 226 p.

Studiul instituţiilor politice bizantine a fost pînă de curînd destul de neglijat. Caracterul complicat al aparatului de

stat bizantin, ca şi insuficienţa izvoarelor, face şi astăzi ca multe probleme legate de conţinutul, caracteristicile şi modificările suferite de funcţiile şi titlurile bizantine de-a lungul istoriei sale milenare să nu poată fi încă lămurite. Totuşi, o serie de studii apărute în ultimii ani, în special numeroasele lucrări ale prof. R. Guiland, au însemnat un aport apre-

ciabil în aceste probleme. Volumul istoricului iugoslav B. Ferjančić demonstrează însă cât de numeroase mai sînt încă problemele ce-și așteaptă o rezolvare.

Autorul caută mai întîi să stabilească esența și specificul demnității de despot în legătură cu unele elemente caracteristice ale feudalismului bizantin din perioada tîrzie. Procedînd metodic, autorul lămurește sensul cuvîntului despot în izvoarele bizantine începînd din secolul al IV-lea și pînă în secolul al XV-lea. Pînă în 1163, cînd apare pentru prima dată ca o înaltă demnitate, termenul a făcut parte din titulatura împăraților și coîmpăraților, atît în textele istorice, cît și pe sigilii și monede. Chiar și după ce a început să fie acordat și altor personalități, împărații își păstrează și ei titulatura de despot. De asemenea, titlul de despot este folosit de scriitorii bizantini pentru capetenii unor state vecine sau pentru înalți prelați.

În continuare, autorul caută să determine caracterul acestei demnități sub raportul dreptului public. Titlul se acordă numai de împărat direct sau printr-un împuternicit, iar beneficiarii erau în cele mai multe cazuri din familia imperială. După cum rezultă din tratatul *Despre demnitarii palatului și demnitățile marii biserici* al lui Pseudo-Codinos, scris în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, demnitatea de despot nu era legată de exercitarea vreunei funcții. Faptul că beneficiarii unor întinse apanaje în Epir, Morea sau Tesalonic au purtat și titlul de despot nu înseamnă că a existat vreo legătură între posesiunea de ținuturi și titlu.

B. Ferjančić împarte în trei categorii pe beneficiarii acestui titlu. O primă categorie este aceea a despoților care trăiau la curtea imperială. Primul despot a fost Bella Alexios, ginerele împăratului Manuil Comnen. O altă categorie este a acelor care stăpîneau ca apanaje anumite regiuni ale imperiului. Ioan Cantacuzen a fost primul împărat care a în-

credințat fiilor săi vaste teritorii sub formă de apanaj. Sistemul a fost continuat de Ioan al V-lea Paleolog și apoi de urmașii săi. În titulatura acestor două categorii nu există nici un fel de deosebire. O a treia categorie o alcătuiesc suveranii unor state străine, care au primit titlul din partea împăratului.

În trei capitole succesive se cercetează istoria despoților din Epir, Tesalonic și Morea. Păreră autorului concorda cu aceea a lui L. Stiernon¹, după care primii conducători ai Epirului din familia Angelos nu au purtat titlul de despot. De-abia Theodor Angelos, cînd și-a luat titlul de împărat în 1224, a început să acorde aceasta demnitate membrilor familiei sale. Ulterior titlul a fost acordat domnitorilor Epirului de către împărații din Nicea sau din Constantinopol, dar ca urmare a recunoașterii lor ca vasali ai împăratului.

La Tesalonic apar ca guvernatori ai orașului, în vremea lui Andronic al II-lea, fiii săi Constantin și Demetriu, care purtau și titlul de despoti. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, dominația bizantină în Tesalonic își schimbă caracterul. Orașul și regiunea învecinată devin un apanaj pentru membrii familiei imperiale, și Manuil, viitorul împărat, stăpînește orașul în această nouă formă, avînd și titlul de despot. Un succesor de al său la conducerea Tesalonicului, Ioan al VII-lea, nu a purtat titlul de despot, ci pe cel de bazileu.

O mult mai largă autonomie au avut conducătorii Moreii, care de asemenea au purtat titlul de despot. O dovadă însă că acesta nu era legat în mod necesar de stăpînirea Moreii rezultă din faptul că unii stăpînitori ai Moreii au devenit despoți mai înainte de a fi fost înveștiți cu vreun apanaj teritorial.

¹ *Les origines du despotat d'Epir*, în „Revue des études byzantines”, XVII (1959), p. 90—126.

În ultima parte a lucrării sale, autorul urmărește evoluția titlaturii de despot în Bulgaria și Serbia. Din cauza insuficienței izvoarelor pentru Bulgaria, problema este mai sumar tratată. Curtea bizantină a acordat această titlatură, către sfârșitul secolului al XIII-lea, unor membri ai familiei domnitoare bulgare înrudiți cu Paleologii. În Serbia, mai înainte ca Dușan să fi devenit împărat, titlul de despot apare rar și este de proveniență bulgară sau bizantină. După ce Dușan s-a proclamat împărat, el și apoi fiul și urmașul său, Uroș al V-lea, au acordat acest titlu mai multor personalități politice din Serbia. Despotatul în Serbia a avut aceleași caracteristici ca în Bizanț: un titlu nelegat de exercitarea vreunei funcții sau posesiuni de teritorii. După moartea ultimului țar sârb, Uroș al V-lea, titlul de despot este acordat unor suverani sârbi de împărații din Constantinopol, iar după cucerirea Constantinopolului de turci, regii Ungariei și-au arogat acest drept. Ei l-au acordat lui Ștefan Tomasiavici din Bosnia și membrilor familiei Brancovici emigrați în Ungaria. Scopul urmărit era ca aceștia să organizeze populația sârbă refugiată în Ungaria în lupta împotriva turcilor.

Așa după cum se vede, volumul de față aduce o prețioasă contribuție la cunoașterea celei mai înalte demnități bizantine după aceea de împărat, iar urmărirea ei în statele sud-slave dovedește ca, în condiții de dezvoltare feudală asemănătoare, aceasta și-a păstrat aceleași trăsături.

E. Fr.

G. T. DENNIS, *The second Turkish capture of Thessalonica*, în „Byzantinische Zeitschrift, 1964 (LVII), Heft I, p. 53—61.

Tesalonicul a fost cucerit de turci în 1387, reocupat de bizantini în 1403, după dezastrul turc de la Ankara, și pierdut

apoi definitiv în 1430. Majoritatea istoricilor consideră însă că în 1391 sau în 1394 Tesalonicul a aparținut un scurt timp Bizanțului (astfel N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Gotha, vol. I, 1908, p. 282, nota 3, și O. Tafrali, *Thessalonique au quatorzième siècle*, Paris, 1913, p. 285). La această părere s-a ajuns pe baza informațiilor cronicarului turc Mehmed Neşri și a istoricului bizantin Dukas.

G. T. Dennis consideră că Neşri, ca toți cronicarii turci pînă în a doua decadă a secolului al XV-lea, nu poate constitui o sursă sigură de informație, cu atât mai mult cu cât el scrie o sută de ani după acest presupus eveniment. Informația lui Dukas nu este nici ea suficient de clară. S-ar părea mai degrabă că a avut loc o răscoală în Tesalonic și Baiazid a atacat și a reocupat orașul. Aceasta ar fi în concordanță cu unele vagi aluzii din corespondența lui Manuil Paleolog și D. Cydones. Nici o altă mărturie bizantină nu există despre o recucerire a Tesalonicului între 1391 și 1394. Dintr-un act venețian rezultă, dimpotrivă, că în 1392 Tesalonicul era stăpînit de turci.

Autorul consideră însă esențiale în rezolvarea acestei probleme scrierile și cuvîntările celor doi succesivi arhiepiscopi ai Tesalonicului: Isidor Glabas (1380—1396) și Gavril (1397—1416/19). Din ele rezultă neîndoios că între 1390 și 1394 Tesalonicul a fost stăpînit de turci. Probabil că turcii își aveau garnizoane în diferite puncte importante din oraș; aceasta continua însă să-și păstreze o oarecare autonomie locală, cu o administrație civilă proprie. Magistrații civili din fruntea orașului sînt numiți de Isidor, într-o cuvîntare, arhonți.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

J. F. Niermayer, *Mediae latinitatis lexicon minus*, fasc. 1—11, *Ab-vaccarius*, Leiden, E. J. Brill, 1954—1964, 1 056 p.

* * *Mittelateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert*, herausgegeben von der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, I, 1—7, *A—At + Abkürzungs- und Quellenverzeichnisse*, Berlin, Akademie-Verlag, 1959—1964, 1 119 p.

* * *Novum glossarium mediae latinitatis ab anno DCCC usque ad annum MCC*, edendum curavit consilium Academicarum consociatarum, *L-Mozytia + Index Scriptorum*, Hafniae, Ejnar Munksgaard, 1957—1963.

Problema întocmirii unui glosar complet al latinei medievale, menit să ia locul vechiului, dar încă indispensabilului Du Cange, se află de peste patru decenii în atenția specialiștilor istoriei și filologiei medievale. Încă din 1920 a fost elaborat proiectul unui nou glosar de latină medievală, care urma să fie realizat prin colaborare internațională, din inițiativa și sub supravegherea *Uniunii Academice Internaționale*. Dar, în ciuda unei activități susținute, noul glosar nu a văzut lumina zilei și, în imposibilitate de a realiza proiectul de mari proporții elaborat în 1920, care își propunea să îmbrățișeze întregul ev mediu latin, mediévistica europeană s-a resemnat să adopte în prima etapă o formulă mai modestă și să întocmească glosare referitoare la un teritoriu anumit sau la o perioadă mai restrânsă. Au început să apară glosare pe țări și regiuni sau pe anumite subdiviziuni cronologice ale istoriei medievale¹.

O încercare de a oferi un instrument de lucru de ansamblu pentru întregul ev mediu apusean se datorește istoricului olandez J. F. Niermayer, care, în decurs de zece ani, a reușit să ducă aproape de sfârșit editarea unui glosar al limbii latine medievale (ultima fasciculă a dicționarului ajunge la litera *V a*, încit e probabil ca lucrarea va fi completată o dată cu apariția fasciculei următoare). Autorul acestui *Du Cange minus* și-a propus să pună la îndemâna istoricilor un glosar de termeni istorici (adică referitori la instituțiile economice, sociale și politice). Pentru realitățile noi, dezvoltate în cadrul societății feudale, latina medievală a trebuit fie să creeze termeni noi, fie să adopte cuvinte din limbile populare, fie, în sfârșit, să acorde accepții noi unor cuvinte preluate din latina clasică. În vreme ce noțiunile și termenii științifici și literari au fost în chip covârșitor preluați din latina clasică, exprimarea noilor realități sociale a necesitat un întreg efort de inovație și adaptare, care a imprimat latinei medievale, în privința lexicului, trăsăturile sale caracteristice.

Limitele cronologice în cadrul cărora materialul documentar a fost sistematic investigat sînt cuprinse între începutul

a apărut în Anglia un glosar de termeni latini din textele engleze și irlandeze de limbă latină: *Mediaeval Latin Word List from British and Irish Sources*, Oxford, 1934; un instrument de lucru similar în curs de desăvârșire a fost întocmit de medievistii italieni: *Latinitatis Italicae medii aevi inde ab anno CDXXVI usque ad annum MXXII lexicon imperfectum*, I—III (*A-schatura*), Bruxelles, 1939—1958; în Polonia e în curs de publicare un *Lexicon mediae et infime latinitatis Polonorum* (*Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce*), vol. I, 1—8 (*A-Byssus*), Varșovia, 1953—1958; și în Iugoslavia se lucrează la întocmirea unui glosar al termenilor latini din izvoarele medievale naționale.

¹ Încă în anii care au precedat izbucnirea celui de-al doilea război mondial

secolului al VI-lea și mijlocul secolului al XII-lea (500—1150). Termenii din latina clasică nu au fost incluși în glosar decât în măsura în care au dezvoltat sensuri noi în evul mediu; în schimb, autorul a acordat un loc larg cuvintelor apărute în epoca de declin a Imperiului roman. După 1150, excerptarea izvoarelor a avut caracter selectiv, pe de o parte din pricina vastității materialului documentar, pe care nu-l poate cuprinde activitatea unui singur cercetător, pe de altă parte din pricina frecvenței foarte mari a termenilor adoptați din limbile populare în limba latină.

Fiecare articol cuprinde — în afara explicării în limbile franceză și engleză a termenului discutat — citate abundente din izvoare, menite să illustreze diferitele sensuri atestate. În general se indica data apariției sau, mai exact, a primei atestări a termenului discutat și proveniența textului, pentru a se oferi astfel cercetătorilor posibilitatea de a fixa zona de apariție și epoca în cuprinsul cărora au circulat cuvintele.

Ne întrebam asupra utilității explicațiilor identice pentru fiecare termen în două limbi: franceză și engleză, metodă care irosește un foarte însemnat spațiu tipografic. E de presupus că specialiștii istoriei evului mediu apusean stăpinesc ambele limbi.

Era inevitabil ca o asemenea lucrare, elaborată cu forța de muncă a unui singur specialist, să prezinte un șir întreg de lacune. Cu titlu de exemplu semnă-lăm absența unor termeni însemnați (*abballenatto*, *origo*, *novalla* „pământ desțelenit”, *brolium* „pășune” etc.) și a unor sensuri însemnate ale unora dintre termenii aflați în glosar (de exemplu *absolutus* „eliberat din sclavie”).

Nu întotdeauna apare forma substantivizată a cuvântului acolo unde este indicată forma verbală și viceversa (de exemplu apare termenul *abstipulare* „a renunța la o revendicare”, nu însă și

abstipulatio „renunțare solemnă la o revendicare”).

În ciuda acestor lipsuri și a altora similare, a limitelor cronologice și a accentului pus pe terminologia istorică — autorul însuși arată în prefață ca lucrarea e întocmită de un istoric și pentru istorici —, glosarul apărut în Olanda sub îngrijirea profesorului Niermayer constituie un excelent instrument de lucru pentru specialiștii evului mediu latin; el va fi completat, în viitorul apropiat, prin apariția broșurii finale.

Într-un stadiu mult mai puțin avansat se află *Mittelaltetnisches Wörterbuch*, editat sub îngrijirea academiilor de științe din München și Berlin. Baza documentară a glosarului o constituie textele medievale redactate pe teritoriul german, austriac și elvețian până la sfârșitul secolului al XIII-lea. Spre deosebire de glosarul discutat mai sus, *Mittelaltetnisches Wörterbuch* este conceput pe un plan mai larg; el înregistrează sistematic cuvinte din toate sferile vieții sociale, inclusiv aceea a culturii. Glosarul german include toate sensurile atestate în textele medievale, chiar și cele clasice. Explicațiile se dau în limba latină. Rezultat al efortului colectiv a numeroși medieviști de limba germană, glosarul editat de academiile din München și Berlin sub îngrijirea profesorului Lehman, va aduce fără îndoială servicii excepționale medievisticii europene când va fi încheiat. Din nefericire însă, lucrarea progresează foarte încet (pina acum nu s-a încheiat nici măcar editarea literei A) și e foarte probabil că beneficiarii ai rezultatului acestui imens efort de excerptare a textelor latine medievale și de sistematizare a materialului fișat vor fi specialiștii generațiilor următoare.

Rezultat al colaborării internaționale a specialiștilor istoriei și filologiei latine medievale, *Novum glossarium mediae latinitatis* este destinat să preia — în reînnoirea necesară a instrumentelor de lucru, prea mult întârziată în cazul dic-

ționarului de latină medievală — locul lui Du Cange. Firește că pentru realizarea acestui țel cercetarea va fi extinsă și asupra latinității târzii (deocamdată glosarul se limitează la secolele IX—XII; pentru evul mediu timpuriu e în pregătire un glosar special¹). Oricum, încheierea lucrărilor la acest nou glosar, din care pînă acum, din nefericire, nu au apărut decît trei fascicule (*L—Mo*), va însemna un mare pas înainte în medievistica europeană, întrucît acesta e singurul din toate glosarele de latina medievală care îmbrățișează întregul ev mediu apusean (din punct de vedere geografic, nu însă și cronologic)². Ter-

menii analizați sînt explicați în limba franceză.

Cercetătorii evului mediu latin vor avea la îndemînă, în măsura progreselor realizate de lucrările discutate mai sus, instrumente de lucru de prima mînă care le vor înlesni investigarea textelor medievale și care vor crea condiții de lucru similare celor de care dispun de mult specialiștii antichității clasice. Dacă înlocuirea vechiului Du Cange — care, după trei veacuri de existență, continuă încă să fie instrumentul de lucru de bază pentru medieviști — pare încă un ideal relativ îndepărtat, nu e totuși mai puțin adevărat că lucrările în curs deschid perspectiva realizării unei opere care va marca o etapă însemnată în dezvoltarea medievisticii europene.

Ș. P.

¹ În așteptarea acestui instrument de lucru, excelente servicii aduce cercetătorilor evului mediu timpuriu dicționarul întocmit de A. Souter, *A Glossary of later latin to 600 A.D.*, Oxford, 1949.

² Deficiențele lucrării, rezultate din calitatea fatal inegală a marelui număr de colaboratori și dintr-un sistem de coordonare nu întotdeauna eficient, au

fost analizate temeinic de J. F. Niermayer, *En marge du nouveau Du Cange*, în *Le Moyen Âge*, LIII (1957), 3, p. 329—360.

Rubrica „Însemnări” a fost alcătuită de: Gr. Chiriță, L. P. Marcu, E. Uribeș, M. Moldoveanu, S. Iancovici, Tr. Ionescu-Nișcov, L. Demény, P. Simionescu, A. Lazea, C. Șerban, S. Columbeanu, E. Frances și Ș. Papacostea

„Studii” — revistă de istorie publica în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii, moderne și contemporane, universale și a României. În partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile: *Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare)*, *Discuții*, *Viața Științifică*, *Recenzii*, *Revista revistelor*. *Insemnări*, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infracapitale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor, nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

- • • Istoria Românelor, vol. I, 1960, 891 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1962, 1159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1964, 1259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.
- • • Din Istoria Transilvaniei, vol. I, ed. a 3-a, 336 p. + 15 pl.; vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., banderolate, 65,60 lei.
- K. MARX, Însemnări despre românii (manuscrise inedite) publicate de acad. prof. A. OȚETEȘA și S. SCHWANN, 186 p. + 4 pl., 16 lei.
- N. BĂLCESCU, Opere, IV, Corespondență, Serisori, Memorii, Adrese, Documente, Note și materiale, ediție critică de G. Zane. Cu reproduceri după manuscrise și stampe, 1964, 659 p., 36 lei.
- • • Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918. Comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4—9 mai 1967 de la Budapesta, sub red. acad. C. DAICOVICIU și prof. M. CONSTANTINESCU, 1964, 263 p., 9,25 lei.
- C. DAICOVICIU, E. PETROVICI, GH. ȘTEFAN, La formation du peuple roumain et de sa langue, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 1, 1963, 67 p. + 1 pl., 3,25 lei (a apărut și în limba germană).
- ION POPESCU-PUȚURI, GHEORGHE ZAHARIA, N. GOLDBERGER, N. N. CONSTANTINESCU, N. COPOIU, La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 2, 1964, 143 p., 5,25 lei (a apărut și în limba rusă).
- EMIL CONDURACHI, L'archéologie roumaine au XXe siècle, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 3, 1963, 104 p. + 18 pl., 7,25 lei (a apărut și în limba engleză).
- A. PETRIC, GH. TUȚUI, L'instauration et la consolidation du régime démocratique populaire en Roumanie, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 4, 1964, 139 p., 5,25 lei (a apărut și în limba rusă).
- VASILE MACIU, ȘT. PĂSCU, DAN BERINDEL, MIRON CONSTANTINESCU, V. LI-VEANU, P. P. PANAITESCU, Introduction à l'historiographie roumaine jusqu'en 1918, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 5, 1964, 99 p., 3,75 lei (a apărut și în limba engleză).
- GH. ZANE, Le mouvement révolutionnaire de 1840. Prélude de la révolution roumaine de 1848, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 6, 1964, 107 p., 4 lei.
- ȘTEFAN-PĂSCU, La révolte populaire de Transylvanie des années 1437—1438, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 7, 1964, 111 p., 4,50 lei (a apărut și în limba germană).
- CONSTANTIN C. GIURESCU, Istoria pescuitului și a pisciculturii în România, vol. I. Din cele mai vechi timpuri pînă la instituirea legii pescuitului (1896), 1964, 391 p. + 1 pl., 31 lei.
- P. P. PANAITESCU, Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orinduirea feudală, 1964, 284 p., 12,50 lei.
- • • Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare. Culegere de studii îngrijite de M. Berza, 1964, 684 p., 62 lei.
- • • Izvoare privind Istoria Românelor, sub redacția lui Gh. Ștefan, 792 p., 27 lei.
- • • Studii și materiale de istorie contemporană, 1962, vol. II, 508 p., 21,90 lei.
- • • Studii și materiale de istorie modernă, vol. III, 1963, 543 p., 23,50 lei.
- • • Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1818 și 1834. Contribuții, 1963, 508 p., 28 lei.
- CRITOBUL DIN IMBROS, Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451—1467, ediție de Vasile Grecu, 1963, 379 p., 19,60 lei.
- PROCOPIUS DIN CAESAREA, Războiul cu goții, traducere și introducere de H. Mihăescu, 1963, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.
- • • Istoriile domnilor Țării Românești de Radu Popescu vornicul, introducere și ediție critică întocmite de Constantin Greceanu, 1963, 340 p., 31 lei.
- • • Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV—XVIII privind Istoria Românelor, întocmite de I. Grăcian și A. Ilieș, 1963, 504 p., 27 lei.
- • • Documente privind Unirea Principatelor, vol. I, Documente interne (1854—1857), 1961, 783 p., 8 pl., 38,30 lei; vol. II, Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1856—1859), 1959, 552 p., 32,30 lei; vol. III, Corespondența politică (1855—1859), XLVIII + 703 p., 34 lei.